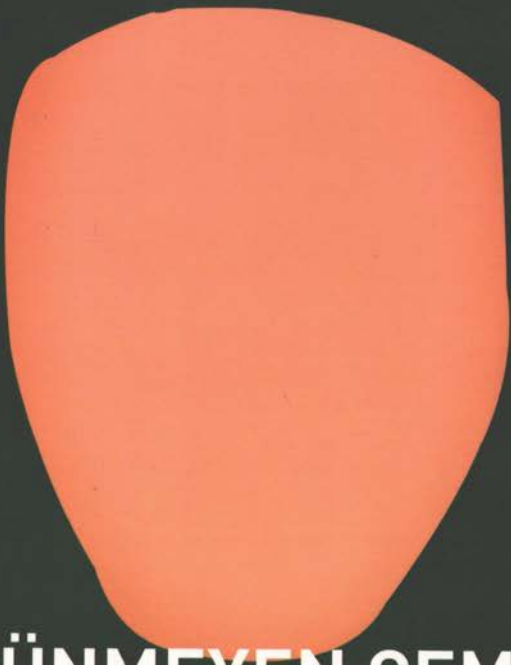

GÖRÜNMEYEN CEMAAT

MÜRİDELER

İSMAİLAĞA, MENZİL, SÜLEYMANCILAR

FİLİZ GAZİ

TEKİN 60. yıl

2. BASKI

FİLİZ GAZİ

GÖRÜNMEYEN CEMAAT

MÜRİDELER

İSMAİLAĞA, MENZİL, SÜLEYMANCILAR

"2020'de ilk görüştüğüm kadının sohbetimiz esnasında söylediği söz, sonraki yıllarda hep karşıma çıkacaktı. Kullandığı ifadenin konunun özeti olduğunun aslına bakarsanız o zamanlar farkında değildim. Şöyle demişti: 'Ölünün ölü yıkayıcısına teslim olduğu gibi teslimiyet isteniyor. İstiyorlar ki hiç soru sorma, düşünme. Deniyor ki, mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır.'"

Medyada, irşat faaliyetlerinin önemli bir ayağını oluşturan kadınların tarikat ve cemaat içindeki rolleri pek konuşulmaz. Esas özne şeyhler, şeyhin yakınındaki erkek müritler olarak görüldüğü için kadınlar arasındaki örgütlenme önemsenmez. Kadınların konuşulması daha çok istismar, tecavüz, çocuk yaşta evlendirme ile sınırlı kalır. Oysa resmî ideolojinin taşıyıcılığını en az müritler kadar müridelerde sırtlanmıştır.

İşte bu nedenle gazeteci-yazar Filiz Gazi, dikkatimizi cemaat ve tarikatlardaki kadın müridelere yöneltiyor. Buralardaki kadınlar nasıl ve hangi ihtiyaçlarla örgütleniyor, şeyhler neler vaat ediyor, pratikte kadınlar cemaat içlerinde nelerle karşılaşıyor? Tüm bu soruların yanıtları bizzat yazarın içeriden yaptığı gözlemleriyle veriliyor.

Çarpıcı anlatımların sosyolojik tespitlerle harmanlandığı *Görünmeyen Cemaat - Müridelerkitabı*, kadının özgürlüğüne giden yolda dinî örgütlenmelerin faaliyetleri nasıl bir nitelik taşıyor, bunu bir kez daha gözler önüne seriyor.

www.tekinyayinevi.
/tekinyayinevi
/tekinyayinevi
/tekinyayinevi1962

ISBN: 978-9944-61-345-3

Tekin Yayınevi: 857
ISBN: 978-9944-61-345-3

TEKİN YAYINEVİ
Mimar Sinan Mah. Atlas Çıkmazı Sok. No: 7 Üsküdar-İstanbul
Tel: (0216) 650 10 10 - (0216) 323 20 20
www.tekinyayinevi.com.tr
e-mail: info@tekinyayinevi.com.tr
Mersis No: 835005819700017
Sertifika No: 45348

GÖRÜNMEYEN CEMAAT MÜRİDELER İSMAİLAĞA, MENZİL, SÜLEYMANCILAR

FİLİZ GAZİ

Araştırma

© Tekin Yayınevi, 2024 © Filiz Gazi, 2024

Genel Yayın Yönetmeni
Elif Akkaya

Editör Elif Akkaya
Kapak Tasarım Barış Sarıkaş
Kapak Uygulama Cenk İğdeli
Sayfa Tasarım Cenk İğdeli
Arka Kapak Görsel Filiz Gazi

1. Baskı Eylül 2024, 1600 adet
2. Baskı Aralık 2024, 1100 adet

Baskı ve Cilt Deniz Ofset Matbaacılık - Çetin KOÇAK
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6, Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Sertifika No: 77699

Kitabın tüm yayın hakları *Tekin Yayın Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.*'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz, yayınlanamaz ve dağıtılamaz.

Filiz Gazi

GÖRÜNMEYEN CEMAAT MÜRİDELER

İSMAİLAĞA, MENZİL, SÜLEYMANCILAR

Filiz Gazi, Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'nde yaptı. Yayınevimizden çıkan *Yer Çekiminden Çok Şey Kaybettik* adlı öykü kitabının da yazarı olan Filiz Gazi, 16 yıla yakındır gazetecilik yapıyor. Gazi, izlenim yazılarında ve kimi haberlerde kullandığı şahsına münhasır dili nedeniyle dikkatleri üzerine çekti. Röportajları ve özgün haber konuları ile adını duyurdu. Gazete Duvar internet sitesi ve *BirGün* gazetesi başta olmak üzere pek çok yerde çalıştı. Tarikatları konu alan "Kızıl Goncalar" adlı dizide danışmanlık yaptı. İlki 1998 yılında verilen Evrensel Gazetesi Metin Göktepe Gazetecilik Ödülleri'nin 27'ncisinde jüride yer aldı. Uzun zamandır tarikat ve cemaatler üzerinde çalışan Gazi, halen gazetecilik yapmaya devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
TARİH MELEĞİ TUTUNMAYA ÇALIŞIRKEN 13
FORMÜL: İNANMALARI YETERLİ 15
BİR ANTROPOLOG, BİR GAZETECİ GİBİ DÜŞÜNMEK 23
FAŞİST REJİMLERİN OLUŞUMUNDA KENDİ ROLÜNE DEĞİNMEYEN ABD TARZI KÜLTÜREL AÇIKLAMA 25
KADİM NASİHATLER VE İÇİ BOŞALTILAN GELENEK 27

İKİNCİ BÖLÜM
EN TEPEDEKİ TEKKE NAKŞİBENDİLİK 33
OSMANLI VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE TARİKAT VE CEMAATLER 35
SİYASAL İSLAM'IN TEŞKİLATI: NAKŞİBENDİ TARİKATI HALİDİ KOLU 39
200 YILA YAKINDIR SAHNEDE OLAN HALİDİLER 44
OSMANLI'NIN TEŞKİLATA DESTEĞİ 45
NAKŞİBENDİ DÜSTURLARINDAN BİRİ: "MÜMİNLER, ŞERİATIN İCRASINI SAĞLAMAK İÇİN HER YOLU DENEMELİDİRLER" 48
DÜNDEN BUGÜNE TARİKAT AĞACININ ZEHİRLİ MEYVESİ 49
NAKŞİBENDİLİKTE KADIN 53
KADIN VE ERKEK DİNDARLIĞI AYRI MI ELE ALINMALI? 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
REJİM KURULURKEN KADINLARIN
VE ÇOCUKLARIN HAYATINA NE OLDU? 57
YURTLARDA KUZULAR KURTLARA TESLİM EDİLDİ 59
SEKÜLER KADIN DÜNYASI VE DİĞER DÜNYALAR 69
MESELENİN TARİHSEL ARKA PLANI 71
REJİM NASIL KURULDU? BUGÜNE NASIL GELİNDİ? 74
KENT ÇEPERLERİNDEKİ SÜBYAN MEKTEPLERİ, KURAN KURSLARI 88
ÇEPERDEKİ KADINLAR: "BAŞKA BİR HAYAT
OLACAĞINI DÜŞÜNECEK HALLERİ KALMADI" 92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TARİKAT VE CEMAATLERDEKİ KADINLAR 99
MENZİL, SÜLEYMANCILAR, İSMAİLAĞACILAR 99
KADINLARIN ÖRGÜTLENME MODELLERİ OLDUKÇA
AKTİF AMA BİR O KADAR GÖRÜNMEZ 101
"Mürit Ceset Gibi Olmalı"
"Mürşidi Olmayanın Mürşidi Şeytandır" 108
CEMAATLERİN ORTAK OLDUĞU TELKİNLER TEVEKKÜL,
AZA KANAAT ETME, TERBİYEDEN UZAKLAŞMAMA... 109
SÜLEYMANCILARDA ÇOCUK OLMAK 110
"11 Yaşındasın, Bir Ölüyle İletişim Kurman İsteniyor" 110
"Sık Duş Alınca Birbirimizle Cinsel Münasebetimiz
Olduğu İma Edilirdi" 112
İSLAMCI ÇEVRE "KADIN ÖRTÜNMELİ" ÖNERİSİNDE UZLAŞTI,
"TÜRBAN" SONRADAN ÖĞRENİLMİŞ BİR ÖRTÜNME
TESETTÜR BİÇİMİ 115
"HAKLAŞMIŞ" BİR ÖRTÜNME BİÇİMİ OLAN BAŞÖRTÜSÜ 123
HER CEMAATİN ÖRTÜNME BİÇİMİ FARKLI 126

FARKLI CEMAATE MENSUP KADINLARIN
BİRBİRLERİ HAKKINDAKİ YORUMU 129
"ÖLÜNÜN ÖLÜ YIKAYICISINA
TESLİM OLDUĞU GİBİ TESLİM OL" 131
İSMAİLAĞA CEMAATİ VE MÜRİDELERİ 139
HİKÂYELER HAKKINDA HİKÂYELER,
GÖRÜŞLER HAKKINDA GÖRÜŞLER 139
"EFENDİ HAZRETLERİ" TARAFINDAN DİZAYN EDİLEN HAYATLAR 140
"Önemli değil, zaten yaşlı gözükmek için yapıyoruz" 140
İSMAİLAĞA CEMAATİNİN GEÇMİŞİ 150
İSKENDERPAŞA'DAN DOĞAN İSMAİLAĞA CEMAATİ /
İSKENDERPAŞA, BUGÜNKÜ ADIYLA HAK YOLCULAR 151
İSMAİLAĞA CEMAATİNDE CİNAYETLER ÖLÜM FETVASI VERİLDİ,
MÜFTÜ HASAN ALİ ÜNAL ÖLDÜRÜLDÜ 156
CEMAATİN BAŞINA GEÇECEĞİ DÜŞÜNÜLEN
İKİ İNSAN ÖLDÜRÜLDÜ 159
CEMAATİN AKP'YLE İLİŞKİSİ 160
TALİBAN YÖNETİMİ İLE GÖRÜŞEN CEMAAT 161
CİHANER'İN İSMAİLAĞA ARAŞTIRMASI
VE MAKAM ODASINDA GÖZALTINA ALINMASI 163
SOHBETİN ÇEKİRDEĞİ: BİZİM DIŞIMIZDAKİ ZEHİR 164
"Bağnaz, dar kafalı olacaksınız, belanızı mı arıyorsunuz!" 164
Birinci Hafta: "Onların Tesettürün
Tesettür Demek İslam'a İftira" 168
İkinci Hafta: "Başka Cemaatlerde Ne İşiniz Var?
Bela mı Arıyorsunuz?" 169
Üçüncü Hafta: "Ulema İdamlarla Yok Edilirken
Efendi Hazretimiz Bu Yapıyı Kurdu" 173
FATİH - TAKSİM ARASINDA "KÜLTÜREL YARIK" 175

SÜLEYMANCILARIN ELİNE BIRAKILAN TOROSLARIN KÖYLERİ..... 181
KİMDİR BU SÜLEYMANCILAR? 183
AKP İLE İLİŞKİLERİ 190
ALADAĞ YANGINI: KÖPRÜCÜK KÖYÜNDEKİ MEZARLIĞI UNUTMAMAK 191
CEMAAT 40 YILA YAKIN KÖYDEYDİ 195
FATMA'YLA OKUDUĞU ÜNİVERSİTENİN KAMPÜSÜNDE BULUŞMAK 199
BU BÖLÜMÜ BİTİRİRKEN SON SÖZ 202
ADIYAMAN MENZİL KÖYÜ, MENZİLCİ KADINLAR 207
MENZİL KÖYÜ'NDE KADINLAR BÖLÜMÜ 207
ŞİMDİLERDE MENZİLCİLER 217
KİMDİR BU MENZİLCİLER? 218
DEVLET RİCALİYLE İLİŞKİLERİ 225

BEŞİNCİ BÖLÜM
RÖPORTAJLAR ETRAFLICA BAKMAK 231
AYŞE ÇAVDAR: TARİKATLAR GÜÇLENİYORSA, BİLECEĞİZ Kİ DEVLET ZAYIFLIYOR 233
HALİL İBRAHİM YENİGÜN: ÇOCUK EVLİLİĞİNE SÖZ SÖYLÜYORUZ; UCU PEYGAMBER'E, ONUN AYŞE'YLE EVLİLİĞİNE DOKUNUR MU DİYE KAYGILANIYORLAR 245
ZEYNEP SAYIN: BİZ KADINLARI KENDİ MUTLULUĞUNA ZORLAYABİLİR MİYİZ? 265

SON SÖZ 277

Kalbim anneme,
ablalarım Müzeyyen, Fatma, Ayfer'e
yeğenlerim Nehir, Deniz, Güneş'e
ve tanış olmadığım diğer tüm kadınlara, çocuklara...

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH MELEĞİ TUTUNMAYA ÇALIŞIRKEN

FORMÜL: İNANMALARI YETERLİ

"İnanç ve akıl birbirinden ayrıdır. Akıl vahyi kabul ettikten sonra vahyin 'anlaşılabilir' hale getirilmesi talebinden vazgeçer. Bir vahiy bütün insanlar için değilse bile en kısa zaman içerisinde en büyük insan topluluğunun kılavuzluğu için uygun olabilir. (...) Bir vahyin mutlak hakikati içermesi gerekmez."[1]

Gotthold Ephraim Lessing, *İnsan Soyunun Eğitimi*

Farklı zamanlarda, farklı mekân ve coğrafyalarda sosyolojinin, antropolojinin ortaya koyduğu pek çok farklı beşerî gerçeğin, olgunun varlığını kim reddebilir?

Ancak şu gerçek insanlık tarihinde hiç değişmedi: Dinler gelişip kurumsallaştıktan sonra güç odakları, egemenler dini kuşatarak çoğu yerde kullanabileceği ve kitleleri yönlendirebileceği araç haline getirdi. Kutsal olanın temsil gücünü eline alan egemen için bundan daha kullanışlı başka ne olabilirdi ki? Yoksa sefalet içindeki halk nasıl şükredebilirdi? İradesiz kalışları, kandırılmaları, rıza göstermeleri bu kadar kolay nasıl olabilirdi?

Hayatının kısa bir döneminde bir tarikat içinde olan 40'lı yaşlardaki konuştuğum bir kadın sohbetimiz esnasında, "İnanan insan, bir süre sonra mantığa ihtiyaç duymaz," demişti. Bu söz kendini mesih, şeyh, seçilmiş ilan edenlerin, kasalarını dolduran

1 Gotthold Ephraim Lessing, *İnsan Soyunun Eğitimi*, çev. Ahmet Aydoğan, birinci basım, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 85.

kişisel gelişimcilerin, Milenyal hareketlerin (Binyılcı fikirler), New Age (Yeni Çağ) akımların, reenkarnasyon, psişik deneyim, teozofi, yoga gibi spiritüel anlam arayışları için şifa dağıttığını iddia eden dolandırıcıların parolası gibi. Evet, bu söz çoğu zaman siyasetçilerin, iş insanlarının, şirketlerin ve hatta güzellik merkezlerinin de parolası gibi... Siyasetçiler, bürokratlar, din adamları, tüccarlar doğaları gereği yalan söylerler. Bu yüzden salt dinle ilişkili bir yapıya mensubiyet, aitlik için "mürit" sözcüğüne ihtiyaç duymuyorum. Her birimiz "inandıktan" sonra kandırılanlar arasında yerimizi alabiliriz.

İnsan, genelde duyguları ile hareket eden, nadir zamanlarda aklını kullanan bir varlıktır. Dahası bu özelliğinin üzerine son yüzyılda insanlığın perişanlığını artıran bir dizi gelişme de yaşandı. Neoliberal siyasetin gün geçtikçe insanı yalnız bırakması, geleneksel yapının dağılması, bilimsel ve teknolojik kimi gelişmelerin ürpertici tarafları, kitle iletişim araçlarının kalabalığı, dijital mecraların benliğe saldırısı, cemaat kaybı dünyanın hemen her yerinde kaygı bozukluğu yaşayan toplumlar, ruhsal bağımlılık arayan kişiler yarattı.

Dinin temel bileşenleri belli: dünyanın oluşumunu açıklayan bir mit ya da yaratıcı, öte dünyada sonsuz mutluluk için fedakârlık talep etme, ilke ve dogmalar bütününü oluşturan öğretinin oluşması ve karizmatik bir lider. Bu unsurlar bir araya geldiğinde sonuç her zaman ana akım bir dine dönüşmeyle sonuçlanmıyor. Aksine tarih; absürt denilebilecek, insanlık adına düşündürücü trajik hikâyelerle dolu. Misal 18 Kasım 1978 günü Guyana toprakları üzerinde kurulmuş People's Temple (Halkın Tapınağı) tarikatına mensup 900'den fazla kişi, tarikat liderleri Jim Jones'un vaazı üzerine siyanür içerek intihar etmişti.

1993'te ABD'nin Teksas eyaletinde küçük bir dinî cemaat olan Yedinci Gün Adventist Kilisesi'ne bağlı bir oluşum olan Davidçilere FBI, Amerikan tarihinde muhtemelen sivil bir top-

luluğa karşı şimdiye kadarki en büyük askerî operasyonu düzenledi. Kendini mesih ilan eden 34 yaşındaki Davidçiler tarikatının lideri David Koresh, bazıları 18 yaşından küçük birçok kadından çocuk sahibiydi ve bu çocuklar da operasyon başladığında yanındaydı. Kolluk kuvvetleri komplekse giden toprak yolun başına vardıklarında, Davidçiler çoktan operasyon planından haberdar olmuş, kendilerini savunmaya hazır bekliyorlardı. Adalet Bakanlığı'na bağlı teşkilat, Yedinci Gün Adventist Kilisesi'ne bağlı bir oluşum olan Davidçileri, yasa dışı şekilde silahlandıkları şüphesiyle takibe almıştı. 51 gün süren çatışma sonucunda 4'ü ajan 86 kişi öldü.[2]

Heaven's Gate (Cennetin Kapısı) 1974'te kurulan Kaliforniya San Diego yakınlarındaki bir Amerikan UFO dini inancıydı. Marshall Applewhite ve Bonnie Nettles tarafından yönetiliyordu. 26 Mart 1997'de San Diego County Şerif Departmanı, Applewhite'ınki de dahil olmak üzere grubun 39 üyesinin cesetlerini Rancho Santa Fe San Diego banliyösünde bir evde buldular. Hale-Bopp kuyruklu yıldızını takip eden dünya dışı bir uzay aracı olduğuna inandıkları ve ona ulaşmak için koordineli bir dizi intihar ritüeline katılmışlardı. Toplu intihardan hemen önce grubun web sitesi şu mesajla güncellendi: "Hale-Bopp, Cennetin Kapısı'nı kapatıyor. Burada, Dünya gezegenindeki 22 yıllık sınıfımız nihayet sona eriyor. 'Bu dünyadan' ayrılmaya ve Ti'nin ekibiyle birlikte gitmeye hazırız."[3]

Bu saydıklarım, medeniyet sonrası kurulan dinî oluşumlar. Antropologlar, türümüzün ilk ortaya çıkışından bu yana binlerce farklı tanrı, tanrıça, çeşitli nesne veya hayvana tapındığımızı, onlara kutsallık atfettiğimizi söylüyor.

---

2 Waco'nun 30. yılı: ABD'de bir tarikatın son merkezi, aşırı sağ için nasıl sembole dönüştü?, https://www.bbc.com/turkce/articles/c2xexx4pjk4o Erişim tarihi: 14 Aralık 2023.

3 Heaven's Gate, https://tr.wikipedia.org/wiki/Heaven%27s_Gate Erişim tarihi: 14 Mart 2023.

Yukarıda sıraladığım sebeplerden dolayı artık toplulukları yakalamak 300 yıl öncesinden daha kolay. Çağın arazlarına karşı insanın maneviyat arayışı, anlam bulma çabası dünyanın hemen her yerine yayılan bir salgın gibiyken mürit toplamak için özel bir gayrete fazla ihtiyaç yok. Bizim gibi Ortadoğu toplumlarında ise kutsalla ilişki Batı'ya göre çok daha sert nüveler içeriyor. Dağarcığında "cihat" olan bir dinin müritlerinin uç noktalara sürüklenmesi aslına bakılırsa şaşırtıcı da değil.

Kitle iletişim araçlarının çılgınlığı içinde Instagram, Twitter gibi seri akan dünyada insanlar bir yere tutunmak için inanmak istiyor. Mutlu olacağına, zengin olacağına, güzel olacağına, "şehit" olacağına -hatırlayın, cennete girmek için IŞİD'e katılan Avrupalı gençleri-, ünlü olacağına, değer göreceğine inanmak için arayış içinde olan milyonlarca insan var. Bu ruhsuz kalabalıklar, birilerinin ATM'si, seks objesi, istismar edeceği müridi olmak üzere bekliyor desek fazlaca dramatik bir cümle kurmuş olmayız. Modernlik alacalı bulacalı geçmiş kortejini peşinden sürüklerken ve hızlıca ileriye doğru ilerlerken bugünün insanının payına odaklanamama, kafa karışıklığı, sükûnet kaybı, hemen her an sebebi belirsiz olan hazır olda bekleyiş ve bunun sebep olduğu yorgunluk hissi kalıyor. Ve bu keşmekeş içinde bir kurtarıcı, teskin edici, vaaz veren aranıyor.

Klee'nin *Angelus Novus* adlı tablosunu hatırlayın. "Bakışlarını ayıramadığı bir şeyden sanki uzaklaşıp gitmek üzere olan bir meleği tasvir ediyor: Gözleri faltaşı gibi, ağzı açık, kanatları gerilmiş. Tarih meleğinin görünüşü de ancak böyle olabilir, yüzü geçmişe çevrilmiş. Bize bir olaylar zinciri gibi görünenleri, *o* tek bir felaket olarak görür, yıkıntıları durmadan üst üste yığıp ayaklarının önüne fırlatan bir felaket. Biraz daha kalmak isterdi melek, ölüleri hayata döndürmek, kırık parçaları yeniden birleştirmek... Ama Cennet'ten kopup gelen bir fırtına kanatlarını öyle şiddetle yakalamıştır ki, bir daha kapayamaz onları.

Yıkıntılar gözlerinin önünde göğe doğru yükselirken, fırtınayla birlikte çaresiz, sırtını döndüğü geleceğe sürüklenir. İşte ilerleme dediğimiz şey, bu fırtınadır."[4]

Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine Tezler"in VIII. fragmanında ilerlemenin ne demek olduğu hakkında saptamalarda bulunur. Benjamin'in "Tarihin Meleği" olarak adlandırdığı resimdeki figür; gözleri, ağzı ve kanatları açık bir şekildedir ve yüzünü geçmişe çevirmiştir. Melek, yüzünü geleceğe dönmek istemez. Ama fırtına onu geleceğe doğru sürüklemektedir.

1920 yılında Münih'te yapıldığı düşünülen resim, 1921 yılında Berlin'de sergilenir. Benjamin bu resimle Berlin'de karşılaşır ve bir süre sonra Münih'e gidince de resmi almaya karar verir. Benjamin, 21. yüzyılı görmedi ama "tarih meleği" imgesi sanki bugünü anlatmada birebir. Ekonomik güvensizliğin, sosyal eşitsizliklerin yarattığı psikolojik gerilimlerin, kariyer anlamında bir yerlere yetişme, yükselme telaşının zihnimizde, bedenimizde yarattığı yıkımı düşünün. Hepimiz tarih meleği gibi uçuşan şeylerin arasında tutunmaya ve dünyada yerimizi bulmaya çalışıyoruz.

Vedat Türkali, *Yalancı Tanıklar Kahvesi*'nde karakterlerinden biri olan Rüştü'ye şöyle söyletir: "Lenin'e 'Niye parti programında din karşıtı bir şey yok?' diye sorarlar. Lenin de 'Aptallık olur da ondan' der."[5] Yekten inanmanın insanlık için ezelî bir düşman olduğunu söylemiyorum. Aksine gazeteci oluşumdan önce bir antropolog olarak söylemeliyim ki; insanlığın tarihi inanmanın bin bir çeşit evrelerinden geçti. MÖ altıncı yüzyılda Asya'nın dört bir yanında peygamberler ortaya çıkmaya başlamış ve bugünkü dinlerin temelleri atılmaya başlamıştı. Bir zamanların dinleri şimdilerde ortadan kayboldu. Zeus'un, Hera'nın ismi artık anılmıyor. Ortaya çıktığında marjinal olan kimi dinlerin

4 Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine," *Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar* içinde, hazırlayan: Nurdan Gürbilek, birinci basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 43-44.

5 Vedat Türkali, *Yalancı Tanıklar Kahvesi*, ikinci basım, İstanbul: Turkuaz Kitap, 2009, s. 313.

ileride bir gün ana akım dine dönüşme olasılığı elbette var. İşaya Peygamber ile İsa Peygamber'in Tanrı anlatısı birbirinin ardılıydı. "İşaya Peygamber, İbranilerin öfkeli tanrısını, insanları adaletsizliğe meydan okumaya ve yoksullara sahip çıkmaya teşvik eden evrensel bir tanrıya dönüştürmüştü zaten; İsa'nın bahsettiği merhametli ve bağışlayıcı Tanrı da bunun bir adım ötesiydi."[6] Yüzyıllar içinde inanılan tanrıların ya da tanrıçaların karakterleri, biçimleri, vaatleri, yasakları değişti ama ilahi tanım ve ihtiyaç hiç değişmedi.

Tanrının kendisi bizim en uzun süren yalanımızsa? Retorik soru bana ait değil, Nietzche'ye ait.[7] Evet, mümkün ama insanlık tarihiyle başlayan ve yerini hep koruyan tanrı inancının sarsılmaz bir yerde olduğunu kabul etmek dışında bir çaremiz yok, diye yanıtlarım bu soruyu. Baki olmakta ısrar eden, değişmeyen meselemiz. Masamda bunları yazarken bir an durdum. Aklıma hayal meyal Nurdan Gürbilek'te okuduğum satırlar geldi. Kütüphanemde kitabı aradım ve buldum. Şunlar yazıyor:

"Doğu-Batı ayrımından bu ayrım hiç yapılmamış gibi davranarak kurtulamayız, diyordu Edward Said. Ayrımlar yokmuş, hiç olmamış gibi davranmak onları daha kalıcı, daha keskin kılar. Ayrımlar yapılmış ve izlerini bırakmıştır. Dünya eşit olmayan parçalara ayrıldığı sürece de izler varlığını sürdürür."[8]

Tanrıya inanmamayı seçebilirsiniz ama tanrı yokmuş gibi davranma seçeneği yok. Tanrı yaratılmıştır ve yeryüzü onun izleri doludur. Savımı kanıtlamak için benzer eksenden Soren Kierkegaard'a başvurmak da geliyor aklıma. Kierkegaard, "Din nedir?" sorusunu şu meselle anlatır: "Bir Yunan filozofundan dini tanımlaması istenince, bir cevap hazırlamak için süre iste-

6 Chris Brazier, *Dünya Tarihi*, çev. Kübra Kelebekoğlu, birinci basım, İstanbul: Sel Yayınları, 2018, s. 45.

7 Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, beşinci basım, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 171.

8 Nurdan Gürbilek, *Sessizin Payı*, birinci basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 104.

miş; üzerinde anlaştıkları zaman süreci geçince, biraz daha erteleme istemiş, ve bu böyle devam etmiş. Bu şekilde sembolik olarak sorunun cevaplanamaz olduğunu göstermek istiyormuş. Bu gerçekten de tam da Yunan ruhu, güzel ve zekice. Ama eğer kendi kendisiyle tartışmış olsaydı, soruyu çok uzun süredir cevapsız bırakmış olduğunu düşünseydi, cevaba daha da yakınlaşırdı, bu da bir yanlış anlama olurdu; tıpkı borçlu birinin uzun süre borçlu kalmasıyla borcun en sonunda ödenmesi gibi - o kadar uzun süre ödenmemiş olarak kalmasına rağmen."[9]

İlk dinsel fikirler, ister Tylor'un dediği gibi düşlerden çıksın, isterse toplumsalın bir soyutlaması olsun; tarih boyunca kültür örüntüleri içinde çocuksu inanışlardan tek tanrılı dinlerin dogmatik dünyasına hep var oldular. Bu yüzden derdim insanın inanması ile ilgili değil. Marx'ın en yaygın bilinen sözlerinden biridir: "Din, halkın afyonudur." Ve fakat pek dillendirilmese de şöhret olmuş bu ifade, şu cümlelerin arkasından gelir:

"Din içinde çekilen ızdırap, aynı zamanda, gerçekte çekilen ızdırabın bir ifadesi ve gerçek ızdıraba karşı bir protestodur. Din, baskı altında ezilen yaratığın iç çekişidir; kalpsiz bir dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhudur. Halkın afyonudur."

Marx; hayatı çekilir, katlanabilir kılan şeyin din olduğunu söylüyor. Bir sosyalist olarak bir afyona ihtiyaç duyulmaması için hayatı yeniden, en ideal şekliyle inşa etmemiz gerekir, minvalinde bir şeyler yazacağımı düşünebilirsiniz. Hayır. İnsanın düşünme yeteneği onun kusurlu oluşunu, trajedisini de beraberinde getirdi. Ölümü bilmek, sevdiğimiz birini kaybetmek, hayal kırıklığı, nefret, özlem, ikircikli taraflarımız, hazin yanlarımız gibi bir yığın insani hasletler olan duygular, sadece materyalist kaçış noktalarıyla yetinmeye, böylece kaygılarının azalmasına izin vermez. Antropoloji ve genel anlamda sosyal bilimler bu yüzden kutsal ve ilah arayışına ilişkin son sözü söylemekten kaçınır.

9 Soren Kierkegaard, *Meseller*, çev. Osman Çakmakçı, birinci basım, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2012, s. 50.

Evet, din halkın afyonudur. Böylece halkın aşağılanmayı, biçareliği, mutsuzluğu, yoksunluğu, yoksulluğu bir kötü yazgı olarak benimsemesi, boyun eğmesi sağlanır.

Din yerine başka bir şey koyulabilir mi? "İdeolojiler" yanıtınızı duyar gibiyim. Evet, hemen hemen aynı işlevi gördükleri çok zamanlar var. Handikap şu ki; tüketim toplumu, metalar, kariyer hesaplarıyla kıyasıya savaşlar, emek ve sermaye arasında derinleşen uçurum, sağ politikaların dünyanın yarısından çoğunu ele geçirmesi ile dünya benzer hayatların yaşandığı bir köye dönüştü. Kurtarıcı addedilen sosyalizmin de bu küresel köyde tutunacağı dallar bir bir kesildi. "İnanılan" ve bu yüzden örgütlenilen cemaatlerin, ideolojilerin de bu köyün akbabalarına karşı gücü yetmiyor. Yoksullar, sürülenler, sınır tellerine takılanlar tutunacak dal aramaya devam ediyor.

Söz, Marx'tan sonra dünyanın en çok alıntılanan insanı Freud'a geldi. Tanrıların üçlü bir fonksiyonu olduğunu söylüyordu Freud. İlki; doğa karşısında korkuyu yatıştırmak, ikincisi ölüm endişesini yumuşatmak ve son olarak toplumsal hayatın getirdiği acı ve yoksunlukları tazmin etmek.[10] Yuvarlayarak hesap edersek üzerinden 150 yıl geçmiş bu sözler söyleneni. Üç fonksiyon da halen geçerliliğini koruyor. O halde kronik bir özelliğimizden bahsediyoruz.

Yastık altı kitaplarımdan biri olan Henri Lefebvre'nin *Gündelik Hayatın Eleştirisi*'nde, "Din, insanların güçsüzlüklerinden 'kar topları' yapar. Bu kütle çok büyüktür. Din, yaşamın sonsuz ayrıntısı içindedir, olumsuz yanını yoğunlaştırdığı bu gündelik hayatı bilir, zaafını kışkırtır, olumlu tözünü emer," diye yazar.[11] Zaaf, yara, kusur, trajik taraflarımız adına her ne diyorsak, din en çok buraları kaşır, buralarda biter, artar.

---

10 Saime Tuğrul, *Ebedi Kutsal, Ezeli Kurban*, birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 72.

11 Henri Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*, çev. Işık Ergüden, ikinci basım, İstanbul: Sel Yayınları, 2010, s. 229.

Baktığım yerden ayrılarak başka bir görüş alanına geçip "Yararlı bir din var mıdır? Olabilir mi?" diye sorayım. Bu sorunun muhtelif yanıtları bizi uzun bir felsefi tartışmaya götürür. Nitekim, sonu bir hükme bağlanmasının mümkün olmadığı bu tartışmanın evrelerinde doğruların da yanlışların da sayısı artar ve berrak bir yere çıkılamaz.

Peki devlet, dinle ilgili konularda ne yapabilir? Laiklik bu soruya bulunmuş en güzel yanıt. Kamusal hayatın işlerliğini sağlayan yapılarda, eğitim gibi toplumun ana dinamiği olan sosyal hizmetlerde, adaleti tesis eden hukuki kanallarda ve sosyal dokuyu etkileyen bütün kurumlarda dinin etkisiz hale getirilmesi ve yerine etik, akılcı ve her şeyden öte insanı gözeten değerlerin konulması demek olan laiklik. Türkiye'de ise bütün devlet aygıtlarını tek bir partinin düzenlediği şirketleşmiş bir yapı var ve bu şirketin kurulma amacı uzun zamandır tarikat ve cemaatlerin hâkim olacağı bir rejimi kurmaktı ve sonunda bu başarıldı.

BİR ANTROPOLOG, BİR GAZETECİ GİBİ DÜŞÜNMEK

Çoğu zaman temayüz etmiş belli başlı dinlerin aksine tanrı kavramına, kutsal bir metne, peygamber anlayışına, mabet gibi kavramlara sahip olmayan spritüel, ruhani öğretileri kendine yol olarak benimseyen, daha sağlıklı, daha mutlu olmak gibi geleceğe yönelik tasavvur ve tahayyülü olan bugünün yeni seküler din hareketleri ile tarikat içinde belirli bir şeyh, hoca etrafında toplanmış insanları aynı gördüm. Ancak istismarın, yıkımın daha çok ikincisinde olması oraya daha fazla yaklaşmama sebep oldu.

Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemde de en çok kadınların ve çocukların bu yıkımdan etkilendiğine tanıklık ettim. Sık aralıklarla basına yansıyan haberlerin buz dağının ancak bir kısmı olduğunu iliklerime kadar hissettim. Bu abartılı görünebilecek ifadeler ile yekten tüm tarikat ve cemaate bağlı insanları aynı yere sürüklememin dışlayıcı bir tavır olabileceğini hatırlayarak belki de ifadelerimi daha açık hale getirmeliyim. Seküler dünya, modern insanın kafa karışıklığı, sınırsız özgürlüklerin

yarattığı kargaşa, aklı uyuşturacak kadar hazların öne çıkartılması, bireyin kendisi dışındaki her şeye olan kaygısızlığı, bazı insani duyguların kazılıp yerine daha uçarı şeylerin konulmaya çalışılması gibi yok edici gelişmelerin en az dindarların dünyasında olanlar kadar tehlikeli kodlara sahip olduğunu düşünenlerdenim. Benim gibi eski kafalar için geleneksel yapının dağılmaya başladığı zamanlar burnumuza kötü kokuların geldiği zamanlardı. Birkaç on yıl içinde sadakat, jest, ilişkileri güvenilir kılan centilmenlik anlaşmaları, yoldaşlık, gönül alan incelikler buharlı tren muamelesi görmeye başladı. Elbette bu altüst oluşlardan hiçbir topluluk muaf olamadı.

Müslüman dünyasında kadının payına ne düştü peki? Batı'da Müslüman kadının temsilinin uzun bir geçmişi var. Bilim insanları buna "toplumsal cinsiyetli oryantalizm" olarak isimlendirir. Bize Batı ile "geriye kalanlar" arasında kapatılamaz bir uçurum olduğu söylenir. Lila Abu-Lughod'un ifadeleriyle söylersek eğer... "'Geriye kalanlar içinde en çok Müslümanlar tek tipleştirilir ve sorun çıkaran olarak görülür, özel ve tehditkâr bir kültürün taşıyıcısı olarak takdim edilirler."[12] Bu yaklaşımın tümden haksız olduğunu söyleyemem ama dünya üzerinde kadınların deneyimlerine tek tipleştirme eğilimi olmadan baktığımızda "ataerkil" ipuçlarının farklı şekillerde olsa da hemen her topluma benzer sonuçlarla aksettiğini görürüz.

Lila Abu-Lughod, *Müslüman Kadının Kurtarılmaya İhtiyacı Var mı?* adlı çalışmasında "Kadın haklarının ihlali gerçeği kabul edilmelidir" diyerek söze girer ve şöyle söyler:

"Bu meydana geldikleri her yer için doğrudur, ister Seattle'daki, Tel Aviv'deki veya Dubai'deki seks ticareti; Belçika'da, Kamboçya'da veya Bosna'daki tecavüzler; Şikago'daki, Capetown'daki veya Kabil'deki ev içi şiddet. Aynı zamanda kadınların katlanmak zorunda kaldığı her günkü sıkıntı güvende olmamaktan açlık ve sağlık sorunlarına, her zaman toplumsal cinsiyetli değildir veya belirli

12 Lila Abu-Lughod, *Müslüman Kadının Kurtarılmaya İhtiyacı Var mı?*, çev. Hazar Gümüşsoy, birinci basım, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021, s. 15.

kültürlere veya dinî topluluklara özgü değildir. Belirli kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunlarla ilgili kimi ya da neyi suçlayacağımız konusunda zorlu sorular sormaya devam etmek zorundayız. Tespit ettiğimiz sorunları ele almada hangi müdahaleler en etkili olur ve bu sorunları anlamak, çözmek için kimler en iyi konumlanmıştır? Mısır, Suriye ve günümüzün Bangladeş'i gibi yerlerde Müslüman kadın aktivistler bir yüzyıldan fazla süredir kendilerini toplumsal cinsiyet meselelerine vakfetmişlerdir. Elora Shehabuddin'in dikkat çektiği gibi bu reform hareketleri başlangıçta erkeklerin önderliğindeydi ancak on dokuzuncu yüzyılın son dönemleri ve yirminci yüzyılın başlarında... Müslüman kadınların kendileri değişiklik için tutkulu taleplerde bulunuyorlardı."[13]

Kültürel farkları ve toplumdaki sonuçlarını yorumlarken kalıp yargılardan ilham almamak, tek tipleştirmemek gerekir. Gazeteci ve antropolog olarak, sorunun adını koyarken başvurduğum tanımlarda özen gösteriyorum. Fakat burada bir şerh koyma lüzumu görüyorum. Siyasal İslam'ın öğrettiği gündelik hayat pratikleri, bunların kadınların hayatına yansıttığı sonuçlar ile kimi dinî ritüeller bütününü; kültürel, sınıfsal özellikler ile hiçbir zaman aynı pota içinde görmedim, değerlendirmedim. Elbette kadınların bu ülkeye münhasır, kronik hale gelmiş sorunları var. Fakat, alametifarikaları seçerken, sorunu adlandırırken ve kaynağına işaret ederken tarih, sınıfsal bakış gibi birçok etkeni de hesaba katarak düşünmek gerekir.

FAŞİST REJİMLERİN OLUŞUMUNDA KENDİ ROLÜNE DEĞİNMEYEN ABD TARZI KÜLTÜREL AÇIKLAMA

Avrupalı bakış, Müslüman kadınla ilgili algıyı dönem dönem farklı şekillerde kurguladı. Mesela bazı zamanlar teröre karşı savaşta kadınla alakalı semboller seferber edildi. Bunu en iyi anlatan örneklerden biri *Time* dergisinin kapağına taşınan burnu kesilmiş Afgan kadındı. Yorumcular, *Time* dergisinin ka-

13 Lughod, 2021, s. 29.

pağına burnu kesilmiş güzel, genç bir Afgan kadını konu olarak almasının politik zamanlamasına dikkat çektiler. Taliban'a mensup kocası ve akrabaları tarafından bu şekilde cezalandırılan Bibi Ayşe'nin rahatsızlık verici fotoğrafı Ağustos 2010'da gazete bayilerinde yerini aldı. Sekiz ay öncesinde Başkan Obama bir askerî birliğin sevkini onaylamıştı ama şimdi bazı Taliban üyeleriyle barış görüşmeleri yapılması gündeme gelmişti. "Afganistan'dan Çekilirsek Ne Olur?" başlığıyla fotoğrafın yan yana koyulması kadınların ilk kurbanlar olacağını ima ediyordu. Belirtilmemiş olan şuydu ki bu olay Amerikan ve İngiliz birlikleri halen Afganistan'dayken gerçekleşmişti.[14]

Bibi Ayşe'nin fotoğrafı Kabil'de "Afgan Kadınları İçin Kadınlar" (Women for Afghan Women- WAW) isimli Amerika menşeli bir sivil toplum örgütü tarafından çekilmişti.

Bir başka örnek; Lila Abu-Lughod, 2001'de bir programa davet edilir. Kendisine sorulan soruları "umut kırıcı bir şekilde genel" bulur. Bunlar "Müslüman kadınlar X'e inanır mı? Müslüman kadınlar Y mi?" gibi sorulardır. Muhabire, aynı soruları Hristiyanlık ya da Yahudilik için yöneltip yöneltmeyeceğini sorar. Lughod'un yorumu şöyle olur: "Haber programlarına konu olacak şey kültürel olana sürekli başvurudur, sanki kadınlar ve İslam veya dinî bir ritüelin anlamı New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan trajik saldırı; Afganistan'ın nasıl olup da Taliban'ın yönetimine geçtiği; geçen çeyrek yüzyıldan fazla sürede bölgeye Birleşik Devletler'in ve diğerlerinin gerçekleştirdiği müdahalelere hangi menfaatlerin sevk ettiği; geçmişte muhafazakâr Afgan savaşçılara Amerikan desteğinin neler olduğu veya Başkan Bush'un Usame bin Ladin'in ölü ya da diri çıkarılacağını bildirdiği mağara veya yeraltı sığınaklarının CIA tarafından kurulduğu ve masrafının karşılandığı konularında bir şeyler bilmeye yardımcı olurmuş gibi."[15]

14 Lughod, 2021, s. 43.

15 Lughod, 2021, s. 48.

Baskıcı faşist rejimlerin gelişmesinin tarihi ve bu tarihte Birleşik Devletler'in rolüne değinmemek ne açıdan problemli? Lughod rahatsız olduğu kültürel açıklamada sezdiği niyeti şöyle anlatıyordu: "Böylesi bir kültürel formülasyon, bana, dünyanın o bölgesinde insanların çektiği ızdırapların doğası ve kökeni konusunda ciddi bir araştırmaya mani oluyor gibi göründü. Politik veya tarihsel açıklamalar yerine, uzmanlardan dinî veya kültürel sorulara cevap vermeleri isteniyordu. Afganistan'daki gruplar arasındaki iç-politik mücadelelerin veya Afganistan'la diğer ulus devletlerin küresel bağlantılarının araştırılmasına yol açacak sorular sormak yerine bize, dünyayı yapay bir şekilde farklı alanlara bölen, hayalî bir Batı-Doğu coğrafyasını, bize karşı Müslümanları, First Lady'lerin nutuk verdiği kültürlerden burkalı kadınların sessizce ayaklarını sürüyerek yürüdüğü başka kültürleri yeniden yaratmaya yarayacak sorular yöneltiliyordu."

KADİM NASİHATLER VE İÇİ BOŞALTILAN GELENEK

Ezberdir: Din aleyhtarlığı, İslami referansları reddetme; sosyalistlere özgü bir tavırmış gibi pay edilir. İnsanın inançla ilişkisinin antropolojik pencereden nasıl göründüğünü açıklamaya çalıştım. Keskin hatlara sahip olmam mümkün değil. Diğer taraftan Türkiye solu fikirsel anlamda İslam'la yüzeysel bir ilişki kurmuş, eleştirel argümanları halk nezdinde çekici olamamıştır.

Hikmet Kıvılcımlı'nın 1960'ların sonlarında tamamlanan *Osmanlı Tarihinin Maddesi* bu konuda zihin açıcıdır. Kıvılcımlı'nın Osmanlı'nın devletleşme ve sınıflaşma süreçlerini konu aldığı çalışması, ilk Osmanlılardan devlet sınıflarına, Fatih Kanunnamesi'nden İslam'da toprak sorununa, dirlik düzeninden kesim düzenine, dinsel ritüellerden Celali İsyanlarına kadar uzanan yanı, geniş bir alanı tarayarak, Osmanlı toplumsal formasyonunun tarihsel materyalist bir analizini yapmaya girişir.[16]

16 Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, birinci basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2020, s. 44.

Kıvılcımlı, burjuva sosyalizminin Türkiye halkının gelenek göreneklerini sosyalizme aykırı göstermekteki "başarısını" eleştirir:

"Düpedüz Burjuva Sosyalizmi görevini yerine getiriyor. Türk Milleti'nin, anadan doğma sosyalizm düşmanı olduğunu ispatlamak için onun başka silahı yoktur. Asıl maskeli haydut, açık burjuva ideolojisinden çok burjuva sosyalizmidir ki, Türkiye halkının gelenek göreneklerini sosyalizme aykırı göstermekte başarı kazanabilir. Burjuva sosyalizminden de daha kancık ve tehlikeli olan 'susuş kumkuması', küçük burjuva sosyalizmi'nin keskin, çok 'bilimsel, olağanüstü 'devrimci' kalleşlikleridir. Bu küçük burjuva sosyalizmi, Osmanlı Tarihinin Maddesini ve Ruhunu: 'Ortaçağ şövalye ruhuna körü körüne hayranlık' gibi gösterme hokkabazlığıyla, kendisine Marx'ı da yalancı şahit göstermek sabotajını yapıyor. Bu sabotaj için, köstebek yuvalarından kaçarak, her delikten bir kapma 'proletarya sosyalizmi' bayrağı uzatmaktan da sıkılmıyor. O zaman ne oluyor? Bir yığın genç enerjiler, küçük-burjuva bilmişliklerini abartarak, birbirleriyle alafranga sosyalizm düellosu yaparak yırtınıyor, parçalanıyorlar. İşçinin, köylünün anlamadığı soğanlı sarımsaklı 'slogan' atmasyonlarıyla hareketi yığınlara yabancılaştırıyor. Değil milletin tarih derinliklerinden kalma gelenek göreneklerinden yararlanmak, kırk yıllık en namuslu yakın hareket biçim ve parolalarımızı Frenkçeye çevirip, sözde Öztürkçeyle makyajlayarak örtbas edebileceğini umuyor."[17]

Kıvılcımlı'nın biyografisine bakıldığında gündelik hayat pratiklerinde bazı İslami ritüellerin olduğu görülür. Çocukluğunu anlatırken "teravihten sonra namaz kıla kıla sahura kadar camide uyuyakaldığını", Askerî Tıbbiye günlerini anlatırken de "imamın arkasındaki tek sadık cemaat" olduğunu anlatır. Bu ritüeller sonraki sosyalist mücadele yıllarında da kendini gösterir.

Dahası Kıvılcımlı'nın bayramlaşmaları da "çok ciddiye aldığı" anlatılır. Benzer şekilde Kıvılcımlı, Reşat Fuat Baraner'in cenaze namazını kılar. Hatta İleri'nin anlattığına göre, safa girmek iste-

17 Kıvılcımlı, 2020, s. 45.

meyen arkadaşlarına, "Bırakın bu küçük burjuva radikalizmini. Bizim geleneğimiz ölülerimizin ardından musalla taşı karşısında safta durmaktır," diyerek onları da namaza durdurur.[18]

İnsana has, kopartılıp atılamayan, tabiatının mührü olan yalnızlığı; ritüeller, kimi anlam yüklenen kültürel donatılar, çeşitli dayanışma örneklerinin temelini oluşturan gelenekler azaltır. Yok edemez ama azaltır.

Günümüzde modernleşmenin yeni dindarlık anlayışlarını gündeme getirdiğini de ifade etmek gerekir. Örneğin Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat* adlı çalışmasında dört farklı dindarlık biçimi tanımlamıştır: geleneksel halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve tranzisyonel dindarlık.

"Geleneksel halk (avam) dindarlığı ve seçkinlerin (havas) dindarlığı İslam kültüründe var olan bir sınıflama iken; akılcılık, şehirleşme ve dünyevileşme gibi modernleşmenin sacayakları kabul edilen unsurların etkisiyle dindarlık anlayışının bireyselleşmesi, kurumsal dindarlığın zayıflaması sonucu yeni dindarlık kategorileri oluşmuştur. Yaşanan sosyal değişim ve bireyselleşmenin dinî hayata bir yansıması olarak değerlendirilebilecek olan laik dindarlık biçimi, dini Allah'la kul arasında kalması gereken bir alana hasretmekte ve gündelik hayata yansıtmamaktadır. Tranzisyonel dindarlık ise, geleneksel dindarlıkla laik dindarlık arasındaki bir geçiş kategorisidir. (...) Bir inanç olarak yorumlanan ve belli bir hayat tarzı olarak yaşanan, belli ölçülerle İslam'ın ana ilkelerine bağlı kalmakla birlikte daha çok halkın geleneksel yaşantısı tarafından belirlenen ve kısmen hurafelerle karışık bir Müslümanlık tarzını tanımlayan "halk İslam'ı"nın sosyal tabanı, yönetici elitin dışındaki halk kesimidir, teolojik yapısı geleneklerce oluşturulmuştur hem şifahi hem senkretik hem de mistik ve mitolojiktir."[19]

---

18 S. Şükrü Kundakçı, *Bir Ömür Sohbet*, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV), İstanbul: 2005, s. 153.

19 Zehra Işık, "Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları: İstanbul", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Doktora-Temmuz 2020, s. 32.

Bu kavramlar dışında dinin kullanışlı hale getirildiği, deyim yerindeyse törpülendiği "sivil din" kavramına değinmek gerek. Habermas, devlet vatandaşlığı statüsünde çift anlamlı bir yasalaştırmadan söz eder. Devlet vatandaşlığı, hem vatandaşlık haklarına sahip olma hem de kültürel tanımlanmış bir topluma ait olma statüsünü almıştır.[20] Bu anlayışla "sivil din", geleneksel dinin getirdiği yasaklardan uzaklaşarak, toplumsal olgulara ve olaylara farklı bakış açıları getirir. Geleneksel din gibi buyurucu olmayan "sivil dinin" içeriği, özellikle de modern toplumlarda, sonsuza dek değişmez değildir, yeni olaylar karşısında her zaman yeni yorumlara açıktır. "İlk olarak Jean-Jacques Rousseau tarafından kullanılan sivil din, bir vatandaş olarak bireyin rolünü ve bireyi olduğu toplumun zaman ve tarih içindeki yerini nihai varlığın ve anlam dünyasının şartlarıyla ilintilendiren inanç, ritüel ve semboller bütünü olarak tanımlanabilir. Sivil din, geleneksel kurumsallaşmış dinden ayrı olmasına karşın Yahudi-Hristiyan din geleneği ve Aydınlanma gibi seküler geleneklerden unsurlar içerir. Bu din inananlarına ortak aşkın gayeler ve nihai anlamlar manzumesi sunarak vatandaşların ülkenin millî ve siyasi menfaatlerini korumayı bir ibadet/görev telakki etmelerine yardımcı olur. Her din gibi sivil dinin de ritüelleri vardır, ancak diğer dinlerden farklı olarak bu ritüeller mabetlerde değil siyasi arenada ve toplum içinde gerçekleşir. Bu ritüellerin, halk kitlelerinde kolektif bir gelenek, aidiyet, kimlik ve gurur bilinci uyandırmak ve bu bilinci canlı tutarak toplumsal entegrasyonu sağlamak gibi işlevleri vardır."[21]

AKP Türkiye'sinde halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığına karşı sınıfsal nefret körüklenerek öne çıkarıldı, yobaz yanları bilendi, çok daha mutaasıp hale getirildi. Laik dindarlık, düşman olarak kodlandı. Ortaya çıkan "sivil din" ise kamu ihaleleri, ser-

20 Jürgen Habermas, *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*, çev. İlknur Aka, altıncı basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 21.

21 Kemal Ataman, "Sivil Din", https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sivil_din Erişim tarihi: 7 Nisan 2024.

maye dağılımı ile palazlanmış yeni zenginlerin menfaatine uygun bir şekilde yontuldu, biçimlendirildi. Ulusal kimlik ve dinî bağlılık bir madalyonun yüzleri gibi vatandaş olarak kabul edilmenin ilk şartı olurken aynı zamanda yine bunlar bürokratların, kamu görevlilerinin, iş insanlarının maskesi oldu.

Güney Afrikalı akademisyen İbrahim Musa, çağdaş Müslüman düşüncesinde iki sıkıntılı eğilimden bahseder: geleneğin otoritesine teslim olmak veya geleneğin içini tamamen boşaltmak.[22] Türkiye'de neoliberal politikaların yönettiği siyasal İslam bürokrasisi, devlet ekâbiri, düşünce kuruluşları iktisadi menfaatlerinden mürekkep bir dünya yarattı. Bu dünyada maddi kazanç ve sosyal statünün sağlayacağı güç en temel motivasyonu oluşturduğu için yolsuzluk, talan, rüşvet gibi "dinî yasaklarda" ahlaken zerre tereddüt edilmedi. Din ve milliyetçilik hakikatleri örten perde vazifesi gördü ve yoksula "Tamah etmeyin" dedikleri dünyevi çıkarlar son raddesine kadar barbarca yağmalandı. Geleneğin otoritesi müritlere dayatılırken, müritlerden saklamaya bile lüzum görmedikleri şatafatlı hayatlar uğruna bütün kadim nasihatlerin içi boşaltıldı.

Kitabın bu bölümünü danışmanlık yaptığım *Kızıl Goncalar* dizisinin ilk bölümünde yayınlanan; tarikatın sözcüsü, posta oturması beklenen vârisi Sadi Hüdayi'nin müritlerine, dizideki adıyla "Fanilere" verdiği vaazdaki sözleri ile bitiriyorum:

"Gece karanlığı basınca bir yıldız gördü, dedi Rabbim budur! Amma battığını görünce, eee dedi ben batanları sevmem. (En'âm Suresi, 76. Ayet) 'Sevmem! Ben batanları sevmem. Allah-u Ekber! Sen? Sen niye seviyorsun batanları fani? Senin bu iştahın, senin bu şehvetin ne zaman bitecek? Açlığı hiç düşünmüyor musun sen? Gözlerin bir türlü oturuyorsun sofraya. Yedin, bitti. Bitti, battı! Kadın, helal, haram fark etmez. Kadını nasıl istiyorsun, aklın başından gidiyor. Yalan mı? Uğruna dağa

22 İbrahim Musa, *Gazzali ve İmgelem Poetikası*, çev. Çağla Taşkın, birinci basım, Ankara: Hece Yayınları, 2018, s. 93.

çıkarsın amma gelip dizinin dibine otursa, 'Ihhm'. Ne oldu? 'Sıkıldım.' Gözün dışarda ama battı işte, bitti! Anamı, babamı, evladını Allah'ın rızasının önüne koyduğun vakit buna değer mi? Yahu ölecek, batacak, olmayacak, e hadi sen de onunla beraber öl o zaman! Ölemezsin ama. Ee niye? Fani, can tatlı. **Ey fani! Sen burası için yaratılmadın, şunu artık bir anla."**

İKİNCİ BÖLÜM

EN TEPEDEKİ TEKKE NAKŞİBENDİLİK

OSMANLI VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE TARİKAT VE CEMAATLER

Siyasal İslam'ın temeli, Abdülhamit döneminde Anadolu'da yayılmaya başlayan Nakşibendi tarikatının Halidiyye koluyla temellendirilir. Yaşadığımız coğrafyada tarikatlar bin yıldır var; yüzlercesi uzun yıllar hüküm sürdü. Bektaşiler, Kadiriler, Rıfâiler, Cerrâhiler, Mevleviler, Melâmiler gibi... Öbür yandan Kalenderilik, Vefailik, Yesevilik ve Haydarilik derviş grupları. Nakşibendilik bunlar arasında en yeni tasavvuf geleneğidir. Ortaya çıkışına baktığımızda 200 yıllık bir siyasi hareket olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Mevleviliğin çok daha uzun bir geçmişi vardır ama bugün adı anılmaz.

Aralarından bazıları ritüel ve öğreti açısından büyük farklılıklar gösterse de birçok farklı tarikatın, iktidar sahibi seçkinler sınıfı bürokrasi, askeriye ve entelijansiyadan kırsal ve okuma yazma bilmeyen Osmanlı tebaa gruplarına kadar uzanan sosyal kapsamı da bir hayli genişti. Bektaşilik dışında bütün tarikatlar, ulemanın belirlediği İslam yorumlarına uymayan birçok unsura sahip olmalarına rağmen, kendilerini Sünni İslam ve dolayısıyla söylemi belirleyen mezheplerin içinde olan oluşumlardan saymışlardır.[23]

Bu çalışma için daha başında şu bilgiyi iliştirmekte fayda var: Ülkede şimdilerde hâkim olan tek bir tarikat var, o da Nakşibendilik. Nurcuları saymazsak farklı adlarla anılanların hemen hemen tamamı, işte bu Nakşibendiliğin uzantıları, kolları, türevleridir: Arvasiler, İsmailağa, Menzil, Süleymancılar, İskenderpaşa, Erenköylüler ve diğerleri... Hepsi kökende Nakşibendidir.

23 Cem Kara, *Sınırları Aşan Dervişler, Bektaşiliğin Kültürel İlişkileri (1826-1925)*, birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023, s. 51.

19. yüzyılda halifeleri ile Anadolu'ya yayılan Nakşi şeyhi Halidi el Bağdadi bu toprakların geleceğini şekillendirecekti ama unutmamak gerekir, onun öncesinde de zaten Anadolu'da onlarca tarikat, dergâh, cemaat hüküm sürüyordu ama diyebiliriz ki, 20. yüzyıla Nakşibendiler damga vurdu.

Nakşilere göre Allah'a giden yol (tarik) ancak bir mürşidin kılavuzluğuyla gerçekleşebilir. Mürit-mürşit arasındaki bağ temeldir. İnsanlar için hak yol, bir tarikata üye olmak ve devamında bir mürşide tabi olmaktır. Mürşitlerin kendilerinin de mürit olarak mürşitleri, bu mürşitlerin de mürşidi vardır. Silsile adı verilen bu zincire dayanmak suretiyle tarikatlar kendi meşruiyetlerini tahsis eder. İleriki bölümlerde daha detaylı anlatacağım. Silsile inancı dışında meşruiyet şecere yoluyla da tayin edilir.

Şunu da eklemekte fayda var: Tüm tasavvufta mürit ile mürşit arasındaki sosyo-dinî bağ temel yapı taşıdır. Örneğin Bektaşilikte de bu usul geçerlidir. Bektaşi terminolojisinde mürit olarak adlandırılan tasavvuf öğrencisi Bektaşi babasına bağlanır. Bu yolda muvaffak olmuş kimseler, İbnü'l Arabi'ye atıfta bulunmak suretiyle "insan-ı kâmil" olarak adlandırılırlar.

Osmanlı'dan bu yana faaliyet gösteren tarikatlar, Selçuklu ve beylikler dönemi tarikatlarının devamı niteliğindedir. Zehra Işık, *Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları* adlı doktora çalışmasında Osmanlı dönemi tarikatlarında oluşan yozlaşmayı şöyle değerlendirir:

"Halkın dinî eğitiminde önemli katkıları olan tarikatlar, aynı zamanda bir uç beyliği olan Osmanlı'nın cihad politikasında da etkin rol oynamıştır (Arpaguş, 2001: 103-110). Devlet ve medrese kurumunun ortaya koyduğu din anlayışı halkı etkisi altına almaktan uzaktı. Halk dinî ihtiyaçlarını büyük ölçüde tekke ve tarikatlarla karşılamakta, devletin ve medresenin din anlayışını dikkate almadan, şeyhlerinin telkin ettiği dinî öğreti ve inançlarla hayatlarını sürdürmekteydi. Bundan dolayı, Osmanlı'da tarikatların devletle halk arasında bağlantı kurma vazifesi gören toplumsal yapılar olduğu tespitleri yapılmıştır.

Ancak zamanla hem toplumsal yapının değişmeye başlaması hem de Osmanlı'nın duraklama ve gerileme döneminde diğer kurumlardaki nitelik zafiyetinin tarikatlara da sirayet etmesi gibi nedenlerle bu yapıların itibarı zedelenmiştir. Bu durumdan bizzat sufîler rahatsız olmuş, Islahat Fermanı'nın ilanından sonra bir iç denetim mekanizması olarak Meclis-i Meşayih'i oluşturmuşlardır. Meclisin amacı, şeyhler ve müridlerden itikadı bozuk, dalalet ve fesat sahibi olanları saraya bildirmek, izinsiz tekke açanları ihbar ve men etmek, İstanbul'un Galata, Eyüp, Üsküdar gibi bölgelerinde itikadı sahih, takva sahibi şeyhlerin iznine bağlı olarak zikir yapmayı ve tekke açmayı sağlamaktır. Haksever'e (2009: 179) göre, medreseler ıslahat ve modernleşme hareketlerine karşıt bir tavra sahipken, tarikat çevreleri bu teşebbüslerin tamamen karşısında yer almamış, hatta bazı yeni yönelimlerin içinde yer almışlardır. Tanzimat'ın ilanından sonra tekke ve zaviyelere özellikle de Mevlevîhanelere devletin daha fazla yardım yaptığı görülmektedir. Devlet bu yolla aynı zamanda tekke ve zaviyeleri kontrol altına almak istemektedir. Tarikatlardaki yozlaşmanın önüne geçmek için devlet eliyle yapılan düzenlemeler, devletin tarikatlar üzerinde baskı kurmasının zeminini oluşturmuştur (Haksever, 2009: 26-35).

Osmanlı'nın son dönemlerinde artan tekke sayısına karşılık; tarikatların önceki misyonunu yerine getiremediği, şeyhliğin babadan oğula ya da damada geçtiği, hatta nüfuz kaygısıyla dış müdahalelerle şeyh atamaları yapıldığı, bu nedenle de yetkin ve vasıflı şeyhlerin yetişmediği, şeyhlik makamının niteliksiz ve ehliyetsiz insanların eline geçtiği görülmektedir (Demirci, 1997: 15-20). Şeyhlerle ilgili tartışma ehliyet ve liyakat merkezli yapılmaktadır, ancak Cumhuriyet dönemine intikal eden şeyhlerin çoğunun medrese icazetinin olduğu da bilinmektedir (Haksever, 2009: 179; Kara, 2014: 358-384). Bu durum Osmanlı'nın son zamanlarında medreselerin eğitim kalitesinin de düşmüş olmasıyla izah edilebilir. 30 Kasım 1925'te çıkarılan kanunla tekke ve za-

viyelerin kapatılmasının ardından Abdülhakim Arvasî'nin sarf ettiği şu sözler tarikatların içine düştüğü durumu açıkça ortaya koymaktadır: 'Hükümet tekkeleri kapatmadı. Onlar zaten kendi kendilerini kapatmışlardı. Hükümet boş mekânları kapadı' (Kısakürek, 1978: 32)."[24]

Kemalist rejimle tarikatların ilk karşılaşmalarından biri Şeyh Sait İsyanı ile olur. "Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önce, 1925 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortaya çıkan ve kısa sürede yayılan Şeyh Sait İsyanı tarikat yapılanmasıyla devletin karşı karşıya geldiği önemli bir kavşak olarak değerlendirilebilir. Feodal yapının hâkim olduğu isyanda Kürt milliyetçiliğinin yanı sıra yeni hükümetin laik eğilimlerine, saltanatı ve hilafeti kaldırması gibi din politikalarına duyulan öfke ve tarikat faktörü de etkili olmuştur. Ayaklanma, Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılarak (4 Mart 1925) ve İstiklal Mahkemeleri kurularak oldukça sert bir şekilde bastırılmıştır (Koç, 2013: 154-164). İsyanın sonuçlarından biri de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Yasası'dır ki; bununla birlikte tarikatların faaliyetleri yasaklanmış, şeyhlik, dervişlik, müridlik, seyyitlik, babalık, dedelik vb. ünvanlar kaldırılmış, tarikat erbabının kendilerine has kıyafetlerle toplum içinde yer almaları yasaklanmıştır. Kendilerine çeşitli kısıtlamalar getiren kanunlar karşısında tarikat ehlinin tavır ve tutumları farklılık göstermiştir. Bazıları bu yasakları 'Hikmet-i Hükümet'in gereği olarak kabul etmiş ve boyun eğilmesi gereken bir tecelli olarak algılamışlar; bazıları da öğretmenlik, memurluk gibi işler yaparak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Karşılarında bir muhatap bulabilenler 'kapalı kapılar' ardında bir şeyler anlatmaya devam etmişlerdir. Kimi tarikat mensupları da hükümetin aldığı kararın yanlış olduğunu savunmuşlar; tüm olumsuzluklara rağmen yasağa aldırmayıp faaliyetlerini gizlice yürütmeye devam etmişlerdir. Kimi dervişler de bütün kâinatı bir dergâh olarak görmüşler, tasavvufî bir yaşam sürmek için

24 Işık, 2020, s. 50-51.

tekke veya zaviyenin şart olmadığını söyleyerek, yeni duruma uyum sağlamaya çalışmışlardır (Kara, 2006: 1-20)."[25]

SİYASAL İSLAM'IN TEŞKİLATI: NAKŞİBENDİ TARİKATI HALİDİ KOLU

Nakşibendilik, siyasetle hep yakın temasta oldu. Osmanlı zamanında sarayla, Cumhuriyet dönemi ve 1950'lerden sonra siyasal partilerle ama bilhassa sağ partilerle ilişki kurdu. Nakşibendiliğin bilgi ve tecrübesi ona, bir siyasal hareket olarak devletin içinde olmayı öğretmişti.

Bugünün AKP Türkiye'sinde vali atayabilen, yargıyı yönlendirebilen, TV dizilerine müdahale edebilen, bakanlıklarda kadrolaşabilen, eğitim ve sağlık gibi kamusal alanları kuşatabilen bir yapılar toplamından söz ediyoruz.

Ama bu tarikatı tanıyabilmek için epey gerilere gitmemiz ve önce Nakşiliği ve hemen ardından da bu tarikatın belki de en "etkin ve nüfuzlu" kolu olan "Halidiyye Ekolü"nü tanımamız gerek.

O zaman şöyle tarihte 700 yıl kadar geri gidelim... Nakşiliğin kuruluşu 1300'lü yıllara kadar uzanmakta. Tarikat, Buhara yakınlarındaki Kasr-ı Arifan bölgesindeki Nakşibent köyünden Mehmed Bahâeddin Nakşibend tarafından kuruluyor. Giderek yaygınlaşan ve güçlenen Nakşibendilik, sosyal ve politik olaylara yakınlığı ve politize bir tarikat oluşu ile de dikkat çekiyor. İslamiyet içerisindeki en politize olmuş tarikatlardan biri halini alıyor zamanla. Tarikatın büyümesi, aynı zamanlarda farklı coğrafyalara doğru yayılma serüvenini de beraberinde getiriyor. Kuruluşundan 100-150 yıl sonra artık Nakşibendiliğin dünyanın dört bir yanında mensuplarının olduğunu görmek mümkün hale geliyor. Ama bu genişleme, zamanla tarikat içerisinde "kollara ayrılma" şeklinde bölünmeleri de beraberinde getiriyor. İşte bu kollara ayrılma süreci içerisinde Mevlana Muhammed Halid-i

25 Işık, 2020, s. 52-53.

Bağdadi "Halidiyye cemaati" yahut "Halidiyye kolu" olarak bilinen "ekolü" 1800'lü yılların başında kuruyor.[26]

14. yüzyılın ortalarında Buharalı Mehmed Bahâeddin Nakşibend tarafından kurulan Nakşibendilik, Orta Asya'dan Hindistan'a, Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada etkili olmuş bir tarikat olarak karşımıza çıkar. Nakşibendilik, Osmanlı Devleti'ne geç gelmesine rağmen 19. yüzyıla doğru en etkin ve büyük tarikat haline geldi.

Mehmed Bahâeddin, 1318 yılında Buhara yakınlarındaki Kasr-ı Arifan (Hinduvan) adlı köyde doğdu. Tarikata ismini veren Nakş-bend sıfatı ise nakış ve bağ kelimelerinden oluşmaktadır. Bu ünvanın Bahâeddin'e sonradan verildiği düşünülüyor.

Rıza Zelyut, *Tarikat Kuşatmasındaki Türkiye* adlı kitabında Nakşibendilik için şunları yazar:

"Bahâeddin'in hakkında çok şey bilinmemesine karşın zaman içinde yüceltilerek soyu İmam Cafer-i Sadık'a çıkartılır. Bahaeddin'in kendi döneminde yazılan eserlerde yer almayan bu iddiayla onun Hz. Muhammed'in soyundan yani seyyid olduğu kabul ettirilmek istenmiştir. Soyunu 12 İmamlar üstünden Ehlibeyt'e bağlamak suretiyle de onun Tanrı'nın özel kulu olduğu gösterilmektedir. Bu akımın çıkış dönemi olan 14. yüzyıldaki içeriği ve görüntüsü ile 20. yüzyıldaki halinin birbirinden çok çok farklılaştığı bilinir. Bu süreçte hem tarikatın ideolojisi hem de temsilcileri kutsallaştırılmıştır. Bu kutsallaştırma giderek kuvvetlendirilmiş, yarı Allah niteliğinde şeyhler ortaya çıkmıştır.

Bahâeddin Nakşibend, tarikatını, öbür şeyhler gibi İmam Ali'ye bağlamadı ve Ebû Bekir'e iliştirdi. Böylece Şiilik etkisine karşı bir duvar örmüş oldu. Bu haliyle de dönemin hükümdarları, emirleri, atabeyleri onu kendi yönetimlerinin koruyucusu gibi gördüler. Böylece Orta Asya'nın Sünnileştirilmesinde Nakşibendilik etkili oldu.

---

26 Celal Eren Çelik, *Tekkeden Devlete Yeşil İktidar – Tarikat - Cemaat Piramidinin Tepesindeki «Tekke»*, üçüncü basım, İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları, 2017, s. 17.

Kırsalda etkin olan Bektaşiliğe karşı şehirlerde halk Nakşibendilik üstünden kuşatıldı. Alt tabakaları saltanata bağlamak üzere kuvvetli bir yapıştırıcı olan Nakşibendilik, devlet tarikatına dönüştü. Böylece Mevlevilik, Kadirilik, Halvetilik, Rifailik gibi eski tarikatlar önemsiz hale geldi.

Padişah II. Mahmut, kendi dönemindeki yenilgileri ve büyük toprak kayıplarını gizlemek için Sünni ideolojiyi Halidi Nakşibendi çizgide yeniden yapılandırdı. Cami yerine tarikatları öne çıkartarak halkı bu örgütlerle kuşattı. Amacı, başarısızlıklarının üstünü din şalıyla örtmekti. Bunun için de tarihsel Sünni-Şii çelişkisini öne çıkartması gerekiyordu. Osmanlı Devleti içinde ise Şiiler değil Alevi-Bektaşi kesim vardı ve bunlar hasımlaştırılarak halkın önüne atılmalıydı.

Sultan Mahmut bu süreçte, özellikle Şii düşmanlığıyla parlayan Halidi Nakşibendileri ön plana çıkarttı. 1826 yılında Bektaşi kimlikli yeniçeri ordusunu kırıp ortadan kaldırırken Nakşibendilere özellikle dayanmıştı. Bu süreç, aynı zamanda yeniçerilerin dayandığı Bektaşi tarikatına karşı yürütülen bir savaşı kapsıyordu. II. Mahmut, yeniçeri ocağını topa tutup yok ettikten hemen sonra Bektaşileri katletme emrini vermişti.

1826 katliamında yeniçerilerle birlikte Bektaşi babaları ve dervişleri öldürüldüler. İstanbul'da 6000'den fazla Bektaşi'nin katledildiği biliniyor. Canını kurtarmak için Belgrad Ormanları'na kaçanlar da burada ormanla birlikte cayır cayır yakılarak yok edilmişlerdi.

Bundan sonra padişah fermanı üzerine Mısır, Suriye, Irak, Anadolu, Balkanlar ve Arnavutluk gibi imparatorluk topraklarında bulunan Bektaşi-Alevi tekkeleri ve dergâhları yıkılmış, buradaki babalar, dedeler, talipler katledilmişti. Saltanat tarihçilerinin "Vaka-yı Hayriyye" (Hayırlı Olay) dedikleri bu katliama Alevi-Bektaşi kesimi 'Vaka-i Şerriye' demiş ve Padişah II. Mahmut'u lanetle anmıştır.

Bu kırımda ve yıkımda iki Bektaşi dergâhına dokunulmamıştı. Balkanlar'da ayakta kalan Kızıldeli Sultan Dergâhı ile Anadolu'daki Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na da şeyh olarak Nakşibendi şeyhleri atanmışlardı."[27]

Ancak şu bilgiyi de eklemek gerekir: II. Mahmut, kendisinden başka hiçbir dinî-askerî-sosyal otoritenin zerresine tahammül etmiyordu. Devleti, Batı standartlarına göre yeniden dizayn ederek, tüm yetkileri kendi eline alacağı bir mutlak monarşi sistemini inşa etmeye başlamıştı. Ancak, özellikle Anadolu'da, gün geçtikçe artan Halidiyye etkisinin farkındaydı ve bundan çok rahatsız oluyordu. Radikal bir kararla, 1828 yılının Nisan ayında, tüm Halidileri Sivas'a sürgün etti.[28]

Halidiyye cemaati/kolu her zaman politize olan, siyasal olarak devlette etkin olmayı hedefleyen bir yapı olagelmişti. İlk büyük "siyasal dizayn" denemeleri ise 1859 yılında oldu; Sultan Abdülmecit'in devrilmesi için "Silahlı Fedailer Cemiyeti" isimli gizli bir cemiyet kuruldu. Cemiyetin kurucularından birisi Halidi şeyhi Ahmet Efendi'ydi.[29]

Halidiyye koluna bağlı önemli bir dergâh olan Gümüşhanevi Dergâhı ise sıradan bir dergâh değildir. Özellikle II. Abdülhamit'in İslamiyet'e "ideolojik kimlik" kazandırıp bugünlerin temelini attığı Panislamist ideolojiye en büyük desteği, Gümüşhanevi Ahmet Ziyaüddin verir. Halidiyye kolu, artık II. Abdülhamit'in toplumsal "silahıdır". Gümüşhanevi Dergâhı, II. Abdülhamit'e destek vermiş, muhalif Jön Türk hareketinin ise karşısında yer almıştır.[30] Bugün Korkut Özal, Necmettin Erbakan, Recai Kutan gibi isimlerin Gümüşhanevi Tekkesi'ne bağlı oldukları bilinir.

---

27 Rıza Zelyut, *Tarikat Kuşatmasındaki Türkiye-Halidi Cehennemi*, dokuzuncu basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 47-48, 2020.

28 Çelik, 2017, s. 25.

29 Çelik, 2017, s. 27.

30 Çelik, 2017, s. 29.

Geleceğin siyasal İslam kadroları ve özellikle üniversite-akademisyen kadroları Abdülaziz Bekkani liderliğinde Gümüşhanevi Tekkesi'nde bir araya gelir. Tekke bu anlamda "siyasal İslam"ı bir ideoloji olarak ilk öne süren tekke olacaktır.

İlahiyatçı İhsan Şenocak, İsmailağa çizgisindeki Hüküm Yayınları'ndan çıkan *Kıştaki Bahar-Mahmud Efendi Hazretleri* kitabında, "Halidiyye kolunun Osmanlı döneminde ayrılıkçı akımları etkisiz hale getirdiğini ve âdeta Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzattığını" yazar ve "Halidiyye kolu, Osmanlı topraklarında millet-devlet dayanışmasının tesis edilmesinde çimento vazifesi görmüştür," ifadesini kullanır. Şenocak ayrıca, "Halidi şeyhlerin Osmanlı'daki ıslahat dönemlerinde İstanbul'da devlet ve siyaset çevreleri ile yakın ilişkiye girdiklerini, Jön Türklere karşı 2. Abdülhamit'i desteklediklerini" belirtir.[31]

Yine aynı kitabın "Tekke'nin Kiliseyle Mücadelesi" başlıklı bölümünde "Halidi şeyhlerin Osmanlı Devleti'ne sadık olduklarını" belirttikten sonra bugün İsmailağacıların merkez üssü olan Çarşamba muhiti kastedilerek şunlar yazılmıştır:

"Batılı devletlerin siyasi dayatmalarının had safhada olduğu ve azınlıkların kabul edilemez taleplerde bulunduğu bir sırada Sultan Abdülmecit'in davetiyle İstanbul'a gelen İsmet Efendi'nin, tekkesini Fener-Rum Patrikhanesi'nin üst kısmında yer alan Çarşamba semtinde inşa etmesi bu sadakatin bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti'nin zafiyetinden istifade ederek üzerinde nüfuz kurmanın gayreti içerisine düşen kiliseye, tekkesini Çarşamba'da inşa eden bu Halidi şeyhin verdiği mesaj çok açıktır: 'Batılı devletleri arkanıza alarak yürüttüğünüz sinsi çalışmalarınıza, siyaseten zayıflayan devletimiz engel olamasa da millet iradesi size geçit vermeyecektir.'"

---

31 Mahmut Hamsici, https://www.bbc.com/turkce/articles/c510v5wyrdxo Erişim tarihi: 29 Mart 2024.

200 YILA YAKINDIR SAHNEDE OLAN HALİDİLER

Halidi Nakşibendiliğin en kuvvetli merkezi Türkiye'dir. Türkiye'de Halidilikten başka bir tarikat neredeyse kalmamıştır.

Bu tarikat, ismini, 1827'de ölen Kürt kökenli Halid-i Bağdadî'den alır. Yaşadığı bölge, şeyhleri Allahlaştıran Kadiri tarikatının etkisindeydi. Irak'ın Süleymaniye şehrine bağlı Karadağ kasabasında doğan ve sonradan Mevlana diye anılan Halid, Kadiri tarikatının temsilcisi Berzenci ailesinden dersler aldı. Bağdat'a gitti. Hocası Abdülkerim Berzenci ölünce, onun Süleymaniye'deki medresesinin yönetimini devraldı.

19. yüzyılın ilk yarısına kadar Kürdistan'da Kadiri tarikatı daha baskındıysa da, Nakşibendilik 1811-1820 yılları arasında Kürt bölgelerinde büyük bir hızla yayıldı. Şeyh (ya da Mevlana) Halid olarak bilinen Ziyaeddin Halid Şahrazuri'nin (1776/1780-1827) on sene Hindistan'da mürşidinin yanında kaldıktan sonra 1811'de Süleymaniye'ye dönmesi, Nakşibendiliğin bölgedeki bu hızlı yayılışını başlatan gelişme olarak kabul edilmektedir.[32]

Şeyh Halid geri döndükten sonra sadece birkaç ay Süleymaniye'de kalabildi. Süleymaniye'de Kadiri şeyhleriyle Babanzadeler, Bağdadi ile nüfuzlarını bölüşmek istemedi.

Burada kısaca Babanzadeli üç biradere parantez açalım. Mazbata; Ali Bey (n. 8), Hasan Bey (n. 9) ve Abdülkadir Bey'i (n. 24) öncelikle Süleymaniyeli Süleyman Paşa'nın oğulları olarak tanıtır. Üç kardeşin 1838 yılında ölmüş olan babaları Süleymaniye mutasarrıfıydı; tıpkı dedeleri Abdurrahman Paşa, amcaları Mahmud Paşa ve ağabeyleri Ahmed Paşa ile Abdullah Paşa gibi. Başka bir deyişle, nesillerdir mutasarrıf rütbesini elinde bulunduran aile Süleymaniye'de hanedanlığa yaraşır bir iktidara sahipti. 16. yüzyıldan beri bugünkü Irak ve İran Kürdistanı'nın büyük bir bölümü -resmî olarak 1784'te Babanların

32 Burak Onaran, *Padişahı Devirmek - Osmanlı Islahat Çağında Düzen ve Muhalefet: Kuleli (1859), Meslek (1867)*, birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 202.

merkezi olarak kurulmuş olan Süleymaniye de dahil- Baban ailesinin hâkimiyeti altındaydı. Baban Emirliği'nin mirleri, 17. yüzyılın başından beri resmî olarak paşa ünvanını taşıyordu. Devlet tarafından verilen bu ünvan bazı mirlerin kendi adlarına para bastırıp hutbe okutarak bağımsızlığa meyletmesine de mani olamamıştı.[33]

OSMANLI'NIN TEŞKİLATA DESTEĞİ

Rıza Zelyut, *Tarikat Kuşatmasındaki Türkiye* adlı kitabında Halidilerin padişah çevresi ile ilişkilerini şöyle anlatır:

"Hindistanlı Nakşibendi dervişi Mirza Rahimullah Azimabadi 1809 yılında Süleymaniye'yi ziyaret etti. Onun önerisiyle Şeyh Halid, Hindistan'ın Delhi şehrine giderek Müceddidiyye koluna mensup Abdullah Dehlevi'nin (ö. 1824) hizmetinde bulundu; bir yıl gibi kısa bir zamanda Nakşibendiyye, Kadiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye tarikatlarından icazet alarak geri döndü. Şeyh Halid artık Kadiri değil Nakşibendi'ydi. Bunun üzerine başta Talabani aşireti olmak üzere Kadiriler tarafından istenmeyen adam ilan edildi.

"Kadiri şeyhi Maruf Berzenci, Şeyh Halid'i 'sahtekâr, sapık, yogi' olarak suçladı. Ama kendisine Barzaniler destek verdiler. Bağdat valisinin koruması altına alınan Şeyh Halid, Süleymaniye'de 'Halidiye Tekkesi'ni kurdu. Osmanlı yönetimi Kadirilere karşı Şeyh Halid-i Bağdâdî'yi destekledi. Bağdat'ta çalışmalarını sürdüren Halid'in müritleri kısa zamanda çoğalarak geniş bir alana yayıldı." (...)

"Saltanat ve hilafete hizmet eden bir ideoloji imal ettiğinden padişahlar onu ve sonraki takipçilerini kuvvetle desteklediler. Halidiler de sürekli padişahların yanında yer aldılar. Örneğin 1908 yılında Süleymaniyeli Şeyh Said Berzenci Jön Türklere karşı isyan etmiştir. Milli aşireti lideri ve Hamidiye Alayları'nın

33 Onaran, 2018, s. 149.

komutanı İbrahim Paşa 1909'da Sultan II. Abdülhamit devrilince padişahı desteklemek için ayaklanmıştır. Halidi Kürtler, 1919'da da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başlattıkları ulusal kurtuluş hareketini boğmak için Sivas'ı basmaya bile kalkıştılar. Kürt Teali Cemiyeti'ni kurarak ayrılık hareketini başlatanlar da bunlardı."

Şeyh Halid, son zamanlarını Şam'da geçirmiş ve burada vefat etmiştir. O yüzden Suriye, Nakşibendi-Halidi tarikatının önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Tarikatın Anadolu'ya girişi daha ziyade Halid'in halifesi Hakkârili Şeyh Seyyid Tâhâ eliyle olmuştur.[34]

Osmanlı'nın, Süleymaniye'den ayrılmak durumunda kalan ve 1823'e kadar Bağdat'ta yaşayan Şeyh Halid'e tutumu oldukça stratejikti:

"1823'e kadar burada yaşadı. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde tarikatını hızlı ve etkili bir biçimde yaygınlaştırmaya muvaffak oldu. Bağdat şehrindeki siyasi dengeler, Osmanlı valilerinin tutumu, Nakşibendi tarikatının teşkilat yapısı ve Avrupa emperyalizmine karşı etkin bir cevap üretebiliyor olması bu hızlı yaygınlaşmayı mümkün kılan başlıca etkenlerdi.

Şeyh Halid Bağdat'a vardığında, şehir on yıldır Selefiliğin yayılmasına tanıklık etmekteydi. Kökeni Vehhabiliğe dayanan bu hareketin baş destekçileri, ulema ve şehrin nüfuzlu Arap aileleriydi. Ne Bab-ı Âli ne de Kürt eşraf, Selefilik yoluyla Vehhabiliğin bölgede yayılmasından memnundu. Şeyh Halid Bağdat'ta kuvvetli bir destek sağlayabilmek için Selefilerin yarattığı bu endişeye yaslandı. Valinin ve Bağdat'ın önde gelen Kürt ailelerinden Haydarilerin maddi desteğiyle 1815'te ilk zaviyesini kurup tarikatını özellikle Bağdat eşrafı ve ulema arasında yaygınlaştırmaya koyuldu.

Osmanlı makamları, en azından ilk başta tarikatın yayılmasını olumlu karşıladılar ama bu tutumlarının tek nedeni Veh-

34 Zelyut, 2020, s. 49-50.

habilerden duydukları hoşnutsuzluk değildi. Zihinlerini meşgul eden daha acil bir mesele vardı. İmparatorluk bu dönemde merkezileşme sürecindeydi ve yerel güçlerin zayıflaması merkezileşme stratejisinin başlıca hedeflerinden biriydi. Baban topraklarındaki başlıca dinî örgütlenme olan Kadiri tarikatının şeyhinin (kendisi aynı zamanda Berzenci aşiretinin de reisiydi) Baban hanedanıyla ilişkileri son derece iyiydi. Şeyh Halid'in Hindistan'dan döndükten sonra Nakşibendi tarikatını yaymak için yürüttüğü faaliyetler, hâkim güçlerle Kadiri tarikatının örtüştüğü düzeni tehdit ediyordu. Kadiri şeyhi ve Baban beyleri mirliklerinin birliğinin riske girdiğini görerek Şeyh Halid'e tamamen düşmanca bir tavır aldılar, hatta onu linç ettirmeyi bile denediler. Dolayısıyla stratejik açıdan bakıldığında Osmanlı makamlarının, yereldeki rakiplerine rahatsızlık veren Şeyh Halid'i desteklemesi tamamen mantıklı bir tercihti. Ayrıca Şeyh Halid dualarında dahi Osmanlıları desteklemenin gerekliliğinden bahsediyor ve Osmanlıların bölgedeki diğer bir rakibi olan Şii Iranlılara karşı nefretini ortaya koyuyordu. Bağdat Valisi Davud Paşa, Şeyh Halid'i ve Babanlar arasında Nakşibendi tarikatının yayılmasını tereddütsüz bir biçimde destekledi. Şeyh Halid'le Osmanlılar arasındaki bu ittifak 1819'a kadar devam etti. (...)

Kürdistan'daki sosyo-politik değişimlerin, tarikatın ilkeleri ve siyasi bakış açısıyla örtüşmesi tarikatın yayılmasını kolaylaştıran son etken olarak zikredilebilir. 19. yüzyılın başından beri Avrupa emperyalizmi Kürdistan'daki varlığını güçlendiriyor, bazen Alman subayları da kadrosuna dahil eden Osmanlı ordusu da merkezileşme hedefiyle yarı bağımsız Kürt aşiretlerini ortadan kaldırıyordu. M.V. Bruinessen, bu sosyo-politik değişimlerin şeyhleri siyasete çeken iki sonuç doğurduğunu tespit eder. Birincisi, yerel güçlerin yıkılmasıyla doğan boşluk şeyhlere bölgede otoritelerini tahkim etme imkânı sağlamıştı. Osmanlı memurları aşiretler arasındaki bitmek bilmeyen çatışmaları yönetecek kadar otorite ve meşruiyete sahip değillerdi. Şeyhler de,

özellikle çatışma halindeki aşiretlerin hiçbiriyle bağı olmayanlarda bu güç mevcuttu. Şeyhler çatışmalara müdahil olarak sadece siyasi liderlik rolü edinmekle kalmıyor, aynı zamanda başta aşiret reisleri ve hükümet görevlileri olmak üzere diğer otoritelere karşı siyasi bir üstünlüğe de kavuşmuş oluyorlardı."[35]

NAKŞİBENDİ DÜSTURLARINDAN BİRİ: "MÜMİNLER, ŞERİATIN İCRASINI SAĞLAMAK İÇİN HER YOLU DENEMELİDİRLER"

Siyasal İslam'ın temeli olan Nakşibendilerin tarihsel arka planına bakıldığında teolojik birikime ve tecrübeye sahip oldukları görülür. Nakşibendi geleneğinde siyasi faaliyet dışlanmaz. Müritlere; siyasi ve ekonomik hayata katılmayı teşvik eden davranış modelleri tavsiye edilir.

"Nakşibendiliğin on bir düsturundan dördüncüsü olan halvet dar encümen'e (toplumun/kalabalığın içinde yalnızlık) göre müritler ister halk içinde ister yalnızken dinin kuralından şaşmamalıdırlar. Bu düsturun yorumlarına bakılırsa mesele sadece müridin inancıyla sınırlı da değildir. Bu ilkenin aynı zamanda siyasi bir veçhesi de vardır. Daha 15. yüzyılda Übeydullah Ahrar (ö. 1490) bu düsturu işaret ederek 'Müslümanların refahı ve Allah'a hizmet için siyasi faaliyeti' savunmuştur. Ayrıca 'Müslümanların hedeflerine ulaşabilmek için hükümdarlarla ilişkiye geçip ruhlarını fethetmenin' gereğine inandığını da belirtmiştir."[36]

1859'da Abdülmecit'e karşı din adamlarınca tasarlanmış, açıkça şeriatın harfiyen uygulanmasını talep eden Kuleli Vakası sanıklarından Çerkes Şuayib'e göre hareketin önderi konumundaki Nakşibendi şeyhi Ahmed kendisine şunları söylemişti:

"Bu zalimler Anadoluyu ve bütün dünyayı batırdılar ve hırsızlıklarından beyt-ül malda para bırakmadılar ve şeriati batıl etdiler ve her ne işleri var ise gavur kanunlarına tatbik ediyorlar

35 Onaran, 2018, s. 203-204.

36 Onaran, 2018, s. 205.

bundan sonra Fransada bir kanunname gelecek ve hanelerin kapıları açılacak ve herkesin evlerine gavurlar istedikle gibi girib çıkacak ve kadınlardan yaşmak ferace kalkacak."[37]

Şeyhin devamındaki sözleri, müminlerin devlet siyasetine müdahalede bulunmasının gerekli olduğunu ima eder. Dahası, mesajı iyice berrak hale getirmek için bir mümine düşen görevi açıkça belirtmeyi de ihmal etmez. Buna göre müminler, şeriatın icrasını sağlamak için her yolu denemelidirler. ("Şeriat-ı ahmediyeyi icra etmek üzere gerek padişahımıza ve gerek vükelamıza mümin olan kimesneler meydana çıkarak onlar ile dua etmek ve duaları mesmu' olmadığı halde ölünceye kadar çabalayacak mümin olan kimesneler hakkında ferman aynıdır." Çerkes Şuayib)[38]

Sorgu sırasında hemen bütün muahidler, Şeyh Ahmed'den devletin siyasi meselelerinde müminlere sorumluluk yükleyen sözler duyduklarını ifade ederler. Görünüşe bakılırsa şeyhin en çok dile getirdiği fikir, Müslüman'ın hayatının siyasetle hemhal olduğu ve siyasetten birinci dereceden etkilendiğidir. İyi bir mümin -görünürde- devleti ve devlet işlerini ilgilendiren konulara duyarsız kalmamalıdır. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, bu muhakeme biçimi en azından 15. yüzyıldan beri, müritlerine şeriatın eksiksiz icrasını sağlayabilmek için siyasi alana müdahale etmelerini tavsiye eden Nakşibendi geleneğinde hatırı sayılır bir yere sahiptir.[39]

DÜNDEN BUGÜNE TARİKAT AĞACININ ZEHİRLİ MEYVESİ

Gelenek dedik ve her tercihin bir tarihsel arka planı olduğundan söz ettik. Menemen Hadisesi onlardan biri.

23 Aralık 1930 sabahı İzmir'in Menemen ilçesinde, başlarında Derviş Mehmet'in olduğu grup camiden "Şeriat isteriz!"

37 Onaran, 2018, s. 210.
38 Onaran, 2018, s. 210.
39 Onaran, 2018, s. 210.

diye çıktı. Tarihe, "Menemen Hadisesi/Kubilay Hadisesi" olarak geçen bu olay şeriatçıların imzasını taşıyan bir ölüm şeklini bugünlere taşıyacaktı. Asteğmen rütbesiyle askerlik görevini yapan Mustafa Fehmi Kubilay, Derviş Mehmet'in başını çektiği grup tarafından başı kesilerek öldürüldü. 80 yıl gibi bir süre sonra IŞİD de aynı yöntemle insanları katlettiği videoları internet ortamında yayınlayacaktı.

Derviş Mehmet'in başını çektiği grup, Nakşibendi müritleriydi. Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay'la ilgili Menemen Cumhuriyet Savcılığı'nın hazırladığı raporun girişi şöyleydi:

"Gazez Camisi girişinin sol tarafındaki bahçede arkası üstü yatık, sağ tarafında kasaturası kınından çekik bir halde, elbiseleri kanlı, başı boynundan ayrılmış ve etrafındaki toprakta çok fazla kan lekeleri bulunan, tahminen 25 yaşlarında, üzerinde hâki renkte askerî elbise olan; orta boylu, kumral benizli, saçları az ağarmış cesedin, Menemen'de 43. Alay 1. Tabur 3. Bölük Takım Komutanı Yedek Subay İzmirli Hüseyin oğlu Kubilay olduğu anlaşılmıştır."[40]

"23 Aralık 1930 sabahı Manisa'dan Menemen'e altı kişi gider. Bir camiden yeşil bir sancak alırlar, sabah namazının hemen ardından ilçe meydanına sancağı dikerek silah zoruyla yandaş toplamaya çalışırlar. 'Din elden gidiyor' söylemiyle kısa sürede büyür kalabalık. Elebaşı Derviş Mehmet, toplanan güruha kendisini 'mehdi' olarak tanıtır, arkalarında 70 bin kişilik halife ordusu olduğunu, öğle saatlerine kadar şeriat bayrağı altında toplanmayanların kılıçtan geçirileceğini söyler. Giderek büyüyen kalabalık, şeriat sancağı olarak adlandırdıkları yeşil bayrağın çevresinde dönmeye, tekbir getirmeye ve zikretmeye başlarlar. 'Şapka giyen kâfirdir. Yakında yine şeriata dönülecektir,' diye bağırırlar. Olayların duyulması üzerine ilçedeki askeri birlik harekete geçer, dönemin alay komutanı, yedek subay Kubilay'ı

40 Emekli Tuğgeneral Dr. Naim Babüroğlu, "Belgelerle Menemen Olayı, Kubilay'ın şehit edilişi-1", https://antakyagazetesi.com/belgelerle-menemen-olayi-kubilayin-sehit-edilisi-1-2/ Erişim tarihi: 21 Ocak 2024.

bir manga askerle birlikte olay yerine gönderir. Mustafa Fehmi Kubilay, askerlerin yanından ayrılarak tek başına eylemcilerin arasına girer, kalkışmanın elebaşlarını ikna etmeye çalışır. Silahlı eylemcilerden biri ateş ederek Kubilay'ı yaralar. Bunu gören askerler ateşle karşılık verirler ancak tüfeklerinde mermi yerine manevra fişekleri olduğu için etkili olamazlar. Elebaşlardan Derviş Mehmet, 'Bana kurşun işlemiyor,' diyerek halkı kutsal bir görevi olduğuna ikna etmeye çalışır. Kubilay yaralı halde uzaklaşarak cami avlusuna sığınır, Derviş Mehmet ve arkadaşları peşinden gelirler. Derviş Mehmet, testere ağızlı bağ bıçağını çıkarıp yedek subay Kubilay'ın başını bedeninden ayırır. Kesik başı, yeşil bayrağın sopasına iple bağlarlar."[41]

Nakşi mürit Derviş Mehmet, gericiler ile askerler arasında çıkan çatışmada ölür. Kaçmaya çalışanların hepsi tutuklanır. Bölgede sıkıyönetim ilan edilir. 24 Ocak 1931 günü iddianame okunur. 29 Ocak'ta mahkeme 36 (ölmüş olan bir sanık ile birlikte 37) kişinin idama mahkûm edilmesine, 27 sanığın beraatine, 41 kişiye çeşitli hapis cezaları verilmesine hükmeder.

Cumhuriyet fikrine karşı pozisyon alan Şeyh Sait de Nakşibendi tarikatı Halidiyye kolundandı. Menemen Olaylarının sorumlusu Derviş Mehmet de aynı tarikattandı. *Siyasal İslamcılık* kitabının yazarı Ozan Gündoğdu tam burada Nakşilikte olan asli bir özelliğe dikkat çekiyor:

"Sadece bu bilgilerden yola çıkarak Nakşibendiliği tamamen vatana ihanet konsepti ile ele almayın. Şeyh Sait de Nakşidir, Şeyh Sait İsyanı'nı bastıran ordunun Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da Nakşidir."[42]

---

41 Ahmet Çınar, "Aynı tarikatın mensubu, aynı Nakşibendiliğin gericisi: AKP Kubilay'ı niçin anamaz?", https://www.a3haber.com/2020/12/23/ayni-tarikatin-mensubu-ayni-naksibendiligin-gericisi-akp-kubilayi-nicin-anamaz/ Erişim tarihi: 21 Ocak 2024.

42 Ozan Gündoğdu, "Kızıl Goncalar'ın Gösterdiği Halidi Cehennemi", https://www.youtube.com/watch?v=2DBKWg1EkBU Erişim tarihi: 28 Aralık 2023.

Menemen iddianamesindeki bir ifade bugün tarikat ve cemaatler üzerinde çalışanların ya da bu yapılar hakkındaki bilgilere vakıf olanların dikkat çektiği bir tanımlama olarak tarihe geçer: "Tarikat ağacının zehirli meyvesi..."

AKP'lilere verdiği seminerlerle bilinen ilahiyatçı isim Sait Çamlıca, sosyal medya hesabına 15 Temmuz'un üçüncü yıldönümünde şöyle yazmıştır:

"Görmek isteyen için örnek çok. Ancak gözüne FETÖ kibritini çok fazla yaklaştırırsanız, arkadaki ormanı göremezsiniz. FETÖ bir zihniyetin zehirli meyvesidir. Zehirli meyve yetiştiren bahçeyi ilaçlamazsanız, meyvenin adı değişir ama yine zehirlenirsiniz. Şahısların putlaştırıldığı, tek tip okumaların yapıldığı her kurum, her cemaat veya tarikat FETÖ olmaya müsaittir. (...) Cübbeli Ahmed'in Halidi kolundanım diyen cennete gider', yakın zamanda medyaya düşen Uşşaki Şeyhi'nin 'Elimi öpen cennete gider', Alpaslan Kuytul'un 'Peygamberimizi meydanda gören bacılar var', Adıyaman Menzil ekibinin 'Şeyhimizin gözlerine bakan içkiyi bırakıyor' gibi sözleri, hep aynı zehirli bahçelerin farklı meyveleridir."

İsmailağa, Menzil, İskenderpaşalılar, Süleymancılar, Erenköylüler ve diğerleri... Bugün şeriatçılar tarafından desteklenen ve kendisi de şeriatı öven, laiklik hassasiyeti olmayan Erdoğan'ın hamiliğinde yaşayan, dernek ve vakıf adı altında faaliyet gösteren, devşirdikleri siyasi güç ile devlet içine yerleşen, holdingleşen, devletin tüm imkânlarını ele geçirmiş tarikatların kökeni şeriat davası güden Nakşibendi- Halidi bilincine dayanır.

Görünüşte dinsel bir yapılanma, aslında ise siyasi bir örgütten farkı olmayan tarikatlar Türkiye'nin hemen her şehrinde kök salmış durumdalar. Demokrat Parti yıllarında en kullanışlı haliyle "piyasaya" sürülen tam adıyla söylersek Nakşibendi tarikatının Halidi kolu 12 Eylül darbesinden sonra daha da güçlendirildi.

Halidi Nakşibendiliğe bağlı tarikatlar, hemen her dönemin iktidarı tarafından direkt desteklendiler ya da el altından bü-

yümeleri sağlandı. Ayrı ayrı her tarikat koluna mensup binlerce mürit, egemen gücün dilediği vakit ister seçmen, ister mücahit, ister ideolojisini yaymakta kullanacağı militanlar olacak şekilde korunup saklandı. Denilebilir ki bu faaliyet içindeki insanlar yedek güç, cephane olarak görüldü. Bu tarz dinî yapılanmalar emperyalizmin de Türkiye topraklarında işini kolaylaştırdı. Dikkatli incelendiğinde Türkiye'de siyaseti yöneten dinamiklerden birinin Halidiyye kolu olduğu görülebilir.

NAKŞİBENDİLİKTE KADIN

Nakşibendilikte kadının kamusal hayatta görünürlüğüne izin yoktur. Örneğin İsmailağa cemaatinin yayın organı Lale Gül TV'de kamuoyunun "Cübbeli Ahmet" olarak bildiği Ahmet Mahmut Ünlü, "Bir kadın bir erkekle, bir erkek bir kadınla zaruret miktarı bir soru soracaksa sorar. 'Ahmet burda mı? Hasan geldi mi? Ayşe hanım orda mı?' Sordu, cevabı aldı, bu kadar! Kuran-ı Kerim'de malumunuz 'Ahzâp Suresi'nde 'Perde arkasından konuşsunlar, istesinler,' vesaire denir. Burada buna dikkat etmek lazım. Mesela bir şey alıp verileceği zaman mümkün mertebe kapı arkasından, karşılıklı muahede olması doğru değil," der.

Süleymancılardan İsmailağacılara, kadınla ilgili görüşler alenidir, bunlar hiçbir dönem seküler kesimden, kamuoyundan, kadın politikaları temsilcilerinden ya da devletin ilgili birimlerinden saklanmadı. Yurtlardaki kız çocukları neredeyse dışarı çıkarılmaz. Kadınlar, ibadet için olsa dahi erkeklerin arasına giremez. Örneğin Adıyaman'ın Menzil köyünde sokakta kadınlarla neredeyse karşılaşmazsınız. Köyde kadınlar için ayrı bir yer inşa edilmiştir.

Nakşibendi tarikatına mensup erkek müritler için kadın, büyük ölçüde korunması, himaye edilmesi gereken kişidir. "Bazı dönemlerde tarikata yeni giren müridlerden kadından uzak durmaları ve evlenmemeleri istenmiştir, ancak genel bir evlenme yasağı yoktur. Anadolu'da tarikat şeyhlerinin eşlerine ana-bacı diye hitap edilmektedir. Diğer Sünnî tarikatlarda olduğu gibi Nakşibendî-

lik'te de şeyhin hanımına ana/anne denilmektedir ve kadınların erkeklerle birlikte zikir meclisine katılmaları haram addedildiği için, ana-bacı, şeyhle müridler arasındaki bağlantıyı sağlamakta, kadınların dinî konulardaki sorularını şeyhe ulaştırmaktadır.

Tarikata girmek isteyen kadın, genellikle daha önceden tarikata girmiş olan, tarikatın adab ve erkânını bilen tecrübeli bir kadın vasıtasıyla şeyhle tanışıp el alır veya şeyhi görmeden aracı kadın tarafından veya aracı kadının bağlı olduğu erkek bir vekil vasıtasıyla tarikata alınır (Uludağ, 1995: 109). Kadınlar tarikata intisap esnasında erkekler gibi şeyhin ya da vekillerin elini tutmazlar. Çünkü Sünnî tarikatların genelinde şeyhin elini kadınlara vermesi caiz görülmez."[43]

Şeyhle müridler arasındaki bağlantıyı sağlayan, kadınların dinî konulardaki sorularını şeyhe ulaştıran aracı kadınlara ilişkin kitabın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı bilgi verecek; tanıştığım vekil kadın ve şeyh anne olmak üzere gözlemlerimi, hem de onlarla yaptığım kimi sohbetleri aktaracağım.

Selefiye hareketinin en güçlü temsilcisi İbn Teymiye, "Din, nasihattir," der. Dini yorumlayan, kılıf uyduran, yasalaştıran, uyuşturan, sınırlayan ve tebliğ eden tarikat ve cemaatlerin kadına biçtiği rol ve sorumluluklar binlerce kadının ve elbette çocukların hayatını etkiliyor. Bu yüzden sıradan dindar kadın portresi, kültürel-inançsal tercihler, alışkanlıklar, sorgulanmasına ihtiyaç duyulmayan gelenekler olarak okunmamalı.

KADIN VE ERKEK DİNDARLIĞI AYRI MI ELE ALINMALI?

Başlığımızdaki soruya öncelikle "evet" diyerek başlamalıyım. Dindarlık; gelir düzeyi, yaş, eğitim durumu, kültürel donatılar, yaşanılan çevre, meslek vb. birçok değişkene göre farklılık gösterir. Cinsiyete göre farklılık ise toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir.

43 Işık, 2020, s. 89.

Kadınların erkeklerden daha dindar olmasıyla ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Miller ve Hoffman (1995), kadınların gündelik hayatta daha fazla risk altında olduklarını ve tehlikelerden korunmak için dini daha çok önemsediklerini iddia etmişlerdir. Kadınların; çocuk yetiştirme, aile birlikteliğini devam ettirme gibi konularda, toplumdaki konumlarını din sayesinde meşrulaştırdıkları için daha dindar olduklarını tespit eden değerlendirmeler de yapılmıştır (Sherkat ve Ellison: 2004).

Kadınların daha dindar oluşuyla ilgili görüşleri toparlayan Argyle ve Beit-Hallahmi (1975: 77-79) yedi maddelik bir özetleme yapmışlardır. Birinci görüş, kadınların erkeklere oranla daha fazla günahkârlık, pişmanlık ve suçluluk duyduğunu, dinin temel işlevlerinden birinin de günahkârlık hissini hafifletmek olduğunu, dolayısıyla kadınların dindarlığa daha meyyal olduğunu ileri sürmektedir. İkinci görüşe göre; kadınların kişilik özelliği olarak erkeklere göre daha az saldırgan, daha itaatkâr, daha çekingen, daha kaygılı, bağımlı ve pasif olmaları ve günlük hayatta karşılaştıkları sıkıntı ve stresle başa çıkmakta zorlanmaları onları dine daha çok yaklaştırmaktadır. Üçüncü görüş, erkek egemen toplum yapısının ve ataerkil kültürün kızların ve erkeklerin yetiştirilme biçimlerinde kızlara itaat ve sorumluluğu, erkeklereyse özgüven ve bağımsızlığı öğrettiğini öne sürmektedir. Din de esas olarak yüce bir varlığa itaati emrettiğinden, kadınlar sosyal hayatta öğrendikleri itaat etme davranışından dolayı dine daha fazla yönelmektedirler. Dördüncü görüş, kadınların etkiye ve iknaya daha açık olmalarına vurgu yapmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı kadınlar, dinî telkine daha açık, dinî esasları öğrenmeye ve yaşamaya daha eğilimlidirler. Beşinci görüş, kadınların bireysel yaşantılarında erkeklere oranla kendini gerçekleştirme düzeylerinin düşük olması üzerinden kadın dindarlığını açıklamaktadır. Buna göre kadınlar, meslek edinme, ekonomik bağımsızlık, cinsel yaşam gibi konularda erkeklerden daha fazla engellenmekte, hayal kırıklığı yaşamakta ve bu mahrumiyet duygusu onları, bir nevi telafi işlevi gören dine yönelt-

mektedir. Altıncı görüş; modern hayatın dışında kalan, iş hayatında yer almayan yani çalışmayan kadınların geleneksel dinî yaşama daha fazla ilgi gösterdiklerini ifade etmektedir. Yedinci görüş, psikanalitik kuramın erkek çocuk-anne, kız çocuk-baba ilişkisini esas alan şu minvalde bir açıklama yapmaktadır: Hristiyan toplumlarda Tanrı genellikle baba figürü olarak yansıtıldığından, kızların gerçek babadan sembolik babaya yani Tanrı'ya geçiş yapmaları daha kolay olmakta ve cinsiyetleri onları inanç konusunda avantajlı kılmaktadır. Hristiyan toplumlarda yapılan çalışmalara dayanan bu özetlemenin Müslüman kadınlarda ne kadar geçerli olduğu tartışma konusudur. Zira, Yahudi ve Müslüman topluluklardaki dindarlık araştırmalarında erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğunu ortaya koyan sonuçlara ulaşılmıştır (Sullins, 2006: 844-853). Pew Research Center tarafından dünya genelinde yapılan 2016 tarihli araştırmaya göre, Müslüman ülkelerde genelde erkekler kadınlardan daha dindar çıkmıştır. Erkeklerin ve kadınların günlük ve haftalık dinî ibadetlere/hizmetlere katılımının esas alındığı bu araştırmada bir yöntem hatası olduğunu belirtmek gerekir.[44] Çünkü birçok İslam ülkesinde kadınlar, namaz gibi birçok ibadet türünü ekseriyetle evde yapmakta ve ibadet nedeniyle çok az dışarı çıkmaktadırlar.

Meselenin bir diğer yüzünde olan ise erkekler arasındaki dayanışma yer alıyor. Bu çok övülen, güya saf, güzel arkadaşlık türü, aslında ciddi şekilde şeytani bir fenomendir ve son derece tehlikelidir. Sebastian Haffner, *Bir Alman'ın Hikâyesi*'nde bu fenomen için, "Naziler onu normal hayat şekli olarak bütün bir halka dayatırken ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlardı. Almanlar yoldaşlaştırıldılar. Korkunç tehlikeli bir durum," der. Naziler örneği bir açıdan densizlik olabilir. Ama söz konusu cinsiyet eşitsizliği olduğunda oradaki "yoldaşlığın", dindarlık yorumları konusunda takındıkları muazzam tutarlılığın arkasında kafeslere kapatacakları kadınların olması akılda tutulmalı.

44 Işık, 2020, s. 34-35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REJİM KURULURKEN KADINLARIN VE ÇOCUKLARIN HAYATINA NE OLDU?

YURTLARDA KUZULAR KURTLARA TESLİM EDİLDİ

Son 20 yılda ülkenin hemen her yerinden çocuk istismarı haberleri basına düştü. Çoğu istismarın yargı sürecinde bilindik bir süreç izlendi. Haberlerden sonra olayın yaşandığı yurt kapatıldı. Kamuoyunun gündeminden çıktıktan kısa bir süre sonra ise yurt yeniden açıldı.

1950'li yıllarda sağ kendisini "mukaddesatçı" olarak ifade ediyordu. Siyasal İslam kavramı ise 1980'lerden sonra kullanılmaya başlandı.

Türkiye için 3 Kasım 2002 genel seçimi, laiklik başta olmak üzere ilkelerinin yerinden oynatılmaya çalışılacağı, eğitim sistemi gibi toplumu dizayn edecek bütün aygıtların formunun demokratik devlet iddiasının temel değiştirileceği uzun yıllar sürecek bir dönemin başlangıcıydı. Örneğin Millî Eğitim Bakanlığı en tepeden en alt basamağa kadar tarikatların hizmetine bırakıldı. Müfredat değiştirildi. Devlete bağlı öğrenci yurtları işlevsiz hale getirildi. Devlet, öğrencileri barındırma sorumluluğundan kademe kademe çekildi. Buradaki boşluk tarikatlara bırakıldı. Önüne gelene, denetime tabi olmadan yurt açma olanağı sağlandı. Deyim yerindeyse kuzular kurtlara teslim edildi.

Türkiye'nin hemen her yerine tarikatların yurt açması için 6 Mayıs 2017 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan "Özel Öğrenci Barınma Hizmetleri Yönetmeliği"ne şu maddeler getirildi:

1- Gerçek ve tüzel kişilere ortaokul, imam hatip ortaokulu, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde yurt, pansiyon, apart, stüdyo daire açma hakkı getirilmiştir.

Her isteyenin, dernek-vakıf görüntülü her yasa dışı örgütlenmenin yurt adı altında her türlü operasyonu yapmasına izin veren bu madde, çocuklarımızı tamamen korumasız bıraktı, onları her türlü şiddete ve özellikle cinsel şiddete açık hale getirdi.

2- Özel yurtların açılması için en az 40, pansiyon için 30, apart ve stüdyo daire için 10 öğrenci şartı getirilmiştir.

3- Kurumlarda geçici barınma adı altında ortaöğretim kurumlarında yükseköğretim öğrencilerinin, yükseköğretim yurtlarında ortaöğretim öğrencilerinin barınmalarına izin verilmiştir.

Son maddeyle kendini savunamayacak yaştaki çocukların, kendisinden büyük ve fiziken daha kuvvetli çocuklarla bir arada kalmalarının önü açıldı. Uzmanlar böylesi yaş karmasının tehlikelerine işaret ettiler. Uyarmakta haklı oldukları zaman içinde görüldü. Yıllar içinde Kuran kurslarında veya imam hatip yurtlarında büyük öğrencilerin küçük öğrencilere karşı uyguladıkları dayak, suistimal, taciz haberleri gün geçtikçe artmaya başladı.

Gözümüzün hemen önünde, hayatları ağır bir işkence altında yaşamaya mahkûm eden bir trajedi gerçekleşiyor. Çocukların, kadınların maruz kaldığı travmayı, aşağılanmayı duyduğumuzda "Aman Allah'ım" diyoruz. Oysa hiçbiri yeni değil. TV'lerin gündüz kuşakları karmaşık cinsel birliktelik hikâyeleri ve magazin havasına sokulan cinayetlerle dolu. Anlıyoruz ki, körüklenecek ve köpürtülecek konularda ölçünün kaçması ile ilgili kanal yönetimlerinin bir derdi tasası yok ama konu çocuklara cinsel istismar haberleri olunca yaklaşım oldukça profesyonelleşiyor. Reyting cihazları için gerçekler ayıklanarak dolaşıma sokuluyor.

Bunların basına yansımaları şans eseri. 2012'den başlayarak çok da detaylı olmayan bir haber taraması yaparsanız şunlar karşınıza çıkacak:

2012: Güdül'de Süleymancılar var

Ankara'ya 80 kilometre mesafede bulunan 3 bin nüfuslu Güdül ilçesi, Süleymancıların kontrolündeki özel bir yurtta kalan 13 öğ-

renciye taciz ve cinsel istismarda bulunulduğu ortaya çıktı. Güdül Belediyesi'nde çalışan evli ve 2 çocuk babası M.K.S., Güdül'de 60 öğrencinin kaldığı yurttan ev iznine çıkan 13 liseliye taciz ve cinsel istismarda bulunduğu iddiasıyla tutuklanarak cezaevine kondu.

2013: Kuran kursuna gelen kadınları bekleyen tecavüzcü "Sakallı Hoca"

Aksaray Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şubesi, "Sakallı Hoca" lakaplı şeyhin, izinsiz olarak açtığı Kuran kurslarına gelen kadınları, dinî duygularını istismar ederek etkilediği ve onları ilişkiye zorladığı, yine dinî duygularla çevresinden para topladığı yönünde ihbar aldı. Bunun üzerine harekete geçen polis, Mustafa Ç.'nin Aksaray'da iki ayrı noktada izinsiz olarak dinî eğitim verdiğini saptadı. "Sakallı Hoca" Kuran kursuna gelen 13 kadına cinsel istismarda bulunmuştu.

2014: Tecavüzcü tarikatçıya iyi hal indirimi

F.M. adlı bir erkek çocuğunun şikâyeti üzerine Nur cemaatinin Suffa Eğitim Vakfı'na ait erkek öğrenci yurdunda 2011-2014 yılları arasında idareci olarak görev yapan Mehmet Sıddık Çiçek'e soruşturma açıldı. F.M. ifadesinde, 2014 yılında biri mescitte olmak üzere, Çiçek tarafından iki kez istismara uğradığını ileri sürdü. F.M.'nin anlatımları doğrultusunda R.Ö. adlı mağdura da ulaşıldı. Artık 20 yaşında olan R.Ö., Çiçek'in istismarlarını anlattı. Adli Tıp muayenesinde R.Ö.'nün ruh sağlığının bozulduğu anlaşılırken, duygusal bir tavır sergilediği, gözlerinin dolduğu ve sorulara cevap vermediği ifade edildi. Hakkındaki iddiaları reddeden Çiçek'e Oltu Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. Dava 19 Ocak 2017'de bitti. Mahkeme Çiçek'e, R.Ö.'ye yönelik eylemi nedeniyle 13 yıl 10 ay 25 gün, F.M.'ye yönelik eylemleri nedeniyle de 12 yıl 6 ay hapis cezası verdi. Fakat Yargıtay eylemlerine devam etme imkânı varken sonlandırdığı gerekçesiyle Çiçek'e daha düşük bir ceza verilmesini istedi.

2015: Mutfakta çalıştırılan 12 yaşındaki çocuğun kolu koptu

Kütahya'da, Süleymancılar cemaatine ait ortaöğretim erkek öğrenci yurduna ağabeyini ziyaret etmek için gelen 12 yaşındaki Nurettin Ekşi, yurdun mutfağında kaçak şekilde çalıştırılırken kolunu kıyma makinesine kaptırdı. Çocuğun sağ kolu dirsek hizasında kesildi. 22 Ağustos 2015 tarihinde yaşanan bu olayın ardından yurt müdürü Mehmet Kalkan hakkında "taksirle bir kişinin yaralanmasına neden olma" suçlamasıyla Kütahya 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı.

2016: İki buçuk sene devam eden istismar

Karaman Ensar Vakfı ve Anadolu İmam Hatip Lisesi Mezunları Derneği (KAİMDER) ile bağlantılı olduğu söylenen yurtlarda kalan en az 10 öğrenci, onlardan sorumlu olan öğretmen Muharrem Büyüktürk tarafından yıllarca tacize uğradı. Olay bir çocuğun yaşadıklarını bir psikoloğa anlatması ve psikoloğun konuyu yetkililere bildirmesiyle ortaya çıktı.

Kamuoyuna yansıyan istismar 2012 yılının sonunda başlamış ve 2015 yılı başına kadar devam etmişti. Çocuklara yaşatılanların bir kısmı 2012-13 yıllarında Ensar Vakfı'nın Karaman şubesinde, bir kısmı ise Karaman İmam Hatip ve Anadolu İmam Hatip Mezunları Derneği (KAİMDER) tarafından kurulan "misafirhanede" gerçekleşti.

Karaman'da 8-10 yaşları arasında 45 erkek öğrenciye dinî vakıf yurdunda cinsel istismarda bulunduğu öne sürülen sınıf öğretmeni Muharrem Büyüktürk'ün tutuklanmasının yerel bir site tarafından haberleştirildiği, ancak adliyeden gelen bir telefon üzerine haberin kaldırıldığı ortaya çıktı. Yani olay 10 gün boyunca saklandı.

Muharrem Büyüktürk, Ensar Vakfı ve Karaman Anadolu İmam Hatip ve İmam Hatip Lisesi Mezunları ve Mensupları Derneği'ne yakın kişilerin kiraladığı evlerde çocuklara din dersi veriyordu.

Süleymancıların yurdunda yangın

2016: Aladağ'da çocuklar yanarak öldü

Adana'nın Aladağ ilçesinde Süleymancılara ait kız yurdunda 29 Kasım 2016 tarihinde çıkan yangında 11'i öğrenci, biri görevli toplam 12 kişi yanarak hayatını kaybetti. 22 öğrenci ise yaralandı. Yangın merdiveninin kapısı kilitli olduğu için bazı çocuklar pencerelerden atlamak zorunda kaldı.

Yurt binasını gezen uzmanlar, yurtta kaçak akım rölesi bulunmadığını, elektrik panolarında kullanılan kabloların eskidiğini, binanın Çevre Bakanlığı'nın şartlarına göre inşa edilmediğini, binanın acil çıkış ve giriş kapısına yönlendirme olmadığını ve binanın yangından korunma yönetmeliğine uygun olmadığını raporladı.

2016: 10 yaşındaki dört çocuğa istismar

CHP Hatay Milletvekili Mevlüt Dudu, Süleymancıların kontrolündeki Kahramanmaraş Hamidiye Erkek Öğrenci Yurdu'nda kalan 10 yaşındaki dört çocuğun yurttaki bir öğretmen tarafından cinsel istismara uğradığını iddia etti. Çocuklardan birinin ailesinin şikâyeti üzerine gözaltına alınan öğretmen tutuklandı. Hatay İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından ruhsatsız olduğu belirlenen yurt kapatıldı.

2017: Süleymancı yurdunda çocuklara porno

Adıyaman'ın Besni ilçesinde Süleymancılara ait olduğu bilinen Hayrünnisa Gölbaşı Çocuk Yurdu'nda kalan iki çocuğun taciz edildiği ortaya çıktı. İki çocuğa porno film izlettiği ve birbirlerinin cinsel organlarıyla oynattığı anlaşılan yurt müdürü F.T. tutuklandı. Müdür F.T.'ye ikinci duruşmada "çocuğun cinsel istismarı" suçundan otuz yıl hapis cezası verildi.

2018: Adnan Hoca cinsel istismar örgütü

"Adnan Hoca" adıyla bilinen Adnan Oktar ve beraberindeki 176 kişi, "suç işlemek amacıyla örgüt kurma", "çocukların cin-

sel istismarı", "cinsel saldırı" ve "siyasi ve askerî casusluk" dahil birçok suç iddiasıyla 11 Temmuz 2018'de gözaltına alındı ve 18 Temmuz 2018'de çıkarıldıkları mahkemece tutuklandılar. Oktar'ın tarikat perdesi arkasında kurduğu cinsel istismar sisteminin boyutu hâlâ araştırılıyor.

2018: "Şeyhe direnirsem başıma kötü şeyler gelirdi"

Konya'da dinî bir grupta kendisini Faruki tarikatı şeyhi olarak tanıtan S.I. aralarında çocukların da bulunduğu 7 erkeğe cinsel istismarda bulunduğu iddiasıyla tutuklandı. Soruşturmayı tamamlayan savcılık, S.I. hakkında 49 yıldan 70 yıla kadar hapis istemiyle dava açtı. Bir arkadaşının tavsiyesi ile S.I.'nın dinî sohbetlerine katılmaya başladığını anlatan mağdurlardan 27 yaşındaki M.T. de, "Kısa sürede sohbetlerinden etkilenerek devam kararı aldım. Bana cinsel tacizde bulundu. Önce direndim ama gruptakilerden ona itaat etmeyenlerin başına birçok kötü olay geldiğini duydum, sonra şeyhe direnmedim," ifadelerini kullandı.

2019: Yurt, ismi değiştirilerek yeniden açıldı

Süleymancılar olarak bilinen cemaatin Denizli'nin Çivril ilçesindeki yurdunda, 12 yaşındaki M.S.'nin yurtta görevli belletmen Emre T. tarafından cinsel istismara uğradığı ortaya çıktı. Olay, 26 Aralık 2019 tarihinde, M.S.'nin sınıf camından aşağı attığı notla açığa çıktı. Ayrıca olayı gizlediği ileri sürülen yurt müdürü Murat Ç. hakkında da soruşturma başlatıldı.

Olayın ardından kapatılan Süleymancılara ait yurt, 2022 yılında ismi değiştirilerek yeniden açıldı. Çivril İlçe Millî Eğitim Müdürü, "Bize gelen talimatlar doğrultusunda açılması gerekiyordu, açılmıştır," dedi.

2019: Tarikat yurdunda temizlik görevlisinden çocuklara istismar

İzmir'in Dikili ilçesinde İsmetpaşa Mahallesi'ndeki Süleymancılara ait özel yurtta kalan, yaşları 9 ile 12 arasında değişen 7 erkek öğrenciye cinsel istismarda bulunan temizlik görevlisi

Ömer Faruk E., gözaltına alındı. Poliste ve sevk edildiği adliyede suçunu itiraf eden şüpheli tutuklandı ve hakkında 7 çocuğa cinsel istismar suçundan dava açıldı.

2019: Nurcuların yurdunda çocuğa cinsel istismar

Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinde İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nden izinsiz faaliyet gösteren Nurculara ait İlim Yayma Vakfı'nın kontrolündeki yatılı eğitim yurdunda kalan B.E.K.'ye (9) cinsel istismarda bulunduğu iddia edilen kurs hocası E.K. (24) çıkarıldığı mahkemece tutuklandı.

2019: Sübyan mektebinde cinsel istismar

İstanbul Bağcılar'daki İsmailağa tarikatına bağlı Fatih Medreseleri'nin kontrolündeki Sübyan Mektebi'nde "hoca" olarak görevli 16 yaşındaki R.U., kaçak Kuran kursunun sorumlusu L.Ö. tarafından istismara uğradığını belirterek şikâyetçi oldu. Serbest bırakılan L.Ö., çalıştırdıkları kaçak Kuran kursunda 4-6 yaş arasında 39 çocuğun "dinî eğitim" aldığını söyledi.

2019: Yatılı Kuran kursunda 20 çocuğa cinsel istismar

Ümraniye'deki Nakşibendi tarikatının kontrolündeki Fıkıh-Der'e ait yatılı kursta eğitim gören 6 çocuk, kursta eğitim veren 3 kişiden tecavüz iddiasıyla şikâyetçi oldu. Başlatılan soruşturmada 3 sanık tutuklandı. 6 öğrenci şikâyetçi olurken 20'yi aşkın mağdur çocuğun bulunduğu belirtildi. Görülen davada mahkeme heyeti, "iyi hal" indirimi uygulayarak, Ömer Işıktekin'e 76 yıl 11 ay, Tarık Bektaş'a 25 yıl, Hacı Serkan Bektaş'a ise 37 yıl 6 ay hapis cezası verdi.

2020: Sanık konuyu değiştirdi: "Tayyip Bey birinci padişahımız"

Fatih Nurullah takma adıyla Uşşaki tarikatı lideri olarak bilinen Eyüp Fatih Şağban, Sakarya'nın Akyazı ilçesinde müritlerini ağırladığı yazlıkta 12 yaşındaki çocuğu defalarca taciz etti.

Tacize uğrayan çocuğun babasının şikâyeti üzerine gözaltına alınan Şağban, sevk edildiği mahkemece tutuklanarak cezaevine gönderildi.

Şağban tecavüz olayından önce, "Devletin kontrol mekanizmalarında olalım. Ne idüğü belirsizler karar mekanizmalarına geçince Müslümanlar sıkıntı çekiyor... 15 Temmuz sonrası "1. Türkiye Cumhuriyeti son buldu. 2. Osmanlı kuruluyor, Tayyip Bey birinci padişahımız olarak gözüküyor," sözleriyle gündeme gelmişti.

2022'de Fatih Nurullah adıyla bilinen Eyüp Fatih Şağban'a bir çocuğa istismar davası daha açıldı. Şağban, iki yıl önce dergâha gelen ve o tarihte 11 yaşında olan H.'ye cinsel istismarda bulunmakla suçlandı.

2020: Çocuk yardım istedi, "Lut Hoca büyük hocadır" yanıtını aldı

İstanbul Bağcılar'da sübyan mektebi olarak adlandırılan anaokulu niteliğindeki Medrese-i Gül isimli İsmailağacılara ait kaçak Kuran kursunda hoca olarak görev yapan 16 yaşındaki R.U. isimli kız çocuğunun, kurs sorumlusu Lut Ö. tarafından cinsel istismara uğramasına ilişkin yürütülen soruşturma Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından tamamlandı. Soruşturma kapsamında Çocuk İzleme Merkezi'nde (ÇİM) ifadesi alınan mağdur R.U. sanık Lut Ö.'nün kendisine yönelik davranışlarından rahatsız olduğunu ve bunu kurstaki diğer hocalara anlattığını belirterek, "Bana Lut Hoca büyük bir hocadır" dediler. Ben de önemsemedim," dedi.

2020: Müftü yardımcısı ve şoföründen çocuğa cinsel saldırı

Çorum'un Kargı ilçesinde görev yapan Müftü Yardımcısı F.K. ile müftünün şoförü H.B.A. ilçede bir çocuğa cinsel saldırıda bulundu. K.T. isimli çocuğun şikâyeti üzerine soruşturma başlatılırken, F.K. ve H.B.A. açığa alındı.

2021: Süleymancılar Ordu'da

Ordu'nun Fatsa ilçesindeki bir cemaat yurdunda 12 yaşındaki öğrenciye yönelik cinsel istismarla suçlanan görevli hakkında mahkeme kararını verdi. Fatsa Ağır Ceza Mahkemesi, Yusuf K.'ye iki ayrı suçtan 48 yıl hapis cezası verdi. Süleymancılara ait yurtta 2020 yılında yaşandığı ortaya çıkan olay sonrası Yusuf K. tutuklanmıştı.

2021: Oğlu canice öldürülen baba: "Emanet yuvasına koyduklarımızdan randıman aldık"

Nakşibendîlerin Erenköy koluna bağlı Antalya İlim ve Kültür Derneği'ne bağlı bir yurtta aşçı olarak çalışan İhsan Güney (38), 7 Aralık 2021'de Akdeniz Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü birinci sınıf öğrencisi Mehmet Sami Tuğrul'u (18) satırla başını keserek öldürdü. Güney, cinayeti işledikten sonra "Deccal'i vurdum!" diye bağırdı. Olayın ardından İhsan Güney tutuklandı. Antalya 6. Sulh Ceza Hâkimliği, cinayete ilişkin yayın yasağı alırken dosyaya gizlilik kararı getirdi.

18 yaşındaki Mehmet Sami Tuğrul memleketi Kahramanmaraş'ta toprağa verilirken babası Halil Tuğrul şu sözleri kullandı: "Kendisinin kaldığı, konakladığı eller, emin ellerdi. Biz bundan eminiz. Daha önce defaatle kardeşlerimizden, değişik kişilerden bu emanet yuvasına koyduklarımızdan hep randıman aldık. Biz o konuda asla yanlış fikre kapılmıyoruz."

2021: Yine Ensar Vakfı...

Bitlis Ensar Vakfı'nda Din Kültürü öğretmeni olarak atanan O.S ve M.Ö.'nün vakfa ait evlerde kalan kadınlara şantaj ile tecavüz ettiği ortaya çıktı. İddialara göre Bitlis'te Ensar Vakfı'nın önemli isimlerinden olan, her ikisi de imamlıktan istifa ederek Millî Eğitim Müdürlüğü'nde Din Kültürü öğretmeni olarak atanan O.S. ve M.Ö., Ensar Vakfı'na ait çeşitli evlerde kalan 9 kadınla baskı ve şantaj ile zorla birlikte oldu. Ensar Vakfı Bitlis Şube Başkanı Uluç, bazı basın ve yayın organlarında yer alan

cinsel istismar iddialarına ilişkin, "Ensar Vakfı üzerinde oynanan oyunun bir parçasıdır," dedi.

Bitlis Ensar Vakfı'nda din kültürü öğretmenlerinin, vakıf gönüllüsü 9 kadına şantajla tecavüz edildiği haberlerine erişim yasağı getirildi. Olayda AKP İl yöneticileri ve İl Millî Eğitim müdürünün de adı geçiyordu.

2022: Enes Kara'nın sözleri

Elazığ Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi 2. sınıf öğrencisi 20 yaşındaki Enes Kara, Nur cemaatine bağlı cemaat evinde maruz kaldığı baskıları ve yaşadığı gelecek kaygısını anlattığı bir videoyu sosyal medyadan yayınladıktan sonra intihar etti.

Kara çektiği videoda dinî ibadetleri yerine getirmek zorunda kaldığı için yaşadığı çelişkileri anlatmıştı. İbadetlere zorlandığını ve ders çalışmaya vaktinin kalmadığını söyleyen Enes konuyla ilgili şöyle yazmıştı: "Özgür hissetmiyorum, 24 saatte kendime ayırabildiğim 3 saat falan. Buna ek olarak dönem sonlarında okuma programları oluyor ve bir hafta boyunca sabahtan akşama kadar buradaki kitaplardan okuyorsun, telefonuna falan da el koyuyorlar."

2023: H.K.G. davası

Gazeteci Timur Soykan, 3 Aralık'ta *BirGün* gazetesinde yazdığı yazıda İsmailağa cemaatine bağlı Hiranur Vakfı'nın kurucusu Yusuf Ziya Gümüşel'in kızı H.K.G.'yi 2002'de altı yaşındayken imam nikâhıyla "evlendirdiğini" ve yıllar süren cinsel istismar sürecine maruz bırakılmasına göz yumduğunu yazmıştı.

H.K.G.'nin gelinlikli fotoğrafı, savcılığa çocukken imam nikâhı kıyıldığının kanıtı olarak sunuldu. H.K.G. davasına başta kadın örgütleri ve siyasi partiler olmak üzere pek çok kurumdan ve kamuoyundan tepki yağdı.

Tarikattaki istismar olayına dair hazırlanan iddianame ile H.K.G. ile evlenen Kadir İstekli hakkında 30 yıldan az olmamak, baba Yusuf Ziya Gümüşel ve anne Fatıma Gümüşel hakkında da 18 yıldan az olmamak kaydıyla hapis cezası istendi...

Siyaset, halklar için belirlenmiş yazgıdır, kaderdir. Siyasal İslam'la sadece bir ülkenin düşünce rejimi, sermayesi, ekonomi politiği, kültürel yapısı değişmedi. Bunlarla beraber milyonlarca insanın hayatını etkileyecek dönüşümler yaşandı ve bu süreçte en çok da yoksul kadınların ve çocukların hayatı öğütüldü.

SEKÜLER KADIN DÜNYASI VE DİĞER DÜNYALAR

Bundan birkaç yıl önceydi. Bir derneğin düzenlediği panele katılmak üzere karşıya, Kadıköy'e geçtim. O gün tanık olduğum şeyin tarikatlar üzerine çalıştığım bir kitaba gireceği elbette aklımın ucundan geçmezdi.

Aladağ yangını, Soma katliamı, Çorlu tren faciası, Hendek patlaması... AKP iktidarı boyunca yapılan ihmal, kayırma, göz yumma nedeniyle hayatlarını kaybeden insanların yakınları salondaydı. Konuşmacılar arasında Adana'daki Aladağ yurt yangınında kızlarını kaybeden aileler de vardı. İlk kez İstanbul'a gelmişlerdi. Hatta köylerinden ilk kez dışarı çıkmışlar, ilk kez büyük bir şehre adım atmışlardı. Kayıplarını ve sonrasında yaşanılanları anlatacaklardı.

Oturum sona ererken bir kadın söz aldı. Özetle, "Kürtaj haktır, bu hakkımızı elimizden kimse alamaz," diyordu. O an benim için zaman durdu. Konuşması -yanlış hatırlamıyorsam- 2 dakika sürdü ya da o kadar bile değildi ama zaman denilen mefhum vücuda çivi gibi batan bir şey haline gelmişti. Bir tarikat yurdunda çocuğu yanarak ölen Ahmet abinin, Soma'da eşini kaybeden Gülfidan Abla'nın karşısında kürtajdan bahsetmek hangi akıldı? Buna nasıl lüzum görülmüştü? Söz konusu tarihte gündem neydi hatırlamıyorum ama bunları yazarken dahi o sözlere niye ihtiyaç duyulduğuna mantıklı bir cevap aramak için internette geçmiş taraması yapmadım. Söz konusu tarihte kürtaj ilgili gündem olsa dahi Anadolu'nun bir köşesinden, üstelik bambaşka bir nedenle, büyük bir acıyla gelen insanlara, kürtajla ilgili slogan atmak benim için şuursuzluktu.

İşin aslı; sınıf bilinci olmayan seküler insanların dünyasının tekliği, biricikliği üzerine fikrim sabitti. O biricik dünyada gri alanlar yer bulmaz; alışkanlıklar, ezberler, ön kabuller sorgulanmazdı. Gazeteci olarak karşılaştıklarım ama bilhassa liberal feministler arasında tanık olduğum sohbetler bu düşüncemin gerekçeleri için fazlasıyla yeterliydi. Ancak o gün tanık olduğum olay meselenin özüne dair en keskin işareti verecek nitelikteydi.

Siyasal İslam'ın kadınlar açısından sonuçlarına müdahale etmenin gün geçtikçe zorlaştığı bir ülke Türkiye. Fakat seküler kadının hiçbir dönemde dindar kesimdeki kadınlara dair bir fikri, merakı olmadı. Yıllara göre gittikçe etkisini büyüten, güçlenen kadın hareketi ise tarikat ve cemaatlerin alanındaki kadınların sorunlarına temas edemedi. Bunun nedenlerinden birinin taşrada ve kentin iktisadi olarak zayıf kesimlerinde yoğunlaşan bu grupların dışarıya kapalı olması. Diğer bir nedeni ise liberal görüşlerin inanç özgürlüğü konusundaki yaklaşımının hudutsuz özgürlükten yana olması. Bu görüşler için basına düşen haberlerin bazıları münferitti, ayrıca "onların" hayatıydı ve kimi hayatların gözden çıkarılması kaçınılmazdı. Oysa fikir, inanç, düşünce özgürlüğü karmaşık konu. Kötülük yapmakta özgür müyüz örneğin? Dünyanın neresinde olursa olsun sorunun yanıtı tek: Hayır. O halde dindar kesimde kız çocuklarını okutmama, kadınları yalnızlaştırma gibi İslamcı alışkanlıkları, inanç özgürlüğü kapsamında savunmak ya da buralarda yaşananları sonraki sürecin ikincil sorunları olarak görmek ne derece tutarlıdır? 1969'da Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü kuran ve 2003 yılında emekli oluncaya dek bölümün başkanlığını yapan Prof. Dr. İonna Kuçuradi'nin fikir özgürlüğü meselesindeki yorumu örneğin şöyledir: "Bütün fikirlere saygı benim çok takıldığım bir şey. Hayır efendim! Fikirler saygı konusu değildir. Fikirler değerlendirme konusudur. Fikir ile bilgiyi karıştırıyoruz. Bilgi ile inancı karıştırıyoruz."

Ve ezber, basmakalıp fikirler... Gelenek, salt cahillik yorumuyla karşılandığında diğer tüm esasa ilişkin nedenlerin üzeri örtülmüş olur. Deniz Kandiyoti, "Batılı gözlere gelenek olarak görünen şey, pek çok durumda, suç ekonomisi, güvenliğin tamamen ortadan kalkması, savaş, toplumsal karışıklık ve fakirlik tarafından son haddine kadar sınanan dayanışma ve güven bağlarının aşınmasıyla mümkün hale gelen, zayıfa boyun eğdirmenin yeni ve daha acımasız biçimlerinin tezahürüdür," der. ("Batılı" sözcüğü yerine sınıfsal bakışı olmayan, nedenler üzerine kafa yormayıp, gelişigüzel yorumlar yapan kişileri koydum.) Odaklanılan kavramlar yüzeysel olduğunda kutuplaşmanın önüne geçilemez. Bugüne kadar köylü, cahil gibi tanımlar iki kesim arasındaki sosyolojik farkların açtığı yarığı daha da büyüttü. Muhafazakâr, tutucu kesimdeki alışkanlıkları, yerel âdetlerin veya geleneksel kültürün uzantıları olarak görmek ise oradaki insanları kendi kaderine terk etmek için bahane oldu.

MESELENİN TARİHSEL ARKA PLANI

Feminist mücadelenin eksikleri, kültürel yarıklar, sınıfsal açmazlar bir yana siyasal İslam pratiklerinin emperyalist saiklerle desteklendiği de unutulmamalı. 1952'de Türkiye'nin NATO üyesi olmasından sonra İslamcı yapılar, akımlar desteklendi. NATO merkezli anti-komünist kontgerilla faaliyetleri ile Millî Türk Talebe Birliği gibi kuruluşlar etkin hale getirildi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Yeşil Kuşak Projesi'yle birlikte içinde Türkiye'nin de bulunduğu bölge ülkelerindeki İslami hareketler, antikomünizm uğruna ABD tarafından açıkça desteklendi. ABD, Soğuk Savaş'ın şiddetlendiği ve 1968 itibariyle dünyada "sol dalga"nın yükselmeye başladığı yıllarda SSCB'yi, "siyasal İslami akımlar" ile çerçevelemeyi ana hattı olarak belirleyen "Yeşil Kuşak Projesi"ni uygulamaya başladı. Bunun Türkiye'deki tezahürü Türk-İslam sentezi oldu. Darbe, tesis edeceği rejimi Türkçü, milliyetçi ve İslamcılık karışımından oluşan ve "Türk-İslam sentezi" olarak adlandırılan bir ideolojinin üzerine inşa etmeye çalışıyordu.

1961'de vurgu bağımsızlık, özgürlükçülük ve demokratik tüze (hukuk) devleti üzerindeyken; 1982'de vurgu bölünmezlik, ulusal dayanışma ve devletin korunması üzerindeydi. Çok ilginç bir yenilik de, ilk kez bir anayasada "Türklüğün tarihî ve manevi değerlerinden" söz edilerek "Türklük" kavramının yurttaşlık bağı sınırlarını zorlayan bir anlamda kullanılmış olması.[45]

Resmî ideolojiye kazandırılmaya çalışılan yeni içerik, sadece hukuki metinlerin söylemine yansımakla kalmadı. Aynı zamanda toplumsal hayatın bütününde yeniden üretilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda, 12 Eylül darbecileri ve onu izleyen siyasi iktidarlar, devletin ideolojik aygıtlarını anti-komünist bir muhafazakârlığın toplum içerisinde kök salmasını mümkün kılacak şekilde seferber etti. 12 Eylül darbesinin ardından Atatürkçülük vurgusuna eşlik eden İslami değerler temelindeki Türk milliyetçiliği Kenan Evren'in konuşmalarında da kendisini sık sık gösteriyordu. Bu dönemde devletin bütün ideolojik aygıtları Türk-İslam sentezinin yaygınlaşması için seferber oldu. Bir yandan Atatürkçülük ve özellikle de retorik düzeyinde laiklik, devletin resmî ideolojisi olarak sabitleniyor ve Kemalizmin Türkçü yorumu daha öne çıkarılıyorken diğer yandan Sünni İslam'ın devlet yorumunun toplumsal hayatta daha derinlere kök salmasının zemini yaratılıyordu. Darbenin "Atatürkçülük" vurgusu ise artık siyasi iktidarı elinde bulunduran kuvvet kademesinin iç konsolidasyonunu sağlamak, darbe yönetiminde gerçekleşen siyasal ve ideolojik müdahalelerin meşruiyetini oluşturmaktan açısından önemliydi.[46]

Demokrat Parti dönemi olan Mayıs 1950-Mayıs 1960 arasında İslam dini gerek siyasal icraatlarda gerekse de siyasal söylemde en önemli hat oldu. "DP'nin İslam dininin öğrenilmesini ve yayılmasını hedefleyen girişimleri, bunun yanı sıra Müslüman-

45 Cem Eroğul, *Anatüzeye Giriş*, İmaj Yayınları, Ankara, 2007, s. 317.

46 Gökhan Atılgan, E. Atilla Aytekin, Ebu Deniz Ozan, Cenk Saraçoğlu ve diğerleri, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, üçüncü basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 792.

ların ibadet ve âdetlerinin önünün açılmasına yönelik icraatları gerek İslami kesimin kanaat önderleri gerekse de toplumun muhafazakâr kesimleri tarafından coşkuyla karşılandı. Necip Fazıl Kısakürek, Adnan Menderes'i "beklenen kahraman", Said Nursi de "İslam kahramanı" olarak selamladı. Menderes'in Said Nursi'nin ikamet yeri olan Emirdağ'ı ziyaretinde beş Nurcu, Çarşıiçi Camisi'nin minaresine, üzerinde "Padişahım çok yaşa" yazan yeşil, tuğralı bayrak çektiler. DP döneminde imam hatip okullarının, Kuran kurslarının ve camilerin yapımı, bakımı ile İslami araştırmalar için burs sağlamak amacıyla vakıflar kuruldu. Vakıflara ek olarak dinsel kuruluşları desteklemek için özel cemiyetler de açıldı. İmam hatip öğrencilerine ve Kuran kurslarına yardım dernekleri ile cami yaptırma dernekleri halktan sürekli para topladı. Dinsel eğitim ve kurumlar için para toplamak ve bağışta bulunmak parasal ilişkilerin ötesinde İslam'ın serbestçe yaşanmasının desteklenmesi anlamına geliyordu. Bu desteğin siyasal biçimi de yolu açan DP'ye oy vermek şeklinde oluyordu.[47]

12 Eylül darbesinin damgasını vurduğu 1980 ile 1986 yılları arasında imam hatip liselerinin sayısı yüzde 22 artarak 717'ye çıkmış, bu okullara kaydolan öğrenci sayısı ise yüzde 34 artarak 178 binden 240 bine ulaşmıştı. 1980'li yıllarda elverişli bir toplumsal zemine sahip olan İslamcılık, ancak 1990'lı yıllardan itibaren bizzat sistem içi siyasi süreçler içerisinde güçlenerek iktidarı paylaşacak bir güce erişebildi. 1991 seçimlerinde Meclis'e girip grup oluşturmayı başaran Millî Görüş hareketi ve ona bağlı Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, İslamcı kesim içerisinde büyük bir heyecan yaratmıştı. Daha önce bu cemaatlerin desteklediği bir odak olmayı başaran ANAP, eski bir MSP'li olan Turgut Özal'ın 1993 yılındaki ölümüyle dinî cemaatler için çekiciliğini yitirmişti. Özellikle Nakşibendi cemaatlerinden gelen bu destek 1990'lı yıllarda yükselişe geçen Refah Partisi'ne yönelmeye başladı. Fakat Türkiye'de siyasal İslam'ın iktidar yürüyüşünü

47 Atılgan, Aytekin, Ozan, Saraçoğlu ve diğerleri, 2015, s. 431.

asıl hızlandıran şey Refah Partisi'nin "Adil Düzen" sloganıyla özellikle büyük kentlerde yürürlüğe koyduğu son derece militan örgütlenme ve kitleselleşme faaliyetleriydi. Anadolu taşrasında her zaman belirli düzeyde bir kitlesel desteğe sahip olmuş bu parti, bazı antikapitalist ve antiemperyalist tonları da olan sosyal adaletçi muhalefet kampanyası sayesinde etki alanını dindar kent yoksullarını içerecek şekilde genişletti.[48]

1950'den sonra Türkiye halkları akın akın köyden kente göç ederken türlü sosyolojik krizlerle boğuşmaya başlamış ve İslam'a ilgisini artırmıştır. Üstelik 12 Eylül düzeni çürük, güvensiz, korku salan bir düzendir. Koalisyon hükümetleri, kirli bürokrasi, ekonomik krizler, yoksulluk, yolsuzluk, çetelerden sonra "adil düzen" diyerek kendisini mevcut düzenin dışında konumlandıran Refah Partisi ortaya çıkar ve 1990'lı yıllarda gecekondulardan yükselişe geçer.

Geçmişten bu yana neredeyse hem iktidar tarafından hem de dışarıdan beslenen tarikat ve cemaatlerin önünü kesmek tüm bu sebeplerden dolayı elbette ki kolay değildi. Diğer taraftan muhalif kesimler, bir kısım sol ve liberaller AKP'li yılların başlangıç sürecindeki çok bariz Sünni-İslamcı toplum vizyonunu toplumsallaştırma çabasındaki kuvveti kayda değer almadı. AKP eliyle yapılan özgün müdahaleler, sosyal mühendislik icatları doğru okunmadı. Toplumsal hegemonyasını genişletmeye yönelik hamlelerinin arkasındaki ideoloji yok sayılarak, amorf bir içeriğe sahipmiş gibi yaklaşıldı.

REJİM NASIL KURULDU? BUGÜNE NASIL GELİNDİ?

3 Kasım 2002 günü yapılan erken genel seçim Türkiye tarihi için yeni ve uzun sürecek bir dönemin başlangıcı oldu. 20'li yaşlarında solcu bir genç olarak o akşamın sonuçlarının nelere kadir olacağına yıllarca tanıklık edeceğimin elbette farkında değildim. Ne büyük aymazlık ki o günle ilgili hatırladığım pek bir şey olduğu da söylenemez.

48 Atılgan, Aytekin, Ozan, Saraçoğlu ve diğerleri, 2015, s. 819.

D'Hondt sistemi uygulanan seçimde, yalnızca AKP ve CHP barajı aşarak Meclis'te milletvekili elde edebildi. Oyların yüzde 34,3'ünü alarak tek başına iktidar olan AKP, TBMM'nin üye sayısının yaklaşık yüzde 66'sını alarak liste usulü çoğunluk sisteminin uygulandığı 1950'li yıllardan sonra TBMM'deki en büyük temsil gücünü elde eden siyasi parti oldu. Bununla da kalınmayacaktı; çok partili yaşama geçildiğinden beri iktidarda en uzun kalabilen parti olarak da tarihe geçti. AKP'nin devletleşmesi ve devletin partileşmesi süreci Erdoğan liderliğinde yürütüldü. Tek adam rejimi diye tarif edilen uzun yıllar, Erdoğan'ı dünya siyasetinin yükselen yıldızı haline getirdi.

Ancak ilk yıllarda sessiz adımlar atıldı, sermaye çevrelerinden AB ve ABD gibi güç merkezlerine kadar mavi boncuk dağıtıldı. O çok bilindik ifade ile "kartlar yeniden karılıyor", emperyalist atılımlar için yeni bir çehreye şekil veriliyordu.

"AKP'nin hem 'içeride' hem de 'dışarıda' meşruiyet ve tanınma arayışı içerisine girdiği bu dönemde, 'içeride' henüz tam olarak hâkimiyet kuramadığı devlet içerisindeki kurumlar ve güç odakları tarafından iktidarı paylaşılan ve yeri geldiğinde sınırlanmaya çalışılan, aynı zamanda da uluslararası sermaye ve emperyalist ülkeler tarafından (özellikle ABD ve AB eliyle) çeşitli 'sınamalara' tabi tutulan bir parti görüyoruz. AKP, bu ilk dönemde içerideki sınırlayıcı güçlerle olan ilişkilerini, rejimin kurucu prensiplerini Refah Partisi'ne kıyasla çok daha fazla gözeten ve meşruiyeti kollayan bir anlayış üzerinden şekillendirdi. İçeride kendi meşruiyetini ve yönetme ehliyetini sorgulayan güçleri doğrudan karşısına almak ve tasfiyeye yönelmektense demokrasi ve 'millet iradesi' gibi evrensel bazı liberal nosyonlar üzerinden kendisini kabul ettirme arayışı içerisine girdi. Daha en başından piyasa ekonomisine ve neoliberal birikim politikalarına bağlı olduğunu söyleyerek de ulusal ve uluslararası sermayenin gönlünü ferah tutmaya çalıştı. AB ve ABD gibi güç merkezlerinin beklentileriyle uyumlu bir hat izlemeye çalıştı ve

hatta özellikle AB ile entegrasyon gündemini içeride kendisini sınırlama potansiyeline sahip güçler karşısında bir kaldıraç olarak kullanmaya çalıştı."[49]

2002'deki AKP'yi tek başına iktidara taşıyan seçim, 1990'lı yıllar boyunca devam eden koalisyonlar döneminin de sona ermesi anlamına geldi ve uzun yıllar içerisinde tedricen bir ülke yeniden yaratıldı. Erdoğan ve kurmayları devlet aygıtlarının hemen hepsini kontrol altına aldı. Sermaye ve kimi politik güç odaklarını kendine mecbur hale getirdi.

Ne yazık rejim değişikliği ile yetinilmedi, yıllar boyunca ülke kaynakları da yağmalandı. Ulusal, uluslararası sermaye, emperyalist ülkeler ve önceki hükümetlerin Türkiye'de bir türlü dikiş tutturamadığı neoliberal hegemonya projesi İslamcı-milliyetçi bir hat içinde artık ülkeye yerleşmişti. 1980'de 12 Eylül'le başlayan neoliberalleşme programının bütün uzantıları tek tek hayata geçirildi.

Bir yandan ise ideolojik gündemi ve siyasi hedefleri uyarınca özgün müdahaleler gerçekleştirmeye başladı. Partinin hegemonya projesinin ana gövdesini siyasetin dinselleştirilmesi oluşturdu. Bugüne kadar dışlanmış, ezilmiş mütedeyyin kesimler ve ülkenin çoğunluğu oluşturan Müslümanlar daha başında yakalanmıştı ve uzun yıllar rejimin bu kurucu ideolojik ve siyasal sonuçlarından beslenecekleri. Din, AKP'nin dilediğince istediği konuda arkasında mevzilendiği, siyaset içeriğinin esas harcını oluşturan şeydi.

Ancak akçeli işlere gelindiğinde, siyasal rejimin niteliğinde en büyük payeye sahip olduğu iddia edilen dinî kaideler, yasaklar kenara bırakıldı. Hiç de zor olmayacak şekilde, eski tanış gibi piyasa ekonomisine eklemlenildi.

Deyim yerindeyse yangından mal kaçırır gibi hısım, akraba, tanış arasında kamu kaynakları yağmalandı. İktidarın ve belediyelerin ihale süreçleri taşradaki güçlü eşrafa, kentli muhafazakâ-

49 Atılgan, Aytekin, Ozan, Saraçoğlu ve diğerleri, 2015, s. 881.

ra ya da siyasi güçten faydalanmak için sonradan İslamcı imaja bürünmüş, yere, mekâna göre kılık kıyafetten davranış biçimlerine kadar o role giren yeni model seküler görünümlü kesime dağıtıldı. İlk zamanlar yavaş yavaş başlayan rant, rüşvet, özelleştirme paylaşımı ile yapılan servet transferi son yıllarda arsızca vites artırdı. Önlerinde onları durduracak hukuki yaptırımlar, kamuoyu gücü, medya baskısı, ahlaki sorumluluk refleksini harekete geçiren kültürel örüntüler kalmamıştı.

Uzun yıllar içinde eğitimden sağlığa her şey piyasalaştı. Şehrin her yerinde, kampüsü olmayan, dışarıdan okul ya da herhangi eğitim kurumu olduğu bile anlaşılmayan özel üniversiteler ve beş yıldızlı otelleri andıran hastaneler açıldı. Genç kuşak, ideolojilerin aşılanacağı, ticarethane gibi üniversitelere para sayacak kullar, hastalar da müşteri olarak görüldü.

Medya şirketleri zaman içinde tek tek ele geçirilip, İslamcı sermayeye ve ipleri ele geçirilen, kukla gibi yönetilen kimi sermaye odaklarına dağıtıldı. Eğitimdeki müfredat ve beşinci kuvvet medyanın rejime göre yeniden düzenlenmesiyle toplumsal formasyonda değişimler başladı. Böylece devletin bütün alanlarına nüfuz eden AKP, kitlelere kendi vizyonunu dayatmış oldu. Diğer taraftan bu gelişmeler sadece siyasal İslam rejiminin tesisi ile açıklanamaz. Bugün Karadeniz, Akdeniz, Ege köylerinde yoksul evlerine asılı Erdoğan resimleri hazin olduğu kadar Erdoğan'ın kültleştiğinin de göstergesi. Diğer taraftan Erdoğancılık-Erdoğan fanatizmi, bütün ülkeyi saran ve besbelli ki etkisi uzun yıllar sürecek bir siyasi fenomen olarak düşünülürdü. Fakat 31 Mart 2024 seçimlerinden sonra farklı halk kesimleri ve hatta AKP'nin sabit seçmen yerleri olarak bilinen şehirler, kendi aralarında sözleşmişçesine Erdoğan fanatizminden kolaylıkla vazgeçebileceğini gösterdi. AKP, 22 yıllık iktidar tarihinde ilk kez ikinci parti konumuna düştü. Milyonlarca seçmenin değişim talebinde mutabık oluşunun en önemli nedenlerinden biri geçim derdi yani ülke ekonomisinin gün geçtikçe kötüleşmesiydi.

22 yıl içinde kendi hareket alanını sınırlayan hukuki ve kurumsal yapılar da değişimden nasibini aldı. Meşruiyetini sorgulatan hukuki zorlar tüm bu süreç içinde ortadan kaldırıldı. Yargının ele geçirilmesi en bariz anlamıyla 12 Eylül 2010 referandumu ile başlatıldı. Referandum süreci Türkiye solu için ise ders niteliğindeydi:

"AKP'nin 2007'den sonra devlet erki içerisindeki gücünü arttırmaya ve toplumsal hegemonyasını genişletmeye yönelik hamleleri arasında sadece Emniyet operasyonları, yürütülen adli soruşturmalar ve uzadıkça uzayan davalar yoktu. AKP aynı zamanda devlet içerisindeki güçler dengesini yürütme, yani parti lehine değiştirmek için hukuki ve kurumsal bazı düzenlemeleri de hayata geçirmek amacındaydı. Özellikle AKP iktidarından halen belirli bir derecede özerkliği bulunan yüksek yargının tam anlamıyla partinin eğilimleriyle uyumlu hale getirilmesi partinin devletleşmesi ve herhangi bir denetimden azade bir şekilde hâkimiyetini sürdürmesi açısından kritik bir öneme sahipti, HSYK (Hâkimler ve Savcılar Kurulu) ve Anayasa Mahkemesi'ne üyeliğin esaslarında yapılacak değişikler yoluyla bu kurumların AKP yanlısı bileşime sahip olması bu hedefe ulaşmada önemli bir mesafenin alınmasını mümkün kılacaktı. HSYK ve Anayasa Mahkemesi'nin üyelik esasları anayasa ile düzenlenmiş bulunduğundan bu mesafenin alınması için halen geçerli olan 12 Eylül Anayasası'nın bazı hükümlerinin yeniden düzenlenmesi icap ediyordu. Bu amaca uygun olacak şekilde AKP 2010 Mart'ında 26 maddelik bir anayasa değişiklik paketini gündeme getirdi. Paketin içeriği ve kamuoyuna sunuluş biçimi, AKP'nin 2007'den sonra devleti fethetmeye yönelik hamlelerini kamuoyu nezdinde meşrulaştırmada kullandığı taktiklerin izlerini taşıyordu. Bir kısım değişiklik önerisi yasama, yürütme ve yargı arasındaki güçler dengesini AKP'nin hâkimiyeti altında olan ilk ikisi lehine değiştiren ve aynı zamanda yüksek yargıyı AKP'nin kontrolüne sokmaya uygun düzenlemeleri içeriyordu.

Paketin geri kalan pek çok maddesi ise yüksek yargıdaki bu kurumsal düzenlemelerle neredeyse tamamen ilişkisiz olacak şekilde bazı bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ya da daha da vurgulanmasına yönelikti. AKP'nin 2007'den beri devleti fethetmeye yönelik attığı adımlarını, askerî ve bürokratik vesayetten kurtulma ve demokratikleşme sürecinin hızlanması gibi temalar üzerinden meşrulaştırdığı düşünüldüğünde anayasa değişiklik paketinin böylesine "amorf" bir içeriğe sahip olması anlaşılır bir durumdu. Parti kurmayları, paketin hiç kimse tarafından itiraz edilemeyecek maddelerini özellikle vurgulamak suretiyle onun bir bütün olarak AKP'nin devletleşmesine kapı aralayacak maddelerini de genel bir demokratikleşme söylemi ile sarıp sarmalamaya çalıştılar. Örneğin 12 Eylül darbesinin sorumlularının yargılanmasını engelleyen geçici 15. maddenin kaldırılmasına yönelik değişiklik önerisinin yıllar sonra Kenan Evren ve diğer darbeci generallerden hesap sorma imkânını yaratacağı iddiası, paketin tümüne yönelik bir olumlu kanaatin oluşturulmasında sıklıkla kullanıldı. Tayyip Erdoğan, anayasa değişiklik paketi her gündeme geldiğinde 12 Eylül darbesinin mağdurlarından, o dönemde işlenmiş insanlık suçlarından ve hatta kimi zaman darbeci generaller tarafından 17 yaşındayken idam edilen Erdal Eren gibi devrimcilerden söz açıyor, paketin AKP'nin devlet erki içerisindeki ağırlığını arttıracak maddelerine yönelik 'kaygıları' bu söylem aracılığıyla savuşturmaya çalışıyordu.

Böyle bir taktik bugüne kadar AKP'ye ezilmiş/dışlanmış mütedeyyin kesimlerin sözcüsü olduğu iddiasıyla demokratlık payesi yakıştıran ve 2007'den sonra başlayan Ergenekon ve Balyoz gibi dava süreçlerini askerî vesayetin ve devlet içerisindeki çetelerin ayıklanması süreci olarak okuyan kimi sol ve liberal kesimleri cezbetmeye yetti. Anayasa değişiklik paketinin gündeme geldiği ilk aylardan değişikliğin referandumla kabul edildiği güne kadar liberal ve bazı sol çevrelerden "Yetmez Ama Evet" pozisyonu altında AKP'ye sunulan bu destek partinin siyasal/

toplumsal hâkimiyetini sağlamlaştıracak anayasa paketinin, toplumun genel çıkarlarına uygunmuş gibi sunulması stratejisine azımsanamayacak derecede katkıda bulundu. Diğer yandan Türkiye solu içerisinde AKP karşıtlığını özellikle vurgulama yönelimi içerisinde olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) ve Emek Partisi (EMEP) gibi yapılar referandum sürecinde 'Hayır' noktasında buluştular ve bahsedilen liberal sol çizgi karşısında daha sonraki süreçte belirginleşecek sosyalist yönelim karşıtlığını belirginleştirdiler."[50]

O dönemin muhalefet partisi, şimdinin iktidar ortağı MHP dahi söz konusu anayasa değişiklik tekliflerinin yüksek yargının AKP tarafından yeniden tanzim edilmesi anlamına geleceği iddiasıyla pakete karşı açık tavır almıştı. CHP ve BDP seçimleri boykot ederken MHP "Hayır" yönünde oy kullanmıştı. Değişiklikler 330'dan daha fazla kabul oyu alarak TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilse bile paketin Meclis'te hemen yasalaşması için gereken 367 oy sayısına hiçbir madde için ulaşılamadığından referanduma gidilmesi gerekiyordu.

AKP, referandum tarihi için 12 Eylül'ü belirlemişti. Erdoğan ve şürekası bu tip dramatik mesajları hep sevdi. Seçmene yollanan mesaj, 12 Eylül rejiminin yine bir 12 Eylül günü sona erdirileceğiydi. Referandumda yüzde 57,88 oranla "Evet" çıktı. Bu tarihten çok kısa süre sonra 17 Ekim'de HSYK üyeliği seçimlerinde Adalet Bakanlığı, kendi listesinin kazanmasını sağladı. Yargının ele geçirilmesi ile devletin partileşme sürecine girilmiş oldu.

Siyasal İslam çizgisiyle birlikte AKP; istikrar sağlama, neoliberalleşme gündemini takip etme ve emekçi sınıfları kontrol altında tutma anlamında bir bütün olarak sermaye sınıfının çıkarlarını her koşulda korudu. Bunun yanında 1960'lı yıllarda kurulan sanayi burjuvazisi Koç, Sabancı gibi uzun bir geçmişe sahip, her dönemde söz sahibi olan sermaye grupları dışında artık İslamcı sermaye grupları piyasaya çıkmaya başlamıştı. AKP

50 Atılgan, Aytekin, Ozan, Saraçoğlu ve diğerleri, 2015, s. 941-942.

için kritik öneme haiz inşaat sektöründe arazi tahsisi, imar izni ve ihale aşamalarında İslamcı sermaye gruplarına öncelik verildi. Keza diğer tüm kamu ihaleleri de bu yeni sermayeye akıtıldı. Sermayenin İslamileştirilmesi ülke tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştı. Bugüne kadar tekelleşmiş sermaye grupları gücünü kaybetmiş; ülkenin kaderini belirlemede çekingen, rüzgâra göre eleştirebilen bir tutum almışlardı. AKP'li yıllarda zuhur eden yeni sanayi, inşaatçı çehreler ise kamu ihalelerinden pay aldıkça Erdoğan'a olan sevgileri katmerleşti. Cengiz, Limak, Kalyon, Kolin ve Makyol adlı beş holdinge ülkedeki limanlar, hastaneler, otoyollar, maden şirketleri verildi. Bu şirketler; İstanbul Havalimanı'ndan Çanakkale Köprüsü'ne, Kuzey Marmara Otoyolu'ndan elektrik dağıtım şirketlerine kadar aldıkları çok sayıda Yap-İşlet-Devret modelli dev ihaleler nedeniyle muhalif kesimler tarafından "Beşli Çete" olarak tanımlandı.

Özetle; sağ-muhafazakâr alanın temsilcisi, siyasal İslam'ın politik bir varyasyonu olarak değerlendirilen AKP, 22 yıl boyunca aşama aşama devletin tüm aygıtlarında hâkimiyet kurabildi. İstikrarlı bir şekilde sürdürdüğü güç mevcudiyeti karşısında en az onun kadar güçlü bir muhalefet ise hiç kurulamadı. Bu acıklı süreçte Kürtlerden, sosyalistlerden, gazetecilerden, çeşitli muhalif kesimlerden ve hatta kendileri ile ters düşme gafletine düşen liberallerden kimi kişiler uzun yıllar hapsedildi. Arada bazıları serbest bırakıldı, geri kalanlardan yeni tutsaklar seçildi ve sirkülasyon yıllarca devam etti. Gazetecilik hayatım boyunca önümde cereyan eden olayları çoğu zaman başa saran film gibi tekrar tekrar seyrettim.

AKP'nin önceki hükümetlerden farklı yönelimleri olduğu kuşku götürmez. Ancak ideolojiye dayalı politikaların AKP ile başladığını söylemek yanlış olur. Devlet kadrolarının İslamileştirilmesi ise yıllar öncesine dayanır.

12 Eylül'le kapatılan İslamcı kadroları (gençleri) bir araya getiren sivil girişimlerden biri olan Akıncılar Derneği'ne de burada kısaca değinelim. Dernek, 12 Aralık 1975 (Bazı kaynakçalar-

da 1976 olduğu kaydedilmiştir) yılında kuruldu. Erdoğan başta olmak üzere AKP'nin kurucu kadrosundaki birçok ismin siyasi geçmişi Akıncılar Derneği'ne dayanır. Ve başını Gümüşhanevi Dergâhı'nın çektiği, temel ideolojik koordinatlarını Gümüşhanevi Dergâhı Şeyhi Mehmed Zahid Kotku'nun çizdiği Gümüşhanevi-Nurcu-Kadiri koalisyonu tüm ilişkilerini, güçlerini, kadrolarını ve sermayelerini birleştirip 1970'te Millî Nizam Partisi'ni kurdu. 26 Ocak 1970 tarihinde genel başkanlığını Necmettin Erbakan'ın yaptığı Millî Nizam Partisi 20 Mayıs 1971 yılında kapatıldı. MNP'nin kadroları 11 Ekim 1972'de siyasal İslam'ın ikinci partisi olan Millî Selamet Partisi'ni kurdu.

Bugün Millî Nizam Partisi'nin ve ardından Millî Selamet Partisi'nin, İskenderpaşa ya da bugün daha çok kullanılan adıyla Hakyolcular'un kurucusu "şeyh" Mehmet Zahit Kotku'nun teşvik, destek ve onayıyla kurulduğu bilinir. "Gümüşhanevi Tekkesi Şeyhi Mehmed Zahid Kotku, "Müslümanların kendi siyasi teşkilatlarını kurması gerektiği" kararını vererek, Erbakan ve arkadaşlarına, kurulacak bu "İslamcı" parti ile devlette güç kazanılması talimatını vermişti.[51]

Kotku, politika dışında görünüp fakat ona sıkı sıkıya bağlı bir biçimde devlet işleriyle de uğraşıyordu. Bugün anlatılan anekdotlardan, müritlerini devlette, bürokrasi içinde çalışmaya teşvik ettiği ortaya çıkıyor. Özellikle 1960'ların sonlarına doğru Devlet Planlama Teşkilatı'nın her düzeyde birçok kadrosunun onun eğitim halkalarına katıldığı biliniyor. MSP de, gerek CHP ile yaptığı koalisyonda, gerekse de Milliyetçi Cephe koalisyonlarında elde ettiği kilit bakanlıkların yeniden kadrolaştırılmasında çoğunlukla Hocaefendi'nin rahlei tedrisinden geçmiş üniversite mezunu, taşra kökenli kişilere başvuruyordu.[52] (Devlet Planlama Teşkilatı'nın başına, Gümüşhanevi Dergâhı'nın önde gelen

51 Çelik, 2017, s. 77.

52 Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan-Türkiye'de İslami Oluşumlar*, 13. basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2022, s. 26.

isimlerinden, MSP'nin "derin abisi" addedilen Korkut Özal'ın kardeşi olan ve yine Gümüşhanevi Dergâhı'na bağlı Turgut Özal atanmıştı. Turgut Özal da ağabeyi Korkut Özal gibi, Nakşibendi-Halidi ekolünden Gümüşhanevi Tekkesi'ne mensuptu.)

Yine 31 Mart 1973 tarihinde "sessiz sedasız" biçimde bir vakıf kurulur: İlim Yayma Vakfı. İlginçtir, kurucuları hiç de yabancı değildir bu vakfın; Korkut Özal, Turgut Özal, Süleyman Mercümek -kendisi "buharlaşan" Bosna'ya yardım paraları ile meşhur olmuştur-, Salih Tuğ, AKP 21 ve 23. Dönem Milletvekili, Abdullah Gül'ün İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da Millî Türk Talebe Birliği'nde hocası olan Nevzat Yalçıntaş, Kale Grubu'nun kurucusu ve sahibi İbrahim Bodur, Erenköy cemaatinin lideri, BİM ve Albaraka Türk'ün kurucusu, Cüneyd Zapsu'nun ortağı, Topbaş ailesinin en önemli isimleri Eymen Topbaş, Muammer Topbaş, Latif Topbaş, Mustafa Topbaş, Sebahattin Topbaş, Ülker'in kurucusu Sabri Ülker, Yusuf Türel, Nahit Rıfkı Dinçer, Rifat Tandoğan, Osman Kılıç, Necip Fazıl'ın doktoru Ayhan Songar, eski AKP'li milletvekili ve bakan Mehmet Aydın, eski bakan ve valilerden Vefa Poyraz, Numan Kurtulmuş'un babası İsmail Niyazi Kurtulmuş... Vakfın kurucuları arasında Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Kemal Unakıtan, Ali Coşkun, Kadir Topbaş da yer almaktadır.[53]

Bilhassa son yıllarda adı liberal solla anılan, tarikat ve cemaat alanındaki çalışmaları nedeniyle İslamcı çevreyi iyi tanıdığı bilinen Ruşen Çakır, Türkiye'deki dindarların seçmen olarak etkisini ve yıllar içinde devlet kadrolarında hâkim olmalarını şu sözlerle anlatır: "Demokrat Parti'yi dindarlar oya boğdu. 27 Mayıs sonrasında Adalet Partisi'ni yine onlar iktidara taşıdı. 70'li yıllarda Millî Selamet Partisi'ni koalisyonların anahtarı haline müminler getirdi. 80'lerde Anavatan Partisi'nin ünlü dört kanadından ağır basanı muhafazakârlardı. Özellikle 60'lı yıllardan bürokrasinin birçok mevkisi, iyi eğitim (başta mühendislik) görmüş taşra kö-

53 Çelik, 2017, s. 113.

kenli dindar aile çocuklarınca dolduruldu. Bu Müslüman aydın kuşağı politikaya bizatihi atılıp (MNP-MSP), koalisyonlarda kilit bakanlıklar elde edince, bu kadrolaşma daha da alenileşti."[54]

Merkez sağ ve siyasal İslam'ın ideolojik müktesebatında tarikat ve cemaatlerle göbek bağı hep vardı. Bu unsurlar, gerekli zamanlarda aparat olarak kullanıldılar. Yurttaşın yaşamsal taleplerini devletin sosyal politikalarının karşılayacağı yerde "yardımseverlik" faaliyetleri altında tarikat ve cemaatler başat rol oynadı. İhtiyaç halinde ise kitleleri yönlendirmek için bu gruplar kullanıldı. Çünkü kullandıkları söylem yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, yolsuzluk gibi toplumsal sorunları görünmez kılabiliyordu. Din bu anlamda egemenlerin kurduğu düzenin istikrarını sağlamada muazzam -sözcüğün nidasını, sempatikliğini mazur görün- bir alan.

Sadece sınıfsal açmazları devlet lehine olağanlaştırmada değil resmî ideolojinin taşıyıcılığı da kimi vakitlerde yurttaşın "hassasiyetine" bırakıldı. Komünizm karşıtlığının olası faşist pratiklerini uygulayacak kesim de bu dört bir koldan beslenen kesimlerdi. "Kanlı Pazar örneğinde olduğu gibi, devlet kendi resmî güçlerini kullanmaktan kaçındığı durumlarda bu kalabalıkları solun üzerine saldırttı."[55]

Diğer taraftan İslam'ın politik bir ideoloji olarak görülmesinden rahatsız olan büyük bir kesim var. Bu kesim için geleneksel, tasavvuf temelli din ile radikallerin, din tacirlerinin ve devletleşen parti olan AKP'nin temsil ettiği din bir tutulamaz. Bu reddediş bana nostaljik bir yaklaşım gibi gelir. Bugüne katkısı olmayan, güncel olanı saf dışı bırakan, hülyalara dalan bir bakış açısı. Gerçeğin somut sonuçlarından bağımsız, "Eskiden böyle değildi," demek ne işe yarar?

Ezber bir eleştiridir; tüm bu yıllar boyunca muhalefetin ve solun yeteri ölçüde mücadele etmediği söylenir. Legal siyaset alanında itirazlar cılız bir şekilde yapıldı. İmkânlar ve fırsatlar

54 Çakır, 2022, s. 294.

55 Çakır, 2022, s. 93.

çoğu kez kullanılmadı. Parlamenter siyasete yapılacak eleştirilerin tartışması uzunca yapılabilir ama çoğu zaman muhalefet partileri AKP'nin ekmeğine yağ süren birkaç ceketli adamdan, döpiyesli kadından ibaret oldu. Ancak şunu da söylemek gerekir; ülkede sol 1970'li yıllardan itibaren terörize edildi, içerideki en büyük düşman addedildi ve nizam dışına itildi. Solcu olmanın kendisi millî güvenlik sorunu olarak kodlanmaya, görülmeye başlandı. Antikomünist dil anlatısı üzerinden kitlelere seslenildi. Örneğin Adalet Partisi'nin 1977'deki seçim şarkısı "Komüniste kanma Zühtü!"ydü. Şarkıda geçen "Din iman kalmaz Zühtü, ar namus gider Zühtü, komüniste kanma Zühtü!" sözleri bugün halen daha merkez sağın benzer mesajları kullandığını gösterir.

ABD destekli darbe ile iktidardan indirilen Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales'in tarihe geçen sözünü hatırlarsınız: "Dünyada darbe olmayacak tek ülke ABD, çünkü orada ABD büyükelçiliği yok!" İran, Irak, Guatemala, Şili, Endonezya, Bolivya, Vietnam'daki darbeleri düzenleyen Amerika. İran, Guatemala, Brezilya, Kongo, Dominik Cumhuriyeti, Endonezya, Şili ve başka yerlerde seçimlere gizli ya da dolaylı olarak müdahale eden Amerika. Ortadoğu'da da kendisinden habersiz kuş uçurtmadı. Siyasal İslam bugüne kadar denenmiş tüm ideolojilerden katbekat daha kullanışlıydı. Üstelik işler yolunda gitmiş; milliyetçi, ümmetçi, dindar, neoliberal fikirleri tek havuzda toplamayı başarmış bir proje olarak artık etek kemiğe bürünmüştü. Bir tarikatta çocuk istismar mı edildi; münferit bir olaydı. Madende göçük mü oldu, onlarca madenci mi öldü? Kazaydı, fıtrattı. Yoksulluk artmış, barınma krizi başlamış, uyuşturucu trafiği ülkenin geçim kaynaklarından biri olmuş, bürokratlar suça bulaşmış, siyasiler ve savcılar için rüşvet çarkı olağan hale mi gelmiş? Her bir çürüme, yolsuzluk, rüşvet, kamu kaynaklarını pervasızca kullanma; din ve milliyetçilik kalkanı arkasında önemsiz detaylar haline getirildi. Öte yandan bu topraklarda geçmişten bu yana "içteki düşman" üzerine kurulu söylemden

beslenen, "vatan haini" ilan ettiğinde meşru ihbar sayılan taraf her dönem sağ siyasetti. (Siyaset bilimi de dünyada teröristin tanımını belirleyenin iktidarda olan taraf olduğunu söyler.) Neoliberal, Sünni-İslamcı AKP, son 22 yılın "vatan hainlerini" tespit etme yetkisini elinde bulunduran tek güçtü. Hemen her çağın hâkim sınıfların "meşru" gücü olan yasalar ise bu uygulamanın en büyük yardımcısı oldu.

Bu dönem zarfında burjuva siyasetçilerin, liberallerin ve hatta kimi zaman solcuların halkın niçin sokağa dökülmediğine dair sitemlerine defalarca tanıklık ettim. Bir ülkenin orta sınıfı ya lanetidir ya da kurtarıcısı. Bizdeki orta sınıf ise ikisi de değil. Avrupa'dan farklı tarihsel süreçlerden geçen orta sınıf, politik ve sosyal bilinç olmada yeterince yol katedemedi ve yaşadığı topluma hemen her dönem yabancı kaldı.

Ozan Gündoğdu, "Kızıl Goncalar'ın Gösterdiği Halidi Cehennemi" adlı podcast'te orta sınıfa ilişkin şunu söyler:

"Laik sermaye arada sırada 29 Ekimlerde, 10 Kasımlarda birkaç videoyla söz konusu orta sınıfın gönlünü alabiliyordu. 2000'li yıllarda gecekonduların yerine apartmanlar dikilirken gecekondu sahipleri de kat sahibi oluyordu. Bu gerçeklikten habersiz hale getirilen kentli orta sınıflar bu yoksullardaki İslamileşme eğilimini göremiyordu. Türkiye'de yaratılan rantın önemli bir kısmı sermayedarlarla iç ediliyor fakat mevcut rant, inşaat üretimi aracılığıyla kente göç eden ve İslamcılığın tabanını oluşturan kesimlere pay ediliyordu. (...) Erdoğan'ın 'Buzdolabı yoktu, çamaşır makinesi yoktu,' anlatısı kentli orta tabakalara komik gelse de 80'lerde ve 90'larda kente göçe zorlanmış kesimler için gerçekliği ifade ediyordu."

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 1960 yılı itibariyle Türkiye nüfusu 27 milyon 754 bin kişi olarak tahmin edilir. Bu kişilerin 18 milyon 895 bini, yani her 100 kişiden 68'i belde ve köylerde yaşıyordu. 1970'e gelindiğinde Türkiye nüfusu 35 milyon 605 bine yükselmiş ama köy ve beldelerde yaşayan nü-

fusun oranı yüzde 68'den yüzde 61'e düşmüştü. 1980'e gelindiğinde ise bu oran yüzde 56'ya kadar düşecekti. Dolayısıyla kırsal kesimden kentlere akın eden halk kesimleri, kentte yeni bir kültürel ve sınıfsal çatışmanın da zeminini oluşturuyordu. Bu göç akımları kentte barınma sorununu doğuruyor, halk bu soruna gecekondu mahalleleriyle çözüm buluyordu. Kentin çeperlerinde hızla çoğalan yoksul halk kesimlerinin kent merkeziyle temasları da hem fiziken hem kültürel olarak zayıftı."[56]

"İleri yılların AKP seçmenleri biriktikçe birikti ve bu kesimle ne solun teması kalmıştı, ne de orta sınıfla etkileşim yaşayabilecek mekân birlikteliği kurulmuştu. Mutena semtlerle 'varoş' denen semtler arasında sınırlar zaten belirgin hale gelmişti. Özellikle 1970'ten sonra söz konusu farklı kesimler arasında temas gün geçtikçe azalmıştı. Şehrin çeperlerine yerleşen, köydeki yaşantısına benzer şartlarda kentte yaşayan bu kalabalıklar aslına bakarsanız terk edilmişti... Ta ki, 'adil düzen' çağrılarına kadar... Düzenin ekonomi politiği değişmeyecekse de artık kendi dillerinden konuşan, kültürel anlamda aradaki açıklığı onlara hissettirmeyen zümre, devlet kadrolarında söz sahibi olmaya başlamıştı ve zaman geçtikçe bu zümrenin imtiyazlı hale gelmesi dahi yoksullar için sorun teşkil etmeyecekti. Hatta imtiyazın bir süre sonra yolsuzluğa, rüşvete, rant birlikteliğine dönüşmesi dahi sorun olmayacaktı. Çünkü çalışanlar ve çalanlar kendilerindendi.

1950'li yıllardan itibaren kente akın eden köylü kesimle, kent merkezlerinde yaşayan 'sosyete' ve kendilerini şehrin asıl sahibi olarak görenler arasındaki çatışma derinleşecektir. "Kent çeperlerinde oluşan ve ilerleyen yıllarda 'varoşlar' olarak adlandırılmaya başlanan gecekondu semtlerinde köylülerin geleneksel yaşayış biçimleri kente entegre olmaya çalışıyordu. Çamur yollarda oyun oynayan çocuklar, evin bahçesinde yetiştirilen sebze ve meyve-

56 Ozan Gündoğdu, *Siyasal İslamcılık-Tarihi, Hedefi, Aktörleri, Emperyalizmle İlişkisi*, ikinci basım, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022, s. 192.

ler, sokak aralarında koşturan tavuklar, Batı'da görülmeye alışkın olunmayan kent manzaralarıydı. 'Şehre inmek' deyimi de bu yılların ürünüydü. Gecekondu semtleri ve taşra, sınıf çatışmacı sosyalist hareketin kolayca örgütlenebildiği yerler oldu. Ancak geleneksel üretim ilişkilerinden bağı tam anlamıyla kopmamış bu kesimler, İslamcı hareketin de kolayca taraftar toplayabileceği yerlerdi. Sosyalist hareket devlet eliyle bastırıldıkça, gecekondu semtleri İslamcılaşacaktı."[57]

KENT ÇEPERLERİNDEKİ SÜBYAN MEKTEPLERİ, KURAN KURSLARI

Yobazın kötülüğü yorgun kurşun gibidir. Kimin canını yakar, kimi yok eder kestirilemez.

Cahil bir körlük ve kötülükle mühürlenen müritler aynı zamanda birer anne, babalar. Üstelik kutsal ailenin duvarları dindar ailelerde daha da kalınlaşır; çoğu kez yardım bekleyenlerin hikâyeleri duyulmaz bile. Oradaki yaşam öykülerini ana haberlerde izleyemez, gazetelerde okuyamazsınız. Devletler de çocukların ne yaşadıkları ile ilgilenmez. Pekâlâ aile düzenine karışılması demokratik olmayan bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Bu durumda radikal bir Müslüman ailenin çocukları kimseyi ilgilendirmez. Çünkü demokratik devletlerdeki inanç özgürlüğü kafa karıştırıcıdır. "Çocuklar din baskısı altında psikolojik şiddet görüyor" dediğinizde kibar bir üslupla "Ailenin tercihi bu yönde. Yapılacak bir şey yok" yanıtını aldığınızda söylenecek pek bir şey yoktur.

En çok çocuklara üzülünür. Ağlayan bir çocuk; anlayamamanın, akıl erdirememenin yitik, acınası sesidir çünkü."[58] Katı din kurallarıyla büyütülen çocukların sıradan günlerinin nasıl geçtiğini tasavvur edin. Bir çocuğun sabah namazına kaldırılması, bilmediği dilde birtakım şeyleri ezberlemek zorunda olması, yasaklara,

57 Gündoğdu, 2022, s. 195.

58 Doris Lessing, *Hayatta Kalma Güncesi*, çev. Püren Özgören, ikinci basım, İstanbul: Can Yayınları, 2013, s. 162.

kurallara uymazsa cehennemle korkutulması, "Allah seni sevmez, şeytan olursun," gibi tehditlerle köşeye sıkıştırılması... Düşünün.

Artık 30'lu yaşlarında olan, bir dönemini Süleymancılar arasında geçirmiş bir kadın 11 yaşını şöyle anlatmıştı:

"Sübyan okulundaydım. Sabah namazından sonra dizimizin üstüne çökerdik, elimizi kalbimizin üzerine koyar, çoğu kez uyuyakalırdık; rüyamızda Süleyman Hilmi Tuna Han'a ulaşmaya çalışırdık. Her geçen gün ona ne kadar ulaşabiliyorsak, onu ne kadar görebiliyorsak o kadar ilerlemiş oluyorduk. 'Rabıta' bizim Allah'ın huzurunda kabulümüzdü bir yerde. Bir ölüyle onların deyimiyle iletişime geçmek... Hocamıza rüyamızı anlatıyorduk. Hocamız da yorum yapıyordu. Bu rüyalarla mertebe alıyorduk. Sonrasında 'hoca' oluyorduk. Ben erişemiyorum demiştim. Küçüğüm. Oyun çağı diyorlar ya... Allah beni sevmiyor, istemiyor, Allah beni ne zaman sevecek diye düşünürdüm."

İstanbul'da son yıllarda şehrin yoksul mahallelerinde hem kreş hem de okul öncesi din eğitimi veren, denetimden muaf sübyan mektepleri açılmaya başladı. Neredeyse her 10 mahalleden birinde bu mekteplerden var. Mektep diye yazdığıma bakmayın, genellikle binaların bodrum katında olan bu meçhul yerlerin çoğunda tabela bile yok. Yangın merdiveni, revir gibi tam teşekküllü, çocukların güvenliğini sağlayan binalar aklınızdan bile geçmesin.

Ekonomik olarak fiyatlarının özel okullara göre uygun olması, devlet okullarında anaokullarının yeterli olmaması gibi sebeplerden dolayı bu "mektepler" yoksullar için zorunlu seçenek haline geldi.

Başımı örtüp yeğenimi, gidişata göre çocuğumu bu mekteplerden birine yazdırmak istediğimi söyleyerek bir haftaya yakın bu mektepleri dolaştım. Seçtiğim ilçeler ekonomik geliri belirli seviyenin altında olan semtlerden Gaziosmanpaşa, Sultangazi ve Alibeyköy'dü.

İlk gün Gaziosmanpaşa'da, Barbaros Hayrettin Paşa Mahallesi'ndeydim. Binanın en alt katındaki yarım bodrum katından

çocuk sesleri geliyordu. Dairenin tüm camları korkulukla kaplanmış, perdeler kapalıydı. Giriş kapısı binanın arka tarafında olduğu için birkaç dakikam kapıyı aramakla geçti. Buranın kurs, mektep olduğuna dair herhangi tabela yoktu.

Arka girişte demir kapıya vurduğumda, kapıyı 40'lı yaşlarında bir erkek açtı. Yeğenimin sorunlu bir çocuk olduğundan bahsettim, artık yardım almak istediğimizi ve dinî eğitim alması gerektiğini düşündüğümüzü anlattım. "Nasıl eğitim veriliyor?" gibi sorular sordum. Laf arasında "Nereye bağlısınız?" diye sorduğumda yüzü değişti. "Süleyman Efendi cemaatine bağlıyız. Biz Millî Eğitim'e bağlıyız," dedi. Tereddüt ettiği anlaşılıyordu. "Nereye bağlısınız?" sorumun zamanlaması erken olmuştu. Devamındaki sorularımı çekingen bir tavırla sordum.

"Sübyanlar da var. Hafta içi buradalar. Hafta sonu eve gidiyorlar. Burası yatılı. Üç kişiyiz, 20 kişilik bir kurs. Süleyman Efendi cemaatine bağlıyız biz. Biz Millî Eğitim'e bağlıyız. Burası yatılı, bizim anaokulumuz da var. Buranın amacı çocukları sokak ortamından arındırmak," dedi.

Konuşmamız sırasında yedi yaşlarında bir çocuk kapı eşiğine yaklaşmıştı. Göz göze geldik. Sonra tekrar içeri döndü. Onu orada bırakmanın yüreği ezen bir tarafı olduğunu söylemeliyim. Sonrasında mahalle sakinlerinden çocukların dışarıya hiç çıkarılmadığını öğrendim.

Aynı gün Gaziosmanpaşa Küçükköy'de yine mahalle arasında olan bir diğer sübyan mektebine gittim. Tabelasında yazan, "Özel İlim Yuvası Minik Kalpler Yabancı Dil Kursu". Pencereleri kaldırımı gören bu kurs da bir binanın yarım bodrum katında. Konuştuğum kadın, "mektebin" 3-6 yaş arası çocuklar için olduğunu söylüyor. Kursa giriş saati olduğu için etraf çocuk dolu. Küçük, çok küçük çocuklar.

30'lu yaşlarındaki kadın, "Toplam 40 öğrenci var. Değerler eğitimimiz oluyor. Esma-ül Hüsna oluyor, 32 farzı veriyoruz,

uyku adabı, tuvalet adabı, hepsini değerler eğitimi kapsamında veriyoruz. Onun dışında Kuran-ı Kerim derslerimiz oluyor. Dua, sure manalarıyla birlikte öğretiyoruz. Cüz derslerimizi birebir Kuran öğretmenimiz veriyor. Diğer dua, sureleri de her gün düzenli olarak tekrar yapıyoruz. Derse başlama duası Subhaneke, Kevser. Bunların hepsini her gün tekrarlıyoruz, ay sonuna kadar o çocuğa oturuyor," diyor. Ses kayıt cihazım açık. Yoksa bu cümleleri hatırlayıp buraya yazmam zor olabilirdi.

İşin aslı söylediği çoğu şeyi anlamıyorum. Üç yaşında bir çocuk için bunlar ne ifade edebilir...

Bilgi alırken bir anne ile kız çocuğu geliyor. Çocuk içeri girmek istemiyor. "Anne" diye sessizce ağlayan çocuk, zorla bir şekil mektebe sokuluyor. Kapı kapanırken, annesine kapıda beklemesi için yalvarıyor. Çocuğu alan kişi, "Bir haftaya geçiyor. Allah'a emanet olun," diyerek kapıyı kapatıyor.

İleri sararak; buraya küçük bir not düşmeliyim. Özel İlim Yuvası Minik Kalpler Yabancı Dil Kursu hakkımda şikâyetçi olduğu için bu haberi yazdıktan kısa süre sonra ifadeye çağrıldım. Şikâyete konu olan bahiste takipsizlik kararı verildi. Savcı ifademi aldıktan sonra yazıma hak verdiğini söylemişti. Yargı kadroları tarikatların eline bırakıldığı için savcının aslına bakılırsa sıradan olan bu tepkisi avukatımla beni şaşırtmıştı.

Tekrar haberi yazdığım günlere dönersek, ertesi gün Gazi-osmanpaşa Küçükköy'de bu sefer 14 yaş üstü erkek çocuklarının olduğu bir "kurs"tayım. Küçükköy Merkez Camii Kuran Kursu adlı büyük bir bina.

Hava ılık, bahar güneşi hafif hafif kendini göstermeye başlamış. 8-9 katlı binanın pencerelerinden sarkan gençler garip duruyor. İki, üç değil, 10'un üzerinde genç binanın ön yüzündeki camlarda. Sinematografik bir kare olduğu için yukarı birkaç defa daha bakıyorum. Bir terslik olduğu belli. Hemen her katın penceresinden etrafı seyreden, gülüşen gençler hayvanat bahçesinde demir parmaklıklar ardında tutulan hayvanları andırıyor.

Bilgi almak için içeriye girdiğimde garip tablonun nedeni anlaşılıyor. Konuştuğum kişi içeride dokuz hoca olduğunu söyleyip, ballandıra ballandıra kurstaki katı disiplini anlatıyor:

"Saat 05.30'da sabah namazıyla kalkış oluyor. Akşam 22.00 gibi yatış... Odalar 6 kişilik. Kurstan hafta içi çıkış yok. Gündüz hiçbir şekilde dışarıya çıkış yok. Yasak... Buraya geldiğinde illa alışacak, ilk baş sıkıntı çeker ama... Alışır alışır... Alışanlar 2-3 sene kalıyor."

Aynı gün tabelasında "Gaziosmanpaşa Müftülüğü Paşa Camii Kur'an Kursu" yazan tek katlı bir yerle de karşılaştım. İstanbul'da bu kursları, mektepleri aramanıza gerek yok. Hemen her mahallede mutlaka bir kurs, sübyan mektebi bulunuyor. Metruk bir gecekonduyu andıran yapının kurs olup olmadığına emin olamamıştım ama cama bantlanmış A-4 kâğıda yazılı telefon numarası oranın aktif bir yer olduğuna işaretti. Aradığım numarayı bir kadın açtı. Bu yıkık dökük yerde haftada beş gün, "sadece hanımlara" mahsus, saat 09.00-12.00 arası Kuran kursu veriliyordu. Telefondaki kadın görüşmemizi kısa tuttu. Telefon yüzüme kapandı.

Gelir düzeyi belirli bir seviyenin altında, çoğunluğun yaşadığı bu ilçelerdeki kurslar, mektepler, şehrin çeperlerinde, ana akım medyanın, merkezlerde olan sivil toplum kuruluşların, partilerin dikkatlerinden uzak muhitlerde çocukların hayatlarını alıkoyuyor. Demir kapılar ardında, perdelerin sıkıca çekildiği korkuluklu bodrum katlarında, çocuklara kimler tarafından nasıl bir eğitim veriliyor, çocuklar orada ne yaşıyor bilmiyoruz.

ÇEPERDEKİ KADINLAR: "BAŞKA BİR HAYAT OLACAĞINI DÜŞÜNECEK HALLERİ KALMADI"

Çoğu zaman hikâyeleri, yüksek siyasetin gölgesinde kalan kadın ve çocukların hayatı ülkenin tepetaklak oluşundan azade değildi ve bütün dünyada olduğu gibi ilk etkilenecek onlardı. Eğitim görme şansını yakalayamayan, sosyal statü sağlayan

kamu ve özel sektör işlerine dahil olamayan, özellikle taşrada küçük esnaf olabilmeleri neredeyse imkânsız olan, finansal teşvik politikalarının hâlihazırda zaten görmediği kadınların mıhlandıkları yer sadece ama sadece evleriydi.

Dünyanın neresine giderseniz gidin yobaz bir rejimin ilk hedefi elbette kadınlar olur. Salt İslami envanterlerin çıktıları kadınları etkiler diye bir şey söylemiyorum, eksik anlaşılmasın. İktisadi bunalımlar, yoksulluk, sömürgeci devletlerin istila ettiği, neoliberalizmin öğüttüğü üçüncü dünya ülkelerinin hemen hepsinde kadınların hayatı en dramatik, en zor sahneleri göğüsler. Ancak Müslüman ülkelerdeki kadınların hayatlarının baltalanmasına pek çok "resmî" kurum ve devlet aygıtları aklın alamayacağı ölçüde eşlik eder.

Son 20 yılda günden güne dozunu arttırarak rengini belli eden kadına şiddetteki yargı kararları, sübyan mekteplerinden liselere kadar okulların imam-hatipleştirilmesi, yaygın medyadaki içerik değişimi ve kamusal söylemde tutuculuğun baskın hale getirilip halkın tüm kesimlerinde söylem dışına çıkmanın zımnen yasaklanması gibi envai çeşit değişime müdahale edecek hem kurumsal hem de toplumsal engeller yıllar içinde işlevsiz hale getirildi.

Eğitim hakkının dışında bırakılan, taşra geçmişine sahip kentlerdeki kadınların çoğunluğu yaşadıkları muhitlerin dışına çıkamadılar. Yazdığım şey önemsiz gibi gelebilir ama şehirlerdeki sınıfsal ayrımın ilk tezahürü bu görünmez duvarlardır. Fiziksel yalıtmanın anlamı hayattan da yalıtmadır. AKP'nin kentsel dönüşüm projelerinin kadınlar açısından sonucu sinsi bir şekilde yıllar içinde su yüzüne çıkmaya başladı. Sultangazi'de, Bağcılar'da, Zeytinburnu'nda yaşayan kadınların bir bölümü tarikatların eline bırakıldı. Bir bölümünün hayatı ise ucuz iş gücü olarak konfeksiyon atölyelerine, dolaylı ya da direkt sermaye birikim rejiminin beslediği iş yerlerine "bağışlandı". İslamcı neoliberalizmin barbarlığı kendini en çok da bu bahsettiğim ilçelerdeki atölyelerde, sanayi bölgelerindeki fabrikalarda gösteriyordu.

İkinci bölümde 1950'li yıllardan itibaren kente akın eden köylü kesimden bahsetmiş ve kendilerini şehrin asıl sahibi olarak görenlerle aralarındaki kültürel çatışmanın derinleştiğinden bahsetmiştim. 2020'li yıllarda da sınıfsal ve kültürel çatışma artarak devam etti.

İki yıl önce Bağcılar'da bir mağazada çalışan 23 yaşındaki Fadime Demiröz'le çalıştığı mağazanın önünde sigarasını içerken laflamıştık. 16 yaşından beri çalışıyordu. Kadıköy, Ortaköy, Taksim gibi bildik yerlere en son ne zaman gittiğini sormuştum. Önce düşünmüştü. "Seneler önce. En fazla iki ya da üç defa buradan dışarı çıkmışımdır. Doğma büyüme buralıyım. En son erkek arkadaşımla ortak parayla gittik. Yol parası çok tutmuyor, metroya biniyorsun zaten. Yeme içme konusunda kendimizi o kadar sıkmışız ki artık... (Gülüp, devamını getirmedi) Döndüğümüzde evde yeriz demiştik," demişti.

Fadime; tutucu, küçük bir çevrede yaşamayı tercih eden bir kadından ziyade genç, makyajlı, başı açık, aile baskısı görmeyen biriydi. Yani bakıldığında söylediği şey ona dair insanın aklına gelecek bir ihtimal değildi. Tekrar ifade edeyim: Fadime, 23 yaşına kadar yaşadığı muhitten dışarı iki ya da üç kez çıkmıştı.

Deyim yerindeyse kanından beslenen rejimin ona sunduğu hayatı şöyle anlatmıştı:

"Haftanın 6 günü çalışıyorum, bir gün izinliyim. Onda da evde vakit geçiriyorum. Burada 12-13 saat ayakta duruyoruz. Hiçbir şekilde oturma yok. Hani bilmiyorum, Bağcılar diye mi böyle? Fakir, zengini görünce, gözü kalır gibi olur ya... Ben, bizim yapamadığımız, onların yapabildiği şey nedir diye düşünüyorum.

Birikim yapmak istiyorum ama asgari ücretle çalışıyorum. Sigortam zaten yok. Babam 4 bin 500 TL maaş alıyor. Kardeşim işten çıkarıldı. Hiçbir şekilde geçim olmuyor. Kendi geleceğimi mi düşüneyim, ailemin geleceğini mi düşüneyim? Öyle olunca, lisedeyken okulu bıraktım."

Yine Bağcılar'da başka bir konfeksiyon atölyesinde çalışan kadınlarla bir öğle arasında sohbet etmiştik.

Gülşen Karakuş 30 yaşındaydı. 17 yıldır aynı konfeksiyonda çalışıyordu. "Çok uzun süre," deyince, "Mecburum, aileme bakmak zorundayım," demişti. Ona da aynı soruyu sormuştum. Yaşadığı semtten dışarıya ne zaman çıkmıştı?

"Ne zaman gittim? Hatırlamıyorum. (Gülüyor) Güneşi görmüyoruz, tabii ki de sıkıntı... Tozun pisliğin içinde çalışıyoruz. Yazın yine daha iyi, kışın kötü."

Konfeksiyondaki kadınlardan biri koronovirüsten önce, diğeri ilk kez birkaç ay önce Bağcılar'dan dışarı çıktığını, gezdiğini anlatmıştı.

Depresyon hastası olduğunu söyleyen bir kadın ise gülümseyerek hayatını, "Eşim gezme sevmiyor ama temiz hava bana iyi geliyor. Bana diyorlar ki, nerede oturuyorsun, 'bodrumda' diyorum. Bodrumdan çıkıp bodruma geliyorum. Gezmeye tozmaya vakit yok," sözleriyle anlatmıştı.

Konfeksiyonda çalışan kadınlardan birinin her söze müdahale ettiğini hatırlıyorum. "Konuşsak da faydası olmayacak. Sanki boş konuşmak gibi... Tek bizlik bir şey değil, böyle kaç milyon kadın var," dediğinde, "Yani hiç konuşulmasın mı?" demiştim. Konuyu tebessüm ederek geçiştirmiştik. İkimiz de haklıydık.

Neoliberal ekonomi ile geleneksel sektörlerde ücretsiz olarak çalışan kadınlar; imalat sanayinde ve hizmetlerde de çalışmaya başlatıldı. Şehrin kıyısında yaşayan kadınlar güvencesiz, kayıt dışı, esnek ve geçici istihdam alanlarının sömürü kaynağı haline geldi. Konuştuğum kadınların yaşamına kitle örgütlerinin, partilerin, kadın hareketinin temas etmesi kolay değildi ama meseleye hakkıyla odaklanıldığını, yetesiye mücadele edildiğini de söyleyemem.

Bağcılar'da geçirdiğim günün sonunda konuştuğum kadınların siyasi tercihlerine konu hiç gelmemişti, kaldı ki hayati mese-

lelerin politik varoluşa taşınması gerektiği bilincine henüz erişmiş değillerdi. Bu son ifademi biraz daha açıklamakta fayda var.

Necla Akgökçe, bir dönem *Petrol-İş Kadın* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yürüttü. Mesleği gazetecilik olan ve uzun yıllar feminist hareket içinde yer alan Necla, şimdilerde "Kadın İşçi" sitesinin editörü.

Necla, konfeksiyonlarda ve ev içinde yaşayan kadınların durumunu, "Başka bir hayat olacağını düşünecek halleri de kalmamış vaziyette," diyerek açıklamıştı.

"Bir diğer sorun, gittiğiniz mahallelerdeki konfeksiyon atölyelerinde sendika da yok. Sendikalar aman aman bir şeyler yapıyor demek istemiyorum ama en azından ekonomik olarak haklarını farkında olabilirlerdi. O da yok. Hem kötü koşullarda hem de uzun saatte çalışıyorlar. Çalışma bittikten sonra harıl harıl eve koşuyorlar, evlerde de çalışmaya devam ediyorlar.

Kadınlar dışa açıldığı oranda özgürleşebilir. Sosyal demokrat belediyeler de dahil olmak üzere, kentin çeperinden yaşayan kadınları dert eden yok. Bir de hemen her iktidar biçiminin karar alma mekanizmaları erkeklerin elinde. Programları yapanlar da erkek... Akıllarına dahi gelmiyor böyle bir problem olduğu. Bahsettiğiniz kadınlar, yönetim kadrolarında olan kadınların dahi aklına gelmiyor. O kadar vahim ki durum..."

Akgökçe'ye, milyonlarca kadın için siyasetin ne yapması gerektiğini sorduğumda ise şöyle yanıt vermişti:

"Siyasetin merkezlerden, Ankara'da Kızılay'dan, İstanbul'da Cihangir'den çıkması gerek. Kadın üzerinde çalışan STK'lar alınan fonlar üzerine iş yaptıkları için revaçta olan konular üzerine çalışıyorlar. Bütünü ile kendi kaderine terk edilmiş bir kesim kadın var."

Kenarın Kitabı - "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak kitabının yazarı olan ve KHK ile ihraç edilene kadar Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışan Funda Cantek'i aradığımda ise konunun başka tarafına kadrajı çevirmişti:

"Bu meselenin sınıfsal bir boyutu var. Çeperde olan kadınların çalışma saatleri çok daha yorucu. Eve gittiklerinde de devam ediyor bu çalışma. Bakım hizmetleri ve duygusal emekte kadınlar çok daha fazla sömürülüyorlar. Anne-baba bakımı, hasta bakımı, çocuk bakımı, yaşlı bakımı... Dışarıdaki işler de onlara havale edilebiliyor. Vergiyi sen öde, teyzeni doktora götür, ucuz yer biliyorsun, alışverişi sen yap gibi... İş dışında kalan vakitlerde de katmerli sömürülere devam ediliyor. Tüm bunlardan dolayı da şehir merkezi ile ilişkileri daha zayıf."

Cantek'e kentsel dönüşümün bir sonucu olan, şehrin dışındaki TOKİ'lerin kadınlar açısından sonucunu da sormuştum. "Hemşehrilik, inanç" gibi bağlarla oluşturulan homojen yapıdaki mahalleler için şunları söylemişti:

"Dindar muhafazakârlıkla örülmüş semtlerde kadınlar hem baskılanıyor hem de bir anlamda orada daha güvende hissediyorlar. O güvenli sulardan çıktığı anda, başına ne geleceğini bilmiyor. Kadınların şehirle ilgili güven problemi de var. Keşmekeş, korkunç trafik, insan kalabalığı, taciz... Bu korkular popüler kültür ve medya aracılığıyla da besleniyor.

TOKİ'lere geçildikten sonra bazı konforlar sağlandı; sıcak su, ısınma gibi ama öbür yandan komşuluk dağıtıldı. Bir de üstüne evleri ellerinden çıktığı için borçlandırıldılar. Kadınların ekstra gelir getirmeleri gerekti. Temizliğe gitme, çama, çime gitmek gibi... (Refüjlere, otoban kenarlarına çiçek diken kadınların bu işe verdikleri ad. Y.N.) Fabrikalardan parça başı iş almaya başladılar. 'Bu şirket senin üzerinden ucuz emek çalıştırıyor, vergi kaçırıyor, sosyal güvencen yok, emeklilik hakkın olmuyor,' dediğinizde, 'Bu iş de olmasa ben evin içinde ne yapacağım?' diyorlar.

TOKİ'lerde heterojen bir yapı var. Bundan kaynaklı gerginlikler de yaşanıyor. Çamaşırları astın çok çirkin, kapının önüne ayakkabıları bıraktın, Ramazan'da şunu yaptın gibi... Halı yıkamak istiyor bahçede, yönetim izin vermiyor. Hayatı ucuzlaştıran, kolaylaştıran alışkanlıklar TOKİ'lerde yapılamıyor.

Buralarda yaşayan kadınlar her anlamda yalnızlar. TOKİ'de yaşayan insanların artık hangi şehirde oturduğunun önemi de yok. Kayseri'de de İstanbul'da da şehir merkezini hiç görmeden, tek tip, yalnız, karma sosyalliklerden uzak, merkezlerden ve tüm imkânlarından uzak hayatını sürdüren insanlar var."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARİKAT VE CEMAATLERDEKİ KADINLAR
MENZİL, SÜLEYMANCILAR, İSMAİLAĞACILAR

KADINLARIN ÖRGÜTLENME MODELLERİ OLDUKÇA AKTİF AMA BİR O KADAR GÖRÜNMEZ

Bir önceki bölümde yaşadığı muhitten yılda ancak birkaç kere dışarı çıkabilen, hem ideolojik hem de emek rejimi nedeniyle ev ve iş trafiği dışında hayatları olmasına izin verilmeyen kadınlardan bahsetmiştim. Mülkiyet ilişkileri, sınıflı toplum olgusu, bir sınıfın üstünlüğü ve tüm bunları potasında din harcıyla birleştiren siyasal İslam...

Rotası siyasal İslam olan iktidarın, kadınların kendi ekonomik güvencelerini sağlayabilecekleri destekleyici bir altyapı geliştirmek gibi bir ajandası hiç olmadı. AKP için ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınların tarikatlara bağlı olmaları zaten istenilen bir durumdu. Böylece aile içinde kurulan küçük iktidarın devamı cemaat içinde de sürdürülebilir hale gelecekti. Osmanlı'dan başlayarak inançlar ekseninde cemaatlerin kontrolünü ele geçirmek, halkın da istenilen biçimde yönetilmesi demekti. Gücü elde tutmanın ve denetimi yaymanın formülü basittir: Tarikat ve cemaat gibi dinî yapılar, aile, devlet gibi başlıklar silsile halinde birbirini besleyen iktidar biçimleridir.

Foucault'nun sözlerini hatırlatmak isterim: "Bence, iktidar dolaşımda olan ya da ancak zincir şeklinde işleyen bir şey olarak analiz edilmelidir; iktidar hiçbir zaman şurada ya da burada yerleşmez, hiçbir zaman birilerinin elinde değildir, hiçbir zaman bir tür varlık ya da mal gibi temellük edilmez. İktidar işler, iktidar bir ağ biçiminde işler. (...) Bireyler hiçbir zaman iktidarın atıl ve onaylayıcı hedefleri değil, tam tersine her zaman iktidarın aracısıdır. Başka bir deyişle, iktidar bireyleri geçiş yolu olarak

kullanır, bireylere uygulanmaz."[59] Geleneksel İslamcı kimliğe sahip Türkiye gibi ülkelerde kök salmak ve yayılmak için en iyi araçlardan biri din. Başka bir ifadeyle söylersek dinin etki alanı düşünüldüğünde, "din adamlarını" nüfuzu altına alan kazanır.

Devletin tam anlamıyla vakıf olduğu bu ilişkiler şebekesinde olan şeyhler, mürşitler, hocalar, ablalar, vekil annelerin mikro mekanizmadaki etkinliğini devlet kendi gücüne tahvil eder. İktidarın mekanizmaları gereği sonsuz olduğunu söyleyen Foucault tarikat ve cemaatlerin Türkiye'deki rolünü görseydi ne derdi kim bilir...

Son 20 yılda taşradan kentlere sayıları azımsanmayacak kadar sayıda kadının hayatı, tarikat ve cemaatlerin en etkin şekilde faaliyetlerini gerçekleştirdiği "alan" olarak bu yapılara bırakıldı. Çoğu kesim için; maddi ve manevi insanları suistimal etmelerine yarayan faaliyetlerin toplamı, taşra ve kentin çeperlerinde yaşayan kadınlara özgü alışkanlıklar, sıradan ibadet biçimleri, inançlar, sosyo-ekonomik kaynaklı davranış kalıpları olarak yorumlandı. Kaldı ki; evle sınırlı bir hayat kadınları gölgede bırakan en temel sebeplerden biriydi. Müridelerin hayatı bu ve benzer nedenlerden dolayı görünmedi.

Hükümet için Karadeniz'de İsmailağacıların ya da Menzilcilerin, Akdeniz'de, İç Anadolu'da Süleymancıların ya da herhangi dinî yapının olmasının hiçbir zaman önemi olmadı. İktidarın meşruiyetinin en temel dayanaklarından birinin şeriat olması sebebiyle hemen her tarikat aynı işlevi görüyordu.

Ataerkil kodlar, kadınlara dair aksi düşünülmesine asla izin verilmeyen rol ve sorumluluklar, otoriter geleneklere teslimiyet, eril davranış kalıplarının toplumun hemen bütün kesimlerinde baskın olması gibi ülke gerçekleri kadınların hayatını görünmez kıldı. Bir o kadar gerçek, bir o kadar da gerçekliğin dışında kalmak demekti bu. Bu yüzden bağnaz ailelerde büyüyen çocuklar ve bu ailelerin üyesi kadınlar hayatlarının her döneminde yal-

59 Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, ikinci basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 107.

nızdırlar. Aile içindeki düzende yargıçların, feminist bilginlerin, özgürleşme söylemlerinin, sınır ihlallerini belirleyen hukuki metinlerin esamesi okunmaz.

Taşradan göçen ailelerin yaşadığı gecekondu semtlerindeki kadınlar kentlere entegre olamadılar. Sosyal hayattan, kamusal alandan izole hayatları istenilen çerçeveye içinde bırakmak ise hâkim gücün tekeline kaldı. Ozan Gündoğdu, kökünde sınıfsal çatışmanın olduğu köylü-kentli ayrımının dinsel olanla yorumlanır hale gelmesini şöyle anlatır:

"İslamcılar, kent çeperinde yeni bir köy hayatı yaşayan, kente indiği zaman da kentliler tarafından yadırganan bir modernleşme krizi yaşayan kadına seslendi. Bir sosyalist ise şöyle baktı meseleye: Burada bir sınıfsal çatışma var. 'Bakın siz köylerinizden sürülmüş insanlarsınız, yoksullaştırıldınız ve burada mücadele etmeniz gerekir.' İslamcıların anlattığı ise şuydu: 'Siz ezildiniz çünkü bunlar Hristiyan, gayrimüslimdir. Siz Müslüman olduğunuz için eziliyorsunuz.' Bu anlatıdan ikincinin tutması o kadar şaşırtıcı olmadı. Sizi ezen kim? Cumhuriyet. Kemalist Cumhuriyet. Sizi niye eziyor? Onlar Müslüman değil. Camileri yaktılar, yıktılar, bunlar Yahudi işbirlikçisidir, şudur budur..."[60]

Sıkça altını çizmeye çalıştığım gibi... Gecekondu semtleri ve taşrada geleneksel üretim ilişkilerinden tam anlamıyla kopmamış kesimlerde İslamcı hareket kök saldı, taraftar topladı. Peki sosyal hayata katılamayan, kamusal hayatın içinde olmasına müsaade edilmeyen kadın, siyasal İslam'a nasıl katkı sunabilirdi? Zira milyonlarca ev kadını önemli bir güçtü ve İslamcı çevreler bu gücü, kadını kamusal alandan uzak tutmayı da 'başararak' işlevsel hale getirmeliydi. Formülü basitti: Sohbetler aracılığıyla kadınlar bir araya getirilecek, orada da bir kurumsal hiyerarşi pratiği uygulanacaktı.

---

60 Can Kozanoğlu ve Mirgün Cabas, "Nerden Başlasam" adlı podcast, https://open.spotify.com/episode/5CLllAoCBv608YLkzBWgny Dinleme ve erişim tarihi: 10 Ocak 2024.

Kentteki İslamcı hareket yekpare bir güç olmaktan çıkmış görünse de ana gövde Nakşibendilikti. Adı sanı bilinen tarikatların hemen hepsi Nakşibendi ve her birinin merkezi bir camiydi. Hepsi aynı kolun ayrı cemaatleriydi: Nakşibenbi tarikatı, Halidiyye kolu.

Tarikatlar dinî bir yapılanma olarak lanse edilse de organizasyon şemalarına bakıldığında siyasi bir örgütten farklı olmadıkları görülür. İstanbul'un kimi semtlerinde -ki daha çok yoksul mahalleler- yaşayan kadınlar bu tarikatlar aracılığıyla yaşadıkları semtten dışarı çıkabildi ve hatta sosyal statü elde edebildiler. Âdeta bir siyasi yapının örgütlenme modeli gibi oldukça aktif ama bir o kadar görünmez şablonu şöyle anlatabilirim:

Tarikat ya da cemaate dahil olma, mahallelerdeki dinî sohbetlere katılmayla başlıyor. Genellikle haftada bir yapılan Kuran okuma, hadis yorumlama, zikir çekme gibi dinî buluşmalar Sultangazi, Güngören, Esenler, Zeytinburnu gibi semtlerde olağan bir durum. Bu toplantıları yönlendiren kadınlar ise gruptan sorumlu kadınlar olarak biliniyor. Her cemaatte grubun lideri konumundaki kadına verilen ad değişiyor. Şeyh anne, abla, vekil anne gibi... Örneğin çoğu küçük cemaatte "şeyh anne", Menzilcilerde ise "vekil anne" tabirleri kullanılıyor.

"Şeyh anne" deyip geçmeyin... Başında olduğu grup içindeki tüm kadınlar hayatlarındaki hemen her şeyi "şeyh annelerine" danışır ve onun yönlendirdiği şekilde yaşarlar. Çocuklarıyla ilgili her karardan tutun da eşleriyle yaşadıkları sorunlara kadar her mesele şeyh anneye danışılır. Şeyh anne yol gösterendir, öğretendir, sırdaştır, çoğu kez ise "Sabredin, itaat edin," diyendir. Şeyh anneler; olağanüstü saygı duyulan, dediğinden çıkılmayan, her bir "öğrencisinin, dersliğinin" iradesinin üstünde olan, "iyilikleri için" onlar adına her türlü kararı veren kişilerdir. Ayrıca sadece manevi anlamda saygın görülen insanlar değillerdir. Çoğu cemaatte mürşidin odasına dizler üzerine sürünerek girip çıkmak gibi abartılı davranışlara rastlanır. Yaş fark etmeksizin, ondan yaşça büyük kadınlar da olmak üzere şeyh annenin eli öpülür, sırt çevrilmeden gerisin geri odadan çıkılır.

Hiyerarşide üstte konumlandırılan kadınlar, en tepedeki mürşidin giremediği alanlarda şeyhi temsil eder. Mürşidin, şeyhlerinin ya da efendi hazretlerinin yönlendirmesi, tavsiyeleri doğrultusunda hareket ederler. Kadınların mürşide iletmek istedikleri meselelerde aracı olan da bu kadınlardır.

Çalışmam boyunca ve sonrasında da görüştüğüm bir "şeyh anne"nin evinin her hafta öğrencilerinden (derslikleri) biri tarafından temizlendiğine tanıklık ettim. "Yardıma" gelen kadınlar her hafta değişirdi. Gerçek ismini kullanmadığım, adına "Ebru" diyeceğim "şeyh anne"nin sohbetlerine İstanbul'un çeşitli ilçelerinden kadınlar katılırdı. 45'li yaşlardaki Ebru'nun elini öpen kadınlar arasında 60 yaşın üzerinde kadınlar ve hatta annesi dahi vardı. "Öğrencileri, derslikleri" ona sormadan aile ilişkileri ya da kendileri hakkında tek bir karar alamazdı. El öptürme usulünü ona sorduğumda ise, "Neden öpmesin? Gurur, kibir, büyüklenme iyi şeyler değil. İlim karşısında gurur yapılmaz," diye açıklamıştı.

İlerleyen zamanlarda Ebru Abla'yla samimi olduk, halen daha görüşürüz. Bu satırları okuyan siz okuyucunun zihninde köktendinci bir kadın canlanabilir ama tahayyül ettiğiniz gibi bir kişiden bahsetmiyorum. Ebru Abla, neredeyse her konuda iyi bir dert ortağı. Akıllı bir kadın. Aynı zamanda iyi bir anlatıcı, hatip. Ayrı düştüğümüz meseleler üzerine konuşurken sinirlenmez, şakayla karışık lafını da esirgemez. Kadın-erkek ilişkilerindeki tavsiyelerinde cilveli, nazlı olmak en baş sırada. Bunların sohbetini yaptık, ondan biliyorum.

"Şeyh baba, efendi hazretleri" dedikleri hocalarından sık sık sevgi ve saygıyla bahseder. O da kendi hayatı ile ilgili meselelerde "şeyh babasına" danışır. Kimi meselelerde şeyh babasının onu azarladığından ama gocunmadığından söz etmişti. Anlattığına göre babacan, her daim onun iyiliğini isteyen biri "efendi hazretleri".

Efendi hazretleri dediği kişinin, müstear isim kullanarak ayetleri tefsir ettiği kitapları bulunuyor. *Tarihe Bakış, Kabir Azabı Saat* ve *Kıyamet Şefaat* gibi kitapları da mevcut. Menzil, İsmailağa ya da Süleymancılara tabi değiller. Ebru Abla, bu

gruplarla ilgili olumsuz bir fikir beyanında bulunmamaya bilhassa dikkat eder. Onun ifadesiyle, her ne olursa olsun hak yolunda ve Nakşibendilikte birleşirler.

Ebru Abla'yla birçok meseleyi konuştuk. Nüktedan bir tarafı olduğu için iğneli dili rahatsız edici değil. Kocasıyla ve öğrencileriyle ilişkisini âdeta bir satranç oyuncusu gibi yönetiyor. Modern dünyanın insan ilişkileri üzerine onunla benzer kaygılara sahibiz. Aynı sözcüklerle düşünmesek de modası geçmiş diye tanımlanan güven duymak, erdem, ahlaki sorumluluklar gibi pek çok duyguyu, kavramı benzer fikirlerle sahipleniyoruz. Ziyaretlerimin hiçbirinde onu düşünerek kılık kıyafetime çekidüzen vermedim. Aklımın ucundan bile geçmedi... Bana "kızım" diye seslenir, halen daha öyle. Bu biraz da cemaat içindeki konumundan kaynaklanan bir hitap şekli. Öğrencilerine yani onların ifadeleriyle "dersliklerine" "kızım" der. Tuhaf gelebilir ama bambaşka insanlar olsak da dostlarıma güvendiğim kadar ona da güvenirim.

İstanbul'da her muhitteki mahallelerde hemen her tarikat ve cemaatten olan şeyh anne, vekil anne ya da abla var. Tarikat içi ilişkiler özelikle de mürşit-mürit arasındaki bağla tamamlanıyor. Bu yüzden kadınlar arasındaki faaliyetlerin nasıl yürütüldüğü sorusu önemli. 15-20 (hatta bazen daha fazla) kişiden sorumlu "annelerin", grupları hakkında bilgi verdiği kişiler ise cemaatin liderleri olan, çoğunu basından bildiğimiz isimler. Menzilcilerde bu liderlere "gavs" deniyor. Diğer cemaatlerde mübarek, efendi hazretleri, şeyh gibi isimlerle anılıyorlar.

Zehra Işık'ın, "Mahalle Sohbetleri Bağlamında Kadın Dindarlığının Tezahür Biçimleri" adlı araştırmasında muhtelif grupların sohbetlerine katılan kadınlara yöneltilen "Neden sohbetlere gidiyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplarda şu ifadeler ön plana çıkıyor:

- Kur'an okumak, dinlemek, ölmüşlerimize bağışlamak için
- Peygamberimizi öğrenmek için

- Dinimizi öğrenmek için
- Dua ve tövbe etmek için
- Cuma vaktini Allah'ı anarak geçirmek için
- Kendimi, nefsimi frenlemek için
- Ruhumu rahatlatmak için
- Orada manevi bir ortam olduğu için
- Boş durmamak, bir mecliste bulunmak için
- Günaha girmemek için.

Araştırmada bazı katılımcılar, ibadet hayatları ve yaşam tarzlarıyla ilgili çok boyutlu bir değişim ve dönüşüm yaşadıklarını anlatırken, bunun bir mürşide bağlı olmaktan kaynaklandığını, onun duası ve himmeti sayesinde önceden zorlandıkları ibadetleri yapmanın kolaylaştığını anlatmışlar.

Örneğin 50 yaşındaki bir kadın cemaate girdikten sonra kendisini manevi olarak himaye altında hissettiğini şöyle ifade etmiş:

"Yani manevî olarak insan kendini bir himaye altında hissediyor. En güzel tarafı bu... En güzel tarafı bizim tarikatımızın bir mürşid tarafından himaye edilmek, manevî olarak sıkıldığın anda bir kapıyı çalmak, bir destek olması. Değişiklikleri tabii ki insan ibadetlerinde fark edebiliyor. Namazı kılarken daha rahat kılmak, bir mürşide bağlandıktan sonra teheccüde daha rahat kalkmak, yani ibadetlerin daha rahat yapılması, mürşidin himmetiyle, duasıyla... Nasıl diyeyim, işte sohbetlere katılmak, medreselerdeki düzenimiz hep onun direktifi doğrultusunda oluyordu. Tarikata girdikten sonra sadece onun himayesi altına girmiş olduk."

Çalışmam boyunca konuştuğum çoğu kadından benzer ifadeler işittim. Cemaate intisapla birlikte onları koruyan uhrevi bir kalkanın arkasında yalnız olmadıklarını düşünüyorlardı. Kadınlardaki manevi himaye fikri onlar için sığınılacak bir yer gibiydi. Psikolojik anlamda kutsalın yeryüzüne inmesi, bir nevi somutlaşmasıydı. Bu anlamda cemaate olan mensubiyet artık yalnız olmamaları da demekti.

Medyada, irşat faaliyetlerinin önemli bir ayağını oluşturan kadınların tarikat ve cemaat içindeki rolleri pek konuşulmaz. Esas özne şeyhler, şeyhin yakınındaki erkek müritler olarak görüldüğü için kadınlar arasındaki örgütlenme önemsenmez. İronik ama şaşırtıcı değil. Kadınların konuşulması daha çok istismar, tecavüz, çocuk yaşta evlendirme ile sınırlı kalır. Oysa şunu da söylemekte sakınca yok: Resmî ideolojinin taşıyıcılığını en az erkek müritler kadar kadın müride ler de sırtlanmıştır.

Bu satırları yazarken aklıma İsmailağa cemaatinin her pazartesi Fatih Çarşamba'da Yavuz Sultan Selim Camii'nde olan sohbetlerine katıldığım dönemde yaşadığım bir olay geldi. Sohbete gelen kadınlar genelde gruplar halinde camiye gelirdi. Çoğu çarşaflı yüzlerce kadın arasında bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar tesettürü sadece başörtü ve ferace olan kadın vardı. Onlardan biri de bendim. Yalnız gelmem, içeride tek olmam yani tanış olmamam ve kim bilir beni ele veren hangi davranışlarımdan şüphelenmiş olacak ki yakınlarımdaki bir kadın benim duyacağım şekilde, "Çıkışta arama yapılacak, tek tek çantalara bakacaklar," demişti. Bunları söylerken takındığı yüz ifadesi dün gibi aklımda. Nefretle, korkmam için hırsla gözlerini kaçırmadan bana bakmıştı. Kimliğimi öğrense muhtemelen tatsız şeyler yaşanabilirdi. O gün şunu düşünmüştüm; herhangi güce, kuruma, yapıya, ideolojiye körü körüne bağlandıktan sonra kadın ya da erkek olmanız sonucu değiştirmiyor. Gözlerini dikerek bana bakan kadını bir erkek müritten ayıran şeyler elbetteki var ama vardıkları yer düşünüldüğünde hemen hemen aynı oldukları söylenebilir.

"Mürit Ceset Gibi Olmalı"
"Mürşidi Olmayanın Mürşidi Şeytandır"

Hayatının bir kısmını Süleymancılar içinde geçiren bir kadın sohbetimiz esnasında şöyle demişti: "Kadınların çoğu okuma yazma bilmeyen kadınlar. Onların da suçu günahı yok; çünkü öyle bir çevrede doğmuşlar. Sosyal aktivitesi, okuma yazması olmayan bir kadının her günü kocasına yemek yapmakla geçiyor;

bir taraftan çocuk doğuruyor ve onların bakımı başlıyor. Bu kadınların nasıl bir hayatı olabilir?"

Belli aralıklarla istenen altın bağışını vermediği için cemaatinden dışlanan bir başka kadın ise "Ancak oralarda statü elde edebiliyorlar," demişti. Kendisi 2020'de ilk görüştüğüm kadındı. Onunla da halen daha görüşürüz. İlk sohbetimizdeki sözü sonraki yıllarda hep karşıma çıkacaktı. Kullandığı ifadenin konunun özeti olduğunun aslına bakarsanız o zamanlar farkında değildim. Şöyle demişti:

"Filiz, ölünün ölü yıkayıcısına teslim olduğu gibi teslimiyet isteniyor. İstiyorlar ki hiç soru sorma, düşünme. Deniyor ki, mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır."

Sonraki yıllarda bir başka kadından "Mürit, ceset gibi olmalı," sözünü duydum. 2023'te katıldığım İsmailağa sohbetlerinde ise vaaz veren Salih Topçu, yüzlerce kadına şöyle diyordu: "Müslüman; mürşitsiz, şeyhsiz kendi başına yaşayamaz."

CEMAATLERİN ORTAK OLDUĞU TELKİNLER: TEVEKKÜL, AZA KANAAT ETME, TERBİYEDEN UZAKLAŞMAMA...

2020 yılından bu yana araştırdığım tarikat ve cemaatlerle ilgili en başta şunu söylemeliyim: Hemen her cemaat, müritlerine tevekkül, aza kanaat etme, itaat ve terbiyeden uzaklaşmamayı telkin eder. Farkındaysanız size bir yurttaş profili çizdim; hemen bütün devletler için ideal olan yurttaş profili. Bu yüzden 1970'li yıllardan bu yana tarikat ve cemaatlere olan düşkünlüğün nedenlerinin arasında tek bir şeyhin lafını dinleyecek binlerce kullanışlı müridin olması da yer alıyor. Çoğu tarikatta, "İyi Müslüman olmanın ilk şartı tarikat liderine kayıtsız şartsız teslim olmaktır!" söylemi ilk şarttır, bu fikir empoze edilir.

Menzilciler ve benzerleri, Zünnun-ı Mısri'ye ait oldukları iddia ettikleri şu sözü kullanırlar: "Üstadına, Allah'a gösterdiğin teslimiyetten daha fazla teslimiyet (bağlılık) göstermezsen gerçek mürit olamazsın..."

Şeyhin her şeyden üstün olduğunu ortaya koyan sözlerden biri yine Abdülkadir Geylani'ye aittir. "Ben, cehennemin kapısında duracağım; müritlerimi oraya sokmayacağım," dediği söylenmektedir.[61]

İsmailağa cemaatinden olan, kamuoyunda "Cübbeli Ahmet Hoca" olarak bilinen Ahmet Mahmut Ünlü'nün de buna benzer sözleri bilinir: "Yarın ahiret günü kabirden çıkan bir adamı azap melekleri yakalasa, azaba götürürlerken yaka paça, o adam dese ki, 'Ben Nakşibendi tarikatının Halidi kolundanım' dese, bırakırlar."[62] "Cübbeli Ahmet Hoca", cennete gitmenin en kolay yolunu müritlere müjdelemiştir. Benzer ifadeleri Menzil şeyhleri de kullanır. TikTok, Instagram gibi platformlarda benzer vaatler içeren pek çok video izleyebilirsiniz.

SÜLEYMANCILARDA ÇOCUK OLMAK

"11 Yaşındasın, Bir Ölüyle İletişim Kurman İsteniyor"

Uzun yıllar bulundukları cemaate uygun yaşamış ve onların kurallarına göre hayatlarını sürdürmüş kadınlar, çalışmam için isimlerini vermekten çekindiler. Üzerinden seneler geçmiş olmasına rağmen, "Bunu yazma, benim olduğum anlaşılır," diyen oldu.

İstanbul Şişli'de yaşayan, orta yaşlarda, başörtülü, cıvıl cıvıl bir kadınla buluşuyoruz. Bir dönem Süleymancılar arasındaydı. Karşımda geçmişi ile bir şekil orta yol bulmuş bir kadın var. Adının kullanılmaması koşuluyla konuşacağını söylüyor.

Sözlerine kadınların cemaat, tarikatlardaki varoluşunun nedenlerinden birinin "semt dışına çıkma, sosyalleşme" olduğunun altını çizerek başlıyor. Kendisinin ise özellikle annesinden kaynaklı bir nedenle "hocalık" için çabaladığını ama bir türlü istenilen kişi olamadığını anlatıyor.

Kısa bir girizgâhtan sonra bu bölüm için sözü ona bırakıyorum:

---

61 Zelyut, 2020, s. 28.

62 Cübbeli Ahmet videosu, https://www.facebook.com/gercektarihimizveislam/videos/yarın-ahirette-kabirden-çıkan-bir-adamı-azap-melekleri-yakalasa-azaba-götürürler/497707353762901/ Erişim tarihi: 19 Nisan 2016.

"Hem yeni arkadaş ortamları hem de başka semtleri görebilme şansı... Birçok kadın yaşadığı muhitten dışarı ancak bu sayede çıkıyor. Hem böylece kocaları da izin veriyor. Cemaatler kadınların statü alabildiği, toplum tarafından hesabının sorulmadığı, takdir edildiği alanlar. Saygınlık elde etme yeri orası. Bir anne çok hızlı bir şekilde kız çocuğunu Kuran kursuna göndermek istiyor. Çünkü bu annenin takdir edilmesine neden olur. Kısa yoldan elde edebileceği bir statü sağlıyor. Bir gururlanma hali oluyor. Benim böyle oldu.

11 yaşında sübyan okuluyla başladım. Sabah namazından sonra dizimizin üstüne çökerdik, elimizi kalbimizin üzerine koyar, çoğu kez uyuyakalırdık. Rüyamızda Süleyman Hilmi Tuna Han'a ulaşmaya çalışırdık. (Adlarını kurucuları Süleyman Hilmi Tunahan'dan alan Süleymancılar cemaati 1985 yılından bu yana tıpkı Fethullah Gülen cemaati gibi eğitim faaliyetlerini öne sürerek örgütleniyor. Tunahan, 16 Eylül 1959'da şeker hastalığından öldü. Görüştüğüm kadın, çocukluğu döneminde 1959'da ölen biriyle intisap etmeye -rabıta, bağlanma- çalıştığını söylüyor.)

Her geçen gün ona ne kadar ulaşabiliyorsak, onu ne kadar görebiliyorsak o kadar ilerlemiş sayılıyorduk. 'Rabıta' bizim Allah'ın huzuruna kabulümüzdü bir yerde. Bir ölüyle onların deyimiyle iletişime geçmek... Hocamıza rüyamızı anlatıyorduk. Hocamız da yorum yapıyordu. Bu rüyalarla mertebe alıyorduk, sonrasında hoca oluyorduk. Ben erişemiyorum demiştim. Küçüğüm. Oyun çağı diyorlar ya... Allah beni sevmiyor, istemiyor, Allah beni ne zaman sevecek diye düşünürdüm.

Bazı kurumlar yurtlara ekmek bağışlar. İki gün öncesinden kalmış ekmekler... Kuru ekmek orada Allah'a şükretmenin bir temsiliydi. Kuru ekmeği yemediğinde 'Çık, yeme,' diyordu, inat edersen dayak yiyordun. Kuran'ı makamlı, tecritli okumayınca da ceza alır, dayak yerdik. Ellerimi uzatırdım. Alışmıştık da... Sabahları kepçeyle ranzalara vura vura bizi sabah namazına uyandırırlardı. Uykumuz kaçsın diye...

Yurda çocuklar yesin diye yemek getirirlerdi. Hocalar bu yemekleri kendilerine ayırır, asla paylaşmazlardı. Onların özel buzdolapları vardı. Koca koca tencerelerde makarnaları, çorbaları biz yapardık. En unutmadığım şey... Bakliyat çuval çuval geldiği için kilere bırakılırdı ve kurtlanırdı tabii... O kurtları ayıklayıp çorba yapardık. Hâlâ nefret ederim küçük, yürüyen hayvanlardan. 11 yaşında çocuksun ve kurt ayıklıyorsun. Bunlar aklıma geliyor... İntikam, hınç gibi duygularım yok ama çocukların bu gibi yerlerden uzak durabilmesi için her şeyi yaparım. Tarikatlar, cemaatler sınıfsal da bir mesele. Yoksul ailelerin kız çocukları o kurslara veriliyor. Resmen karanlık bir kuyu orası, sürekli eziyet gibi... Hayattan tat almak; ahirete ihanet etmek gibi, imanı zayıflatan bir şey gibi. Çocukken bunu öğreniyorsun. Benim zamanımda kız çocuklarının okumasının izni yoktu. Şimdi açıköğretim okuma izni veriliyor."

"Sık Duş Alınca Birbirimizle Cinsel Münasebetimiz Olduğu İma Edilirdi"

Görüştüğüm kadın 20'li yaşlarında Süleymancılar arasından ayrılıp İsmailağa cemaatine katılıyor. Bu geçişi, "Arayış içindeydim," diye açıklıyor. İstanbul Fatih'teki bir evde bir yıl kadar hiç dışarı çıkmadan yaşadığı dönem, kesintisiz bir psikolojik şiddet içeriyor.

Kaldığımız yerden sözleri devam etsin:

"Bir yıl medrese eğitimi aldım. Ben vakıfeydim. Evlenmeme şartı vardı. Kendini vakfediyorsun, rahibe gibi... 12 ayda toplasan belki 10 kere dışarı çıkmışımdır. İki katlı, dubleks bir yerdi. Üst kat yatakhane, alt katta iki sınıf vardı. Küçücük bir yerde 10 kadındık. Bütün cemaatlerde böyle...

Eğitim aldığınız dönemde en fazla ayda bir dışarıya çıkma hakkımız vardı. Televizyon halen yok. Ben cep telefonu kullandığım için, facebook sayfam olduğu için defalarca kez uyarıldım. Fotoğraf koymak yasaktı. Halen yasak... Başımızda olan kadın korkunçtu. 28 Şubat'ta mesleği elinden alınmıştı. Bugün

hâlâ ona karşı öfke duyuyorum. Psikolojik şiddetini halen unutamıyorum. Her hafta kaç kez duş aldığımızı hesaplardı. Birbirimizle cinsel münasebetimiz olduğunu söylerdi, ima ederdi. Sık duş aldığımız için... Yaz ayı, sıcak ama 'haftada birden fazla duş almayacaksınız,' demişti. 'Görmediğim yerlerde ilişki yaşıyorsunuz,' derdi. Öyle bir yurtta kalıyorsunuz ki banyonun camları dahi boyanmış oluyor. Her şey planlı. Sana ait bir zaman? Ancak yatakta uykuya daldığın zaman sana ait.

Filiz, öyle bir noktaya gelmiştim ki annemin de benden ürktüğünü fark ettim. Geniş pardösüler giyerdim. Her cemaatin kendine göre bir giyim tarzı vardır. Hepsinin ayrı ayrıdır. Bugün sokakta gördüğüm kadının kıyafetinden hangi cemaate mensup olduğunu anlayabiliyorum. Erkekler kendilerini kamufle edebiliyorlar. Kadınlar öyle değil, biz işaretleniyoruz."

2020 yılında görüştüğüm kadın bugün feminist hareket içinde yer alıyor. Neşesi, ışığı, dost canlısı tebessümü ilk tanıştığımızdaki gibi. Sanırım şimdilerde ben ona göre daha gelenekçi sayılırım. Patti Smith, *Hayalperestler*'de, "Kimse olmadığı birine dönüşmez," der. Eğer bu doğruysa yıllar önce onun çektiği azap çoğu kadından fazla olmalı. Sözlerinden de bu anlaşılıyor. Hep yabancı, bir an bile aitlik hissetmeme, tutsak olduğunu düşünme... Bugün de neşesi kişiliğinin yok edilemez bir parçası, özgürlüğüne dokunanı parçalayacak yırtıcı bir hayvana dönüşmesi an meselesi.

1992 yılından itibaren *Nokta, Atlas, Aktüel, Yeni Şafak, Ülke, Yeni Yüzyıl* gibi yayınlarda muhabir ve editör olarak çalışan, doktorasını Viadrina Üniversitesi'nde kültürel antropoloji dalında yapan Ayşe Çavdar kadınların tarikatlarla ilişkisini şöyle anlatıyor:

"Tarikatlar kadınlar için saygınlık, korunaklı olarak başka mahalleleri görme, başka kadınlarla tanışma, dolayısıyla sınırlandırılmış da olsa kendisininkinden daha geniş bir hayata açılabilecekleri kanallar sunarlar. Buna karşılık adanmışlık ve sadakat isterler. Her bir mürit, tarikatın hem ekonomik hem si-

yasi işlerinde insan kaynağını oluşturur. Mürit, tarikat/cemaat için hem siyasi merkeze muhalefetini ya da onunla müzakeresini yürütürken güç alacağı kalabalığın bir parçasıdır, hem de daha da çok insan 'kazanmak' için kullanacağı insan kaynağı, yani *agency*'dir. Her bir mürit, tarikatın/cemaatin siyasi ve ekonomik sınırlarını ve rekabet gücünü kendi hayatının kapsamı ve liyakati ölçüsünde genişletir."

Feminist-aktivist Berrin Sönmez ise dinî sohbetlerle başlayan, kısa süre içinde mürşit- mürit ilişkisine dönüşen irşat faaliyetlerini şu sözlerle değerlendiriyor:

"Mutaassıp çevrelerde kadınların hiçbir şekilde toplumla birey olarak sosyal ilişki geliştirmesine izin verilmiyor. En fazla kadınlar ailelerinden mahalle camisindeki Kuran kursuna gitme izni alabiliyor. Orası da bir sosyalleşme alanı oluyor ama bu kapalı cemaatlerin kendi içerisinde oluşturdukları ağlar meselesini ben daha çok Fethullah Gülen cemaatinden hatırlıyorum. Oradan bildiklerimiz de var. Özellikle kadınların sıradan beklentilerinin günah sayıldığı, onlardan uzak tutulduğu yapılardı. Bir arkadaşımın katıldığı sohbette kadın hoca, 'Spiral taktırıyorsunuz. Bu spiraller yüzünden gusül abdestsiniz kabul olmuyor. Abdestsiz geziyorsunuz,' demişti. Arkadaşım telaşla, 'Gerçekten böyle mi?' diye sormuştu. Bedenin 12 cm içindeki rahimden bahsediyoruz. Gusül abdesti bedenin dışının yıkanmasıdır. Alakası yok... Kadınları bu şekilde kontrol altında tutuyorlar."

Konuştuğum kadınlardan birinin sohbetimiz esnasında kadın mücadelesine getirdiği eleştiriyi Sönmez'le paylaşıyorum. Bu mahallerdeki kadınlardan bihaber kadın mücadelesi mi var sahiden? Şöyle yanıtlıyor:

"Yıllardır kadın hareketinin içindeyim. Severler, olmamı da isterler ama ona rağmen 'Muhafazakârları kazanmak zorunda değiliz,' gibi laflar duyuyorum. Az önce katıldığım toplantıda duydum. Toplumun her kesiminin desteğini almak zorundayız. Öyle bir lüksümüz yok. Kendi konforlu alanlarımızda kendi

kendimizi tatmin edecek şekilde yaşama isteği... Bu da ayrı bir gettoda yaşama arzusu. Başkent Kadın Platformu'nda hep gettolarda çalıştık. Genellikle Kuran kurslarına gelen kadınlarla yaptık çalışmalarımızı. Bizim dışımızda oralarda çalışan örgüt görmedim. Ta ki Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle, AB (Avrupa Birliği) fonlarının göçmenlerle ilgili çalışmalara verilmesiyle bu durum değişmeye başladı ama göçmenler özelinde kaldı. Aynı muhitteki yerleşiklerle çalışmalar halen yapılmıyor."

İSLAMCI ÇEVRE "KADIN ÖRTÜNMELİ" ÖNERİSİNDE UZLAŞTI, "TÜRBAN" SONRADAN ÖĞRENİLMİŞ BİR ÖRTÜNME, TESETTÜR BİÇİMİ

Doğu ve Batı kültürlerinde, Anthony Giddens'in tabiriyle, "mahremiyetin dönüşümü"ne ilişkin temelli ve radikal farklılıklar ya da karşıtlıklar vardır. Batı kültürünün mahremiyet konsepti "dokunulmazlık" üzerine; buna karşılık Doğu kültürünün "görünmezlik" üzerine inşa etmiştir. Batılı için insan gövdesinin mahremiyeti, onun kamusal alanda "dokunulamaz" olmasıyla güvence altına alınmıştır. Mahremiyetin ihlali anlamında taciz ise gövdeye dokunmakla gerçekleşir.

Doğu toplumları ise mahremiyeti "dokunma" duyusuyla değil, "görme" duyusuyla ilişkilendirir. Mahremiyet, mahrem olan'ın, "öteki"nin bakışından saklanması, "öteki"nin bakışına "kapalı" tutulmasıdır. Meseleye böyle bakıldığında, Doğu toplumlarında "harem"in ve "tesettür"ün ideolojik kökeninin aynı olduğu görülür. Mahremiyetin sınırı nerede başlar? Gövdenin yakınından mı, uzağından mı? Batı kültürü "yakın"dan başlatıyor bu sınırı; Doğu kültürü ise "uzak"tan.[63]

Kadının örtünmesi, buradan yola çıkılarak mahremiyetin güvence altına alınması ile açıklanabilir. "Şeyh anne" Ebru Abla'yla yaptığımız sohbetlerde tam da buna işaret ederdi: "Er-

63 Hilmi Yavuz, *Budalalığın Keşfi*, birinci basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 18.

keğin gözünden korunuyoruz kızım. Engel olamazsın; erkek bakar, sakınmaz, göz bu, kanar, zina tatlıdır, can çeker." "Bakmamasını öğrenmeli," dediğim yerde, "Olmaz öyle şey," der ve her defasında örtünmenin kadın için büyük rahatlık ve güven olduğunu yinelerdi.

Bir diğer neden ise örtünmenin coğrafik şartlar nedeniyle bir zorunluluktan doğması ve zamanla alışkanlığa dönmesi. Kamusal hayatın nasıl işlediği, zihniyet yapısı ve kültürel donatılar da örtünmeyi norm haline getirmiş olabilir. Üzerinde duracağımız yaklaşım ise daha yakın zamana odaklanarak İslamcı çevrelerin "Kamusal hayatın içinde kadının yeri ne olmalı?" sorusuna, "Müslüman kadın ve erkek kamusal alanda ayrı durmalı ve kadın örtünmeli," yanıtı üzerinde uzlaşmaya işaret ediyor.

"Geleneksel İslamcı kimlik Avrupa'da veya laik rejimlere sahip Türkiye gibi coğrafyalarda kök salamıyordu. Her şeyden önce hızla kentleşen ve sanayileşen bu ülkelerde toplumsal yapı içinde kadının rolü buna engeldi. Toprağa bağımlı üretim ilişkileri içinde kadın kimliği, yüzyıllardır süregelen dinî yaşayışa entegre olabilmişti. Ancak kentte ücretli hale gelen, yer yer kendisi de çalışmak zorunda kalan, köyden ayrılan ve kentte işçileşen kadının köy hayatını koruyabilmesi mümkün değildi. Buna karşılık kentte de kültürel çatışmalar yaşıyordu. Öte yandan komünizme karşı donatılan İslamcı hareket 1960'lardan itibaren kentli bir hareket olageldi. Gerek Komünizmle Mücadele Dernekleri, gerek Millî Türk Talebe Birliği gibi örgütler, aileleri taşrada veya köyde yaşayan, buna karşılık kendisi kentte oturan, çoğu zaman eğitim gören gençlerden oluşuyordu. 1960'lardan itibaren büyüyen İslamî dergilerin okuyucuları da büyük ölçüde kentli gençlerden oluşuyordu. Bu nedenle İslamcılar içinde reformcularla gelenekselciler arasındaki çatışma kentten besleniyordu ki, bu çatışma içindeki en önemli konulardan biri kadın sorunuydu. Zira sosyal hayattan izole edilen İslamcı kadın, kentteki İslamcı harekete de omuz veremiyordu.

"Burada sorun kadının nasıl örtünmesi gerektiğiydi. Çünkü sosyal hayatta, iş yaşamında, kent pazarında çarşaf vb. kadın kıyafetleri Batı'da marjinal kalıyordu. Yeni İslamcılığın kamusal alanda aktif kadın neferleri modern şehir ve toplum dokusuna uygun biçimde pardösü ve manto giyecek ve başını örtecekti. Başörtüsü bu yeni nesil inançlı kadınların sembolü olacaktı.

"Kadının yeri evdi ve siyaset tümüyle erkeklerin işiydi. Bu konuda geleneksel İslamcılar son derece katiyken, Müslüman Kardeşler ve Said Ramazan gibi isimler kadını mücadeleye katmanın yollarını aramaya başladı. 1961'de yazdığı *Günümüzde İslam*'ın Üç Ana Problemi adlı kitabında Ramazan, Müslüman kadınların ailenin ve özel hayatın dışına çıkabileceğini, hatta çıkması gerektiğini savunuyordu. Ancak bu aydınlanmacı anlamda kadın-erkek eşitliği olarak düşünülmemeli. İslamcı kadın, sosyal hayata katılmalıydı, çünkü İslamcılığın adanmış neferlere ihtiyacı vardı. Ramazan'ın ve Müslüman Kardeşler'in İslamcı kadın kimliğine ilişkin fikirleri büyük yankı uyandırdı. Fakat aynı durum modern kentli yaşama tepki gösteren İslamcı çevreler için 'Kamusal hayatın içinde kadının yeri ne olmalı?' üzerinde uzlaştığı bir önerme vardı: Müslüman kadın ve erkek kamusal alanda ayrı durmalı ve kadın örtünmeli."[64]

Türkiye'de başörtü ve kadının örtünme gerekliliği 1960'lı yıllardan sonra tartışılmaya başlandı. 1970'li yıllarda başörtü artık yaygınlaşmıştı. "Türban" sonradan öğrenilmiş bir tesettür biçimiydi. Hatta örneğin 1970'lerde sorun olmayan başörtü 1990'larda sorun olmuştu.

Daha sonraları "türban" diye anılacak başörtü modeli, geçmişte kadınlar tarafından bilinen bir model değildi. 21. yüzyılda, Türkiye'deki kadınların önemli oranda benimsediği bir örtünme biçimine dönüştü.[65]

---

64 Gündoğdu, 2022, s. 184-185.

65 Gündoğdu, 2022, s. 190.

Daha açık anlatırsak... İslamcı bakış açısının örtünmeye yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir: Örtü/hicab toplumsal açıdan bir gerekliliktir. Kadının iffetli olabilmesi ancak kötü niyetli, şehvetli bakışlardan uzak kalmasıyla mümkün olur ki, bunun teminatı da tesettürdür. Kadının vücut hatlarını belli etmeyecek biçimde örtülü giyinmesi onu erkeklerin mütecaviz bakışlarından koruyacaktır (Kara, 1986: 112-119). Bu nedenle kadınların çarşaf bir yana, peçesini çıkarması bile doğru değildir (Şişman, 2015: 89). Örtünme meselesine pek değinmeyen Türkçüler ise, kadının geri kalmışlığını eğitimsizliğine ve sosyal hayatın dışında kalmasına bağlamışlar, daha çok kadının aile ve toplum içindeki yerine ve eğitimine vurgu yapmışlardır (Safa, 1988: 44).[66]

Kadının kamusal alanda vatandaş olarak kurgulanması ve kadın hakları Türk modernizminin temel taşı ve hatta önceliğidir.. Zorunlu karma eğitim, kadınlara hukuki haklar verilmesi ve İslami kurallara dayalı aile hukukunun kaldırılması kadınların kamusal görünürlüğünü ve vatandaşlığını garanti altına almıştır. "Türkiye'de kadın, seküler modernizmin hem simgesi hem de aktörü olmuştur. Her devrim bir ideal erkek tasviri yaparken Kemalist devrim, Batılı görüntü ve yaşam biçimine sahip yeni toplumsal rolleri ve kamusal görünürlükleriyle kadın figürlerinin temsili ve idealizasyonu yoluna gitmiştir." (Göle, 2013: 24). Kandiyoti'ye (1997: 67-72) göre; Cumhuriyet rejimi evliliği laikleştirerek, kadınları eğiterek ve siyasal sürece dahil ederek kendisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun İslami mirası arasına bir çizgi çekmiştir. Buna rağmen, Türk toplum yapısındaki hâkim ataerkil anlayış, kadını daha çok aile odaklı bir modernleşmenin içinde konumlandırmış ve "annelik" görevinin kadının temel vazifesi olduğu düşüncesi, modernleşme sürecini biçimlendirmiştir (Yaraman, 1999: 22). Türk modernleşmesinde öncü kabul edilen kadınlar da genel ataerkil yapıyla aynı fikirdedir ve toplumun anneden başlayarak imar ve inşa edileceği inancıyla,

66 Işık, 2020, s. 79.

Cumhuriyet kadını için annelikle, ev hanımlığıyla bağdaşan öğretmenlik, ebelik, hastabakıcılık gibi mesleklerde eğitim talebinde bulunmuşlardır. Bu anlayış devlet politikası tarafından da desteklenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus-devletin amacına hizmet eden, kadınlar ve erkekler için farklı roller ve görevlerin tanımlandığı cinsiyet farkına dayalı bir modernleşme projesi karşımıza çıkmaktadır (Sancar, 2014: 192).[67]

Aile odaklı modernleşmenin izleri dönemin şiirlerine, dergi ve gazete yazılarına da yansımıştır. Bu mecralarda kadının ev hanımı ve anne olma rollerinin yüceltilmesi, yeni Türk devletinin yönetimde dinî ilkelere yer vermemesine rağmen kültürel anlamda ataerkilliği benimsediğinin göstergesi. Yeni Türk devletinin model olarak sunduğu millî ailedeki kadının rolü ve misyonu Ziya Gökalp'in (1922: 7-8) bir şiirinde şöyle yer bulmuştur:

Mektepli hanım kızların marşı
Bize cennet evdir...
Borcum, tehdit altındaysa
Kurtarmaktır vatanımı,
Fakat işim ondan sonra olmaktır bir ev hanımı...
Ben de ilim öğrenirim,
Fakat eve demem zindan,
Ayrılamaz derim pirim kadın evden,
Ev kadından.[68]

Bu dönemde kamusal alanda kadınların örtünme sınırlarının nasıl belirleneceği ve tanımlanacağı tartışması bir yerde takılı kalır. "Zira kadına tanınan haklarla kadınlar artık kamusal alanda varlık göstermektedirler ve bu durum kadın bedeninin ve kıyafetinin burada nasıl gösterileceği/gösterilmeyeceğini belirlemeyi gerektirmektedir.

67 Işık, 2020, s. 73.
68 Işık, 2020, s. 74.

M. Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta kadının örtünmesiyle ilgili dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde mevcut olan uygulamalardan akıl, mantık, ahlak ve faziletin gerektirdiği şekilde doğal ve basit olanının kabul edilmesini tavsiye eder. (*Nutuk*, 1970). Atatürk'ün bu sözlerinden makul bir örtünme biçimini benimsediği gibi bir anlam çıkarılabilir. Başka bir sözünde o dönem kadınların giydikleri çarşafla ilgili bir kanuna gerek olmadığını şöyle izah etmektedir: "Şimdilik çarşaf için bir kanuna lüzum yoktur. İleride kadınlarımızın refah seviyeleri arttıkça zaten kendileri kendi zevklerine göre moda yaratır, giyinirler..." M. Kemal'in sözlerinde görülen karışıklık, modern Türk kadın kimliğinin en çarpıcı tanımlamasıdır. Halide Edip, Fatma Aliye, Nakiye Elgün gibi dönemin kadınları çarşafı çıkarıp, dışarı çıkmak için mücadele etmektedir. Ancak modernleşmenin savunucusu Yakup Kadri, Ziya Gökalp, Celal Nuri gibi erkek yazarlar da Türk kadınının başka milletlerin kadınlarına benzememesi gerektiğiyle ilgili yazılar yazmaktadır. Yakup Kadri yazılarında, Türk kadınının kendisi olması, erkek kalabalığına çıkarak anneliğini kaybetmemesi gerektiğini dile getirirr. Atatürk'ün sözleri de dönemin erkek aydınlarının görüşleri de kadını ikircikli bir pozisyona düşürür. Zira kadınlardan hem çağdaş ve modern olmaları beklenmekte, hem de iffetlerini korumaları istenmektedir. Bu anlayışın yansıması olarak 1925'teki Kılık Kıyafet Kanunu'nda erkekler için dinî kisvelerin yasaklandığı, ancak peçe ve çarşafla ilgili bir yasak ifadesinin olmadığı görülür. (Sancar, 2014: 104 -107).[69]

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bu net olmama hali geleneksel, dinî, millî ve modern olmak gibi birbirine zıt olgular, değerlerin bir süre daha dengeli bir siyasetle yürütülmesi gerektiğine dair ihtiyaçtan kaynaklanıyor olabilir.

Zehra Işık, *Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıklar: İstanbul Örneği* adlı doktora tezinde Türkiye toplumlarının "dönüşümünü tamamlayamamış tranzisyonel/geçiş toplumu" olduğunu da

69 Işık, 2020, s. 75.

hatırlatarak ve bunun sonuçlarıyla birlikte başörtüsünün yıllar içindeki değişimini şöyle anlatıyor:

"1950 sonrası, köyden kente yaşanan yoğun göçlerle Türkiye'nin hızlı kentleşme sürecine girdiği dönemdir. Köyden kente göç ülkenin dinî, sosyokültürel ve ekonomik yapısını ve normlarını yeniden biçimlendirmiştir. Türkiye gibi geleneksellikten modernliğe doğru yönelmiş, ancak dönüşümünü tamamlayamamış tranzisyonel/geçiş toplumlarında toplumsal yapılardaki ve değerlerdeki değişim en çok kadınları etkilemektedir. Geleneksel toplum yapısında dinî ve geleneksel kurallar tarafından kadına yüklenen anlamın büyüklüğü, geçiş döneminde kadınla ilgili değişimin getirdiği sorunları da büyütmektedir. Çünkü tranzisyonel toplumlarda kadının eğitim görmesi, sosyal yaşama katılımı, erkeklerle iletişimi ve etkileşimi sonucu, geleneksel toplumlardakinden oldukça farklı bir kadın profili ortaya çıkmaktadır. Geleneksel toplumda kadına biçilen rol; kutsal annelik ile ailenin ve erkeğin namusu olmasıdır. Kente göçle birlikte kadınlar, eski ile yeni arasında kaldıkları mecburi ve çetrefilli bir dönüşüm yaşamaya başlamışlardır (Özüdoğru, 2009: 36-39). Kadınlar, dinî ve geleneksel değerlerle örülü muhafazakâr toplum yapısındaki kimlikleriyle, modern yaşamın getirdiği yeni normlar ve bireyselleşme eğilimlerinin arasında kalmışlardır. Kentteki cemiyet tipi yapılanma, kadınları denetleyen kırsal kesimdeki cemaat yapılanmasına nispetle kadınlara göreceli bir özgürlük de tanımıştır.

Modernleşme sürecindeki Müslüman toplumlarda kamusal alanı belirleyen konu; kadın hakları ve kadın bedeninin görünürlüğüne ilişkin fikrî çatışmalardır. Bu tür toplumlarda kadının görünürlüğü, davranışları ve sesiyle ilgili yasaklar gibi İslam'ın ahlak kapsamında ele aldığı hususlar kamusallığın sınırlarını belirlemede merkezi oluşturmaktadır. Modernizm ile İslam arasındaki çatışma da kadınla alakalı bu konular etrafında devamlılık göstermektedir. Üniversite okuyup ardından kamusal alanda çalışmaya, kentsel mekânlara ve siyasi hayata adım atan

genç kızlar, aynı Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların modernist projenin simgesi olması gibi, İslamcı hareketin simgesi olmuşlardır (Göle, 2013: 19-28). Başörtülü kızların örtüleriyle annelerinin örtüsü birbirinden tamamen farklıdır. Annelerin geleneksel olarak taşıdığı başörtüsü, eğitim almamış, ev hanımı olan, evinin dışında daha doğrusu modern alanda görünürlüğü olmayan ve ailede ikincil konumda kalması gereken kadını simgelerken, genç kızların başörtüsü şehirli, eğitimli, kendini görünür kılmış ve bu yönüyle de modernizmin ürettiği bir figür olan kızların sembolüdür (Çayır, 2013: 42). Annelerin örtüsü ve toplumdaki yeri modern öncesi döneme/geleneğe aitken, genç kızların örtüsü ve toplumdaki konumu, bir yönüyle modernizmin bir ürünü, diğer yönüyle ise modernizme alternatif olma iddiasındaki İslamcı hareketin simgesidir. Göle'nin (1992: 88) yorumuyla yeni ortaya çıkan ve çağdaş giyimli olmayan bu genç kızlar resmî ideolojinin çizdiği cahil, edilgen, pasif, ezilmiş, geleneksel Müslüman kadın imgesinden oldukça uzak bir görüntü sergilemektedir ve bu nedenle de resmî kadın söyleminin sorgulanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan eğitim gören ve eğitim görmeyi önemseyen başörtülü kızlar, bunu çalışma hayatında yer almak için değil, bilgili bir anne ve iyi eş olmak, hatta İslam'ı daha iyi tebliğ etmek için istediklerini ifade etmişlerdir (Kubilay, 2010: 282). Dolayısıyla kızların üniversitedeki varlık nedenlerini izahta kullandıkları fikrî temel; daha çok davaya hizmet etme, İslam'ı anlatma/tebliğ etme, iyi bir anne olma gibi toplumsal cinsiyet rolleriyle zıt düşmeyen dinî ideallerdir.

1990'larda, 1980'lerde hâkim olan Asr-ı Saadet'teki ideal İslami düzeni kurma söylemi yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır. 80'lerde mücahit ve mücahide olarak birlikte verilen başörtüsü sorunu merkezli siyasal İslami mücadele yerini, İslamcı kadınların geleneksel İslami anlayıştaki kadın algısını sorgulamalarına bırakmıştır. Üniversite okumuş, meslek sahibi olmuş örtülü kızlar, Türk toplumunda ve İslamcı kesimde kadının ko-

numunu, kendilerine yüklenen cinsiyet rollerini tartışarak hem kamusal hem de özel alandaki yerlerini oturtmaya çalışmışlardır (Çayır, 2013: 41)."[70]

"HALKLAŞMIŞ" BİR ÖRTÜNME BİÇİMİ OLAN BAŞÖRTÜSÜ

Başörtüsü mucidinin Şule Yüksel Şenler olduğuna dair muhtelif bilgiler mevcut fakat şu bir gerçek: "1960'ların ortasına denk gelen tarihin bir anında, birbirinden farklı ülkelerde, birkaç öncü kadın, Müslüman Kardeşler lideri Said Ramazan'ın tarif ettiği biçimiyle örtünmeye başlar."[71]

Başörtü zamanla sadece İslamcı kadınları temsil eden bir obje, nesne olmaktan çıktı. Kente entegre olmaya çabalayan köylü kadının başörtüsü bir zaman sonra onun sınıf, kültürel dışlanmasının da temsili haline gelmişti. Yara nereden alınırsa orası kimliğin haline gelir. Bu basit denklem Türkiye siyasetinde, kamusal hayatın içinde sonuçları bakımından tecessüm etmeye başlamıştı. Ozan Gündoğdu bu gidişatı çok yerinde bir ifadeyle, "Başörtüsü artık 'halklaşmış' bir örtünme biçimine dönüşmüştü," diye anlatır.

"İslamcılık meselesini inceleyen kesimler içinde özellikle ideolojik arka planı Kemalizm olanlar, başörtüsünü bir halk gerçeği olarak kavramadı. Buna göre başörtüsü, tamamen bir siyasi simgeydi ve Türk halkının geleneksel yapısına da uymuyordu. Zaten icat edilmiş bir modaydı ve bu modanın da İslam diniyle bir ilgisi olamazdı. Atatürkçü ilahiyatçılar da bu tip bir örtünmenin İslam'da yeri olmadığını anlatmaya başladılar.

Ancak böyle bir bakış açısı, toplumsal gerçekliği kavramamıza engel olabilir. Evet, Türkiye'de yaşayan kadınlar Şulebaş olarak anılan başörtüsü ile 1960'larda tanıştı ancak başörtüsü özellikle İslamcılığın sert şekilde yükselmeye başladığı 1980 sonrasında yaygınlaştı. 2010'lu yıllara geldiğimizde başörtüsü

70 Işık, 2020, s. 75-76.

71 Gündoğdu, 2022, s. 189.

artık 'halklaşmış' bir örtünme biçimine dönüşmüştü. Sadece İslamcı kadınlar değil, geniş kesimler içinde sınıfsal ve kültürel ayrılıklardan bağımsız biçimde kadınlar görülmeye başlandı."[72]

Gündoğdu, başörtü yasağının İslamcı harekete verilmiş bir ödülden farksız olduğunu söyler. Bu yasak, İslamcı hareketin "ceberut devlet" argümanını güçlendirmiştir. Diğer taraftan 1950'den sonra ama özellikle 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra başlayan "Özallı yıllar"la serbest piyasa dönemine geçiliyor, ithalat serbestleşiyor; hızlıca vitrinler, tüketim nesneleri Amerikanlaşıyor ve kültürel hayat da piyasa ihtiyaçlarına göre şekilleniyordu.

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP'nin (Demokrat Parti) sloganı "Her mahalleye bir milyoner" ve "Küçük Amerika" idi. Aynı dönemde Türkiye, NATO ve BM örgütlerine üye olarak hangi cephede yer alacağını açıkça ilan etmişti. Bir taraftan da köyden kente göç başlamıştı. Anadolu kökenlilerin İstanbul'a göçü "işgal" ve "toplumsal yaşamı alt üst etme" gibi ifadelerle karşılandı. Müzisyen Timur Selçuk da "tepki" gösterenler arasındaydı:

"İstanbul'un tüm yaşamını etkiliyor bu (karmaşa). Giyimden alın yemek biçimine, gezmeye, eğlenmeye, ev biçimlerine, yani mimarisine kadar... Toplu taşımacılıkta da bunu gözleyebiliyoruz. Bazen öyle kötü kokular oluyor ki, yolculuğumu yarıda kesip, bir başka yolla başımın çaresine bakmak istiyorum. Salt bu yüzden yanımda kolonya taşıyorum. Bu yemeklerde de kendini gösteriyor. Viskiyle lahmacun yiyenden kalkın da Amerikan, Fransız mutfağı hazırlayan yerlere kadar böyle. Bunun yanı sıra, biralı patatesli Alman geleneği de tüm İstanbul'u sardı. Yani karşımızda çok arabesk bir tablo var."[73]

Tiyatro sanatçısı Haldun Dormen de aynı dertten muzdarip olup Beyoğlu ve İstanbul'un manzarası karşısında infialini şöyle dile getirmekteydi:

---

72 Gündoğdu, 2022, s. 191.

73 Rıfat N. Bali, *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a-Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*, 13. basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 136.

"Çocukluğumdaki Beyoğlu'nu kim bu hale getirdi? Beyoğlu'ndan vazgeçtim bütün İstanbul'u kim bu berbat hale soktu? Beni ve benim gibileri kendi kentimizde yabancılaştıran bu insanlar kim? Nereden gelip bizlere böylesine egemen olabildiler? Yıllardır neden kimse ağzını açıp isyan etmedi? Neden herkes köşesine çekilip kendi kentinde itilip kakılmaya razı oldu? Dağlardan gelip bizleri bağlarımızdan kovan bu ucubeler kim?"[74]

İstanbul'un "köylülerin istilası"na uğramasından şikâyet edenler arasında köşe yazarları en önde geldi. "Kentli olmak" kavramı gitgide daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı. *Sabah İstanbul* editörü Erdal Bilallar ise kentli olmayı şöyle tarif etti:

"Eğer, çeklerinizi zamanında ödemiyorsanız, sözleri ağzınızda geveliyorsanız, herkese ayda ne kadar kazandıklarını ısrarla soruyorsanız, piknik yerlerindeki ahşap masalara isminizi kazıyorsanız, kahve fincanında sigara söndürüyorsanız, imzasız karalayıcı mektuplar gönderiyorsanız, yemek yerken ağzınızı şapırdatıyorsanız, koku yapan yiyecekleri buzdolabında açık bırakıyorsanız, telesekreteri arayıp mesaj bırakmıyorsanız, eşinizin parfümünü sürüyorsanız, sabahları duş almaya üşeniyorsanız siz kentli değilsiniz."[75]

İstanbul'un Anadolu'dan göç eden kişilerce "istila edildiği" fikri ve "İstanbul'a artık Anadolu hâkim" söylemi gitgide daha çok dinleyici buldu. "İstanbul'u köylüler istila etmiş," söylemi kimi zaman çok sert bir şekilde ifade edildi:

"İstiklal Caddesi'ne çıkarken, beni yadırgamasınlar diye boynumdaki kravatı çıkarıp cebime koyuyorum. Saygısız insanlar, başkalarına değer vermeyen ve kendilerini dünyanın merkezi olarak hisseden iki ayaklı yaratıklar yürüyor yanıbaşınızda zaman zaman. Geçen her dişi varlığı kendi malları gibi gören ve onlara ağızlarından salyalar akıtarak bakan mağara adamları."[76]

---

74 Bali, 2020, s. 136.

75 Bali, 2020, s. 137.

76 Bali, 2020, s. 136-139.

HER CEMAATİN ÖRTÜNME BİÇİMİ FARKLI

50'li yaşlarındaki kadınla önce sağlık problemlerini konuşuyoruz. Birkaç gün önce boynu ve sırtındaki ağrılar için doktora gittiğini anlatıyor. Konudan bağımsız doktor ona ,"Kocan yaşıyor mı?" diye sormuş. Soru pek hoşuna gitmiş; gülüyor, gülüyoruz. "Haklı soru ... Abla," diyorum.

Ses kayıt cihazından tedirgin olduğu için kayıt cihazını kapatıp çantaya atıyorum. Bağlı olduğu cemaatten ayrılışının nedeni, kılık kıyafette bir türlü "şeyh babalarının" verdiği ölçüleri tutturamaması. Büyük olasılık şu an okuduğunuzu anlamadınız. Tekrar yazayım: Konuştuğum kadın, ölçüleri şeyh babaları tarafından verilen ve terzi tarafından bu ölçülere göre dikilen feracesini, aracı olan şeyh anneye bir türlü beğendiremediği için cemaatten ayrıldı. Kol manşeti olduysa etek boyu olmamış, boyu olduysa kol genişliği dar bulunmuş ve bu bir süre böyle devam etmiş ve sonunda usandığı cemaatten ayrılmaya karar vermiş.

Güvenlik gerekçesiyle adına Sultan diyeceğim kadın İstanbul Esenler'de oturuyor. Üç çocuğu var. Eşi, onun ifadeleri ile "sinirli, takıntılı, dengesiz, cimri" biri. Abartmıyor; sonraki aylarda bu tanımlarının aynısını kullanacak kadar eşini tanıdım. Sultan Abla eşinin belirlediği sınırlar içinde yaşıyor: Ev, mahalledeki kimi komşuları, bazen Kayaşehir'de oturan kızının evi. Aslında varlıklı bir aile olsalar da kocası mutfak masrafları için kendisine çok az miktarda para verdiği için üst baş alma, eve herhangi yeni eşya alma ya da diğer hususi ihtiyaçlarını giderme gibi alışkanlıkları yok. Bu yüzden zorunlu olarak tutumlu hatta bazen haddinden fazla idareli. Oturdukları bina kendilerine ait. İki daire ise boşta. Kiraya verilmeme sebebi ise eşinin, yabancı birilerini apartmana sokmak istememesi. Evin değişmeyen gündemi para meselesi. Haliyle çocukları ile ilişkisinde en çok tartışmaya neden olan da parayla ilgili konular. Her şeyi sineye çeken Sultan Abla tek bir şeyi unutamıyor: Aylar önce eşinin; evliliğinde mutsuz, eşinden şiddet gören kızının boşanmasına

müsaade etmemesi. Kızının eve döndüğü takdirde ek külfet olacağını ima eden laflar ettiği için Sultan Abla uzun bir süre eşiyle konuşmadı. Onun ifadesiyle gücenmişti.

Sultan Abla'nın "efendi babamız" dediği kişinin cilt cilt kitapları mevcut. Hatta birkaçı bende de var. "İsmini yazma, kimliğim belli olur," dediği için yazmayı uygun görmüyorum. Kendisiyle bugüne kadar yüz yüze hiç tanışmamış. Şeyh anneler aracılığıyla sohbetler yapılıyor ve onlar aracılığıyla sorular sorulup, yanıtlar alınıyor. Cemaatten deyim yerindeyse kaçması hızlı olmuş. Ses kaydından rahatsız olmasını, "İslami bir mesele. Başka yerde o ses kullanılırsa..." diye açıklıyor. Bunun olmayacağı yönünde onu ikna etmeye çalışmadım. Yıllar içinde sinmiş, yalnızlaşmış ve ömrü boyunca kocasının kulağına gider korkusuyla en ufak detayı düşünmek, hesaplamak zorunda kalmış bir kadını zorlamanın anlamı yoktu.

Ses kaydını kapattım. Kısa bir süre dahil olduğu cemaatin "tuhaf âdetleri" olduğundan söz etti:

"Kızım tuhaf tuhaf âdetleri var. İman, Allah'la kul arasında olur. Bir pardösü diye tutturdular. Ölçüleri verdiler. İşte şu kadar boyu, şu kadar eni olacak diye... Bir başladılar diktirmeye, artık arkası gelmedi. 'Yok bu olmadı, 1 metre 10 cm olacak. 3 cm pilesi olacak.' Diktirdim iki tane, yok olmamış dediler. Sonra başka diktirdim. Ona da kusur buldular. Böyle şey dinde olmaz dedim. Öyle öyle uzaklaştım. Bana göre değildi."

Her cemaatin örtünme biçimi, türban bağlama şekilleri farklı. Örneğin Süleymancılar cemaatine mensup kadınların başörtüleri göğüs hizasına kadar genişçe olur. İsmailağa cemaatinden olan kadınlar ise çarşaf giyer. Tüm bedeni kaplayan çarşafta sadece gözler açıkta kalır. Erkekler yeşil veya beyaz sarık, siyah şalvar giyerler. Çarşaf cemaat için olmazsa olmaz kural. Sohbetlerde; çarşaf dışındaki örtünmenin İslam'a iftira olduğu, İslam'ın böyle bir "rezaleti" asla kabul etmeyeceği vaaz edilir. Çarşafın kati kural olduğu, aksinin asla kabul görülmediği defaten söylenir. Hatta

cemaatin sohbetine katıldığım dönemde başörtülü ve pardösülü olduğum için çarşaf giymem gerektiği hususunda uyarılmıştım.

Menzilci erkekler genelde sakallı olurlar. Hâkim yaka gömlek ve bol pantolon giyerler. Aralarında "sofi" lakabıyla konuşurlar. Kadınlar çarşaf ve eldiven, gençler ise beyaz tesettür ve türbanı tercih eder.

Nurcu kadınlar pardesü, ferace ve türban giyerler. Erkekler ise ütülü pantolon, genellikle beyaz gömlek ya da pantolon rengine yakın gömlek giyerler. Bu tesadüf müdür bilinmez ama gördüğüm Nurcu erkeklerin gömlek düğmelerinin tümü ilikliydi. Bazı Nurcu erkekler ise cübbe giyer.

Örtünme biçimleri cemaatlerin imzası denilebilir. Konuştuğum çoğu kadın bu farklılıklarda dolayı birbirlerini tanıdıklarını ve çarşıda pazarda karşılaştıklarında selamlaştıklarını ifade etti. Farklı örtünme kaideleri kadınlar arasında ayırıcı bir tercih değil. Ancak "gizlenmek" anlamına gelen tesettürün çarşaf olarak tercih edilmesi çoğu cemaat için hacca gitmek kadar mühim ve kadınlar için bu dünyada alınabilecek en doğru karar. Hatta öyle ki "çarşafa girme", "kapanma", rüştünü ispat aşaması olarak kabul ediliyor.

İstihbarat birimlerinin, tarikat ve cemaatlerin "simgeleşen" giyim tarzlarıyla ilgili bir rapor hazırladığı bilinir.[77] Buna göre Millî Görüş erkekleri; takım elbiseli, yeşil-mavi kravatlı olurlar. Yaşlılar sakal bırakır. Bıyıklarını üst dudak görünecek şekilde tıraş ederler. Kucaklaşarak selamlaşırlar. Kadınlar ağırlıklı olarak mavi tesettür kıyafeti giyerler. Siyah türban takarlar. Türbanı ense etrafında dolaştırarak, ikinci tekrarda uç kısmını çene hizasından geçirerek kulak seviyesinde iğne ile tuttururlar. Ellerini göğüslerine koyarak selamlaşırlar.

Nur cemaati erkekleri sakal bırakmazlar. Cübbeliler içlerine beyaz gömlek giyer. Evlenmezler. Ceketlerinin sol üst cebine

77 *Milliyet* gazetesi arşivi, 13 Kasım 2003, https://www.milliyet.com.tr/gundem/tarikat-kreasyonlari-istihbarat-raporunda-5140695 Erişim tarihi: 19 Aralık 2023.

namaz takkesi takarlar. Kadınlar başörtüsü ve manto-pardösü giyerler. Yeşil çarşaflı olur ve peçenin düğümüne kancalı iğne takarlar. Kırsal kesimde oturan orta yaş ve yukarısı kişiler özellikle "ihram" denilen dokuma türü örtü giyerler.

Fetthullahçılar ise cübbe giydikleri zaman içine "imam yaka" denilen beyaz yakasız gömlek giyerler. Takke takmazlar. Bazı mensupları kravat takar, sakal bırakmazlar. Bıyık bırakırlarsa ince, kısa ve sivri uçlu olur. Birbirlerine "abi" diye hitap ederler. Kadınlar ise uzun pardösü giyerler. Devlet memuru olan ve üst makamda bulunan kamu personelinin eşleri türban takmaz. Okul içinde başları açık, okul dışında ise başları kapalı olur. Açık renkte eşarp kullanırlar. Sol kollarına siyah çanta takarlar. Süleymancılarda erkekler ceket giyer, kravat takmazlar. Sakal bırakmazlar, bırakanlar ise göğüs hizasına kadar uzatır. Bıyıklarını dudak görünecek şekilde dudak üstünden ve yanlarından keserler. Ayrıca beyaz, lacivert veya kahverengi takkelerini giysilerin yaka ceplerine üçgen şekilde katlayarak koyarlar, ucunu görünür hale getirirler. Kadınlar pardösü giyerler. Başlarına bağladıkları koyu renk örtünün sol ucunu kısa, sağ ucunu uzun tutarak Süleymancı olduklarını anlatmaya çalışırlar. Gözlerine koyu renkli gözlük takarlar.

İskenderpaşa cemaati erkekleri beyaz fes ve ortası yeşil sarık takarlar. Mest ve şalvar giyer, uzun sakal bırakırlar. Kadınlar beyaz ağırlıklı tülbent ve başörtüsü takarlar.

FARKLI CEMAATE MENSUP KADINLARIN BİRBİRLERİ HAKKINDAKİ YORUMU

Farklı cemaatlere mensup kadınlar birbirleri hakkında yorum yaparken oldukça dikkatlidirler. Olumsuz bir değerlendirmede çoğunlukla bulunmazlar. Cemaatler bir bütün, homojen bir yapı olarak ele alınır.

Kendi cemaatlerine yönelik bir eleştiri ya da olumsuz değerlendirme karşısında ise bu toptancı tavır yerine, bireysel farklılıklara atıf yaparak tekil yorumlar yaparlar:

"Diğer cemaatleri bilmiyorum ama şu başörtülerini şöyle bağlayanlar var ya (Süleyman Efendi cemaatini kastediyor), onların dersleri daha hafifmiş mesela. Bizim Mahmut Efendiciler daha tam Allah'ın istediğini yapıyorlar yani, öyle diyor hocalar. En güzeli bizimki Allah katında. (Sevgi, 40)."

"Vallahi ne bileyim, hepsi Allah yolunda. Bizimki daha iyi dersen günaha girersin. Ama bizimki ağır yani, nasıl diyeyim ilim olsun, yani tesettür olsun bizimki daha bambaşka. Herkesin kârı değil, zor geliyor, basite kaçıyorlar. Tesettürümüzü kaldıramadıkları için başka cemaate kaçıyorlar. Çarşafa giremedikleri için (Gülay, 56)."[78]

Çoğu müride, grup içi çeşitlilikleri göz ardı eder ve cemaatlerin farklılıklarını aynı potada eritir. Zehra Işık, "Modern Kentte Farklı Kadınlar, Farklı Dindarlıklar" adlı çalışmasında bu ortak tavrı şöyle değerlendiriyor:

"Kadınların cemaat için gruplaşmalar hakkında nötr tutum takınmalarının en önemli nedeni kanaatimizce; cemaatin genel anlamda kadını erkekten aşağı bir yerde konumlandırması ve cemaat içindeki hiyerarşide kadınlardan vekil hoca olamaması gibi nedenlerle kadınların cemaatin üst yönetimine dair herhangi bir iktidar ya da güç elde etme imkânlarının olmaması, buna bağlı olarak da bu tür konularla ilgilenmemeleridir. Kadın mensuplar arasında gözlenen tek ayrışma kadın sohbet hocalarının kendi aralarındaki rekabetidir. Fatih'te ve diğer ilçelerde sohbet yapan kadın hocalar arasında, aynı konuları anlatsalar da yaklaşım ve üslup farklılıkları bulunmaktadır. Kadın cemaat üyeleri aralarındaki konuşmalarda, bağlı oldukları kadın hocaları bilgi, hitabet, hoşgörülü veya katı olma, üslup vb. başlıklarda kıyaslamakta ancak bunu tarafgirlik boyutuna taşımamaktadır. Ayrıca grup kimliğini muhafaza etmek, kolektif imaja zarar vermemek için korumacı ve savunmacı bir yaklaşım sergiledikleri de söylenebilir. Zira bu tür oluşumlarda cemaatin savunulması, diğer tüm

78 Işık, 2020, s. 211.

taahhütlerden önce gelir. Eleştiri, bölünme ve ayrılık, cemaatin birbirine yabancılaşmasının önünü açacağından cemaatin dışındaki insanlarla içeriye ait mahrem bilgileri paylaşmak, ihanet işareti ve aforoz nedenidir (Bauman, 2016: 148)."

"ÖLÜNÜN ÖLÜ YIKAYICISINA TESLİM OLDUĞU GİBİ TESLİM OL"

45-50 yaşlardaki, ismi bende saklı bir kadınla onun evinde buluşuyoruz. Evli, çocukları var. Hitabı güçlü, özgüveni yüksek bir kadın. Hatta o derece kendine güveni olan bir kadın ki cemaatin içinde uzun yıllar kalması şaşırtıcı ama anlatmaya başladığında bunun nedenini anlayabiliyorum.

Cemaat içinde "ders başı" denilen, sözünden çıkılmayan, "mü'min" olarak saygı gören isimlerdendi. Mahallesinde sorumlu olduğu kadınlar sayesinde özgüveni fazla fazla okşanıyordu.

Soru duymaya lüzum olmadan anlattı. Sanki tüm yönleriyle yaşadığını öncesinde tartmış, üzerinde uzun uzun düşünmüş gibiydi. 15 yıldır içinde olduğu cemaatten ayrılışı ise ondan istenilen zekât sebebiyle olmuştu. Buraya gelmeden...

Bir dönem içinde olduğu cemaatin diğer cemaatlerden farkı, mürşitlerinin kadın olması. Ehl-i tarikat nizamda bu çok sık rastlanılan bir durum değil. Silsilenin başı olan "Hüriye Anne" dedikleri mürşitlerinin kabristanı İstanbul Edirnekapı'da bulunuyor. Konudan uzaklaşmadan şu bilgiyi de iliştireyim: İsmailağa cemaatinin lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun da mezar yeri Edirnekapı Şehitliği'nde. Keza Ustaosmanoğlu'nun yerine geçen, cemaate liderlik eden Hasan Kılıç da 22 Nisan 2024'te ölümünden sonra buraya defnedildi. Edirnekapı özellikle Cuma günleri bu sebeple pek çok müridin, müridenin uğrak yeri. Başı sarıklı, çarşaflı çocuklarla karşılaştığınızda bilin ki "hocaları, ablaları, abileri" sorumluluğunda kabristan ziyaretine getirilmişlerdir.

Tekrar o güne, yaklaşık iki saatlik görüşmemize dönelim. Kendisi, yıllar önce bu çalışma için görüştüğüm ilk kadın. Son-

rasında da aralıklarla görüşmeye devam ettik. Onu ilk dinlediğimde bazı kilit hususları anlattığını fark edemeyecek kadar toy vakitlerimdi. Cemaat ve tarikatların temelinde yatan ilişkilenme biçimiyle ilgili "Mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır" sözünü ilk ondan duymuştum. Keza, "Ölünün, yıkayıcısına teslim olur gibi teslim ol," sözünü de.

"İsmin çalışmamda asla yer almayacak," dediğimde "Çekindiğim, korktuğum kimse yok," dese de konuşmamızın ortalarında bir yerde buna gerek olduğu anlaşılıyor. Ve anlatmaya başlıyor:

"Bizim yolumuz Nakşibendi tarikatı, Halidiyye kolu. Konya'da Seydişehir'de Hacı Abdullah Efendi'nin kabri var. Edirnekapı'da yatan Gönenli Mehmet Efendi var.[79] Onun süt kardeşi Hüriye Anne var. Silsile oradan geliyor. Silsilenin en başı Hz. Ebubekir efendimiz[80]... Tasavvuf yolu çok güzel bir yol aslında. Öğretmenin sana öğretiyor, sen de öğrencilerine...

79 Gönenli Mehmet Efendi, 1903 yılında Balıkesir Gönen'de doğdu. İlk öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra 1920'li yıllarda İstanbul'a gitti. Serezli Ahmed Şükrü Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçti, 1925'te kıraat ilminden icazet aldı. Medreselerin kapatılması üzerine (1924) yeni açılan imam-hatip mektebinin son sınıfına kabul edildi; 1927 yılında bu okuldan mezun oldu. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra Öğütçü soyadını aldı. Halk arasında daha çok Gönenli Hoca olarak tanındı. İstanbul'da Hacı Kaftanî, Dülgerzâde ve Hacı Hasan camileriyle Sultanahmet Camii'nde imamlık yaptı. 1954-1982 yılları arasında Sultanahmet Camii imamlığını yürüttü. Bilindiği kadarıyla Gönenli Hoca'nın hiçbir tarikata intisabı yoktu. Gönenli Mehmet Efendi, resmî görevinin yanında 1940-1980 yılları arasında Ku'an kursları açtı. Bu kurslar için halktan para yardımı topladığı bilinir. Bunlardan başka İstanbul'un muhtelif semtlerindeki birçok caminin müştemilatında veya apartman dairelerinde kalan yüzlerce öğrencinin masrafının da yine Gönenli Hoca tarafından karşılandığı söylenir. Ayrıca, haftanın hemen her gününde İstanbul'un çeşitli yerlerindeki camilerde kadınlara vaaz verirdi. 2 Ocak 1991 yılında vefat etti ve Edirnekapı Sakızağacı Şehitliği'nde toprağa verildi.

80 Bildik Nakşi şeyhlerden farklı bir silsile içerir. Tarikatın başlangıcını Asr-ı Saadet dönemine dayandıran tasavvuf ehli, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu ilahi yolu da Tarikat-ı Muhammediye diye adlandırmakta ve Hz. Peygamber'in bütün tarikatların başı olduğunu iddia etmektedir. Dört halifeye nispet edilen tarikat silsilelerinden Hz. Ebu Bekir'e dayandırılan Bekriyye (Sıddıkiyye) ve Hz. Ali'ye dayandırılan Aleviyye'nin silsileleri devam etmiş ve birçok koluyla birlikte günümüze ulaşmıştır.

Konu ne olursa olsun; coğrafya, tıp, deniz yolculuğu... Sen bir şey bilmiyorsan o konu hakkında ileri yorum yapmamak gerekir. Bir şeyler biliyorsan, içine girdin araştırdın, zaman harcadın, o zaman yorum yapmak gerekir. Ben bilmiyordum, hiçbir şey bilmiyordum. Aralarına hiç bilmeden girdim. Tarikat, tasavvuf güzel bir yol... Kuran'ı öğrenmek amacıyla gittim. Onların üye kazanma yolu da buymuş meğerse. Zamanla beni içlerinde görmek istediler.

İnanıyorsak bir şeyler yapmak zorundasın. Belli yaş geçtikten sonra birazcık daha o tarafa yönelmeye başlıyorsun. Daha hoşuna gidiyor. Bir de benim yaşadığım çevre varoş bir semt. Bildiğin varoşun dibi... Benim olduğum ortamda kadınların yüzde 80'i okuma yazma bilmeyen kadınlar ama inançlı kadınlar. Onların da suçu günahı yok, çünkü öyle bir çevrede doğmuşlar. Sosyal aktivitesi olmayan, okuma yazması olmayan bir kadın... En fazla kocasına her gün yemek yapmak ve çocuk doğurmak zorunda olan bir kadının nasıl bir hayatı olabilir? Böyle ortamlara giriyor. Girdiği anda da her şeye sonuna kadar kanıyor. Ben şu anda hiçbir yere bağlı değilim ama nasıl bir şey biliyor musun? Şu anda kendim bir tarikat kurarım. Dernek kurmak gibi düşün... İnan ki üç kadın toplarım, üç kere zikir çekerim, bir 'Allahhhh!' diye bir bağırırım, bir ağlarım, ondan sonra ne olur biliyor musun, o üç kadın bir dahaki haftaya 15 kadın olur. O kadar basit bir şey ki, Allah'ın adını kullanarak insan kandırmak. İnsanlar samimi inanıyor, Elhamdülillah Allah'a inanıyoruz ya... Benim gibi insanlar Allah'ın adını kullanarak bu kadar ama bu kadar yalan konuşulabileceğine inanmıyor. Benim 15 sene içlerinde kalma sebebim buydu. Çünkü ben Allah'a inanıyorum. Allah'ın adını kullanarak sahtekârlık yapılabileceğine inanmıyorum ama bu gerçek; yapılıyor. Sana, ibadetini yap, Kuran oku, namazını kıl, haram yeme, zekâtını ver, orucunu tut diyor ama onların içinden kendisi yamuğu yapıyor mu? Yapıyor. En başta sana ne diyor biliyor musun? 'Mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır.'

(Kısa bir süre susuyor.)

Bu ne demek? Mürşit öğretmen demek, kılavuz, kaptan demek. 'Huzura, Allah'a, cennete kavuşmak için mürşide ihtiyacın var, eğer bu dünyada bir öğretmenin, kılavuzun yoksa şeytan seni daha çabuk kandırır,' diyor. Seni böyle bağlıyor mu... Bağladı. Ondan sonra 'Tam teslim olacaksın,' diyor. 'Teslim olmazsan istersen bu yolda 50 yıl kal, bir hedefe ulaşamazsın,' diyor. 'Ölünün yıkayıcıya teslim olduğu gibi teslim olacaksın,' diyor. 'Teslim olmazsan istersen bu yolda 50 yıl kal, hiçbir hedefe ulaşamazsın,' diyor. Bir insan Allah'a teslim olur değil mi? Peygambere bile teslim olmaz. Sen Allah'ın yarattığı kula teslim oluyorsun. Gerçek mürşitse amenna, değilse ne yapacaksın? İki Allah çekiyorsun, millet 'aaa', ortalık yıkılıyor zikir törenlerinde. Bir duvar örersin, sonra dönüp bakarsın bir taş hep eksik. Soru işaretleri vardı kafamda, ama bir türlü taşı tamamlayamıyordum. 15 yıl vakit geçirdim ama böyle sorular aklıma gelince acaba diyordum, oradan uzaklaşmam için beni şeytan mı kandırıyor? Çünkü neden biliyor musun? Kendin uzaklaştığın zaman sana 'Sen kendin çıktın,' demiyorlar. Arkada kalan cemaate diyorlar ki, 'Burası peygamberin kürsüsü, demek ki bir yanlışı vardı ki buradan ilahi bir şekilde kandırıldı, uzaklaştırıldı. Kovuldu' diyorlar senin için... 'Sen gittin,' demiyorlar, 'Kovuldun' diyorlar.

Benim çıkma sebebime geleyim. Güzelim bak, ben evde bir şeyler dikmeye çalışıyorum, kendi paramı kazanmaya çalışıyorum ama o kadar büyük paralar değil. Ufacık çerez parası...

Bir ağ kurulmuş Filiz. Benim bu mahallede 3-4 kadın görevlendirilmiş. Yeşilpınar'da bir kadın, Gazi'de bir kadın, Arnavutköy'de bir kadın... Çatalca'ya kadar kol var. Hemen hemen 70'ten fazla kürsü var. Kürsü dediğim mahalleler... 70'ten fazla görevlendirilmiş kadın var. Onun adı da 'ders başı' oluyor. O ders başı bizim buraya görevlendirildiğinde bilinçli olduğumu fark etti. Beni başka yerlere göndermek istedi, kabul etmedim.

Ders başı dediğim kişiler büyük hocaya sormadan çarşıya pazara bile çıkamazlar. Her şeyi ona soruyor ama her şeyi... Kız istemeye gideceksin, onu dinlersin. Ev alacaksın, ona sorarsın. Ondan izinsiz bir şey yapamazsın.

Bu bahsettiğim ders başı beni gecenin bir yarısı aradı ama aramızda hiçbir sorun yok. Ne yapıyorsun falan... 'Hocam' diyorum ama benle yaşıt. Eşim o gün memlekete bir yakınımızın cenazesine gitmiş. Baş sağlığı falan dilemeden, 'Sen bu sene zekâtını kime vereceksin?' diye sordu. 'Eşimin yetim bir yakını var, biz ona veriyoruz,' dedim. Altınlarımı, kolumdaki bileziklerimi görmüş ya... 'Altınlarının zekâtlarını bu sene Hatice Hanım'a verir misin?' dedi (Gerçek ismi değildir). O da ders başı; evi var, her şeyi var. Umreye gidecekmiş, bunlar her sene ramazanda Kâbe'ye gidiyorlar. Parası yoksa gitmesin! Her sene gitmesinin ne anlamı var? 'Altınlarının zekâtını ona ver,' dedi. 'Tamam hocam, eşim yolda, gelsin, sorar, veririm,' dedim. 'Eşine sormana gerek yok ki, sen kendin paranı kendin kazanıyorsun,' dedi. Dondum kaldım, tamam hocam dedim, kapattık. Bir dakika sonra bir daha aradı. 'Senin gerdanlığın ve yüzüklerin vardı; onları da tartıya koy. Ona göre hesapla, senin zekâtın şu kadarı buluyor,' dedi bana. Ayyy daha bir irkildim. Telefonu kapattım. İlmihallere baktım, internete baktım; acaba dedim, umreye gidene zekât düşüyor mu? Buranın müftülüğüne gittim. 'Hocam, 15 yıldır bir yola girdim,' dedim ve baştan anlattım. Adamın elinde tespih vardı. Tespihi masaya fırlattı. 'Olmaz öyle şey. Ben sana cemaatinden ayrıl ya da kal demem ama umreye giden bir insana zekât verilmez,' dedi. 'Ancak İslam adına hizmete gidecekse ve kimsesi yoksa ona sadaka, zekât verebilirsin,' dedi.

Zaten kafamda sorular vardı ama bu olaydan sonra bıçak gibi kestim attım. Allah; 'Namaz insanı, zekât toplumu düzeltir' diyor. Sen hocaysan, tasavvuf yolundaysan, hangi kafayla bu para-

yı benden alacaksın? İslam'ın şartı nedir? Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek... Beş temel şarttan biri zekât. Kuran-ı Kerim'de namaz kesinlikle tek başına anlatılmaz. 'Namazınızı kılın, zekâtınızı verin,' der. Sen temelde yanlış yapıyorsan, senle yola nasıl çıkarım?

Beni ondan sonra kimse aramadı. Mürşit dediğimiz zaten kesinlikle aramaz, ders başı dediğim de aramadı. Bir kişi gönderildi, o da safça bir kadın. Her şeyi sonuna kadar anlattım. 'Seni şeytan kurcalıyor,' dedi. 'Onlar yanlış olsun, sen doğru ol, bırakma, gel,' dedi bana. Dönmedim. Ders başı, benim için, 'Onunla selamlaşmayın, uzak durun,' demiş. Şu anda bana Allah'ın selamını vermiyorlar. (Gülüyor ama biraz buruk, biraz da dalga geçer gibi.) Üzülüyorum Filiz, çok üzülüyorum. Çünkü neden biliyor musun? Anlatırsam tezgâhlarını bozarım.

Menzil'dekilerin dersi farklı, Mahmut Efendi'nin dersi farklı. Derse girince büyük hocanın dizinin dibine oturuyorsun, sana tövbe aldırıyor, söz veriyorsun, namaz kılacağım, günaha girmeyeceğim, şöyle yapacağım, böyle yapacağım... O derse girdin demek oluyor bu. Ondan sonra dersi yapmak zorundasın. Bizim dersimiz günde iki rekât huzur namazı kılmak ama bunun dışında beş vakit namaz zaten senin farzın. Seccadede Allah'ın adını ve büyüklüğünü düşünerek rabıta yapıyorsun. Allah'ım bu dünyaya beni getirdin, sen ne kadar büyüksün, ben senin karşında toz zerresi kadarım gibi... Allah'ın karşısında ne kadar aciz kul olduğunu unutmadan her gün bunu yapıyorsun. Bu dünyaya geldim ama gideceğim. Ona göre ayağımı denk almalıyım deyip tefekkür ediyorsun, dersimiz bu... Filiz çok mükemmel bir ders. Ben dersten çıkmadım. 24 saatte iki dakikanı ayırsan yeter. Zaten sonra düzelirsin; ne Allah'a ne kula ne hayvana yamuk yapamazsın. Küçücük bir karıncayı bile can olarak görürsün. Bir yaprağı can olarak görürsün ve dünyada hiçbir şeye zarar vermezsin. O kadar güzel bir ders... Her gün ölümü aklına

getiriyorsun, ölümü aklına gelmeden yaşarsan hayvandan farkın olmaz ama bu söylediklerim inananlar için. İnanmıyorsan sorun yok, yaşa, devam et. (Kahkaha atarak söylüyor.)

Bunların ağından çıktım. Bunlar son yüzyılın ağı. Bizim silsilenin başı Hazreti Ebubekir Efendimiz. Onların kurmuş olduğu yol güzel ama zarar veriyorlar, dersimize leke getiriyorlar. Ben eğitimlerinden memnundum, bu zekât olayı midemi bulandırdı, uzaklaştım.

Bizim mürşidimiz 70'li yaşlarında bir kadındı. Onun da mürşidi kadındı. Ondan önceki Gönenli Mehmet Efendi'nin süt kız kardeşi Huriye'ydi. Diğerleri Mahmut Efendi, Menzilciler kadından mürşit olmaz diyorlar. O da bana çok saçma geliyor. Kadından peygamber yok, neden mürşit olmasın? Kadından öğretmen var, doktor var, astronot var, neden mürşit olmasın! Kadın Allah'ın kulu değil mi?

Tarikat altında o kadar saçma şeyler var ki... Burada bir komşum vardı. Rüyasını gidip hocasına anlatırdı. Bizde böyle şeyler yoktu. Eşek gördüm diyorsun, o sana bağırıyor, çağırıyor. Bu mahallede görevlendirilen kadın kendinden 30 yaş büyük bir kadını azarlıyor mesela. Rüyasında gördüğü şey için, günah işledin sen, işaret bu diye... Bunlara inananlar var Filiz. Bu insanları kandırıyorlar, senin bütün benliğini senden alıyorlar. Çoluğunu çocuğunu bu yola girdikten sonra ihmal edenler var. Bizim hocamız, 'Şeytani rüya vardır, rahmani rüya vardır çocuklar, rüya ile amel olmaz,' der. Ben yolumdan çıkmadım, uzaklaşmayı tercih ettim. Hiçbir yere katılmadım, gitmem de... Samimi mürşidi bulana kadar yürüyeceğim, arıyorum Filiz. Allah yoluma çıkarırsa çıkarır. Çıkarmazsa Allah'ım var, peygamberim var. Yeter."

Bu son ifadeleri söylerken umutlu; büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını saklamıyor. Ayrılırken "dersine" devam ettiğini, "tasavvuf" yolundan çıkmadığını tekrar ifade etme ihtiyacı duy-

ması, görüşmemiz boyunca birkaç kez yinelediği gibi derslerin, rabıta etmenin güzelliğinden söz etmesi halen daha bağlı olduğu silsileyi önemsediğinin göstergesi.

Onunla arada telefonlaşıyoruz. Birbirimizi ikna etmemiz söz konusu olamayacağı için hayat gailelerinden konuşuyoruz.

İSMAİLAĞA CEMAATİ VE MÜRİDELERİ

HİKÂYELER HAKKINDA HİKÂYELER, GÖRÜŞLER HAKKINDA GÖRÜŞLER

2022 yılının Aralık ayının sonlarından başlayarak 2023'ün Ocak ayı sonlarına kadar her pazartesi İstanbul'un bir ilçesi, İsmailağa cemaatinin "merkez üssü" olan Fatih Çarşamba'daydım. Başım kapalı, üzerimde siyah paltom, altımda etek, cami içi çok soğuk olduğu için siyah kalın külotlu çorap ve üstte kazak olacak şekilde sohbetlere katıldım.

İsmailağacılarda tesettür olarak çarşafa girmek ilk şart. Benim çarşaf değil başörtüyü tercih etmemin nedeni o derece "rolüne" çalışarak içeriye "sızmış" olmayı tercih etmememdi. Yabancı olduğumun anlaşılması halinde çarşaflı olmam büyük komplo teorilerine kapı aralayabilirdi. Oyuncu değildim, sivil polis ya da ajan. Haberim yayınlandıktan sonra mail kutuma atılan mesajlarda yazıldığı gibi herhangi bir amaca hizmet için kullanılan aparat gazetecilerden de değildim. Ancak ikinci hafta bir görevli tarafından "Çarşaf giy," uyarısını duyacağımı elbette tahmin etmemiştim.

Antropoloji gibi gazetecilik de "Orada bir yerlerde bir şeyler oluyor ve senin işin ne olduğunu gelip bize anlatmak," gibi bir emir kipi içerir. (Antropolog Clifford Geertz'in antropolojik pratik için kullandığı ifade şöyledir: "Orada bir yerlerde bir kültür var ve senin işin ne olduğunu gelip bize anlatmak.") Birkaç duyum, köpürtülmüş haber metinleri ile cemaat ve tarikatlara yaklaşmak, skandal yakalama derdinde olmak değildi muradım. Bu yüzden

dahil olmak, içeriye girmek istedim. Sorgulayıcı ve belki de alaycı ya da o güne kadarki ezberlerimin yerine geçecek şeylere tanık olmalıydım. Sözel olmayan ipuçlarını hareketleri, mimikleri, her şeyin ortada olduğu bir yerde görmeli, duymalıydım.

Yıllar önce Clifford Geertz'in *Gerçeğin Ardından - Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı* adlı kitabında şu satırların altını çizmiştim:

"Şeyler, şüphesiz oldukları şeydirler: Başka ne olabilirlerdi ki? Ama bizim üzerinde hareket ettiğimiz onlara dair muhasebelerdir, bize bilgi verenlerin, meslektaşlarımızın, bizden önce gelenlerin ve bizim muhasebelerimiz ve bu muhasebeler de yapı'dırlar. Hikâyeler hakkında hikâyeler, görüşler hakkında görüşler."[81]

Bir yaşam biçimi ile aramdaki mesafeyi kısalttım. Ve pazartesilerim önce vaaz dinleyerek, sonra da Fatih'in sokaklarında dolaşarak geçmeye başladı.

"EFENDİ HAZRETLERİ" TARAFINDAN DİZAYN EDİLEN HAYATLAR

"Önemli değil, zaten yaşlı gözükmek için yapıyoruz"

Çarşaflı yüzlerce her yaştan kadın ve çocuğun olduğu kalabalık arasındayım. 09.30'da başlayan sohbete gelen kadınlar Fatih Çarşamba'da bulunan Yavuz Sultan Selim Camii'nde toplanıyorlar.

Üç hafta boyunca İsmailağa cemaatinin her pazartesi, mutat bir şekilde kadınlara verdiği üç saate yakın süren sohbetlere başım örtülü bir şekilde katıldım. İlk hafta şaşkınlık vardı, ikinci ve üçüncü hafta ise nispeten daha rahattım.

Küçük çocuklara bile çarşaf giydirildiği cemaatin içinde çok sayıda genç kadın var. Bunun nedeni cemaatin Türkiye'deki eğitim müfredatına karşı olması. Çocuklar resmî olmayan kurslar-

81 Clifford Geertz, *Gerçeğin Ardından-Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı*, çev. Ulaş Türkmen, birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 78.

da sadece şeriata içkin dinî dersler görüyorlar. 13-17 yaş aralığındaki gençlerin bir kısmı araçlarla camiye getiriliyor. Saat 10.00'a doğru ayak basmaya yer kalmayan camideki kadınlar simsiyah bir denizi andırıyor.

Cemaat içinde çarşaf giymeyen 3-5 kadından biriydim. Son hafta ise cemaatin oturma düzenini sağlayan, hal hareketlerinden sözü dinlenen biri olduğu anlaşılan, sohbet boyunca kadınlar arasında dolaşan 50'li yaşlardaki bir kadın yanıma yaklaşıp üst üste bazı sorular sordu. "Nerden geliyorsun? Kimden duydun burayı? Ne zamandır sohbete katılıyorsun? Dışarda açık mısın? Ne zaman kapanacaksın?" gibi sorular...

Sohbeti komşumdan duyduğumu söyledim. "Açık mısın?" sorusunu, "Evet," diyerek yanıtladım. Gözlerimin içine bakarak, korkmamı da ister gibi yarı şaka yarı ciddi, "Üç hafta olmuş artık, bizim kurallarımıza uyacaksın, kapan, yoksa kulağını çekerim! Tamam mı... Telefonu da bırak," dedi. Söylediği gibi telefonu paltomun cebine attım.

Telefona sıcak bakmadıklarını ilk haftadan anlamıştım. Vaazı veren Salih Topçu, topluluk içinde kadınların telefonda konuşmasına, hele olur ya gülenlere veryansın ederek, "Kendinize gelin!" diye çıkışmıştı. O esnalarda telefonun elimde olmasının nedeni, sosyal medya hesabımdan sabah yayınlanan bir söyleşimi paylaşmamdı. Saat 12'ye geliyordu, sabah yayınlanan röportajımı kendi sayfamdan paylaşarak aradan çıkarmak istemiştim. Fakat dikkat çekmem bunla ilgili değildi. Zaten sohbetteki bir iki kadının ve görevlilerden birinin gözünü üzerimde defalarca kez yakalamıştım.

Cemaat içinde hemen herkes birbirini tanıyor. Kadınlar yabancı sorular karşısında tedbirli ve tedirginler. Muhtemelen bunda Timur Soykan'ın yakın zamanda yaptığı haberin etkisi de vardı. (*BirGün* yazarı Soykan, İsmailağa cemaatine bağlı Hiranur Vakfı Onursal Başkanı Yusuf Ziya Gümüşel'in, 6 yaşındaki çocuğu H.K.G.'yi "dinî nikâh"la 29 yaşındaki müridi Kadir İstekli'yle "evlendirmesi"ni, uzun yıllar istismara maruz bırakma-

sını yazmıştı. Haberin kaynağı ise H.K.G.'ydi. Yıllar sonra kendisine yapılanı ortaya çıkarma cesareti bulmuş ve bir gazeteciye ulaşmıştı.) Cami içindeki kameraların incelenme ihtimalini de eklemeliyim. Kadının yanıma gelmesi tesadüf değildi.

Yine 45'li yaşlardaki bir kadın sohbet sürerken kendisine sorduğum bir soru üzerine nedendir bilinmez sadece yanımdan değil camiden de ayrıldı. Tehlike olarak ne sezdi, kim bilir...

İkinci hafta ise genç bir kadın, özellikle benim duymamı sağlayarak, çıkışta çantaların aranacağını söyledi. Bir diğer kadın sebebini sorunca, sinirli bir şekilde, "Bilmiyorum, aranacak. Çıkışta arama yapılacak, tek tek çantalara bakacaklar," dedi. Bakışlarından ürktüğümü hatırlıyorum. Trabzonluydu. Birkaç dakika önce memleketten konuştuklarına kulak misafiri olmuştum. İsmailağa cemaatinin lideri Mahmut Ustaosmanoğlu, diğer adıyla Mahmut Efendi, 23 Haziran 2022'de böbrek yetmezliği nedeniyle tedavi gördüğü hastanede hayatını kaybetmişti. 93 yaşındaki "Mahmut Efendi" Trabzonluydu. Bu yüzden cemaatin müritleri arasında çok sayıda Trabzonlu var.

İsmailağa Camii imam hatibi Salih Topçu tarafından her pazartesi günü saat 09.30'da sadece "hanımlarla" yapılan sohbet üç saate yakın sürüyor. Karşılıklı soru-cevap şeklinde ilerleyen bir hasbıhalden bahsetmiyoruz. İslami jargondaki karşılığı "sohbet" olduğu için bu tanımı kullanıyorum. Dinî sohbette konuşan tek kişi Topçu. Her bir yorum, söz; şüpheye yer vermeyecek kesinlikte hüküm niteliğinde. Şunları şunları yapan, ki bu liste uzun bir liste, bu kapıdan içeri giremez minvalinde tehditlerinin ardı arkası kesilmiyor. İletişim içermeyen sohbet; şart koşma-biat etme, korkutma-korkma, tehdit etme-sinme gibi anlatılabilir. Vaazın tamamı yaşadığımız çağa özgü çoğu alışkanlığa, teknolojik imkânlara, sosyal hayattaki kimi pratiklere kökten karşı. Örneğin çocukların okula gönderilmesi, hele kız çocuklarının okula gönderilmesi şeytana uyma olarak görülüyor. Kadınların telefonla konuşması, tek başına yolculuk yapması, topluluk içinde sesinin duyulması gibi akla hayale gelmeyecek davranış-

lar yasak, haram ya da zina "onlara" göre. Bunları okurken cemaatin toplumdan izole bir şekilde yaşadığını düşünebilirsiniz. Çarşamba'da öyle bir hava olduğu kesin. Sokaklarında şalvarlı, sarıklı erkekler ve çarşaflı kadınların olduğu Çarşamba tipik bir şeriat rejimi ülkesi görüntüsünde.

Ülke sosyolojisinin ağırlıkla, köylü toplumlardan ve köyden şehre göç eden yığınlardan oluştuğu düşünülürse cemaatin taşrada olduğu kadar metropollerde de güçlü bir karşılığı olduğunu söyleyebilirim. Fatih Çarşamba, cemaatin gettosu olma özelliğine sahip. Tesettür kıyafetleri satan dükkânlardan İslami adlar taşıyan lokantalara kadar sokaktaki her şey cemaate özgü. Çarşamba'nın cemaat için üs olmasının nedeni, başta ölen liderleri olmak üzere geçmişteki liderlerinin İstanbul'da ikamet ediyor olması. 2022'de ölen yarım asırlık liderleri, onların ifadeleri ile "Efendi Hazretleri" Mahmut Ustaosmanoğlu, Beykoz Baklacı Mahallesi'nde ikamet ediyordu.

Cemaat, İstanbul dışında başta Trabzon olmak üzere Rize, Erzurum, Kayseri, Tokat, Adapazarı, İzmit ve pek çok Anadolu şehrinde güçlü bir konumda.

Katıldığım sohbetlerde vaazını dinlediğim kişi Salih Topçu'ydu. Bazı haftalar 2022 yılında ölen, cemaat üyeleri tarafından "Efendi Hazretleri" olarak anılan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yerine vekil seçilen Hasan Kılıç'ın da sohbet yaptığı biliniyor. (Bu kitap yayımlanmadan kısa süre önce Hasan Kılıç vefat etti. Hasan Kılıç'ın İstanbul Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından cemaatin yeni liderinin Fikri Doğan olduğu açıklandı.)

Topçu'nun vaazları kadınların fikir, istek ve iradelerinin yok sayıldığı, çeşitli konularda emirler yağdırdığı, had bildirdiği, nizam belirlediği ve çoğu zaman tehdit ettiği sözlerle dolu. Gündelik yaşamın en ince ayrıntıları, neyin nasıl yapılması gerektiği, sosyal hayatın içinde nerede olamayacakları, diğer birey ve cemaatlerle ne türden ilişkiler kurabilecekleri ya da kuramayacakları şeyh tarafından belirlenip müritlere dayatılıyor. Tek bir kelimesine dokunmadığım sözleri ileriki sayfalarda okuyacaksınız.

Sohbete şehir dışından da katılım oluyor. Fatih Çarşamba'da Yavuz Sultan Selim Camii'ndeki kürsüden verilen vaaz, aynı zamanda İsmailağa Cami-i Şerifi'nden de dinlenebiliyor. Bu cami de Çarşamba'da, Yavuz Sultan Selim Camii'ne beş dakika kadar yürüme mesafesinde. Gördüğüm kadarıyla -küçük bir odadakadınlar sohbeti bu camiden de dinleyebiliyor.

Sohbetlerine dahil olduğum pazartesileri, gençlerle ancak kısa aralıklara konuşabildim. 16 yaşındaki iki kız çocuğu Sultangazi, Mescid-i Selam'da olan bir kurstan (medrese) geldiklerini söylediler. Konuştuğum çocukların, beraber kaldıklarını söyledikleri evdeki öğrencilerden en küçüğü 13 yaşında. Fizik, Kimya, Coğrafya gibi dersleri sorduğumda "yok" diyorlar. Fıkıh, hadis gibi dersler gördüklerini, ilerde "hoca" olacaklarını anlatıyorlar. (2019 yılında internete "sızan" ya da "sızdırılan", Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait olduğu iddia edilen, resmî görevlilerin bugüne kadar yalanlamadığı, "Dinî-Sosyal Teşekküller, Geleneksel Dinî-Kültürel Oluşumlar ve Yeni Dinî Yönelişler" adlı gizli raporda da, cemaatin hafızlık ve medrese eğitimiyle öne çıktığı belirtiliyor. Rapora göre cemaatte dinî eğitim; Arapça ve Hafızlık Talebeleri, Tekamül Medreseleri ve İhtisas Medreseleri olmak üzere üç aşamalı.)

Gençlerden biri 11 yaşından beri bu kurslarda eğitim gördüğünü söylüyor. "11 yaşıma girdim. Hep aynı kurslar değil ama abla. Alıştım artık. Bu sene yatılı, zorunlu. Ev orası, az kişiyiz zaten, rahatız. Aylık ücret veriyoruz. Başımızda biri var, hocamız zaten içerde. Onla konuş abla," diyor.

Kursun adı Ebrar-ı Ümmet. Çocuklar bu adla kursu bulamayacağımı, Sultangazi'de Mescid-i Selam'da çok fazla kurs olduğunu söylüyor. (Söylediği gibi İstanbul'un bu ilçesinde onlarca bu tip kurs mevcut. Şehrin çeperinde yer aldığı için bu kurslar pek bilinmiyor. Diğer taraftan İslamcı kesimin daha çok yaşadığı yer olmasından dolayı kursların varlığı buralar için olağan bir durum.)

"O adla bulamazsın abla, kimse bilmez. H.Y.'ı (Bir kadının adını veriyor) biliyor musunuz? Orası zaten ful kurs abla," diye yanıt veriyor.

Her sorumda, "Hocamızla konuş abla," dedikleri için soruları kesiyorum. Çocukların verdiği tepki biraz sezgisel, biraz da kapalı bir şekilde yaşamalarının zaman içinde onlara öğrettiği bir tepki. Kolektif bilinçlerinde karşı saftaki her kişiye karşı tedirginler. Tek başına sohbete gelen bir kadın ve üstelik soru soran bir kadından işkillenmeleri ise gayet doğal.

Cemaatin lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun şu sözleri internet ortamından dinlenebilir:

"Kızlar katiyen orta, lise, üniversiteye gitmez. Bunu tekrar tekrar söylüyorum size. Avanaklık etmeyin! 224 bin peygambere gidip bunu danışsanız, 104 kitabı arasanız, bunun fetvası yoktur. Siz melek gibi, nur gibi çocuklarınızı, kızlarınızı nasıl o gibi yerlere teslim edersiniz!"

"Mahmut Efendi", yaşadığı yıllar boyunca cemaatine kız çocuklarının okullardan uzak tutmalarını öğütledi.

Cemaatin kursları resmî değil. Şehrin kimi muhitlerinde tutulan evlerde yatılı kalan çocukların başlarında "hocaları" oluyor. Türkiye'deki eğitim müfredatına karşı olan cemaat, çocukların eğitiminin bu evlerde verilmesini sağlıyor. Kurslar dediysem üzerinde tabelası olan yerler tasavvur etmeyin. Mahalle aralarında, herhangi apartman dairelerinden bahsediyorum. Şehrin yoksul mahallelerinde bu evlerden düzinelerce var. Sadece İsmailağa değil, Süleymancılar da bu yolla çocukları, gençleri topluyor. 3 yaş ve üstü çocuklar, 18 yaş altındaki gençler bu dairelerde "eğitiliyor" ve ayda bir ya da iki kez dışarı çıkartılıyorlar. Kitabın ileriki sayfalarında, bir dönem bu evlerde "eğitim alan" bir kişinin anlattıkları da yer alıyor.

Konuştuğum bir başka genç grup Zeytinburnu'ndaki bir kurstan geldiklerini söylüyor. Diğer konuştuğum çocuk ve gençler ise Esenler'deki bir kursun adını veriyor. Tekrar ifade ede-

yim, bu kurslar kimi muhitlerdeki apartman dairelerinde olan ve daha çok yatılı zorunluluğu bulunan kurslar. Herhangi bir denetime tabi değiller. Çocukların başlarındaki "hocalar" ise cemaat içindeki rollerine göre ya da herhangi sıradan sebeple seçilen kişiler. Sorumluluk verilen kişilerin, gücünü kullanarak korkunç şeyler yapabileceğini basına yansıyan birçok haberden biliyoruz.

Cami, üç hafta boyunca oturacak yer kalmayacak şekilde doluydu. İğne atsan yere düşmez dediklerinden, yüzlerce kadın... Cemaat içindeki bazı kadınlar sohbet boyunca Topçu'nun söylediklerini defterlerine not ediyorlar. Cemaatin temel şartı kadınların çarşafa bürünmesi, erkeklerin sakallı, şalvarlı, sarıklı olması ve cübbe kullanması. Öyle ki sohbete getirilen bebeklerin de başı örtülü. Keza gruplar halinde gelen 7-8 yaşlarındaki kız çocukları da çarşaflı. İlk hafta kalabalık içinde arkalardaydım. Hıncahınç dolan camiye baktığımda ürpermemin nedeni en çok da çarşaf giydirilmiş çocuklardı.

Üçüncü hafta oturduğum yerden çaprazımda kalan gençleri seyrettim. Vaazı dinlemeden, bir süre kendi aralarında sessizce gülüştüler. Çok geçmeden, birbirlerinin üzerini şallarla örterek yumak olup uyudular. Kış günü üç saate yakın yerde oturmak, üstelik ince halı üzerindeki betona oturmak kolay değil. Bir süre sonra hem betona oturmaktan hem hareketsizlikten ayaklarda üşüme, uyuşma baş gösteriyor. Öyle bir üşüme ki, kalın atkımı battaniye gibi kullanmaya başlamıştım.

Gençler camideki kolonlardan birinin arkasında kaldıkları için Topçu'nun ve aralarda dolaşan, kalabalığa yön veren iki kadının gözünden kaçabildiler. Onların neşeli, yaşlarına uygun cıvıl cıvıl hallerini izlerken aynı anda kürsüden duyulan çatallı, öfkeli, ayetlerle parmak sallayan sesi duymak düşündürücüydü. Ancak şunu da söylemeliyim; cemaatin fikirleri modern hayatın tüm yeniliklerine karşı olduğu için Z kuşağını ezici çoğunlukla kapsayacak nitelikte değil. Bu konuyu, yeniden dönüş yapmak üzere burada bırakalım.

Manidar bir tesadüf ki gençler uyurken Topçu şunları diyor: "Çok fazla gülmek kalbi öldürür. Senin çok hareketli olman, oynak olman esnek olduğunu gösterir, yerleşik olmadığını gösterir. Hareketsiz bir şekilde konuşursan o senin yerleşik olduğunu gösterir."

Sohbetten çıktıktan sonra başımı açarak mahallede dolaşıyorum. Çarşamba'da başınız açık bir şekilde dolaşılabilir misiniz? Elbette ama mütedeyyin görünümden uzak, kılık kıyafette "usturuplu" değilseniz bence mümkün değil. Hatta büyük olasılık mahalleden atılır ya da sesli tacizlere, uyarılara maruz kalır ve nihayetinde kendiliğinden çıkmak zorunda bırakılırsınız.

İlk hafta Yavuz Sultan Selim Camii'nin az ötesinde olan imam hatip lisesinin bahçesindeki son derece lüks araçlar dikkatimi çekmişti. Karşı kaldırımdaki kadına binanın bir kısmında kalan tarihî yapının ne için kullanıldığını sorarken "abla" diye hitap etmiştim. Yanına doğru yaklaşınca 35 yaşlarında genç bir kadın olduğunu görmemle, "Kusura bakmayın, gençmişsiniz," dedim. Kadın gülümseyerek, "Önemli değil. Zaten yaşlı gözükmek için yapıyoruz," diyerek yanıt verdi.

Cemaatin kadınlara taşıdığı hayat fikri açısından rafine bir diyalog kurmuştuk. 35-40 yaşlarındaki bir kadın yaşlı gözükmeye niye heves etsin? Hayattan el etek çektirmek tarikat ve cemaatlerin en iyi bildiği iş. Böylece salt kendilerine teslimiyet sağlanabiliyor. Öte dünyaya ilişkin endişeler, kaygılar, korkular bu dünyada kendi içine, cemaatine kapanmayı beraberinde getirdiği için şeyhlerin, hocaların, efendi babaların hikmetleri nereden gelir diye sorgulanmıyor. Psikolojik temeline ilişkin bu çıkarımlar yapılabilir ama iktisadi tarafında da şu reçete uygulanıyor: Yoksul; dünya malına tamah etmemeli ki kendileri dünya malına tapmada tek güç olsun.

H. adındaki kadınla sohbet ederek İsmailağa Camii'ne kadar yürüyoruz. 16 yaşında tesettüre girdiğini, çocukları kursa gitmek istemedikleri için onları okula gönderdiğini, kararlarına saygı duyduğunu anlatıyor:

"İki oğlum var, hafızlığa gönderdim, istemediler gitmek, şimdi okula gidiyorlar. İstemeyince saygı duydum. (...) Benim için milattı. 16 yaşından beri tesettürlüyüm. Allahı'm size de tez vakitte hakiki tesettür nasip etsin. O kıvama gelebilmek için çok fazla sohbet dinlemeniz gerekiyor." (Sohbetimiz esnasında başörtülü değildim.)

İsmailağa Camii'ne çok yakın bir yerde, elbette sadece kadınlar arasında bir dairede yapacakları sohbete gideceğini söyleyerek beni de davet ediyor: "Kuran kursu, ev ortamında, üç beş kadın kendi kendimize okuyoruz yani... Cuma sureleri falan da okuyorlar, isterseniz gelebilirsiniz bugün. Kurs dediğimiz de resmî yer değil, ev ortamı. Zamanı boş şeylerle değil, doğru bir şekilde harcıyoruz." Zehra Işık, *Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları* adlı doktora çalışmasında İsmailağa'daki bu işleyişi şöyle anlatıyor:

"Fatih'te bazı apartman daireleri sohbet mekânı olarak tahsis edilmiştir, bazıları da medrese olarak hizmet vermektedir. Esenler, Güngören ve Bağcılar gibi ilçelerde de çoğunlukla bir apartmanın bodrum katı medrese olarak kullanılmakta ve burada Kur'an bilmeyen kadınlara Kur'an öğretilmektedir. Mahalledeki kadınların Kur'an ve dinî konuları öğrenme ihtiyacını karşılayan medreseler, çoğunlukla kendi mahallelerinin dışında bir yaşamı olmayan bu ev hanımlarına sosyalleşme imkânı tanımaktadır. Katılımcıların cemaate giriş süreçlerinde anneleri, kendilerini kursa götüren başka bir kadın akrabaları veya komşuları etkin rol oynamaktadır."

Davetine olumlu bir yanıt veremiyorum, tedirgin olduğumdan ya da çekindiğimden değil. Sanki bu haddini aşan bir davranış olur diye. Önceki yıllarda bu tip sohbetlere birkaç kez katılmıştım. Kimliğim gizli değildi, gazeteci oluşumdan rahatsız olmamışlardı. Çünkü "şeyh anne" ile çok şeffaf bir ilişkimiz vardı. "Bunlar saçmalık" dediğimde gülümser, hak yoluna girmem için dua ederdi. O sohbetlerde kadınlar, "şeyh anne"nin odasına girip rüyasını anlatır ve bu rüyanın manasına göre mertebe alırlardı.

Çarşamba'da İsmailağa Camii'ne kadar beraber yürüdüğümüz kadınla sohbetin olacağı binanın önünde ayrılıyoruz. Hemen karşısındaki caminin avlusunda biraz vakit geçirdikten sonra Çarşamba'da hacılık malzemelerinin, tesettür kıyafetlerinin, deri, mest, tespih gibi namaz kıyafetlerinin satıldığı dükkânları dolaşıyorum.

Haberim yayınlandıktan sonra artık Çarşamba'ya giremeyeceğime dair mesajlar aldım. Bir süre gitmedim ama yakın zamanlarda Çarşamba sokaklarında birkaç saat geçirdiğimi de söylemeliyim.

İsmailağa cemaatinin hâkim olduğu Fatih Çarşamba'da irticanın en çarpıcı görüntüleri kimi çevreler için "inanç özgürlüğü" kapsamında ele alınıyor. Çetrefilli konular... Üç hafta boyunca katıldığım sohbette tanıklık ettiğim mürşit-mürit ilişkisinde dünyanın şartlarından, değişiminden bağımsız bir şekilde bireyin hayatı en katı şekilde yeniden üretiliyor ve kurulan yapının içinde kadınlar ve çocuklar dikte edileni koşulsuz şartsız yapmakla mükellef.

Sanırım ikinci hafta 35'li yaşlardaki bir kadın varlığımdan şüphelendiği için benim duyacağım şekilde çıkışta çantaların aranacağını söylemişti. Yüzündeki nefreti bugün dahi hatırlıyorum. O zaman da aynı şeyi düşünmüştüm: Bazen cahillik gibi gelen şey tehlikeli bir kurnazlıktır.

Şunu itiraf etmeliyim; sohbetlere katıldığım günler, eğer gazeteci olduğum anlaşılırsa ne olur diye düşündüğüm oldu. İsmailağacılar üzerine yaptığım saha araştırmamdan aylar sonra Adıyaman'a, Menzil köyünde, kadınlar için ayrıca inşa edilmiş yere de gittim. (Kitabın ilerleyen bölümlerinde bahsi geçen yazı dizisi, yayımlandığı halinden daha detaylı içerikle yer alıyor.) İsmailağa'da hissettiğim, gördüğüm şey çok daha yoğun bir dindarlıktı. En kötü ne olabilirdi? Menzil için bir tahminim yok, ki kimliğim ortaya çıktığı takdirde "gavs"la röportaj talebimi ifade etmeyi dahi göze almıştım. Bu yüzden ekstra bir kaygım, kor-

kum yoktu ama İsmailağa'da öngörüm farklıydı. İhtimal dahilinde, aralarında olduğum yüzlerce kadının lincine uğrayacağımı düşündüm. Bazen olayları sıcağı sıcağı yaşarken olduğundan çok daha büyük görme eğilimi olabilir. Fakat bugün de fikrim değişmedi. Beni bekleyen en kötü ihtimal linçti.

İSMAİLAĞA CEMAATİNİN GEÇMİŞİ

Cemaatin yarım asırlık lideri Mahmut Ustaosmanoğlu, 1929'da Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğdu. Ustaosmanoğlu, Osmanlı Devleti'nin son yıllarının Nakşi şeyhlerinden olan ve Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini sessiz bir şekilde sürdüren Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin talebesiydi.

Halidi El Bağdadi'nin halifelerinden Ali Haydar Efendi'nin talebesi olan Ustaosmanoğlu, 1954'te İstanbul'da Fatih Çarşamba'daki İsmailağa Camii'nin imamı olarak görevlendirildi.

Mahmut Ustaosmanoğlu, cemaat içinde "Mahmut Efendi" ya da "Efendi Hazretleri" olarak anılır.

Defalarca kez yazdığım gibi Türkiye'de adı sanı bilinen hemen hemen bütün tarikatlar Nakşibendi'dir. Bu devasa teşkilatın ana gövdesini Nakşibendilik oluşturur. Her birinin merkezi bir camidir. İsmailağa cemaatinin de merkezi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun imamlığını yaptığı İstanbul Fatih'in Çarşamba semtindeki İsmailağa Camii'dir. Cemaat adını da bu camiden alır.

İsmailağa cemaati, İskenderpaşa cemaatinden koparak kuruldu. Ustaosmanoğlu, aynı ilçede imamlık yapan Zahid Kotku ile tanıştı ve İskenderpaşa cemaatine girdi. "Mahmut Efendi'nin" İskenderpaşa'dan kopuşu ise Mehmet Zahid Kotku'nun 1980 yılında ölümünden sonra başladı. Fakat o tarihe kadar Ustaosmanoğlu'nun cemaati, İstanbul'un dışında Türkiye'nin birçok bölgesinde faaliyet göstermeye başlamıştı. "Mahmut Efendi", Osmanlı'nın 56. Şeyhülislamı İsmail Efendi tarafından 1723 yılında yaptırılan İsmailağa Camii'nde kendi cemaatini oluşturmaya başladı.

Ruşen Çakır, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun kendi cemaatini oluşturmaya başlamasını şöyle anlatır:

"Mahmut Ustaosmanoğlu, Osmanlı Devleti'nin son yıllarının önemli Nakşi şeyhlerinden olan ve Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini dar bir halkada sessiz bir şekilde sürdürmek durumunda kalan Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin talebesiydi. 'Mahmut Hoca', 1960'ta ölen mürşidinden devraldığı şeyhlik faaliyetlerini uzun bir süre Gümüşhaneli Dergâhı Şeyhi Mehmet Zahit Kotku'ya saygı içinde sürdürdü. Kotku'nun ölümünden sonra (cenaze namazını bizzat kendisi kıldırmıştı) Prof. Mahmut Esad Coşan'ın şeyh olmasıyla çizgisini daha da bağımsızlaştırdı."[82]

İSKENDERPAŞA'DAN DOĞAN İSMAİLAĞA CEMAATİ / İSKENDERPAŞA, BUGÜNKÜ ADIYLA HAKYOLCULAR

Burada Mehmet Zahit Kotku'ya, İskenderpaşa cemaatine de kısaca değinmek gerek. Kotku, 1897 yılında Bursa'da doğmuştu. Gençlik yıllarında ise Nakşibendi şeyhi Ömer Ziyaüddin ed Dağıstani'nin öğrencisi oldu.

İstanbul Cağaloğlu'ndaki Fatma Sultan Camii'nin müştemilatında olan Gümüşhanevi Dergâhı'nda dersler aldı. Bu dergâh/tekke artık bildiğiniz üzere Nakşibendi tarikatının Halidi kolunu temsil ediyordu. 30 Kasım 1925'te tekkeler kapatılınca, Mehmet Zahit Kotku Bursa'ya döndü ve 1952 yılına kadar orada yaşadı.

Sonrasında İstanbul'a dönen Kotku, 1950'li yılların ikinci yarısında İstanbul Fatih'teki İskenderpaşa Camii'nde imamlık yapmaya başladı ve burada İskerderpaşa cemaatini kurdu. Cemaatin şeyhi Mehmet Zahid Kotku, kurduğu cemaatle siyasetin de tam göbeğine oturdu. Kotku, 1960'lardan itibaren Türkiye'deki sağ-muhafazakâr siyasete pek çok ismi kazandırdı. Bunlardan en bilineni ise Necmettin Erbakan. Ancak Erbakan'ın yanında, Turgut Özal, Recai Kutan, Korkut Özal, Nevzat Yalçıntaş gibi isimler de İskenderpaşa cemaatinin içinden çıktı. Öyle ki, Cum-

82 Çakır, 2022, s. 67.

hurbaşkanı Tayyip Erdoğan da, AKP'yi iktidara taşıyan 3 Kasım 2002 seçimlerinden zaferle çıktıktan sonra ilk cuma namazını Ankara'da İskenderpaşa şeyhi Mehmet Zahid Kotku'nun adını taşıyan camide kıldı. Bugün ise "Hakyolcular" olarak bilinen İskenderpaşa cemaati, AKP döneminde devlet içindeki gücüne güç kattı ve özellikle eğitim alanında büyük sıçramalar yaptı.[83]

İsmailağa cemaatinin yani "Mahmut Efendi"nin İskenderpaşa Dergâhı'ndan en önemli farkı onlar gibi hadis-sünnet temelli bir eğitim değil fıkıh temelli bir tasavvufi faaliyet sürdürmesidir. Hanefiliğin kurucusu İmam-ı Azam, Ebu Hanife'nin ve onun fıkhi öğretisine sarsılmaz bir şekilde bağlı olan sonraki fakihlerin içtihat ve fetvalarını bugün olduğu gibi taklit etmeye çalışan Mahmut Hoca, modern dünyanın tüm yeniliklerine büyük bir şüpheyle yaklaşıyor ve bunların büyük bir kısmını (genellikle sorgulama ihtiyacı bile hissetmeden) kökten reddediyor. [84]

1954 yılında Diyanet'in imamı olarak İsmailağa Camii'nde göreve başlayan Ustaosmanoğlu, 1997 yılında emekli bir imam olarak değil, İsmailağa cemaatinin şeyhi olarak Diyanet görevinden ayrıldı.

2022 yılındaki ölümüne kadar cemaat üyeleri tarafından "Efendi Hazretleri" olarak anılan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ölümünün ardından yerine vekil olarak Hasan Kılıç seçildi.

Yaşadığı yıllarda Beykoz'da ikamet eden Mahmut Ustaosmanoğlu, 24 Haziran 2022'de İstanbul'da Sakızağacı Mezarlığı'na defnedildi. Edirnekapı'da yer alan mezarlığa özellikle cuma günleri gruplar halinde sarıklı, şalvarlı erkek müritler ve erkek çocuklar, çarşaflı kadın ve kız çocukları gelir. Fırsat buldukça cuma günleri bu ziyaretlerde bulundum. Birkaç yıl önce Thomas Bernhard'ın *Bitik Adam*'ını okurken şöyle bir cümle dikkatimi çekmişti: "Kuramda anlıyoruz insanları ama uygulamada onlara

83 Fethi Yılmaz, *Katli Vacip-Tarikatların Sır Cinayet Dosyaları*, beşinci basım, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2021, s. 92.

84 Çakır, 2022, s. 67.

katlanamıyoruz." Kabristana gelen çoluk çocuk şalvarlı, sarıklı, çarşaflı insanlar yanımdan geçerken sanırım hissettiğim şey içten içe buydu. Yeri geldi ölüm fetvası veren, bilhassa kadınların hayatını yok oluşa, görünmezliğe, güçsüzlüğe eşitleyen yobaz "Mahmut Efendi" mezarında bile öğretisini yaymaya devam ediyordu.

Ruşen Çakır'ın *Ayet ve Slogan* kitabından uzunca bir alıntıya yer verelim:

"Başta memleketi Trabzon olmak üzere Kayseri, Tokat, Adapazarı, İzmit gibi illerde önemli bir potansiyele sahip olan cemaat esas olarak İstanbul'un Fatih, Ümraniye, Beykoz, Üsküdar gibi semtlerindeki faaliyetleriyle dikkat çekiyor. Müritlerinin önemli bir bölümü dar gelirli ve eğitim düzeyi düşük kişilerden oluşan cemaatin İstanbul'daki etkisi, pratik olarak bakıldığında şeyhin burada ikamet etmesinden kaynaklanıyor. Ancak cemaatin söylemini tamamıyla modern dünyaya kökten karşı çıkış üzerine oturtması, ülkenin bu en büyük metropolünde gelenekleriyle kozmopolit kültür arasında sıkışıp kalmış taşra kökenli insanlar arasında yankı bulmasına yol açıyor. Bu acımasız modern cangılda ekonomik, kültürel ve hatta dinsel açıdan horlanan, ezilen, dışlanan bireyler, tek başına kılık kıyafetleriyle bile 'karşıt saflarda' tedirginlikler, kaygılar ve korkulara yol açarak kolektif bir intikamın keyfini yaşıyorlar. Ama esas olan bu intikam arzusu değil. Modernleşmeye karşı koyma adına geleneklere sarıldıklarında, esasında hiçbir zaman bir gelenek olarak yaşamadıkları, ama şeyhlerinin kendilerine atalarının gelenekleri olarak sunduğu ritüellerle kendileriyle barışık, anlamlı, huzurlu, güvenli bir yaşam sürmeye başlıyorlar. Fakat, yukarıda değindiğimiz, 'toplumu iki kutuba ayırma' teorisi, kolektif bilinci yeniden üretmede zorunlu olunca, 'düşman' kutupla her karşılaşma onlarda da tedirginliklere neden oluyor. Bu tedirginlikleri aşmada en büyük yardımı da şeyhlerinden bekliyorlar. Böylelikle, şeyhten öğrendikleri toplumsal tavır alışı sürdürebilmek için tekrar şeyhlerine dönmeleri gerekiyor."[85]

85 Çakır, 2022, s. 68.

Satırlar içinde geçen "intikam", "karşıt saf", "tedirginlik içinde şeyhe tekrar dönme" gibi kavrayışlar benim açımdan da kısmen meselenin çekirdeklerini oluşturan tespitler. Yukarıda dediğim gibi kuramsal anlamda anladığımı düşünüyorum. O zaman sosyoekonomik duruma göre bu sonuca evrilen binlerce müridi, olağan bir sonuç olarak görmek mi gerekir? Marksizmin Stalinist yorumu nasıl kusurlu bir düzen yaratmışsa, dinin bu yorumuna da söz söylemek, özgürlükler sirkine halel getirmez sanırım. Özgürlükler sirki diyorum evet, kitabın girişinde de bu çağa özgü aşırılıkların bize ait hangi değer varsa silip süpürdüğünü anlatmaya çalışmıştım.

"Mahmut Efendi"nin', TikTok, Instagram gibi sosyal medya platformlarında yayınlanan, ölmeden kısa bir süre önce olduğu anlaşılan görüntülerine baktığımızda ise sarih şekilde dedikleri anlaşılmayan, zihin bulanıklığı yaşadığı ayan beyan belli olan bir şeyh görürüz. Sarığını çıkartarak kaşımak istediği başını kaşıyamaz, yardımcıları kaşır, yardımcı olur. İki büklüm olmuş hocayı ürkütmeyecek şekilde yavaş hareketlerle kulağına eğilinip fısıldanır. Kulakları zor işiten "Efendi Hazretleri" söyleneni anlamaz ama dua eder, tespih çeker. Ona âdeta bir bebek gibi yaklaşılır, elleri öpülür. Odasına giren çoğu kişiyi tanımaz, yardımcıları hatırlatmaya çalışır. Ziyaretçileri dizleri üzerinde sürünerek ona sırtını çevirmeden gerisin geri çıkar. Hoca hemen her ziyaretçinin karşısında duygulanır, ağlar. Bazen tekerlekli sandalyesiyle kalabalığın önünden geçirilir, çocukların ona sarılmasına müsaade edilir. Üşümesin diye omuzları ve göğsü örtülecek şekilde şalla sarılmıştır. Günbegün "ilahi varlığı" ihtiyarlıkla daha çok pekiştirilir. Şeyh; doğum, çocukluk, yetişkinlik ve ölüm seyrindeki her insan gibi yaşlılık döneminde çocuklaşmıştır. Ona duyulan sevgi de çocuksu hal almıştır. Sevginin bu halini yaşayan binlerce mürit için hoca; saflığın vücut bulmuş halidir, bu dünyada tutunacak en güzel şeydir, varlığı şanstır, hele onun müridi olmak, himmetinden yararlanmak, duasını almak kulların içindeki en büyük ayrıcalıktı.

Mahmut Efendi 93 yaşında öldü. Cenaze töreninde söz alan oğlu Ahmet Ustaosmanoğlu cemaatin yeni liderinin Hasan Kılıç olduğunu açıkladı. Kılıç da Ustaosmanoğlu gibi Trabzon'un Çaykara ilçesi doğumlu. Mahmut Efendi'nin sadece halifesi değil dünürü de. Mahmut Efendi'nin oğlu Ahmet Ustaosmanoğlu'nun kayınpederi. 24 Haziran 2022 itibariyle posta geçen Hasan Kılıç 92 yaşındaydı. O da cemaat ileri gelenleri ve müritleri tarafından tıpkı Mahmut Efendi'nin karşılandığı gibi karşılanıp, benzer görüntüler verdi. Bu kitap yayımlanmadan kısa süre önce 22 Nisan 2024'te 95 yaşındaki Hasan Kılıç vefat etti. Hasan Kılıç'ın İstanbul Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazında, AKP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın önünde, İsmailağa cemaatinin yeni lideri açıklandı. Trabzon doğumlu, 80 yaşındaki Fikri Doğan, cemaatin yeni şeyhi oldu.

İsmailağa Camii imamı ve benim de vaazlarını dinlediğim Salih Topçu, "Hasan Kılıç'ın halifesi" olarak Fikri Doğan'ın tayin edildiğini açıkladı. Topçu, "Cemaatimiz üzerinde bazı hesaplar yapıldı. Hocalarımız şehit edildi ama cemaatimiz sükunetini hiçbir zaman kaybetmedi. Hasan Hoca Efendi'nin tensibiyle camiamızın başında Ahmet Fikri Doğan Hocamız olacaktır," diye konuştu.

Cemaatin geçmiş yıllarda cinayetle sonuçlanan post kavgalarına karşın son yıllarda posta oturanların ihtiyar kişilerden seçilmesi sadece tecrübeli olmaları ya da rabıta gereğiyle açıklanamaz. Ömrünün son demlerinde olan bu kişiler diğer cemaat ileri gelenleri tarafından yönlendirilebiliyor ve ayrıca cemaate mensup binlerce müritte derin saygı uyandırıyorlar. Diğer taraftan ihtiyar şeyhler sayesinde sular durulabiliyor. Yaş gereği mülayimleşen, sesini yükseltemeyen, bebeklik dönemine dönmüş bir ihtiyar, güç savaşları arasında herkese dinlenme fırsatı veriyor.

İSMAİLAĞA CEMAATİNDE CİNAYETLER ÖLÜM FETVASI VERİLDİ, MÜFTÜ HASAN ALİ ÜNAL ÖLDÜRÜLDÜ

"Mahmut Efendi", 1982'de cemaatinin faaliyetlerini sorgulayan ve hatta kimi uygulamalarına izin vermeyen müftünün öldürülmesine ilişkin fetva vermişti. Ve gerçekten de öldürülmesine fetva verdiği Üsküdar İlçe Müftüsü Hasan Ali Ünal, 6 Temmuz 1982'de Üsküdar Namazgâh Camii yakınlarındaki bir inşaatta ölü bulundu.

Ünal, Cumhuriyet tarihi boyunca silahlı saldıraya uğrayan ilk müftüydü. Öldürüldüğü tarihte, ülke 12 Eylül askerî darbe rejiminin yönetimindeydi. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı 16 Mart 1984 tarihinde iddianameyi hazırladı. İddianamedeki yedi sanıktan biri "Mahmut Efendi", diğeri ise İmdat Kaya'ydı. İmdat Kaya ismini kimi okur hatırlayabilir. Birkaç paragraf sonra o ismin kim olduğunu anlatacağım.

İddianameyi hazırlayan Cemal Çakar, altı sayfalık iddianamenin ikinci sayfasında şu ifadeleri kullanmıştı:

"Bu gruptan şeyh olarak tanınıp bilinen Mahmut Ustaosmanoğlu, Ahmet Özer, Ahmet Vanlıoğlu, İmdat Kaya ve Muhittin ismindeki şahıslar olaydan önce İsmailağa Camii'nde toplantı yaptı. Bu toplantıda müftünün öldürülmesi doğrultusunda fetva niteliğinde karar aldılar."[86]

Müftü Hasan Ali Ünal, 1979 yılında Üsküdar Müftülüğü'ne tayin edilmişti. Müftü olduktan sonra cemaatin buradaki kimi faaliyetlerine izin vermeyecekti. Onur Konuralp imzalı *Hürriyet*'teki yazı dizisinde müftünün ölümü manşete şöyle taşınmıştı: "Elini Üsküdar'dan çek diyen müftüye 5 kurşun." Haberde, Ünal'ın Diyanet onayı olmadan Kuran kursu açmak isteyen İsmailağa cemaatine izin vermediği, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Üsküdar sınırları içinde vaaz verme talebine de Ünal'ın

86 Yılmaz, 2021, s. 48.

karşı çıktığı yazıyordu.[87] Müftü Hasan Ali Ünal, bunlar dışında Diyanet imamlarının ilçede şalvar giymelerini de yasaklamıştı.

Müftü, İsmailağa cemaatini karşısına almıştı ama bakıldığında sadece devletin müftüsü olarak görevini yapıyordu. Bu yüzden bağış alacağı bahanesiyle çağrıldığı yerde pusu kurularak öldürülmesi kimsenin aklına gelmezdi.

12 Eylül mahkemesi savcısı mütalaasında "kesin ve inandırıcı delil olmadığını" ifade ederek, "şüpheli bir durumun söz konusu olduğunu" belirtti. Ve "Şüpheden sanık yararlanır" prensibine dayanarak Ustaosmanoğlu, Vanlıoğlu, Özer ve Kaya'nın beraatini istedi.

"Mahmut Efendi", "faaliyetlerine engel olduğu için Üsküdar Müftüsü Hasan Ali Ünal'ın öldürülmesine fetva verdiği" iddiasıyla İstanbul 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde idam istemiyle yargılanmış ve sonunda 1985'te beraat etmişti. Bunun dışında, gazetecilerin gizlice kaydettikleri bazı vaazlarının yayımlanması üzerine birkaç kez kovuşturmaya uğrayan Mahmut Hoca hiçbir zaman mahkûm olmadı. Hakkında yapılan bütün ihbarlar, onun ününün daha da artmasına, müritlerinin "Ona bir şey yapamazlar" şeklindeki inançlarının iyice pekişmesine vesile oldu.[88]

Gelelim İmdat Kaya ismine... Müftü Ünal'ın öldürüldüğü tarihte İmdat Kaya, Balat'taki Hızır Çavuş Camii'nde imamlık yapıyordu. Akıncılar Davası[89] sanığı da olan İmdat Kaya, 1986

87 Elini Üsküdar'dan çek diyen müftüye 5 kurşun, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/elini-uskudar-dan-cek-diyen-muftuye-5-kursun-5304267#:~:text=%C3%9Csk%C3%BCdar%20%C4%B0l%C3%A7e%20M%C3%BCft%C3%BCs%C3%BC%20Hasan%20Ali,Hi%C3%A7bir%20faaliyetlerine%20g%C3%B6z%20yummuyordu Erişim tarihi: 23 Ekim 2006.

88 Çakır, 2022, s. 67.

89 Akıncılar Davası: İslamcılığın siyasal alandaki kurucusu ve sözcüsü olarak görülebilecek isim Necmettin Erbakan'a ait olan Millî Görüş kavramı İslamcı siyasetin temelini oluşturuyordu. Sosyal ve ekonomik kalkınmanın manevi tarafına vurgu yapılması, bu noktada da İslam'a müracaat edilmesi Millî Görüş'ü diğer kalkınmacı görüşlerden ayıran şeydi. Bu dönemde özellikle 1970'lerin sonlarında Ortadoğu'da radikal İslami hareketler gelişmiş ve yükselişe geçmişti. İran'da şahlık rejiminin yıkılması, Sovyetler'in

yılında bu davadan beraat eden 34 kişi arasında yer aldı. Ancak Türkiye, İmdat Kaya ismini Müftü Hasan Ali Ünal cinayeti ile değil de 1990'lı yılların ikinci yarısında gündeme gelen konuşmaları ile tanıdı. 1944 doğumlu, Artvin'in Şavşat nüfusuna kayıtlı İmdat Kaya, İsmailağa cemaatine yakınlığıyla biliniyordu. 28 Şubat süreci öncesinde ve sonrasında yapılan yargılamalarda İmdat Kaya'nın yaptığı konuşmalar gündeme geldi. Çünkü Kaya, Refah Partisi'ne çok yakın isimler arasında idi. Öyle ki, Refah Partisi'nin kapatılmasında, yöneticilerinin idamla yargılanmasında İmdat Kaya'nın sözlerinin çok etkili olduğu da söylendi, yazıldı.[90] Ünal'ın sarf ettiği o sözlerden biri şuydu:

"Laik demokrat kafalı insanların namazları kılınmaz. Zorlarlarsa karşı gelmeyin. Cenazesi yıkamak için yanınıza gelince, yasaktır diyerek kimseyi almayın. Artık baş başasınız, onu orada bir güzel hallettikten sonra pamuk kullanmayın, bizim memleketimizde budaklı odun çok..."

Afganistan işgali (1979) ve orada Kızıl Ordu'ya karşı yürütülen "cihat" gibi gelişmeler Türkiye'yi de bu radikal dalgalanmanın içine çekti. Konya'da düzenlenen Kudüs Mitingi bu radikalleşmeyi gösteriyordu.

Millî Görüş'ü temsil eden MSP dışında, Millî Türk Talebe Birliği (MTTB), Akıncılar, Akıncı-Güç gibi İslamcı gençlik örgütleri de bu dönemde İslamcı siyasetin aktörlerini oluşturuyordu. MTTB'nin 1969'daki kongresinde milliyetçi-ülkücü gençler birlikten tamamen çekildiler ve Ülkü Ocaklarına yöneldiler. MTTB, İslamcı bir çizgide 1980'e kadar varlığını sürdürdü. 1974'te ay-yıldız ve bozkurttan oluşan amblem, hilal içinde kitaba dönüştürüldü. Bu tarihten sonra birlik MSP çizgisine oturdu. 12 Eylül'de diğer dernekler gibi kapatıldı. Mart 2008'de Talebe Birliği Federasyonu olarak yeniden kuruldu ve faaliyetlerine devam ediyor.

Akıncılar Derneği ise 1976'da kuruldu. Ancak bir süre etkisiz kaldı. 1978 yılında Millî Selamet Partisi ile somut ilişkiler geliştirdi; MSP, Akıncılar'ı gençlik kolu olarak sahiplenmişti. Ancak Akıncılar'ın miting ve parti salon toplantılarında attığı sloganlar MSP için kaygı verici olmaya başladığından 1979'un sonlarından itibaren Akıncılar'a karşı temkinli davranmaya başladı. 1979 Aralık'ta Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatılan Akıncılar Derneği, Mart 1980'de Akıncı Gençlik Derneği olarak kuruldu ama 12 Eylül'le birlikte bu dernek de kapatıldı (Atılgan, Aytekin, Ozan, Saraçoğlu ve diğerleri, 2015, s. 707).

90 Yılmaz, 2021, s. 54.

Kaya'nın zihniyetini gizlemediği benzer sözleri arşivlerden bulunabilir. 28 Şubat sürecinde Türkiye'den ayrılan Kaya, AKP'nin iktidara gelmesinden sonra Türkiye'ye döndü. Şu an saygın ve âlim isimler arasında sayılıyor.

CEMAATİN BAŞINA GEÇECEĞİ DÜŞÜNÜLEN İKİ İNSAN ÖLDÜRÜLDÜ

Hızır Ali Muradoğlu, İsmailağa cemaatinin lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun damadıydı. Cemaatin başına geçeceği düşünülüyordu. 17 Mayıs 1998'de İsmailağa Camii'nde ders verdiği sırada vücuduna sıkılan yedi kurşunla öldürüldü. Katil zanlısı Ufuk Salih Hantal, yıllar sonra ortaya çıktı fakat "Cezai ehliyeti yok" denilerek serbest bırakıldı. Muradoğlu'nun cenaze namazı Fatih Camii'nde kılındı. Cenaze namazının en ön safında ise o dönem İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan da vardı.

Zanlı Ufuk Salih Hantal'ın faili olduğu kişi sadece Hızır Ali Muradoğlu değildi. İsmailağa cemaatinden olan Ahmet Kurt'u Şubat 2001'de öldürmüştü. Diğer cemaat üyesi Ömer Temiz'i de Nisan 2000'de öldürdüğünü itiraf etmişti. Fethi Yılmaz, *Katli Vacip* adlı çalışmasında bu garip süreci şöyle anlatıyor:

"Şubat 2001'de öldürülen Ahmet Kurt'un cesedinin yanında bulunan anahtar, Ufuk Salih Hantal'ın evinin kilidini açmıştı. Hantal ilk ifadesinde Muradoğlu'nu öldürdüğünü itiraf etti. Hantal, Muradoğlu'ndan sonra cemaat üyesi Ömer Temiz'i de Nisan 2000'de öldürdüğünü söyledi. Hantal ilk sorgusunda, cemaatte kendisine kötü davranıldığı için cinayetleri işlediğini anlattı. Sonra işin içine 'cinsel taciz' ve 'cinler' girdi.

Ahmet Kurt'u kendisini taciz ettiği için öldürdüğünü söyleyen Hantal, Muradoğlu'nu ise cinleri üzerine saldığı ve bakışlarından rahatsız olduğu için öldürdüğünü anlattı.

Ömer Temiz cinayeti içinse, 'O pislik bir herifti. Ben aslında toplumu bir pislikten kurtardım,' şeklinde konuştu. Dönemin

İstanbul Cumhuriyet Savcısı Hüseyin Yıldız hazırladığı iddianame ile Hantal hakkında idam cezası istedi. Üç cinayetten yargılanan Ufuk Salih Hantal hiçbir ceza almadı. Çünkü mahkeme akıl sağlığının yerinde olmadığına hükmetti."

Hızır Ali Muradoğlu cinayetinden 8 yıl sonra, 3 Eylül 2006 tarihinde, yine bir pazar günü, aynı şekilde İsmailağa cemaatinin veliahtı olarak görülen Bayram Ali Öztürk de öldürüldü. Öztürk de yine İsmailağa Camii'nin içinde sohbet verdiği mihrapta yanına yaklaşan cübbeli, sarıklı, şalvarlı biri tarafından kalbine saplanan kasap bıçağı ile öldürüldü. Öztürk'ü bıçaklayan 27 yaşındaki Mustafa Erdal, İsmailağa Camii'nin içinde linç edilerek öldürüldü.

Binlerce müridi olan cemaatin başına geçmek hem siyasi hem de ekonomik gücü elinden tutmak anlamına geliyor. Bu sebeple cemaatin lideri olacağına kesin gözüyle bakılan kişiler, dindarların "Allah'ın evi" olarak gördüğü kutsal bir mekânda, camide canice öldürüldü.

İsmailağa cemaati lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yakınındaki isim ve Marifet Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Şefik Kocaman, 2016 yılında Fatih Çarşamba'da bıçaklı saldırıya uğradı. Bu saldırının ardından Marifet Grubu açıklama yaparak saldırganın "Cübbeli Ahmet Hoca" olarak tanınan Ahmet Mahmut Ünlü'ye yakın bir isim tarafından yapıldığını söyledi. Bu olayın ardından, İsmailağa cemaatinin içinden çıkan Fatih Medreseleri ile Ahmet Mahmut Ünlü'ye yakın Kıyam-Der, 2017 yılında Mekke'de birbirine girdi. İki grup arasındaki çatışmada sekiz kişi yaralandı. Bu sekiz kişinin içinde bıçaklanan 14 yaşında bir kız da vardı.[91]

CEMAATİN AKP'YLE İLİŞKİSİ

İsmailağa cemaatinin Fatih'teki İsmailağa Vakfı'nı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere iktidardan birçok ismin sık sık ziyaret ettiği bilinir. 23 Haziran 2022'de

91 Yılmaz, 2021, s. 128.

İstanbul'da böbrek rahatsızlığı nedeniyle tedavi gördüğü hastanede 93 yaşında hayatını kaybeden İsmailağa cemaati lideri Mahmut Ustaosmanoğlu için Fatih Camii'nde cenaze töreni düzenlendi. Fatih Camii'ndeki cenaze törenine Cumhurbaşkanı ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan da katıldı. Erdoğan törende yaptığı konuşmada, Ustaosmanoğlu için "İlim, irfan ve hikmet sahibi âlimimizi son yolcuğuna uğurluyoruz. Fatih İmam Hatip'te öğrenciyken kendisini dinlerdik," dedi.

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Ulaştırma Bakanı Adil Karaismailoğlu, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank, AKP Genel Başkanvekili Numan Kurtulmuş, Gelecek Partisi Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu, Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Destici, eski Adalet Bakanı Abdulhamit Gül, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan cenaze törenine katılanlar arasındaydı.

TALİBAN YÖNETİMİ İLE GÖRÜŞEN CEMAAT

İsmailağa cemaatinin yakın zamanda Afganistan ziyareti de dikkat çekmişti. Cemaat, Ekim 2022'de Taliban yönetiminin bakanlarıyla görüştü. "İsmailağa cemaatinin yurt dışı hizmet birimi" olarak tanıtılan İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF), İsmailağa'nın önde gelenlerinin de katılımıyla Kabil'de Seyyidül Murselin Medresesi'nin açılışını yaptı. Heyet, daha sonra Taliban yönetiminin İçişleri Bakanı Siraceddin Hakani, Dışişleri Bakanı Emirhan Muttaki, Eğitim Bakanlığı Vekili Mevlevi Habibullah Ağa ve Enerji ve Su İşleri Bakanı Molla Abdullatif Mansur'u ziyaret etti.

İDDEF'in sosyal medya hesabından "Adım adım Afganistan" etiketiyle yapılan paylaşımda, "Afganistan'da bulunan heyetimiz, Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçisi Cihad Enginay ile bir araya geldi. Görüşmede, yapılan çalışmalar hakkında bilgilendirme ve planlanan çalışmalar ile ilgili istişarelerde bulunuldu," denildi.

Cemaatin okullara karşı olması, kız çocuklarını izinsiz kurslarda okutmayı emretmesi Taliban yönetiminin zihniyeti ile birebir aynı. Bundan olacak ki, cemaat Afganistan Eğitim Bakanlığı ile de görüştü. "Adım adım Afganistan" etiketiyle yapılan paylaşımda şöyle denildi: "Camiamızın kıymetli hoca efendileriyle yapmış olduğumuz ziyaretler devam ediyor. Afganistan Eğitim Bakanlığı Vekili Mevlevi Habibullah Ağa ile ülkedeki eğitim durumunu konuştuk. Ümmetin birliği için dualar ettik."

Burada cemaatin İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) üzerinden yürüttüğü "çalışmalara" da yer vermek gerekiyor. İDDEF'in internet sitesinde Güney Kore'den Meksika'ya uzanan 55 ülkede faal olduğu, çalışmalar kapsamında, "80 medresede 400'ün üzerinde hoca ile 11 bine yakın talebenin ilim tahsilini sürdürdüğü" belirtiliyor. Gambiya, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Benin, Nijer, Gana, Etiyopya, Somali, Kenya, Uganda, Tanzanya, Sudan, Nijerya cemaatin faaliyetlerini yürüttüğü ülkeler arasında. Sitede, "Afrika, misyonerlik faaliyetlerinin ve ehl-i sünnet dışı akımların yoğun propagandasıyla karşı karşıya bulunduğundan, bölgedeki hizmetler hayatî önem taşıyor," ifadesi yer alıyor. Bu satırlar aklınıza, Fethullah Gülen yapılanmasının yoğun çalışma yürüttüğü Afrika kıtasına önem verişini getirebilir.

27 Mart 2024'te İsmailağa cemaati, kamuoyunda "Cübbeli Ahmet Hoca Efendi" olarak bilinen Ahmet Mahmut Ünlü'yü cemaatten ihraç ettiğini duyurdu. Bunun üzerine "Cübbeli Ahmet Hoca Efendi" sahibi olduğu Lalegül TV'de yapmış olduğu programda İDDEF için şu iddialarda bulundu: "İDDEF... Onu da patlatacağız. 40'ı aşan ülkede faaliyet yapan İDDEF, onların da ne yaptığını delilleriyle ortaya koyacağız. Topladığınız paraların nerelere gittiğini, ey gidi ey..."

"Cübbeli Ahmet Hoca Efendi" bu iddialarının, tehditlerinin arkasını getirmedi, somut herhangi bilgi paylaşımı yapmadı. Ünlü, "Hasan Efendi"nin şeyhliği döneminde ona bağlılığı kabul etmediğini ve bu sebeple cemaatle hiçbir ilgisinin kalmadı-

ğını açıklamıştı. Hasan Kılıç'ın vefatından sonra ise 23 Nisan'da Fatih Camii'ndeki cenaze namazına katılmayıp, Fatih Caddesi üzerinde kılınan cenaze cemaati arasına karışarak namazını kıldı. Bunun sebebi, cenazeden yaklaşık bir ay önce cemaatten atıldığının açıklanmasıydı.

Cübbeli Ahmet Hoca Efendi, Kılıç'ın cenaze töreni öncesinde ise İbrahim Uslu'yu şeyh olarak ilan ettiklerini duyurmuştu. Hüseyin Avni, Mustafa Özşimşekler ve Emre Altınkum ile birlikte kimin emrine tabi olduklarını YouTube hesabından duyuran Cübbeli Ahmet Hoca, açıklamada, "Onu başımıza emir seçtiğimize dair arzuhalde bulunduk. Kendisi istihare yaptı, bunun neticesinde kabul buyurdular," demişti.

CİHANER'İN İSMAİLAĞA ARAŞTIRMASI VE MAKAM ODASINDA GÖZALTINA ALINMASI

Dönemin Erzincan Başsavcısı İlhan Cihaner tarafından 2 Kasım 2007 tarihinde İsmailağa cemaatine soruşturma başlatılmıştı. 20 ile yayılan soruşturma iki yıl sürdü. Cihaner yine o dönem İsmailağa ile birlikte FETÖ, Menzil ve Süleymancılara da soruşturma açmıştı.

Cihaner'in iki yıl sürdürdüğü iki ayrı soruşturmaya, 2009 yılında FETÖ'cü, dönemin Erzurum Özel Yetkili Cumhuriyet Savcısı olan Osman Şanal el koydu. Cihaner makamında gözaltına alındı ve tutuklandı. Böylece Şanal iki soruşturmanın da üstünü kapattı.

Cihaner, çocuklara yatılı ve gündüzlü dinî eğitim verme üzerinde yoğunlaşan İsmailağa cemaatine bağlı Medine Vakfı hakkında soruşturma başlatmıştı. İki yıl boyunca yapılan soruşmada onlarca dinleme kaydı da bulunuyordu. Kayıtlarda yok yoktu fakat cemaat, kendilerine yapılacak operasyondan günbegün haber alıyordu. Milletvekillerinden bürokratlara, medya patronlarından bakanlara, polislerden askerlere kadar uzanan yüzlerce isimle temas halindeydiler.

"Modern dinler sadece birkaç bin seneliktir. Dinler çıkmadan önce insan psikolojisinin kökten bir farklılık gösterdiğini düşünmek zordur. Elbette din ve kültürün de oynayacak rolleri vardır ama ahlakın temel taşları kesinlikle insan öncesi dönemden kalmıştır."

Frans de Waal, *İçimizdeki Maymun - Biz Neden Biziz?*

SOHBETİN ÇEKİRDEĞİ: BİZİM DIŞIMIZDAKİ ZEHİR

"Bağnaz, dar kafalı olacaksınız, belanızı mı arıyorsunuz!"

İsmailağa Camii imam hatibi Salih Topçu tarafından her pazartesi günü saat 09.30'da sadece "hanımlarla" yapılan sohbet üç saate yakın sürüyor.

Saat 10.00'a doğru cami hıncahınç dolduğu için cemaat, caminin dışına taşar vaziyette. Kapı girişlerinde ise daha çok gençler oturuyor. Sohbete katılan kadınlar arasında şehir dışından gelenler de var.

Ancak en dikkat çeken şey cemaat içinde gençlerin daha çok olması. İstanbul'un çeşitli semtlerinden araçlarla getirilen "talebelerin" başında "hoca" dedikleri kadınlar "bulunduruluyor". Bulunduruluyor diyorum çünkü kadınlar arasındaki irşat faaliyetlerinin, ibadet için biraraya gelme gibi sıradan görülebilecek davranışların her bir aşamasından cemaatin erkekleri haberdar ve istisnasız her cemaat lideri, kadın müritlere, "Benim giremeyeceğim yerlerde siz olacaksınız," tembihinde bulunur. Menzilci kadınlarda bu bahsi geçen seçilmiş kadınlara "vekil anne" denir. Başka cemaatlerde ise "şeyh anne", "abla" gibi isimler kullanılır.

Bu küçük notumdan sonra yine o güne döneyim... Başlarındaki "hocalarının" etrafında oturarak sohbeti dinleyen gençlerin can kulağıyla sohbeti dinlediklerini söyleyemem. Orta yaş üstü kadınlar ise sohbeti dinlemede daha dikkatli. Elinde kalem-defter not alanlar, zikir çeker gibi bedenini sağa sola ya-

vaşça hareket ettirenler, gözleri kapalı halde hocanın söylediği her sözden sonra kutsal sözlerin yüceliği karşısında huşu içinde başlarını sallayan kadınlar...

Salih Hoca'nın sözlerinde en çok tekrarlanan şey "dışarının", kendileri dışındaki tüm kesimlerin zehirli olduğu. Bu sözler sohbetin ana çekirdeğini oluşturuyor, geri kalan diğer tüm cemaat içtihatları bu bilginin etrafında dönüyor. Kadın müritlere zerk edilen "bizim dışımızdakiler zehir" bilinci ana çekirdek, diğer tüm unsurlar bu manyetik alanın etrafında dönen yardımcı öğeler gibi. Yani düzenin kurucu unsuru "dışarının zehirli olduğu".

Cemaat, "zehirli" görülen ötekilere karşı kendi içinde sıkıca kenetli. İnsanlığın en temel özelliklerinden biri, "biz"i yaratabilmek için "diğeri"ne, "öteki"ye ihtiyaç duymasıdır. Ortak düşman birlik ve nizamı beraberinde getirir. Kimi antropologlardan Nazi iktidarının baş hukukçusu Carl Shmitt'e bu söylenir. İnsan tabiatı bu eğilimdedir.

Dostluk ve düşmanlık zımni bir anlaşma içerir. Tarafların birbirlerine karşı varlık ön koşulu, adı konulmayan ve hatta bir anlamda saklanan karşılıklı muhtaçlık da barındırır. İsmailağa müritleri, hayatın nasıl yaşanacağı sorusuna toplumun bir diğer kesimlerinin verdiği yanıtı İslamiyet'e şirk koşmak olarak görüyor. Yeni dünyaya ait kimi sosyal davranışları, alışkanlıkları, imajları, kadın-erkek arasındaki diyalog biçimlerini İslam'ın temel akidelerini tanımamak olarak yorumluyor.

Cemaatin; taşra kökenli, ekonomik olarak alt gelirli insanların arasında daha çok yankı bulmasının nedenleri üzerine düşünmüştük. "Karşı" safta görülen insanlara karşı duyulan tedirginlik ve hatta kimi zaman nefret; müritlerin cemaati sığınılan bir yuva ve liman olarak görmesini sağlıyor. Böylece huzurlu, güvenli ve öte dünyanın da garantilendiği yer olan cemaat, vatan toprağı gibi savunulacak bir bütüne dönüşüyor.

Topçu'nun yer yer sesini yükselttiği sohbette cemaatteki kadınlara gündelik hayatta nasıl davranacakları, kimlerle ilişki

kuracakları, kimlerden uzak duracakları, "şeriata uygun hal ve tavırların" nasıl olduğu anlatılıyor. Topçu örneğin bir sohbette denize, havuza gitmeyi şu sözlerle yasaklıyor:

"Oraya gidenler, hangi akla hizmet gidiyorsunuz? 'Bayan' havuzuymuş! 'Bayan'ı onlar diyor, ben demiyorum. Denize giriyorsunuz, orası size aitmiş öyle mi? Birisi oraya gelirse ne yapabilirsiniz? Denize giren insana ne diyebilirsiniz, bir adam gelirse oraya? Babanın oğlu değil, evinizin banyosu değil ki! Yüzme havuzuymuş! Siz neye hizmet ediyorsunuz? Kimsiniz! Efendi hazretlerimizin varlığına hançer saplıyorsunuz siz!"

Cemaatin, özellikle kız çocuklarının okula gönderilmesi ile ilgili katı tutumundan bahsetmiştim. Sohbette çocuklarını özene bezene okula gönderen annelere de hiddetleniliyor, "Esas olan çocukların namaz kılmasıdır," deniyor:

"Çocuk sabahleyin servisi kaçırsa üzülüyor ama çocuk namazı kaçırıyor, üzülen bir tane anne baba yok. Yok! Çocuk okula gitmeyince dert küpü olursunuz ama namaza kalkmayınca dert eden yok. Bizim halimiz bu! O çocuk namazı geçiriyor, hiçbir şey yok! Çocuğu yatsın uyusun. Niye? Sabah okula gidecek!"

Ve sohbetlerde dikkat çeken bir başka husus; cemaatin diğer dinî cemaatlere yaklaşımı. Tabiri caizse, bir şirket gibi müşterilerin diğer şirkete kaçmasına karşı cemaat önde gelenleri tedbirli olmayı elden bırakmıyor. Üç hafta boyunca sohbetin konusu değişse de her hafta mutlaka ama mutlaka değinilen konu kadınların diğer cemaatlerden uzak durmasıydı. Örneğin:

"Neyin peşindesiniz, ne eksiğiniz var? Burada ne yok! Sağa sola bakıyorsun, ne arıyorsun? Burada hiçbir şeye ihtiyaç yok. Herkesten, her şeyden bir şey alırsanız bulanık olursunuz, matlaşırsınız. Halbuki net olmak lazım. Kusuru bakmayın, belanızı arıyorsunuz! Adamın kafası zehir saçıyor, sen gidip ondan tefsir dersi alıyorsun. Gözünüz gönlünüz burada olsun."

Bu kez "zehir" diye nitelenen seküler, demokrat, orta sınıf vesaire değil. Cemaatler arasında da geçişlerin yasaklandığını

görüyoruz. Üst başlık her ne kadar Nakşilik olsa da en nihayetinde bu yapılar içinde müridi en fazla olan nüfuz kazanma savaşlarının başaktörü. Ne kadar mürit, o kadar devlet yönetiminde söz sahibi olmak, iktidardan pay kapmak demek. Bu yüzden düşmanlıklar uzaktaki yabancıya değil, yanı başındaki, giderek kendisine komşu olacağı anlaşılan, hatta aynı alanı, mevkileri paylaşacak olan, aynı dili konuşan, küçük farklılıklar olsa da kendisinin tıpatıp aynısı olan gruplara yöneltiliyor.

Tarikat-cemaat ve hükümet arasındaki ilişkiyi belirleyen karşılıklı güven değil karşılıklı çıkar ilişkileridir. Mevcut iktidar için bu yapılar oy havuzu olarak görüldü. Cemaat ve tarikatlar için ise iktidarla ilişki; amaca göre makam, para, yargı, Emniyet gibi devlet aygıtlarında hâkimiyet, kısaca uzanmak istediği her parçaya onu taşıyacak araçtı.

Yine aynı sohbette kadınlara "kafalarının karışmaması", cemaat dışında olan her şeye kulaklarını tıkamaları, kendi cemaatlerine ait olmayan fikirlerden uzak durmaları için "bağnaz, dar kafalı olma" nasihati veriliyor:

"Sana biri bir şey anlattı mı, 'Bizim beynimiz gerekli malumatla dolmuştur, sen başka kapıya,' diyeceğiz. Kimseye kulak vermeyeceksiniz, biz duymuşuz duyduklarımızı... Aydın seslere, çatlak seslere kulak vermeyeceğiz. Tamam? Biz tutucu olmalıyız, biz bağnaz olmalıyız, dar kafalı olmalıyız. Ne demek dar kafalı? Yani efendi hazretlerimiz 70 sene önce bize her şeyi anlatmış, artık kafamız dolmuştur ve mesele kapanmıştır. Bitti!"

Son sözcüğü caminin içinde sesli tekrarladığımı hatırlıyorum: "Bitti." Retorik olsun diye değil hakikaten de sesli "Bitti," demiştim.

İnsanlık tarihi çoğu defa eğilimin biat etmeye teşne olduğunu gösteren örneklerle dolu. Hoşlaşmasak da teoride anlaşılır bir eğilim ve bu yüzden şaşırtıcı değil. Gel gör ki; hayattaki sonuçlarını görmek azap verici.

Birinci Hafta: "Onların Tesettürüne Tesettür Demek İslam'a İftira"

Bütün alışkanlıklarınızı, yaşam tercihinizi, politik var olma biçiminizi bir kenara bırakarak, cami içindeki biri gibi yazılanları okumanızı öneririm.

Çok fazla tekrar var ki bir kısım tekrar ifadeyi ayıkladım. Bunun sebebi her hafta olan sohbetin aslında hep aynı konular üzerinde dönmesi. Hatta çoğu kez cümle cümle, sırası değişmeden, bir metinden okunuyormuş gibi.

Üç hafta boyunca katıldığım İsmailağa cemaat'nin sohbetlerinde ilk haf ta "ümmetin" bozulması üzerine uzunca bir vaaz verildi. Çarşaf dışındaki örtünmenin İslam'a iftira olduğu, İslam'ın böyle bir "rezaleti" asla kabul etmeyeceği şu sözlerle anlatıldı:

"Toplum bozulmuş, gâvura aşık olmuş böyle bir ortamda sünnetine aşırı derecede sarılana yüz şehit sevabı verilir. Ümmetin bozulduğu zamanlarda iyi kalmak bin kat daha iyidir. Herkesin bozulduğu bir zamanda bunu ganimet olarak bilelim. Ümmetin bozulduğu zamanda sünnete sarıldığın zaman sevabının ortağı olmuyor, sevabın hepsi sana kalıyor.

Gâvur yılbaşına hazırlanıyor, Müslüman'ım diyen insan da bunu yapıyor. Tesettürlü bayanlar görüyorum... Onların tesettürüne tesettür demek İslam'a iftiradır! İslam böyle bir rezaleti asla kabul etmez! Böyle tesettürlüler cennetin kokusunu bulamayacaklar. Bizi bağlayan şeriat. Hiç kimse kitaptan, fetvadan muaf değildir. Fetvaya uymayan bir şey asla makul değildir. Hiç kimse sizi caydırmasın!"

Nakşibendilikle ilgili literatüre hâkimseniz aşağıdaki sözlerin zihninizdeki yankısı muhtemelen daha sert olabilir:

"Efendi hazretlerimiz bize bambaşka kapı oluşturdu. Bunun dışındaki İsmailağa değildir. İsmailağa nedir? Tekke ve medreseyi, müderrisi ve dervişi bir araya getiren cemaattir. İlimsiz âlimin İslamiyet'te yeri yok. Hem fetva hem takva olacak. Başka yerlerde yaşanmış ama şimdi sönmüş. İsim vermeyeyim... Şu yapı bun-

dan 500 sene önce Nakşibendi ama şu anda mezardan başka bir izi yok. İstiyor musunuz İsmailağa da öyle olsun? Allah korusun! Bizden daha canlı olacaksınız, daha imanlı olacaksınız."

Bazı haftalar 2022 yılında ölen, cemaat üyeleri tarafından "Efendi Hazretleri" olarak anılan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yerine vekil seçilen Hasan Kılıç'ın da sohbete geldiğini duymuştum. Sohbet sürerken Topçu'nun vaazı bittikten sonra cemaatin yeni lideri Hasan Kılıç'ın geleceği kulaktan kulağa yayıldı. Bu her zaman olan bir şey değildi. O yüzden sonuna kadar beklemeye niyetliydim.

Cemaat içindeki kadınlar heyecanla yeni "efendi hazretlerini" beklerken kalabalığı yönlendiren iki kadın sık sık sus işareti yaparak, cemaatin sessizce şeyhlerini beklemesini sağladı. Dakikalar geçti, Hasan Kılıç gelmedi. Camiden çıktığımda halen cemaat onu bekliyordu.

İkinci Hafta: "Başka Cemaatlerde Ne İşiniz Var? Bela mı Arıyorsunuz?"

"Yeni bir tapınak yükseltmek için, bir tapınak yıkmak gerekir, yasa budur" der Friedrich Wilhelm Nietzsche. Dinî yapılar arasındaki ilişkinin bir yönünü izah edebilir bu açıklama.

Yukarıda bahsetmiştim. Bir şirket gibi "müşteriler"in yani müritlerin bağlı oldukları cemaatten ayrılmamaları, zinhar başka dinî yapılarla ilişkiye geçmemeleri cemaat ve tarikatların ilk asli ön koşulu.

İsmailağa'da kendisi dışındaki İslami çevreleri yeterince "bağnaz" olmadıkları için eleştiren cemaat ileri geleni; kadınlara toplumdan kendilerini yalıtmalarını telkin ediyor. Yine bu sohbette başka cemaatlere gidenler azarlanırken, "Belanızı mı arıyorsunuz!" deniliyor. "Dinin tek başına yaşanamayacağı" üzerine durulduktan sonra malum o cümle geliyor:

"Müslüman; mürşitsiz, şeyhsiz kendi başına yaşayamaz." Ve müride cemaate muhtaç olduğu, mecbur olduğu ve zaten onsuz

yaşayamayacağı hatırlatılıyor. Tane tane mürşitten, peygamberin vârisinden bahsedilirken "Halifenin asıl olma şartı yoktur," deniyor. Asıl değil ama dünyevi ve uhrevi aynı vazifeyi gören mürşidin varlığı sorgulanamaz'a getiriliyor.

"Bir yol tutarsın, nereden belli onun Allah'ın yolu olduğu! Şimdi Müslümanlar, anlaşılıyor ki bir şeyhe ihtiyaç var. Mürşit, yönlendiren demek. Mürşit, Allah'a giden yolu gösterir. (...) Efendimizden sonra peygamber yok, tamam. Ancak peygamberin vârisi, halifesi aynı peygamber gibi olacak demek değildir. Müslüman; mürşitsiz, şeyhsiz kendi başına yaşayamaz. Halifenin, asıl olma şartı yoktur."

Topçu'nun şu sözleri ise dünyanın neresine giderseniz gidin şaşkınlıkla karşılanır:

"Ufkun gelişmesi iyi bir şey değil; arsan var, başka arsaya göz dikiyorsun. Olmaz! Bağnaz, dar kafalı olacaksın. Sana biri bir şey anlattı mı, bizim beynimiz gerekli malumatla dolmuştur. Sen başka kapıya diyeceğiz. Kimseye kulak vermeyeceksiniz, biz duymuşuz duyduklarımızı. Aydın seslere, çatlak seslere kulak vermeyeceğiz. Tamam? Biz tutucu olmalıyız, biz bağnaz olmalıyız, dar kafalı olmalıyız. Ne demek dar kafalı? Yani efendi hazretlerimiz 70 sene önce bize her şeyi anlatmış, artık kafamız dolmuştur ve mesele kapanmıştır."

Topçu'nun sözlerinden, cemaatten ayrılan kişilerin çokça olduğu anlaşılıyor ve sözleri diğer cemaatleri baypas etmek istediğini alenen ortaya koyar netlikte. Konuşmasının devamını kesmeden aktaracağım; siz okuyucunun ise bunları o cami içinde dinlediğinizi, bir an için de olsa bu sözlerin hayatınızın rehberi olduğunu düşünün:

"Öyle arayış içinde iseniz, bu kapıda ne bulamadınız? Ne yok burada? Ne arıyorsunuz? Her şey burada. Bu kapıda neyi bulamadınız, oraya gittiniz? Efendi hazretlerimizin huzuru Kapalıçarşı gibi. Ne yok burada, arayış içindesin? Her şey burada! Neyin peşindesiniz, ne eksiğiniz var? Burada ne yok! Sağa sola bakıyor-

sun, ne arıyorsun? Burada hiçbir şeye ihtiyaç yok. Herkesten, her şeyden bir şey alırsanız, bulanık olursunuz, matlaşırsınız. Halbuki net olmak lazım. Her şey burada! Efendi hazretlerimize gölge düşürmemek lazım. Efendi hazretleri buyurmuştur ki, bu kapıda neyi bulamadın, oraya gittin. Her çeşmeden sulanayım, yok öyle bir şey! (Uzun uzun "efendi hazretleri" övülüyor.) Kusuru bakmayın, belanızı arıyorsunuz! Adamın kafası zehir saçıyor, sen gidip ondan ders alıyorsun. Sen bu kapıda boşuna duruyorsun! Gözünüz gönlünüz burada olsun."

"Nasıl ki her şeyin sahtesi var, şeyhin de var. Sahte şeyh olmaz mı? Sağlamlarından daha çok. Hakiki şeyhlerden daha çok sahtekâr var. Kim hakikidir, kim sahtekârdır, buna vakıf olmak istersen şeriata bak. Bir insanın yaptığı şeriata uyuyorsa o insan doğrudur, uymuyorsa makbul değildir! Bitti! Rüya müya değil! Sana ne benim rüyamdan! Bana ne senin rüyandan! Yok efendim, 'Mana böyle dedi, mana bize şöyle dedi!' Çünkü maddede, zahirîde bir tane şahidi yok, onun için ne yapıyor, şeriattan kaçıyor, rüyaya sığınıyor. Senin Montofon öküzünden farkın yok! Şeyh meyh değilsin sen! Uzak durun, höt deyin! Fetvaya uymayan bir şey asla makbul değildir.

Balık suyu bulmuş, çıkmaz ki... Neyi arıyorsunuz yav? Tekrar söylüyorum, neyi bulamadınız burada? Kafası zehir saçan, ağzından zehir akan adamların tefsirine gidiyorsun, yazık sana yazık. Pis adamlar, pis kadınlar gitsinler bulsunlar birbirlerini. Zehir saçan adamdan tefsir dinliyorsun! Neden? Çünkü sen de yolun yolcususun! Elbette bizim kusurumuz mutlaka vardır ama bu cemaat çok mübarek, mümtaz ve muhterem bir cemaattir. Dünya üzerinde parmakla gösteriliyor. Bu cemaate layık olmaya çalışın! Aramızda çürükler illa vardır. Peki bu ümmetin içinde hayırsız yok mu? O kadar var ki ama ümmet hayırlıdır. Bakın bizim istikamet ehli olduğumuzun, şeyhimizin hakiki şeyh olduğunun göstergesidir."

"Mahmut Efendi cemaati, İsmailağa cemaatidir. Birbirinden ayrısı yoktur. Bizim hatamız şahsımıza mal edilmelidir. Efendi hazretlerimiz yanımda demiştir: Bana bak, sen beni rezil ediyorsun, sana hakkımı helal ediyorum ama bu kapıyı rezil etmeye hakkın yok! Yerken, giyinirken, konuşurken çok dikkat edeceksiniz. Bir hanım var, toplum içinde telefonla konuşuyor. İnsanların arasında telefonla konuşuyorsunuz, gülüyorsunuz insanlar arasında! Öyle insanlar bilirim ki, kolunu kırsanız toplumda telefonunu kaldırmaz.

Hiç unutmam, bizim bir tane talebemiz vardı, babası yarbay, hanımı çarşaflı. Çocuğu ziyarete gelirlerdi, hanımı yüzünü köşeye dönerdi. Siz öyle köşeyi dönün demiyorum. Elinize, dilinize, kulağınıza dikkat edin, onu söylüyorum. Şeriata uygun yaşayın. Şeriat, Allah'ın hazinesidir. Fetvaya uymayan hiçbir kişi kabul değildir!"

"Oraya gidenler, hangi akla hizmet gidiyorsunuz? 'Bayan havuzuymuş! 'Bayan'ı onlar diyor, ben demiyorum. Plaj ve hanım, yan yana gelen şeye bak! Oraya gidenler, hangi akla hizmet ediyorsunuz? Denize giriyorsunuz, orası size aitmiş öyle mi? Birisi oraya gelirse ne yapabilirsiniz? Denize giren insana ne diyebilirsiniz, bir adam gelirse oraya? Babanın oğlu değil, evinizin banyosu değil ki! Yüzme havuzuymuş! Siz neye hizmet ediyorsunuz? Kimsiniz? Efendi hazretlerimizin varlığına hançer saplıyorsunuz siz! Herkes aklını başına alsın! Ne gâvurluk yapacaksanız gidin babanızın evinde yapın! Bu medresede nasıl olur böyle bir şey! Biz kızları Kuran okutmak için, onları örtmek için almış bulunduk. Yüzecek, soyunacak, nasıl olacak? Bayan havuzuymuş! Cemaatimüslimin çok oluyorsunuz! Muhataplarına söylüyorum, çok oluyorsunuz!

Karıncanın gözü kadar kamera var. Orada olmadığını garanti edebilir misin? Etsen kaç yazar! Bu kameranın senin o bayan havuzu dediğin yerde olmadığını nerden bilebilirsin? Kendini bilen, dinini bilen bir insan der ki, yoktur, ama ya olursa der, tedbirli olur. Yanlış diyorsun desenize!

Evli bir kadın kocasının ve bekâr bir kadın babasının evinden başka bir yerde elbise giymeyen kadın Allahü Teâlâ'nın himayesinden çıkmıştır. Ne işiniz var sizin denizde, havuzda? 'Efendim, orada hanımdan başkası girmiyor'. Nerden biliyorsun? Allah korusun, elektrik contasından orada bir yangın çıksa, itfaiyeci gelmeyecek mi? Orada birisi kriz geçirdi, doktor gelmeyecek mi? (...) Siz mümin değil misiniz? Biz sizi evlerinizden polis zoruyla mı aldık? Siz bizim peşimizden geldiniz. Bizim başımızı belaya sokmayın!"

Üçüncü Hafta: "Ulema İdamlarla Yok Edilirken Efendi Hazretimiz Bu Yapıyı Kurdu"

Topçu, bu sohbetinde de kadınların diğer cemaatlerden uzak durması üzerinde uzunca durdu. Sonlara doğru ise çocukların okula gönderilmesinin değil, namaz kılmalarının ailelerin önceliği olması gerektiğini anlattı:

"Aramızda çürükler var ama bu cemaati göstermiyor. "Hocanın bildiği varmış!' Şeriata, fetvaya uymuyorsa çıkartın onu! Rüyaymış! Rüyayla sapanları gördük, yok uçtum, yok şeyh oldum! Hakiki mürşidin en büyük kerameti nedir? Şeriat istikametidir. Kitaba göre, fetvaya, fıkıha göre yaşamasıdır. 'Yanlışlık yapılıyor ama biz anlamayız, muhakkak bildiği vardır.' Olmaz! Hanımlar, onun bildiği varsa da bildiğinin önemi yok. Önemli olan kitabın dediğidir. Tamam mı? Buna itirazı olan var mı? Yanlışa sessiz kalana Allah kızar. Kimse rüyasına göre bizi fetvadan saptırmamalı! Günahın vebali olmayın, yoksa ortaksınız!

Efendi hazretleri diyor ki, şimdi size İstanbul'u verseler çarşafı vermezsin. Doğru mu? Dünyayı verseler çarşafı vermemek lazım. Bu kuvvet nerden geliyor? Rabıtadan. Rabıta nedir? Kâmil ve mürşitle manevi sohbettir. Öylesi var ki, idam sehpasına çıkarsan yine çarşafı çıkarmaz. Var mı böyle aranızda? Kendimize güvenmeyelim ama biz bu cemaati öyle sayıyoruz. Çıkartanlar ise onlar farkına varmamıştır, şuuruna ermemiştir.

Şimdi millet çocuk sabahleyin servisi kaçırsa üzülüyor ama çocuk namazı kaçırıyor, üzülen bir tane anne baba yok. Yok! Bizim halimiz bu! O çocuk namazı geçiriyor, hiçbir şey yok! Okulu kaçırıyor, dert küpü oluyorsunuz, toplum böyle. Zanneder ki namaz dedelere, nenelere, babalara lazım. Çocuğu yatsın uyusun. Niye? Sabah okula gidecek.

Efendi hazretlerimiz ne buyuruyor? 'Ben Mahmut Ustaosmanoğlu değil, ben Mahmut Sarıoğluyum, Sakaloğluyum, ben Mahmut Cübbeoğluyum, Şalvaroğluyum, Çarşafoğluyum.' Türkiye'nin merkezi İstanbul, İstanbul'un göbeğinde efendi hazretlerimiz köyden gelmiş, Of'un en uzak köyünden, Miço'dan, yeni ismi Tavşanlı. Oradan buraya gelmiş ama burada yetişmiş, büyümüş, İstanbul beyefendisi hocalar varken, 'haçan da' diye konuşan birisi geldi, her şeyin atıldığı, yakıldığı, yıkıldığı bir zamanda bütün atılanları tekrar geri getirdi. İslam düşmanları neyi attıysa manevi cesaretiyle alıp yerine koydu. Bu iş cesaret ister. Her şeyi geçtim, ulema darağaçlarında sallandırılıyor, idamlarla yok ediliyor, böyle bir ortamda askerden gelen bir uşak burada öyle bir yapı oluşturuyor ki, bütün dünya kendisine karşı olduğu halde efendi hazretleri tüm dünyaya karşı bu yapıyı kuruyor, hiç kimse de mâni olamıyor.

25-26 sene önce bir şey ortalıkta peyda olmuştu. Neydi? Aczmendilik... Nakşibendi desen Nakşibendilik kolay değil. Onun ismine benzer, yaklaşık bir isim kurdular. Ondan önce var mıydı? Yok ki bunların geçmişi. Şimdi varlar mı? Yok. Hepsi devletin ajanları! O zaman Müslümanlara darbe yapmak için bunları buldular. Şimdi unutuldu gitti ama bak Nakşibendi... Nakşibendi Buhara'da yaşadı. Uçakla dört saatte gidiliyor. O isim oradan buraya geliyor. Aşağı yukarı bin seneye yaklaşıyor. İşte tesir! İşte sahtekârla samimi böyle ayrılıyor.

Çok fazla gülmek kalbi öldürür. (Arapça ayet okuyor.) Senin çok hareketli olman, oynak olman esnek olduğunu gösterir. Yerleşik olmadığını gösterir. Hareketsiz bir şekilde konuşursan o senin yerleşik olduğunu gösterir."

FATİH - TAKSİM ARASINDA "KÜLTÜREL YARIK"

Bu bölümün girişinde anlatmıştım. Üçüncü haftanın sohbetinde yanıma gelen bir kadın art arda bazı sorular sormuştu. İşin aslı, planım en azından birkaç hafta daha orada olmaktı. Yabancı olduğum anlaşılmış olsa da devam edebileceğimden emindim ama gel gör ki o dönem çalıştığım kurumum, pazartesileri memur gibi ofiste olmam konusunda ısrarcıydı. Ofise girdiğimde yazı işleri müdürünün sinirden daha da koyulaşmış yüzünü görmekten bezmiştim. En çok da bu yüzden birkaç hafta daha katılmak istediğim sohbetlere gidemedim.

"Hoca"nın sözlerinden sonra hayata karışmanız bir müddet tuhaf oluyor. İşyerim o dönem Taksim Meydanı'nda Gezi Pastanesi binasındaydı. Unkapanı Köprüsü'nün üzerinden geçerken Peyami Safa'nın "kültürel yarık" metaforu aklıma gelirdi. Nurdan Gürbilek *Sessizin Payı*'nda Fatih-Beyoğlu hattındaki dikotomilerden şöyle bahseder:

"Türkiye'de cumhuriyetin bir kültürel yarık üstünde yükseldiğini ilk söyleyenlerden biri Peyami Safa'ydı. 1931'de cumhuriyet henüz sekiz yaşındayken yazdığı *Fatih-Harbiye*'de yeni kurulan cumhuriyeti bir tramvay hattıyla birbirine bağlanmış 'iki ayrı kıta, iki ayrı hayat anlayışı, iki ayrı metafizik' üzerinden okuyordu. Bir yanda İstanbul'un zengin, modern, asri semtleri vardı: Tünel, Galatasaray, Beyoğlu, Harbiye. Diğer yanda fakir düşmüş, geleneklerine bağlı, mütevekkil ve dindar Fatih. Roman bir ikili karşıtlıklar semiyotiği ('iki zıt iştiyakın remizleri') üzerine yükselir: Fatih ud, Beyoğlu kemandır. Fatih ezan, Beyoğlu balodur. Fatih saz peşrevi, Beyoğlu cazdır. Fatih ahşap, Beyoğlu taştır. Fatih hacıyağı kokusu, Beyoğlu parfümdür. Bu iki zıt dünya arasında 'Kâbil'le New York arasındaki' kadar büyük bir fark vardır."

Fatih Çarşamba'dan "dışarı" çıktığımda, yokuş aşağı yürüyerek Fatih Caddesi'ne inip otobüse bindiğimde ve o dönem çalıştığım ofise vardığımda yani hayatıma döndüğümde en çok da geride ka-

lan çocukları, gençleri düşündüm. Eski kuşağın alışkanlıkları, ezberleri, Şarklı ihtiyatı, dindarlık yorumu kaşınmayacak kadar kalın derisi olmuştu. Yeni gelen nesil ise cemaatin kendi hayatlarındaki yerini yadırgatacak alışkanlıklar edinmeye başlamıştı ve bu alışkanlıklar İsmailağa'ya bağlılığı kesintiye uğratacak türdendi. Hem mucizevi, hem bir o kadar tedirgin edici her şeyin iç içe geçtiği zamanlardayız. "İnsana kendi dünyası, bedeni dar gelmeye başladı artık, herkesle bir olup karışıyordu, eskiden kendine yabancı olanların nefesine nefesini katıp aynı göğüste soluk alıyor ve yakınında uzağında kim varsa kocaman bir ruhun içinde onlarla yaşıyordu."[92]

Ahir zamana ilişkin her şey bir nefes uzaklığında ve her yerdeydi. Sosyal medya ve tüm medya içerikleri zihnin tek bir yere odaklanmasını imkânsız kılacak kadar kafa karıştırıcıydı. Karşılaştırma yapılabilecek yüzlerce nüansın olması, dayatılan doğruların da sorgulanmasını aynı ölçüde beraberinde getiriyordu. Bir yanda kimi kalıpların altı ufalanmış, bir yandan -sevin ya da sevmeyin- yeni kavramların gündelik hayattaki pratikleri zuhur etmeye başlamıştı. Bu haliyle İsmailağa'daki yaşam, modern yaşamdaki formlara entegre olamayacak kadar yabani kalmıştı. Diğer taraftan modernlik ve İslam arasında uzlaşması pek mümkün görünmeyen bir paradigma farklılığı olduğu da aşikâr.

İsmailağa'daki gençler neyin ne kadar farkındalar? Farkında değillerse kendileri için hayat, aslında daha mı kolay? Farkında değillerse ne düşünüyor ne hissediyorlar? İnsan bilmediği şeye imrenmez, hele ki günah gördüğüne göz çevirmez. Kısa aralıklarla konuştuğum gençlerde de olan sanırım buydu. Öte dünyanın sonsuz mutluluğuna erişmek için bu dünyada kimi yasaklar ve çember içinde yaşamanın nesi kötü olabilirdi? Başka türlü hayatlar olabilceğine ilişkin fikirlere ise kapılar kapatılmıştı. Gençler; dinle, inançla bir orta yol bulunabileceği fikrinden uzak tutuluyorlardı.

Çarşamba'da hayat devam ediyor. Niye etmesin? Çarşamba'dan baktığınızda hayatı yanlış yaşayan dışarıdakiler. Beri

92 Andrey Platonov, *Edebiyat Fabrikası*, çev. Erdem Erinç, birinci basım, İstanbul: Kolektif Kitap, 2023, s. 15.

yandan dışarıdakiler, çepeçevre etraflarını saracak kadar onlardan sayıca üstünler. Denilebilir ki, onlar aslında "marjinal azınlık." Dışarıdan içeriye bakmak ne kadar infial yaratıyor, felaketle karşılanıyorsa oradan da dışarıya bakmak benzer infial yaratıyor.

Geçen yıl, 2023'te İstanbul Politikalar Merkezi ve Ankara Enstitüsü, "Türkiye'de Dindarlık Algısı" başlıklı, Hatem Ete ve Abdullah Yargı imzalı bir araştırma yayımladı. Araştırmayı yapanların da muhafazakâr kesimden olduğunun altını çizmeli.

Araştırmanın; inanç dağılımı, dinî pratiklere yönelik tutumlar, din-siyaset ilişkisi, toplumsal değişim ve din, dinî kurumlar, dinî liderlere güven gibi birçok konuyu içeren kapsamlı bir analiz ortaya koymak üzere hazırlandığı belirtilmiş. 22-25 Temmuz 2023 tarihleri arasında yapılan araştırma için 1358 kişi ile cep telefonları üzerinden görüşülmüş ve hata payı yüzde 3,5 olarak hesaplanmış.

Raporun sonuçları tarikat ve cemaatlerin aslında bakarsanız "azınlık" olduğunu kanıtlar nitelikte. Katılımcıların yarısı dinle ilgili temel bilgileri ailesinden öğrendiğini ifade etmiş. Dinî bilgileri kendisi araştırarak öğrenenler yüzde 20, camiden öğrenenler yüzde 15. Yüzde 3,3'ü ise cemaatlerden öğrendiğini ifade etmiş.

Aynı çalışmada tarikatlara ve cemaatlere güven de sorulmuş. Katılımcıların önemli bir çoğunluğu, yüzde 59,5'lik bir kesimi güvenmediğini ifade etmiş. Katılımcıların sadece yüzde 13,9'u dinî kurum ve cemaatlere güvendiğini söylerken, yüzde 21,3'ü ne güvendiğini ne de güvensizlik duyduğunu belirtmiş. AKP seçmeni içinde bile "Güvenirim" diyenlerin oranı yüzde 28'i geçmiyor.

Tarikat ve cemaatlerde yaşanan "skandal" haberler bir süre konuşulduktan sonra -hayatın doğası gereği- haliyle unutuluyor. Fakat orada devam eden bir gerçeklik ve bu gerçeklik içinde süren binlerce hayat var. Peki bu derece azınlıkta kalan yapılar deyim yerindeyse niçin alt edilemiyor? Çocukların, kadınların hayatına karabasan gibi çöken bu yapılar nasıl ayakta kalabiliyor? Çoğunlukla bu sorunun yanıtı "Destek görüyorlar" şeklinde veriliyor. *Siyasal İslam* kitabının yazarı Ozan Gündoğdu "Kızıl

Goncalar'ın Gösterdiği Halidi Cehennemi" adlı podcast'te bu soruya şöyle yanıt veriyor:

"Yüzlerce yıldır bu topraklarda olan ama kente göç, sanayileşme ve kapitalizme entegrasyonla birlikte çürüyen, yozlaşan, holdingleşen yapılara dönüşen tarikatlar çok açık ki toplumumuzun antipati ile yaklaştığı yapılar. Yani toplumumuz içinde de bir karşılıkları gerçek anlamda yok. Hayatta kalabilmelerinin tek nedeni siyasal iktidardan gördükleri destek ve görmeye devam ediyorlar. Okullara sokuluyorlar, müfredata müdahale edebiliyorlar. Çocuklara manevi danışman yapılıyorlar ama yine de sevilmiyorlar fakat yine de destekleniyorlar."

Peyami Safa, Doğu-Batı çatışmasını "Türk ruhunun en büyük işkencesi" olarak tarif eden ilk kişilerdendi. Doğulu-Batılı, taşralı-kentli, dindar-seküler, muhafazakâr-yenilikçi, geleneksel-modern gibi kültürel ikiliklerin krizini yaşayan sessiz çoğunluklarda çıktı, tarikatlara bel bağlama, aidiyet bağı kurma şeklinde oldu. Yıllar içinde çatışmanın şiddetinin artması tarafları oldukları yerden başka yere savurmadı. Aksine dindar-seküler gibi yol ayrımlarındaki mevziler çok daha fanatik bir tarzla sahiplenildi. "Türk ruhunun en büyük işkencesi" denilen çatışmanın sonuçları açısından en derin krizleri yaşayanlar ise elbetteki kadınlar. Nurdan Gürbilek *Sessizin Payı*'nda kültürel yarığın kadınlar üzerinden tanımlanmasına dikkat çeker:

"Romanın başlarında, karanlığın mahalleye nasıl erkenden bastığının, fakir mahallenin yaklaşan geceyi nasıl bir felaketmiş gibi karşıladığının, Neriman'ın Fatih'i ölen annesiyle, ihtiyar babasıyla, hastalık ve ölümle özdeşleştirdiğinin anlatıldığı bölümlerde kederli bir hava vardır. Kendi çocukluğundan tanıdığı bir şeyi anlatıyordur Safa: Neriman Fatih'e muhabbet-kin karışımı bir duyguyla bağlıdır. Yine başlarda Neriman'ın hayatında ilk kez duyduğu 'kokteyl', 'fokstrot', 'serpantin', 'cazbant' gibi sözcüklerin ışığına kapıldığı bilinç akışı pasajları, sanki roman Neriman'ın bakış açısından anlatılacakmış, Safa yeni 'hayat iştiyakı'nın genç kızın bilincinde nasıl

büyük bir basınç yarattığını kurcalayacakmış izlenimi doğurur. Ama romanın âkil adamı, Safa'nın romandaki sözcüsü Ferit'in devreye girmesiyle birlikte kadın kahramanın bakış açısı yerini yazarınkine bırakır. Bize bir kapılma hikâyesi anlatmaktansa, bütün gücüyle kapılmanın önüne geçmek istiyordur Safa: 'Kadınlar medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur', 'Fantezi düşkünüdürler', 'Şekillerle iktifa ederler', 'Medeniyet kadının gözlerine hitap eder,' vs. Ferit'in Neriman'a yönelttiği bu suçlamalar romanın gücenmiş erkeğinin, Şinasi'nin sözlerinde de yankılanır: 'Bu camekânlar kim bilir kaç Türk kızını baştan çıkardı ve çıkaracak!'"

İslamcılar, Cumhuriyet dönemini kopuş metaforu ile açıklanabilecek bir yerden görürler:

"1925'te türbelerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması, yine aynı yıl sarık ve fesin yasaklanarak yerine fötr şapkanın getirilmesi, 1926'da miladi takvimin, 1928'de Latin alfabesinin kabul edilmesi ve radyolarda devlet tarafından belirlenen Batı kaynaklı müziğin yayınlanarak empoze yoluyla halka benimsetilmek istenmesi, İslami/dinî dünyaya ait bağlardan koparak Batı medeniyetine yönelmenin işaretleri olarak değerlendirilebilir (Göle, 2013: 23). Halbuki Mardin'e (2014) göre, İslamiyet Türk toplumunun zihniyetinin bir parçası ve yumuşak bir ideoloji olarak gündelik hayatın pratiklerine kadar sinmiştir. Diğer yandan İslamiyet, her dönemde Türk halkı için kimlik, köken ve toplumsal düzeni yansıtan en kapsamlı temel bağlamdır. Tepeden tırnağa gündelik hayatın her alanına sızmıştır."[93]

"Türkiye'de dinî hayatı ele alırken laiklik kavramından bahsetmek bir zorunluluktur. Göle'nin (2013: 22) ifade ettiği gibi, "Türkiye, kendi laiklik tecrübesinin getirdiği radikal dönüşüm bakımından diğer Müslüman ülkelerden ayrılır". 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, 1924'te halifelik kaldırılmış, 1926'da İsviçre Medeni Hukuku kabul edilerek, dinî nikâh ve çok evlilik yasaklanmış ve böylece aile hukuku tamamen laiklik temeline oturtulmuştur. Ni-

93 Işık, 2020, s. 53.

hayet 1937'de Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olduğunun ilan edilmesiyle laikleşme sürecinin yasal adımları tamamlanmıştır. Laiklik konusunda teorik olarak Fransa'dan ilham alan Türkiye, uygulamada bu ülkeden farklı bir yol takip etmiştir. Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve devletin farklı mezhep gruplarına tarafsız davranması gibi konularda Türkiye kendine özgü bir tutum geliştirmiştir. Yeni Türk devleti, dinin devletten ayrılması yerine, dinî söylemi ve din eğitimini modernist ve akılcı ideallerle aynı çizgiye çekmek için, kurumsal olarak dini, devlet kontrolüne almıştır (Göle, 2013: 22-23). Devlet eliyle kurulan ve idare edilen Diyanet İşleri Başkanlığı, imam-hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri bu yaklaşımın açık göstergeleridir. Yine Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ilk ve orta dereceli okullarda mecburi olarak okutulan din dersleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Türkiye Cumhuriyeti tam laikliği seçen tek İslam ülkesidir ve laiklik ilkesiyle dine saygıyı esas almakla birlikte öncelikli amacı, dinin siyasi istismarının önünü kesmektir (Günay, 1998: 532-533)."[94]

Salih Topçu'nun vaazlarıyla edebiyatın deştiği Batı-Doğu krizi arasındaki kilit yerlere işaret etmek başka bir araştırma konusu. Yine Cumhuriyet'in başöğretmen tavrı, yöntemi üzerine düşünmek, fayda-zarar terazisinde yeniden tartmak çok daha uzun bir tartışma gerektirir. Ancak şurada bir es verelim. Doğu-Batı, modernlik-gelenekçilik gibi farklı yol ayrımlarındaki restleşmeler en çok da kadın üzerinden yapılır. Zapturapt altına alınması lüzum olan kadınlar üzerinden yaratılan terminoloji hayatın sınırlarını belirler. İdeoloji tam da bu hat üzerinden kendi gücünü gündelik hayatın içinde somutlaştırır. "Soysuzlaşmış" çoğunluğa karşı muhafaza edilen gençler ve onlara yüklenmiş vazifeleri sorgulamayacak kadınlar, ideolojik yayılımın en az erkekler kadar ve hatta bazen daha aşırı olacak şekilde sürdürücüsüdürler. Reddedilen medeniyetin şuursuz temayülleri kadınlara verilen nasihatlerle dünyaya, geri kalanlara kafa tutar.

94 Işık, 2020, s. 40.

SÜLEYMANCILARIN ELİNE BIRAKILAN TOROSLARIN KÖYLERİ

Yıllar içinde iktisadi, ideolojik ve sosyal politikaların izlediği stratejilerin harcını oluşturan dinin taşradaki tezahürü çok daha sertleşti. Neoliberal İslamcı politikalar için taşrada devletin yerini alacak tek güç tarikat ve cemaatler olmalıydı, oldu da... Anadolu'nun bir köyünde, kasabasında, mezrasında yaşayanlar için devlet Süleymancılar, İsmailağacılar, Menzilcilerdi. Gitgide artan organize sanayi bölgeleri, topraksızlaşan, tarım işleriyle geçimini sağlayamadığı için mecburen proleterleşen nüfusun, işsizliğe mahkûm edilmiş gençlerin her geçen gün daha da çetinleşen sömürü düzeni karşısında -yem gibi ortaya atılı- tek seçenekleri tarikatlardı. İşe mi başvuracak, onlarla iyi geçinmesi gerekirdi. Çocuğunu okula mı gönderecek, onların yurduna gitmesi gerekirdi. Cenderenin bir yanında dinî yapılar konuşlanmışken diğer tarafında uluslararası, yerel sermaye konuşlandı. Avın etrafı kuşatılmıştı.

AKP özellikle taşrada kendi rant ağını oluşturdu. Vali, muhtar, sanayi odaları, belediye başkanları gibi parçalar arasındaki rant ilişkisi irili ufaklı aynı havuzdan beslenen türedi zenginliği yarattı. Bu muazzam çıkar ortaklığı geride kalanların hayatından beslenerek palazlandı. Sömürgeci maden arama şirketleri Anadolu'yu dağ, taş, dere, insanların, hayvanların yaşam alanı demeden tıraşlamaya, kökünü kurutacak kadar kazımaya başlamıştı. Adana'nın dağ köylerinden başlayarak Erzincan, Maraş, Antep ve pek çok Anadolu köyündeki maden şirketlerinde iş bulamayan gençlerin bir kısmı ise paralı askerliğe mahkûm edildi.

Bahtınur, Nurgül, Zeliha, Sevim ve Sümeyye. Adana'nın Aladağ ilçesine bağlı bir köyde okumak için yurda yerleştirilmiş öğrencilerin isimleri karşımdaki mezar taşlarında yazıyor. Toroslar'ın hemen bütün köylerine dadanan Süleymancıların yurdunda yanarak ölen kız çocuklarının hikâyesi orada öylece duruyor.

Ağaçların sık olmadığı, kahverenginin tüm tonlarının insanı dinginliğe sevk ettiği Toroslar'da bir köye doğru yol alıyoruz. Adana'dan Köprücük köyüne varmak nerdeyse 2,5 saat sürüyor. Sosyal Haklar Derneği'nden avukat Ömer Çelik ve Mübarek Berk Yürek yolların eskisine nazaran çok daha iyi olduğunu anlatıyor. Yolun sonu Aladağ'a bağlı dağ köyüne, Köprücük'e varacak.

Köye yaklaşırken Ahmet Abi'nin (Yetim) köyün girişinde oturmuş bizi beklediğini görüyoruz. Geç kalmışız. Ara ara Mübarek'i aramış oysa, nerede kaldınız diye. Tez canlı, neşeli biri Ahmet abi. Arabaya biniyor. 50 metre kadar gidip, araçtan inip onun evine yürüyoruz. Yanından geçtiğimiz prefabrik okul yangından sonra yapılmış. Çocuklar, köyde okul olmadığı için şehirdeki yurda mecbur bırakılmıştı. Bu haliyle devlet, köydeki yokluğunu örtbas etmek için kötü bir delili acemice ortaya atmış gibi...

Aladağ'da 29 Kasım 2016 tarihinde, ortaokulda okuyan kız öğrencilerin kaldığı Süleymancılar cemaatine bağlı kaçak yurtta, elektrik sisteminin kısa devre yapması sonucu çıkan yangında 18 yaşında dinî eğitim vermek amacıyla yurtta bulunan belletmen Fatma Canatan ve 10'lu yaşlarında 11 öğrenci yaşamını yitirmişti. Bilirkişi ön raporunda, yangına binanın ikinci panosundaki şalterlerin eskimiş olması ve kaçak akım rolesi bulunmamasının yol açtığı belirtilmişti.

Yurdun adı "Tahsil Çağındaki Talebelere Yardım Derneği Ortaöğretim Kız Öğrenci Yurdu" idi.

Ezcümle; yolu olmayan, devletin imkânlarını götürmeye lüzum görmediği köyler Süleymancıların eline verilmişti. Ahmet Abi'nin iki kızından 11 yaşındaki Fadime alt katta olduğu için bu yurttan sağ çıkabildi, 14 yaşındaki Sümeyye ise yangından kaça-

madı. Üst katta olan öğrenciler yangın merdiveni kapısının kolu olmadığı için kilitli kaldıkları yerlerden çıkamadılar ve yanarak öldüler. Sağ kalan çocuklar, o kapının kilitli olduğunu daha önceden bildiklerini, o yüzden pencerelerden atladıklarını söylemişti. 3. kattan atlayarak kurtulan Fatma Zehra Altun onlardan biri. Onunla Çukurova Üniversitesi'nin kampüsünde buluştuk. Fatma Zehra'yla buluşmamıza gelmeden...

KİMDİR BU SÜLEYMANCILAR?

Dağların ardında, yolu çetin, varılması zor Toros köylerinde Süleymancılar ne arar? Cemaat, 1985 yılından bu yana tıpkı Fethullah Gülen cemaati gibi eğitim faaliyetlerini öne sürerek örgütleniyor. Adlarını kurucuları Süleyman Hilmi Tunahan'dan alıyorlar.

Nokta dergisi "Süleymancılar" olarak bilinen dinî cemaati, 14 Aralık 1986 tarihli sayısında, 14 yaşındaki Bekir İkiz'in Süleymancıların yurdunda "intiharı" sonrası "Devlet atağa kalktı: Hedef Süleymancılar" manşeti ile kapak konusu yapmıştı. Ayşenur Arslan, Hıdır Göktaş, Nadire Mater ve Ruşen Çakır'ın hazırladığı dosyada cemaatin kurucusu Süleyman Hilmi Tunahan şöyle tanıtılıyordu:

"Aslında Nakşibendi tarikatındandı. Ancak onlardan farklı olarak, 'Kuran kurslarının açılması için mücadele bayrağı' açtı ve bu yeni bir 'kol'un doğuşu oldu. 1940'lı yılların sonlarında Süleyman Efendi'nin binlerce öğrencisi, müridi vardı. 1950'li yıllarda, yani Demokrat Parti iktidarında Tunahan mücadelesini iyice açığa vurdu."

Nokta'nın o dönem yayın yönetmeni olan Arda Uskan, 12 Eylül darbecileriyle Süleymancıların ilişkilerini ise şöyle anlatıyordu:

"12 Eylül'ün hemen ertesinde bütün bu yurt ve pansiyonların devlete bağlanması konusu bir kez daha gündeme gelmişti. Hazırlanan yasa tasarısı ise son aşamasındayken, her nedense tozlu raflara kaldırılmıştı. Dönemin Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş, bu konuda *Nokta*'ya şu ilginç açıklamayı yapıyordu: "Kuran

kursları ile ilgili yurtlar Diyanet'e, eğitimle ilgili yurtlar Millî Eğitim Bakanlığı'na havale edilecekti. Fakat olmadı. Süleymancıların başında bulunan bir zat, gitti beni Başbakan Bülent Ulusu'ya şikâyet etti."

Genelkurmay raporlarında adı "Süleymancıların ikinci derecedeki lideri" olarak geçen eski milletvekillerinden Hilmi Türkmen, Süleymancıların o dönemki lideri Kemal Kacar için şu ilginç açıklamayı yapmıştı:

"Kemal Kacar'ın Hazreti İsa olduğunu yayıyorlar. Yani dinî hevesi olan kimselere kadar bunu yayıyorlar. Yani dünyanın sonu gelmiştir, artık elinizi ayağınızı toplayın ve Hazreti İsa'ya bağlanın..."

İlginçtir ki, bu sözleri söyleyen Hilmi Türkmen, Süleyman Hilmi Tunahan'ın damadı ve "halefi"ydi. Ayrıca Genelkurmay raporlarında adı "Süleymancıların ikinci derecedeki lideri" olarak geçiyordu. Hilmi Türkmen, *Nokta*'ya bunları anlatırken cemaat hakkında ciddi iddialarda da bulunuyordu. Süleyman Efendi'nin ilk öğrencilerinden biri olarak 14 yıl boyunca ondan "feyz" alan Türkmen'in yolu, bir süre önce Kemal Kacar'dan ayrılmıştı. Şimdi de, ancak "müritlerin" bildiği bir dünyayı anlatıyordu: "Ben Kemal Kacar'dan dinlemiştim, bir mühendis bir gün demiş ki kendisine, 'Abi seni akıl ve mantık ölçüleri içerisinde dinledim, dinledim bir türlü kabul edemedim, ne zaman akıl ve mantığı torbaya koydum, ondan sonra dinledim ve kavuştum'. Bu sözlerle bir anlamda Süleymancılar dünyasının portresi çiziliyordu. Akıl ve mantık yerine 'inanmak'. Üstelik de ne pahasına olursa olsun!"[95]

Aladağ yangınından tam 30 yıl önce Süleymancılar yine benzer bir nedenle gündeme gelmişti. *Nokta*'nın o dönem yayın yönetmeni olan Arda Uskan derginin giriş yazısında olayı şöyle aktarıyordu:

---

95 *Nokta* dergisinin 14 Aralık 1986 tarihli sayısındaki "Devlet Atağa Kalktı: Hedef Süleymancılar" başlıklı dosyası, https://static.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/796/original/Nokta_Dergisi.pdf?1480799021 Erişim tarihi: 5 Ağustos 2023.

"14 yaşındaki Kızılcabölüklü Bekir İkiz'in intiharı ile olay aniden kamuoyunun gündemine gelmişti. Ailesi, küçük Bekir'in bu pansiyonlarda gördüğü baskı yüzünden kendini öldürdüğünü öne sürüyordu. Olayın hemen ertesinde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, bu yurt ve pansiyonların devlete devredilmesini ve denetim altında tutulmasını istemişti. Başbakan Özal'ın ise konuya yaklaşımının bu doğrultuda olduğu pek söylenemezdi. 'Yurtlar zaten denetim altındadır, Emniyet yetkililerinin kontrolü altındadır,' diyordu."

Dergide cemaatle hükümet arasındaki ilişki Özal, Evren ve gazeteci Nazlı Ilıcak sözleriyle mukayese edilerek anlatılmıştı: "Bekir İkiz bazılarına göre 'irtica kurbanı' iken, bazılarına göre 'memlekete disiplinli, hayırlı gençler yetiştiren' pansiyonlardaki münferit bir vakaydı! Öyle ya da böyle, Kızılcabölüklü Bekir'in ölümü Süleymancıları gündemin baş konusu yapmıştı. En çok da, yaklaşık 100 bin öğrenci barındıran yurtları ve pansiyonlarıyla... Evren, 'Türkiye sathında görülüyor ki, bazı dernekler, 'hayır yapıyorum' kisvesi altında gençlerimizin beyinlerini yıkama çabası içerisinde... Yurtların idaresini başka kişilerin ellerine değil, devletin yönetimine vermek gerekir,' diyordu. Başbakan Özal ise farklı bir telden çalıyordu: 'Bugün o yurtların kontrolü var. İlgili makamlar, kaymakamlar, Emniyet yetkilileri kontrol ederler. Öyle boş değil onlar.' Bu arada, tartışmaya basından ilginç bir katkıda bulunulmuştu. *Tercüman* gazetesi başyazarı Nazlı Ilıcak, köşesinde şunları yazıyordu: 'Neden Evren, 12 Eylül döneminde yurtları Millî Eğitim'e devrettirmedi? O zaman bunu bir çırpıda yapabilirdi. Acaba Süleymancıların ileri sürdüğü gibi, 'Anayasaya evet' denilmesi yolunda bir teminat mı alınmıştı?'"[96]

Dönemin Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş'in o döneme ilişkin değerlendirmesi şöyle olmuştu: "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı bir rapor vardı. Onlar diyorlardı ki, bu Kuran kursları ile ilgili yurtlar Diyanet'e, Millî Eğitim'le ilgili yurtlar

96 *Nokta* dergisi. Erişim tarihi: 5 Ağustos 2023.

Millî Eğitim Bakanlığı'na havale edilsin. Fakat olmadı. Süleymancılar beni gidip o dönemde Başbakan'a da şikâyet ettiler. Süleymancıların başında bulunan bir zat gitti beni Başbakan Ulusu'ya şikâyet etti. Mesele şu: Kursları Millî Eğitim Bakanlığı, Diyanet, İçişleri Bakanlığı'nın birbirinden ayrı olarak veya birinin isteği uzerine müştereken denetleme yetkileri var. Biz bu yönetmeliği uyguluyorduk. Bundan rahatsız olanlar oldu ki, gittiler beni şikâyet ettiler."[97]

21 Mayıs 1979'da İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda o güne kadar görülmemiş bir kalabalık toplanmıştır ve o kalabalık şöyle anlatılır:

"Bu topluluğun diğer kalabalıklardan bazı farkları vardır. Her zaman sigara dumanından göz gözü görmeyen bu salon, içindeki 5 bin kişiye rağmen âdeta oksijenle temizlenmiş gibi pırıl pırıldır. Herkes kravatlıdır. Koca salondan çıt çıkmamaktadır. Görevlilerin misafirleri yerlerine götürmeleri, özel misafirler için özenle hazırlanmış koltuklar, basın için ayrılan üzeri çiçeklerle süslü uzun masa dikkati çekmektedir. (...) Bu salonda, Kurs ve Okullara Yardım Dernekleri Federasyonu'nun genel kurulu yapılmaktadır. Saat tam 10'da divan başkan ve yardımcıları yerlerini almışlardır.

"Mikrofona gelen bir zat, 'Muhterem Ağabeyimiz Kemal Kacar Beyefendi şimdi salona gelmek üzereler,' der demez, o güne kadar bu salonda, en önemli maçlarda, eğlence günlerinde ve siyasi toplantılarda görülmemiş bir alkış tufanı duyulur. Herkes ayağa kalkmıştır. Alkış, Kemal Kacar ağır ağır salonu aşıp misafirler arasında kendisine ayrılan yere gelinceye kadar kulakları sağır edici bir tempoda devam eder.

Bu salonda, Türkiye'de çeşitli kent ve kasabalarda binin üstünde özel binada kurs gören en az yüz bin genci, yurt dışında da, tüm Avrupa'yı ağ gibi saran 215 İslam Kültür Merkezi'ni sinesinde barındıran bir örgütün genel kurulu yapılmakta..."

97 *Nokta* dergisi. Erişim tarihi: 5 Ağustos 2023.

Ahmet Güner ile Hakkı Karadeniz'in *Milliyet* gazetesinde yayımlanan "Türkiye'de Mezhep ve Tarikatlar" başlıklı ortak çalışmasının 17 Mayıs 1986 tarihli bölümünden bu uzun alıntı Türkiye'nin önemli İslami cemaatlerinden Süleymancıların özgün yönlerini çok güzel bir şekilde özetliyor:

Güç ve yaygınlık: Yurdun dört bir yanında bini aşkın kurs binası, buralarda barınan en azından yüz bin genç; yurtdışındaki 215 İslam Kültür Merkezi...

Yasallık ve modernlik: Yasalara göre kurulmuş dernekler ve federasyon; devlet görevlilerinin denetiminde ve basına açık genel kurul; ülkenin önde gelen isimlerinin kutlama telgrafları; öte yandan herkesin kravatlı olması (yazıda belirtilmeyen ama önemli bir diğer nokta da Süleymancıların sakal bırakmamaları)

Disiplin ve itaat: Zamanında başlayıp biten bir toplantı; hep birlikte alkışlayan, ayağa kalkan 5 bin kişilik bir kalabalık; Kemal Kacar'a katıksız bir itaat ve saygı (hem muhterem, hem ağabey, hem beyefendi); Kacar'ın tek bir el işaretiyle alkışların duruvermesi...[98]

1888 yılında (bazı kaynakçalarda 1884 olarak kaydedilmiştir) Bulgaristan sınırları içinde kalan Silistre'nin Ferhatlar köyünde doğan Süleyman Hilmi Tunahan'ın Fatih Sultan Mehmet'in "Tuna Hanı" atadığı İdris Bey'in soyundan geldiği söylenir. 1924'te medreselerin kapatılmasıyla ticarete atılmış, 1930'dan itibaren ise Diyanet İşleri kadrosundan İstanbul'da Sultanahmet, Şehzadebaşı, Kasımpaşa camilerinde vaizlik yaptığı bilinir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Kuran'ın giderek unutulmaya başladığını ve devletin bu konuda değil çaba göstermek, yasaklayıcı ve baskıcı bir tutum içinde olduğunu düşünen Tunahan çalışmalarının temeline çocuklara ve gençlere Kuran'ı öğretmeyi koymuştu. Bazı zengin Müslümanların sağladığı mekânlarda ve evlerde sayısız talebe yetiştirdi. 1946'da Kuran kurslarına yasal izin verilmesiyle gizli faaliyetlerini alenileştirdi. Onun yetiştirdiği

98 Çakır, 2022, s. 135-136.

talebeler Diyanet İşleri Başkanlığı çerçevesinde müftü, vaiz, imam, müezzin, Kuran kursu öğretmeni olarak çalışmaya başladılar.[99]

Tunahan, 16 Eylül 1959'da şeker hastalığından öldü. Bağlıları onu Fatih Camii'ne gömecekken, dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik'in emriyle cenaze Karacaahmet Mezarlığı'na götürüldü ve polis nezaretinde bir çukura gömüldü. Tunahan'a insan üstü güçler atfeden müritleri, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarının da bir 16 Eylül günü infaz edilmesini gayet manidar karşılıyorlar.[100]

Süleyman Hilmi Tunahan'ın ölümünden sonra cemaat yönetimi bir süre kolektif olarak devam etti. İlk olarak dört isim göze çarpar: Kemal Kacar, Hüseyin Kaplan, Mehmet Arıkan ve Seyfettin Alkan. Daha sonra, tümü de Tunahan'ın yetiştirdiği şu isimler gelir: Hüseyin Kumaş, Harun Reşit Tüylüoğlu, Hilmi Türkmen, Mehmet Emre, Lütfü Davran, Mustafa Özaltın, Mustafa Çırpanlı.

Zamanla, damat Kemal Kacar'ın konumu "tek otorite"liğe yarayacak kadar güçlendi. Üç dönem üst üste AP'den Kütahya milletvekili seçilen, bir dönem Demokrat Parti'ye geçip geri dönen Kemal Kacar, Avrupa Konseyi'ndeki Türk parlamenter heyetinin de üyesiydi.[101]

Yeri gelmişken, burada bir parantez açalım. Tunahan'ın ölümünden sonra Avrupa'daki Türk işçileri arasında ilk önemli İslami faaliyeti de Süleymancılar başlatmıştı.

Kacar, Nazlı Ilıcak'la 4-10 Aralık 1989'de *Tercüman* gazetesinde yayımlanan "Süleymancılar Cevaplıyor" başlığıyla yayımlanan söyleşisinde "Atatürk'ün İslam dininden uzak olduğunu; Cumhuriyet'in ilk yıllarında cenazeleri kaldıracak imam kalmadığını; camilerin kışla yapıldığını; Türkiye'nin İslam ülkesi olmadığını, bu nedenle faiz alınabileceğini ve hatta kazanmak

99 Çakır, 2022, s. 137.
100 Çakır, 2022, s. 140.
101 Çakır, 2022, s. 152.

şartıyla kumar bile oynanabileceğini; kendisinin Süleymancıların başı, büyüğü, ağabeyleri olabileceğini ama şeyh olmadığını..." anlatmıştı.

Gazeteci Uğur Mumcu, vakti zamanında, şimdilerde üç eşi olduğu iddia edilen Yeniden Refah Partisi'nden Konya milletvekili seçilen Ali Yüksel'e, "Süleymancıların çok zengin oldukları söyleniyor. Kemal Kacar neyle geçiniyor örneğin?" diye sormuştu. Yüksel'in yanıtı çok kısaydı: "Süleymancılıkla!"[102]

6 Ekim 1985 günü yayımlanan *Nokta* dergisinin kapak sayfasının girişinde şu sözler yer alır:

"Loş odaya girerken heyecandan ayaklarının titrediğini hissetti. Kuran okuyan hocanın tam karşısına oturdu. Kuran sesi kulaklarında çınlarken elindeki Süleyman Hilmi'nin negatif fotoğrafına gözlerini ayırmadan bakmaya başladı. Gözleri yavaş yavaş karanlığa alıştı. Fotoğrafı ayrımsamaya başlamıştı ki, Hoca'nın aniden bağırmasıyla irkildi: 'Kaldır başını, ışığa bak!' Süleyman Hilmi'nin yüz hatlarını bellemiş, gözbebeklerini bu komutla aniden ışığa çevirdi. Evet... İşte, Süleyman Hilmi'nin silüeti karşısındaydı. Hayretle nefesini tuttu... Süleyman'a ermenin huzuru içindeydi. Artık, bir Süleymancıydı..."[103]

Bu sözlerin üzerinden 39 yıl geçmiş. Tarikatlar üzerine çalıştığım süre boyunca Süleymancılarda geleneksel anlamda bir mürşit-mürit ilişkisine rastlamadım. Bu anlamda Süleymancıların faaliyetini klasik tarikat faaliyetine benzetmek doğru olmaz. Ancak müritler için Süleyman Hilmi Tunahan'ı rüyada görmek halen daha büyük bir önem taşıyor. Hatta konuştuğum kadınlardan biri 11 yaşlarındayken Süleyman Hilmi Tunahan'ı rüyasında göremediği için geceleri uyumadığını, Allah'ı onu sevmediğini düşündüğünü, çocukluğunun bu yüzden kâbusa döndüğünü anlattı.

---

102 Uğur Mumcu, *Rabıta*, 10. basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993, s. 51.

103 *Nokta* dergisi, https://static.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/796/original/Nokta_Dergisi.pdf?1480799021 Erişim tarihi: 24 Mart 2024.

AKP İLE İLİŞKİLERİ

Süleymancılar, Türkiye'deki pek çok tarikat ve cemaatin aksine AKP ile ilişkisi iyi olmayan tek dinî yapı denilebilir. Cemaatin kurucusu Süleyman Hilmi Tunahan'dan sonra cemaatin başına geçen Kemal Kacar dönemine kadar AKP, dolayısıyla Erdoğan'la cemaatin ilişkileri oldukça iyiydi. Ancak 2000 yılında Kacar hayatını kaybettikten sonra cemaatin başına geçen Ahmet Arif Denizolgun döneminde Süleymancıların AKP ile ilişkileri bozulmaya başladı.

Kemal Kacar öldükten sonra, cemaatin başına geçmek isteyen iki isim vardı: Arif Ahmet Denizolgun ve Mehmet Beyazıt Denizolgun. Cemaatin lideri Arif Ahmet Denizolgun oldu. "Bu süreç tam da Millî Görüş hareketinin dağıldığı, Erdoğan ve arkadaşlarının AKP'yi kurduğu sürece denk geldi. Ahmet Denizolgun, Refah Partisi'nden milletvekili seçilen ve hatta 28 Şubat'ın ardından kurulan ANASOL-D hükümetinde Ulaştırma Bakanlığı yapan deneyimli bir siyasetçi olsa da AKP'nin kurucuları arasında yer alan isim, kardeşi Mehmet Beyazıt Denizolgun'du. Bu süreçte iki kardeş miras kavgaları sebebiyle davalık oldu."[104]

Mehmet Beyazıt Denizolgun'un AKP'de siyaset yapmaya başlamasıyla cemaatteki pek çok isim de AKP'ye üye oldu. Ancak Süleymancılar, bu isimlerin Meclis'e girmesini engellemek için mensuplarından AKP Genel Merkezi'ne faks göndererek, "Bu isimleri aday yapmayın!" demelerini bile istedi.[105]

2002 Türkiye genel seçimlerinde Mehmet Denizolgun AKP listelerinden İstanbul'da aday gösterildi. Ahmet Denizolgun ise Süleymancıların en etkin olduğu illerden biri olan Antalya'da Anavatan Partisi'nin liste başı adayı olarak seçimlere girdi. Yalnızca CHP ve AKP'nin Meclis'e girebildiği seçimlerde Ahmet Denizolgun seçilemezken, kardeşi Mehmet Denizolgun seçildi.

104 Emine Bıçakçı, https://medyascope.tv/2023/05/06/erdogan-iktidarinda-tarikat-ve-cemaatlerin-seruveni-13-suleymancilar-bir-cemaat-nasil-ak-parti-dusmani-olur/ Erişim tarihi: 17 Nisan 2024.

105 Bıçakçı, 2024. Erişim tarihi: 17 Nisan 2024.

2007 genel seçimlerinden önce Süleymancıların İstanbul-Kasımpaşa'daki Piyale Kuran Kursu, o zamanlar Kadir Topbaş'ın başında olduğu İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından kaçak ve depreme dayanıksız olduğu gerekçesiyle yıkıldı.

2009 yerel seçimlerinde Süleymancılar, Türkiye'deki en yoğun oldukları illerden biri olan Antalya'da AKP'nin karşısında ilk kez CHP'yi desteklediler.

2016 yılında Arif Ahmet Denizolgun öldükten sonra yerine geçen isim Alihan Kuriş oldu. Kuriş, 2018 genel seçimlerinde Meral Akşener ve İYİ Parti'yi destekledi. Yerel seçimlerde ise İstanbul, Ankara ve Antalya'da CHP desteklenirken, Güneydoğu'da ise HDP'nin desteklendiği iller bile oldu.

2018'de Süleymancılar bir kez daha "yurt krizi" yaşadı. İstanbul-Çağlayan'daki cemaate ait Sadabad Öğrenci Yurdu gece 03.30'da boşaltılarak depreme dayanıksız olduğu gerekçesiyle yıkıldı.

2019 yılında ise Antalya'da Süleymancı yurtların ve kursların kurban toplamaları yasaklandı.[106]

Dinî yapılara tanınan imtiyazlardan elbetteki Süleymancılar da sonuna kadar yararlandı. Ancak Erdoğan ve şürekası Süleymancılara hiçbir dönem topyekûn bir savaş açmadı. Bunun bir nedeni ideolojik ve dinî bağların kolay kolay yıpratılmak istenmemesi. Erdoğan'ın çocukluğunda Süleymancı kurslarına gittiği biliniyor. Annesi Tenzile Erdoğan'ın Karacaahmet Mezarlığı'ndaki kabristanı Süleyman Hilmi Tunahan'ın kabristanı ile yan yana.

ALADAĞ YANGINI: KÖPRÜCÜK KÖYÜNDEKİ MEZARLIĞI UNUTMAMAK

Gelelim bugüne, Aladağ'ın köylerine... Deri, tahıl ürünleri toplamak için sık aralıklarla köye gelen Süleymancılar bir zaman sonra çocuklara da musallat olacaktı. Yardım derneği altında cemaat üyesi yetiştirmek için çocuklar da alınacaktı. Köy aha-

106 Bıçakçı, 2024. Erişim tarihi: 17 Nisan 2024.

lisi ise bunu içten içe sezmiş, "Bunlar niye çocukların derdine düşmüşler, hayırdır?" sorusu akıllara girmişti. O yüzden Ahmet Abi (Yetim), çocuklarını vermemek için diretmişti.

İlçe ile köyler arasındaki mesafe, yolun kışın geçilemez oluşu gibi nedenler köylüleri Süleymancıların yurduna mahkûm etti. Kaldı ki İlçe Millî Eğitim Müdürü Mehmet Aktaş da ailelere, çocuklarını Süleymancılar yurduna yerleştirmelerini, devlet yurdu olmadığını söylemişti. 10 yıl önce yapılan devlet yurdu "çürük" olduğu gerekçesiyle yıkılmıştı. Çocukların okula gitmesi, sıcak çorba içebilmesi, sıcak yataklarda yatabilmesi elbette hayatiydi. Elde avuçta zaten başka seçenek yoktu. Çocuklar, Süleymancıların yurduna yerleştirildi. Başta yazmıştım, taşrada devletin somut anlamdaki karşılığı tarikat, cemaatler. Yurttaşa, devlet adına el veren de onlar.

Ömer, Mübarek ve Ahmet Abi çardakta, biz kadınlar ise yaz kış yanan ocağın başındayız. (Köydekiler, ocağa pınarya diyor.) Ahmet Abi ve Hatice Abla'nın o dönem 11 yaşında olan kızları Fadime alt katta olduğu için yangından kurtulabildi. 14 yaşındaki diğer kızları Sümeyye ise üst katta olduğu için yangından kaçamadı. Hatice Abla, cumadan cumaya mezarlığa, "Sümeyye'sinin" yanına gittiğini, sadece bu son zamanlarda hastalandığından dolayı gidemediğini anlatıyor. Ülkeyi anlatan mezarlık köye yürüyüş mesafesinde, karşıyı gösteriyor, göremiyorum. Köyden Adana'ya dönerken Sümeyye'nin de olduğu mezarlığı göreceğim.

Sümeyye'nin en büyük ablası Ebru (25) ocak başında. Fadime de yanımızda. O da yanan binadaydı, ablası üst katta, o alt katta. Yangın çıktığında bulaşık yıkıyordu. Şimdi 16 yaşında, o zaman 11 yaşındaydı. Sümeyye ile aralarında üç yaş vardı. Ebru konuşkan, Fadime ise durgun. 11 yaşında çocuk, yurtta niye bulaşık yıkasın? Onlar yıkarmış. Bulaşık yıkarken elleri üşümezmiş. Hatice abla "Üşüse acıyacaklar mıydı?" diyor yandan. Sabah namazı için saat 4'te kaldırıyorlarmış. "O kadar çocuk neyi bilir, neyi okur?" diyor Hatice Abla. Fadime o güne dair konuşmak istemiyor; çok

sonra yavaş yavaş alışıyoruz birbirimize. "Sümeyye üst kattaydı. Seslendim ama duymadı," diyor. Sorularım var ama sordukça gözleri doldu, bedeni küçüldükçe küçüldü, yanı başında olduğumuz ocağa, yanan ateşe doğru kaçar gibiydi. Sanki kalp atışını duyacak kadar onu anlamıştım ve hızlıca konuyu değiştirdim.

Ebru ve Fadime için kış köyde geçmiyor, kar yağdığında 15 gün elektriğin gittiği de oluyor, 1 ay da. "Hiçbir şey yok ki burada," diyor Ebru. Boşluğa bakarken söylüyor bunu. Ben de onun baktığı yere bakıyorum, boşluğa. Çok az sözcükle, iliklerine kadar anlatıyor. Vardır ya öyle anlar, üç dört sözcük deler geçer. Yaşadığı şeyin adı şimdilerin popüler konusu taşra sıkıntısından da öte bir şey. Sahici olma iddiasındaki bir filmin konusu olsa saatlerce süren sessizlik içinde tek bir kare gösterilirdi. Filmlerdeki, gerçeğin hızlandırılmış hali ki o bile çoğumuz için katlanılmaz.

Olaydan sonra hiçbir çocuk terapi görmedi, devlet köyde olmamaya devam etti. Fadime'yle başka şeyler konuşuyoruz. Daha doğrusu Fadime'yle şu aşamada başka şeyler konuşmak gerekiyor.

"Önce söylediler, tuvalet temizletirlermiş, bulaşık yıkatırlarmış. Rahmetliğime de sordum, 'Yok ana,' dedi, tamamını demedi" diyor Hatice Abla. Boğazı düğümlendiği için gerisi gelmiyor. Konuşmamız boyunca sözlerin ağızdan çıkmakta zorlandığı anlarda anne ve kızları birbirlerini tamamladılar. Bu kez Ebru tamamlıyor annesinin sözlerini: "Karahan'daki çocukların hepsi söylemiş, ne yaşamışsalar anlatmışlar ailelerine ama buradakiler söylemedi. Gittikleri bir davar, başka gittikleri yer yok. Bilmiyorlar. Anlatamadılar."

"Köyden 6 çocuk öldü," diyor Hatice Abla. "Biri benim, biri Mehmet Ali'nin, Mustafa'nın, Mehmet Pertek'in, Ali'nin... Bahtınur Baş, Nurgül Pertlek, Zeliha Avcı, Sevim Köylü, Sümeyye Yetim, karşı köyden Tuğba Aydoğdu. Aynı mahalle, aynı akraba."

Bilirkişi raporlarında, binanın iç donanımının yangının yayılmasına müsaade edecek şekilde olduğu yazılıyor. Halı döşemeleri, merdiven kenarlarında ve oda duvarlarına poliüretan üzeri ahşap lambri kaplamanın hızla tutuşarak yangının yayılmış olduğu ifa-

de ediliyor. Tapuda görünmeyen 2. kat ve özellikle çatısında bulunan ahşap malzemeler yangının büyümesine sebep olmuş.

Yedi çocuk Köprücük-Menges köyünden, iki çocuk Kışlak köyünden, bir çocuk da Karahan köyünden gelerek yurda yerleşmişti.

Bazı cenaze araçları çamurlu yollara saplanmış, askerler tarafından itilerek ilerleyebilmişti. Uzun uzun bakılan o fotoğraflar bu köylerdeki çocukların devletle ilk ve son teması oldu.

"Akşam 20.30 gibi komşular geldi. 'Televizyonu açtın mı?' dediler, 'Açık,' dedim. 'Gördün mü olanları?' dediler, 'Aladağ'da yurtta yangın çıkmış'. Tuğba Aydoğdu'nun babası ilk varmış, onu tutmuşlar. O telefon etmiş eşime. Komşular toplandı, o yandan bu yandan; bana ağlama diyorlar bir yandan. Eşim Fadime'yi görmüş, Sümeyyemi de yaşıyor demişler. Adli Tıp'a varana kadar hiçbir şey demediler, yaşıyor dediler. Oracıkta... 'Çocuğumun yandığı yeri göreyim, elbiselerini göreyim,' dedim. Benim oğlan, 'Üstünü kapatmışlar, askerler göstertmez,' dedi. Ben bekliyorum çağıracaklar, çocuğumu göreceğim. Bir şey gördüm ama var mı içinde yok mu orasını bilmiyorum."

Ötesini anlatamıyor Hatice Abla, göz yaşlarını siliyor. Benim de söyleyecek sözüm yok.

Çocukların cenazeleri Adli Tıp Kurumu'na götürülürken dokuzunun cesedi bir ambulansla taşınmıştı, taşınabilmişti. Hatice Abla'ya Sümeyye'yi gösteremezlerdi. Yazması dahi zor ama çocuklardan geriye bir şey kalmamıştı.

Yangından sonra açılan davada tek bir tutuklu kalmadı. Cemaatten isimler, davayı kapatmaları için aracılarla para da teklif etmiş. "Ne kabul ederim ne ettiririm. Herkes paranın arkasında, adaletin değil," diyor Hatice Abla. Bir oğlu sözleşmeli asker ve hatta ötesi köyde hemen her ailedeki genç erkekler sözleşmeli askerlik yapıyor. Burada ayrıca durmak isterim.

Süleymancılar kız çocuklarını toplamış, devlet de asker "istihdamı" için erkek çocukları. Bir de madende ölenler var. Sohbetin ortasında, şunun oğlu madende ölmüş deniyor ya da şunun eşi. Madende ölmek, köyün sıradan hikâyesi olarak sohbetin bir ye-

rinde illa geçiyor. Yüz kez de yazsam kesmiyor: Devlet yok, kurbanlarını seçen şirketler ve kız çocuklarını toplayan cemaat köyde.

Hatice Abla'ya sözleşmeli askerlik yapan gençleri soruyorum. Yanıtı kısa ve net: "Köy yerinden gitmesen ne yapacan? Ya davara bakacan ya bostanla, bahçeyle uğraşacan, ne edecen, köy yerinde bir şey yok."

Yine aynı köyün 22 haneli Urganağzı Mahallesi'nde bugün halen su ve elektrik yok. İçme suyu, diğer mahallelerden katırlarla taşınıyor. Köyde temizlik, banyo için biriktirilen yağmur suyu kullanılıyor. "Yıl 2023, nasıl olur?" sorum; "Oluyor işte," diye yanıtlanıyor. Bütün bunlar etrafı sömürgeci şirketlerle sarılmış bir üçüncü dünya ülkesinde ya da 1500'lü yıllarda geçmediği için bu satırları okuyan kişi için her şey yerli yerine oturmayabilir. Siyasal İslam'ın neoliberal yorumuyla köyde şirketler var, Süleymancılar var ama su ve elektrik yok. Oysa Kozan ve Aladağ ilçesinde Göksu Çayı üzerinde Enerjisa Elektrik firmasına ait Türkiye'nin 89., Adana'nın ise 5. büyük enerji santrali bulunuyor. Elektrik ve suyun olmadığı Urganağzı Mahallesi'nin baraja uzaklığı ise 250 metre. Öyle ki köylüler evlerinden barajı görüyor.

Adana'nın Aladağ ilçesindeki Köprücük köyünde olan olmuş, biten bitmiş değil. Köylere tekrar tekrar dönüp bakmak gerekiyor. "Bunlar olurken neredeydik?" sorusunu sıradan vatandaşın dahi sorumluluk duyarak sorması politik bir zorunluluk, ahlaki bir tutum. Aladağ köylerini Türkiye yakın tarihinin devlet-din ilişkisinin en damıtılmış örneği olarak iyice tartmak elzem. Muhalefetin, sosyalistlerin, ezcümle ülkenin yarınına dair tasası olanların gelecek için Köprücük köyündeki mezarlığı unutmaması gerekiyor.

CEMAAT 40 YILA YAKIN KÖYDEYDİ

Adana'nın Aladağ ilçesine bağlı Köprücük köyünde yaşayan Sultan ve Mustafa Avcı çiftinin evindeyiz. Aladağ yurt yangınında hayatını kaybedenler arasında 14 yaşındaki kızları Zeliha da vardı. Avcı ailesi bugün diğer üç kız çocuğunu okutmak için gayret ediyor.

Mustafa Abi ve Sultan Abla, "Bu dünyalık değil" denilen insanlardan. Hoş sohbetle, yıllardır tanışıyormuş gibi karşılanıp sarılıyoruz. Köyün bağı bahçesi zengin, toprak verimli. Üzüm, incir, mısır, fasulye ne ararsan var. Gıda ihtiyacında kendilerine yetebildikleri de söylenebilir. Mustafa Abi'nin bahçeden topladığı incir ve üzümler önümüzde. Bir yandan sohbet ediliyor, bir yandan çay içiliyor.

Yangın sonrasında medya köye çıkarma yapmış. Avcı çiftinin evi, o günlerde bir TV kanalında kentli gazeteci gözüyle trajik bir dille anlatılmış. Mealen; evleri, ev gibi görülmemiş. Hayatları "yoksul köylü" anlatısıyla TV'de verilince ağırlarına gitmiş, o inatla eski evin hemen yakınına sebat ede ede yeni evlerini inşa etmişler. Oturduğumuz eve yeni taşındıkları için hayırlı olsun diyoruz. Yeni evleri betondan. Diğeri toprak damlıydı. Başlarına gelen Borges'vari olayın temelinde medyanın küstahlığı, şımarıklığı yatıyor ama bunları konuşmuyoruz.

Kentli estetik değerler, modern alışkanlıklar bazı kanaatlere, yorumlara taşındığında ortaya çıkan dil de kibirli ve üstten olabiliyor. Sultan Abla ve Mustafa Abi elbetteki yeni evlerinde daha rahat edecek. Ancak mesele, "Devlet nerede?" sorusunun yerine ajite, sorunu başkalaştıran bir dilin kullanılması; mevzunun doğru yerden anlatılmaması.

Torosların köylerinde cemaat mensuplarının cirit attığından bahsetmiştim. Kamucu eğitim sisteminin tasfiye edildiği, devlet sorumluluğunun bilinçli bir şekilde terk edildiği, kışın elektriğin 1 ay olmadığı köyde devletin tek emaresi ise bir oyun parkı. Tek renk evlerin arasında çiğ renkli plastik aletler köye sonradan monte edildiği için ayrıksı duruyor. Saçma, alaycı bir şaka gibi duran parka çocukların uğradığı yok.

Mustafa Abi yangın gününü anlatırken, "Yurda yanarken vardık," diyor. Aladağ ile Köprücük köyü arası nerden baksan bir buçuk saat.

Aladağ Yurt Yangınını Araştırma Komisyonu raporuna göre Aladağ'da yurt yangını saat 19.00'da başlıyor. Ancak itfaiyeye

haber verilmediği için hemen müdahale edilemiyor. Yaya olarak itfaiye gidilip haber verilmesiyle saat 19.24 oluyor.

Yangının yaşandığı yurt ile itfaiye arasındaki mesafe 200-250 metre. Olay tarihinde itfaiye araçlarından birinin eski, diğerinin ise teknik açıdan yetersiz olduğu da raporlarda ifade ediliyor. Yangını söndürmek için Adana'dan takviye istendiği de biliniyor.

Mustafa Abi, köyden Aladağ'a vardığında gördüklerini şöyle anlatıyor:

"Bir ay olmamıştı o yurda çocuğum başlayalı. Çocuğum yanarken 'Yok yok, bir tane zayiat yok,' dediler. İki yandan şerit çekmişler, bana sordular 'İçeride kaç kişi var?' diye. Kendilerinin haberi yok. Çocuklara bakmamışlar kızım, yangını zamanında söndürmemişler. İçerideki öteyi beriyi çıkarmaya çalışıyorlardı."

Mustafa Abi'nin "Öte beriyi çıkarmaya çalışıyorlardı," dediği şey eşine az rastlanılacak türde gaddarlık ve fakat bununla da yetinilmemişti. Yurt Müdür Yardımcısı Mahmut Deniz, avukatı Adem Metik aracılığıyla Aladağ Savcılığı'na yangından iki gün sonra başvurarak yurtta bulunan buzdolabındaki etleri istemişti. Savcılığa gönderilen talep yazısında şöyle yazıyordu: "Buzdolabında bulunan etlerin bozulma tehlikesi vardır. Buzdolabındaki etlerin derneğe teslim edilmesine karar verilmesini saygı ile dilerim."

Yurt Müdürü Cumali Genç, Müdür Yardımcısı Mahmut Deniz ve Aladağ Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Derneği Başkanı İsmail Uğur. Köyde konuştuğum insanlar bu üç ismi de köye aralıklara gelişlerinden, uzun yıllardır "faaliyet göstermelerinden" tanıyor.

Süleymancılara bağlı derneğin kuruluşu 1970'lere dayanıyor. Derneğin yurt açması ise resmî olarak 1985 yılında gerçekleşiyor. Yani cemaat 40 yıla yakın bu köylerde varlığını sürdürüyor.

Mustafa Abi çocukların yurda kaydedilme sürecini şöyle anlatıyor: "Müdür Yardımcısı Mahmut Deniz çocukları yurda kaydetti. Fotoğrafları alan o, çocukları alan o. 'Yağmurlu havalarda çocukları ben okula alır götürürüm, burada iyi bakarız,' dedi. Oranın yetkilisi o, ama mahkemede 'Ben gönüllü hizmetliyim,' dedi."

Köyü birlikte ziyaret ettiğimiz Sosyal Haklar Derneği'nden avukat Ömer Çevik, Yurt Müdürü Mahmut Deniz'in duruşmalardaki sözlerini hatırlatıyor: "Gönüllü hizmet yaptığını söylüyordu. Fahri bekçilik yapıyordum diyordu. 'Fahri bekçilik' her ne demekse..."

Yangından sonra Köprücük köyünden el ayak çekilmiş. Sultan Abla "Buradan buğday toplarlardı. Çocuklar yanalı gelmediler," diyor. Köyde konuştuğum kadınlardan anladığım kadarıyla o günlere kadar köydeki kadınlarla İstanbul'da rastlayabileceğiniz irşat faaliyetlerine benzer bir ilişkilenme kurulmamış. Bunun bir sebebi; cemaat içinde sözü geçen aracı kadınların yol ve uzaklık gibi sebeplerden dolayı köye rutin ziyaretlerde bulunamaması olabilir. Diğer taraftan Süleymancılar daha çok Kuran kurslarıyla anılırlar. Hatta memleketim Artvin'de ve Karadeniz'in pek çok çay alım yerlerinde bu yurtlar için insanlardan para topladıklarına bizzat tanığım.

Mustafa Abi, yangından sonra köy muhtarının kendilerini avukat olarak AKP teşkilatından birine yönlendirdiğini anlatıyor: "Muhtar bizi notere götürdü, vekaletlerimizi aldı. Üç ay haber alamadık. Sonra avukatın yerine gittim. Sakallı bir adam oturuyor. 'Bizim dava ne oldu?' dedim. 'Hangi dava? Bu çocukların davası mı? Bakıyoruz,' dedi. 'Bize hiç bilgi verilmiyor,' dedim. 'Benden iyi mi biliyorsun sen?' dedi. 'Vekilim değilsin, benim vekaletimi geri verin,' dedim. 'Bu aklı sana kim veriyor?' dedi, 'Benim aklım yok mu?' dedim. Ben yalnız bir adamım kızım, beni döveceklerdi orada."

Köylüler, bahsedilen avukatla 6 ay kadar oyalandırılmış. Ahmet Abi (Yetim), "Aladağ'a savcılığa gidiyorum. Hiçbir yazı yok. 6 ay bekledim. Bir dosya açıldı mı? Yok. En sonunda avukatım Ömer'i bulduk," diye anlatıyor bu süreci. Ve şu an tutuklu bulunan avukat Can Atalay'la tanışmalarına sıra geliyor. Can'ın tutuklandığı güne kadar sık sık köyü ziyaret ettiği, Aladağ davası için verdiği emek anlatılıyor. Sosyal Haklar Derneği ve halen tutuklu olan Can, Aladağ davası dışında köyü sık sık ziyaret etti. Dernek, köydeki çocuklara yaz atölyeleri düzenledi.

Köyde olduğum tüm süre boyunca Can'dan özlemle bahsedildi. İsmi Köprücük köyünde hemen her evde geçti, güzel sözlerle anıldı. Can, Gezi eylemleri kapsamında, "Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya teşebbüs" suçlamasıyla yargılandığı davanın 25 Nisan 2022'de İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmasında tutuklandı ve 18 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bu kitabın çıktığı günlerde iki yıla yakındır Silivri'deki cezaevinde tutuluyor.

En küçüğü 6, en büyüğü 13 yaşındaki 11 kız çocuğunun yanarak öldüğü Aladağ yangını davasında tutuksuz yargılanan sanıklarından Yurt Müdürü Cuma Ali Genç 11 yıl 1ay 10 gün, Dernek Başkanı İsmail Uğur 12 yıl 2 ay 20 gün, Yurt Müdür Yardımcısı Mahmut Deniz 10 yıl, dernek yöneticisi sanıklar da 8 yıl 10 ay 20'şer gün hapis cezasına çarptırıldı. Sanıkların cezaları ölüme sebebiyet vermekten değil, görevi kötüye kullanma suçundan hükme bağlandı.

FATMA'YLA OKUDUĞU ÜNİVERSİTENİN KAMPÜSÜNDE BULUŞMAK

Fatma Zehra Altun, iki yıla yakın bir süredir yanan yurtta kalıyordu. Yangından yurt binasının 3. katından atlayarak kurtuldu. 5 ay kadar hastanede tedavi altında kaldı. Altı yıldır her iki ayak bileğinde olan platinle yaşıyor.

Yurt yangınında 12 yaşında olan Fatma şimdilerde üniversite öğrencisi. Türkçe Öğretmenliği'nde okuyor. Çukurova Üniversitesi kampüsünde buluşmamız benim açımdan tarihî, dokunaklı bir an. Tebrik ederken ne diyeceğimi bilemeyecek kadar onun adına mutluyum.

Kampüsün içinde ağaçlık, serin bir yerde bankların üzerinde oturuyoruz. Yanımızda Sosyal Haklar Derneği'nden Mübarek Berk Yürek de var. İstemsizce onu inceliyorum; çünkü çok azı kurtulabiliyor, çok azı çıkabiliyor o cendereden. Fatma, cemaatten "onlar" diye bahsediyor. Yangından sonra derslerine çok daha fazla çalıştığını, inat ettiğini söylüyor. Neden diye sorunca:

"Çünkü 'onlar' okumayın diyorlardı, ki sanırım kendi yurtları için eğitmen yetiştirmeye çalışıyorlardı. 7. sınıfta pek sorun etmiyordum ama 8. sınıfta TEOG sınavım vardı ve sınava çalışmama müsaade edilmiyordu. Dinî dersler, yurdun temizliği derken zaten yoruluyorduk, akşam geç olunca da ışıkları kapattırıyorlardı. Tuvalet, bulaşık, halılar, tüm yurdun temizliği derken vakit kalmıyordu. Anneme de söylüyordum artık kalmak istemiyorum diye... Onlar da başka yurt olmadığı için mecburen gönderiyorlardı. Babam okulumuzun müdürü Mücahit Aydın'la da konuşmuştu. 'Çocuklar çalıştırılıyor,' deyince, 'Yemek yedikleri yere yardım etsinler,' falan gibi konuşmuş. Yurt Müdürü Cumali Genç'le de konuştu ama bir şey değişmedi."

Fatma'nın babası Ahmet Altun'un okul müdürü ile konuşması TBMM Araştırma Komisyonu tutanaklarında da geçti. Ahmet Altun şöyle anlatmıştı o konuşmayı:

"Böyle böyle müdürüm, bu çocuk ağlıyor 'Etütlere çalışamıyorum,' diye. Bu dinî ders olmasa, bu çocuklar, 8'inci sınıflar burada etüdünü yapsa olur mu?' dedim, 'Olmaz, dinî dersini görecek,' dedi Mücahit Aydın, Müdür. 'Hocam, bu çocuk ağlıyor. Merkezde etüde çalışıyorlar, biz çalışamıyoruz, yorgun düşüyoruz. Bak, bu şekil ağlıyor çocuk, 'Etüde çalışamıyoruz. Sınava hazırlanamıyorum,' diye dedim. 'Oranın ekmeğini yiyor. Dinî dersini mecbur yapacak,' dedi."

Yurttayken bir günü nasıl geçiyordu Fatma'nın? Kimler oluyordu yurtta? Ailesi yurdu nerden duyup, nasıl kaydetmişti onu?

"Sabah çok erken kalkıp, önce namaz kılıyorduk. Her şeye itiraz ettiğim için biraz bıkmışlardı benden. Abdest alırken başımda beklediklerini biliyorum. Daha sonrasında kahvaltıyı hazırlayıp, masaları temizleyip, bulaşığı yıkayıp okula gidiyorduk. Akşam geldiğimizde bir saat kadar önce dinî ders oluyordu. Onun ardından nöbetçi olanlar yemeği hazırlıyordu. Ardından görev dağılımımıza göre masaları toplayıp, bulaşıkları yıkıyorduk. Görevli üç hoca oluyordu, isimlerini şimdi hatırlamıyorum. Cumali, Mah-

mut Hoca hep orda oluyordu (Yurt Müdürü Mahmut Deniz ve Müdür Yardımcısı Cumali Genç). Müdürün eşi de oluyordu."

Fatma, "onların" köy meydanına çocukları yurda kaydetmek için geldiği günü şöyle anlatıyor:

"Devlet yurdu yıkıldıktan sonra sanırım bunu bilerek köye geldiler. Köy meydanına gelip, kayıt için isim almışlardı. Babam o gün kayıt yaptırmadı, bana sordu, ben de tamam dedim. Çünkü tüm arkadaşlarım başka yurt da olmadığı için o yurda gidiyordu."

Fatma'ya, "Yangından sonra ne değişti?" diye sorunca, "Derslere daha fazla çalışmaya başladım. Hedefim falan oluştu. O dönemde biraz daha boşluyordum," diyor.

İyi ya da kötü yaşanılanların hep öğretici olduğunu konuşuyoruz. Bu konuşma, gayriihtiyari klişeye başvurmamdan kaynaklı, ne diyeceğimi bilememekten... Tam da aklımdan geçeni söylüyor. "Her şey gerçekten öğretici ama böyle öğrenmeme gerek yoktu," dediğinde "Öyle Fatma, haklısın," diyorum.

Anlattıklarından, konuşmalarından yurttayken her şeyin farkında olduğu anlaşılıyor. Diğer çocukları sorunca... "Yaşları küçük olanlar zaten anlayamazdı ama yaşıtlarımla bize bunları yapmaya hakları yok diye kendi aramızda konuşuyorduk. Benim yaşımda olanlar farkındaydı ama yapacak bir şey yoktu. En çok karşı çıkan bendim, yapmayacağım dediğimde, artık hocalar 'Tamam, onla uğraştırmayın bizi,' falan diyorlardı. Diğer devlet yurdu yıkıldığı için zorunluluktan gittim. Mutlu değildim, her şey zorlaydı. Dinî ders olsun, namaz olsun, nöbet olsun... Açık olduğum için kapanayım diye zorluyorlardı. Bir hafta kapanmıştım."

Kimse sormadıkça yangın gününü anlatmıyor Fatma. "Ayaklarımdaki izi sorarlarsa anlatıyorum," diyor. Yurttan arkadaşlarını sorduğumda ise, "Yurttan görüştüğüm arkadaşlarım var ama o günü konuşmuyoruz," diye yanıt veriyor.

Fatma'nın her iki ayak bileğinde olan platinler gündelik hayatını etkilemiyor. "Nasıl atladın, ne kadar süre sonra?" diye soruyorum: "Bir arkadaşım benden önce atlamıştı. Cesaret edeme-

dim; bir de birileri gelene kadar bekleyebileceğimi düşündüm. Arkadaşım atladıktan birkaç dakika sonra atladım, çünkü çok sıcak olmuştu. İtfaiye ben atladıktan sonra geldi, geldiğini gördüm, sağlık ocağına gittiğimiz için sonrasını hatırlamıyorum. Diğer arkadaşlarıma da seslendim ama kimsenin sesini duymadım. Belli belirsiz seslerdi."

Üniversitede ilk günleri olduğu için, "Alıştın mı, arkadaş edindin mi?" diye laflıyoruz. "Arkadaşların olacak, sonra bir kısmı elenecek, sonra bazıları kalacak. Bu kampüsün tadını çıkar," diyorum. Gezi kulübüne yazılacağını söylüyor. Dramayı, tiyatroyu sevdiğini, onların da kulüplerine katılacağını anlatıyor. Dünya klasiklerini okumayı seviyormuş. "Bazen eğlencesine boş kitaplar da okuyorum," diyor. "Onlar da lazım, iyi yapıyorsun," diyorum. Gülüyoruz.

13.00 gibi dersi var. Mübarek'le birlikte fakülte binasına kadar ona eşlik ediyoruz. Yaşadığı şeyin sebebinin eğitim sistemi olduğunu, "Yeterince yurt yapılsaydı, biz daha 5. sınıftayken o kadar uzak bir yere okumaya gitmek zorunda kalmasaydık o yangın yaşanmazdı. Babam yakın bir madende çalıştığı için beni alıp eve götürebiliyordu. 8. sınıftayken Gümüşhane'ye yine madende çalışmaya gitmişti. O süreçte iki ayda bir falan eve gidebiliyordum. Diğer arkadaşlarım eve bile gidemiyordu," sözleriyle anlatıyor. Aladağ köylerinde hemen her evde bir maden işçisi olduğunu anlatmıştım.

Fatma'yla, İstanbul'a geleceği günlerde onu gezdireceğim sözüyle fakültesinin önünde sarılıp vedalaşıyoruz.

Fatma, yaşı itibari ile sadece AKP iktidarını gördü. Onu dersine yolcularken dilediğim tek şey; geri kalan hayatının, travmasını unutturacak kadar güzel olmasıydı.

BU BÖLÜMÜ BİTİRİRKEN SON SÖZ

Devlet ricali ve medyada çalışanlar Fatma için sorumluluk duymalı ama en basitinden taşraya gidecek, başka türlü örgütlenme modellerine mesai harcayacak muhalif parti bulamazken

nerden başlanabilir sorusuna yanıt vermek güç. Ancak kilit yer, eğitim sistemi ve bunun bilincinde olan AKP'nin yıllar içinde hususi olarak üzerinde durduğu faaliyet alanı eğitim sistemi.

AKP iktidarının siyasal rejiminin temelleri, kültürel hegemonya projeleri tüm veçheleriyle yıllara göre sistemli bir şekilde yürütüldü. Sünni İslam çerçevesinde biçimlenen eğitim sistemi bu veçhelerin en önemli ayağını oluşturdu. Dinsel öğelerin kullanılabileceği köyler, mezralar ve kent içindeki yoksul mahalleler cemaatlere, tarikatlara bırakıldı. Böylece kamucu eğitimden vazgeçildiği, laikliğin baş düşman kabul edildiği politikalara geçiş zor olmadı. Örneğin eğitimdeki değişim performansı şaşırtacak kadar hızlıydı. Hatta denilebilir ki siyasal ve ideolojik gündemleri uyarınca gerçekleştirdiği en özgün müdahaleler eğitim sisteminde yapıldı. Ve tüm bu değişimlerin sonuçlarından biri Aladağ'dı. Ne yazık son da olmadı.

Din temsiliyetini eline alan güçle mücadele etmek hele Türkiye gibi ülkelerde çok daha zor. Diğer taraftan din; insanlık tarihinin bugüne kadar gördüğü en güçlü ideolojik silahlardan biri. Öyle ki, çoğunluk için "Toplumu bir arada tutan şey nedir?" sorusunun yanıtı "dinsel değerler" veyahut dinle ilişkili kavramlarla açıklanır. Yine tarihe bakıldığında; dini ekarte ederek güç olmaya çalışan ideolojilerin siyasi erke erişebilmesi diğer rejimlerin tesisine göre çok daha çetrefilli. Nüfusunun yüzde 92'sinin Müslüman olduğu Türkiye gibi bir ülkede rasyonel anlamda din dışında bir toplum tahayyül etmek çok gerçekçi değil bir yandan.

İki yıl önce Gündüz Vassaf'la yapmış olduğum bir röportajda "Milliyetçiler, dinciler son demlerini, uzatmalarını oynuyorlar. Tahsil, eğitim arttıkça dinler bitiyor. Avrupa'nın kuzeyinde dinler bitti zaten. Mega şehirlerde milliyetçilik bitiyor," demişti. Bunun üzerine kendisine Türkiye'deki siyasal İslam'ı hatırlatmıştım. Röportajın ilgili kısmı şöyleydi:

Gündüz Vassaf: Gerek milliyetçilik, gerek din, uzatmaları oynarken tarihin küllerinde kıvılcım arıyor. Tutuyor da birçok yerde. Çünkü yabancı görmeye alışık değiliz. Suriyeli geliyor, mil-

liyetçi oluyoruz. Uluslararası kriz çıkıyor. Tek başımıza dünyaya direniriz, o güçteyiz, büyüğüz falan diyorlar. Güvensizlik duygusu içinde tabii ki bayrak ve din sarılacağımız en yakın şeyler. Hele işsizlik olunca, hele ekonomiler çökünce... Ancak pandemi zamanında Hindular tapınaklarını kapattılar. Senin tanrın seni kurtarmayacak, maskeni tak, ellerini yıka dediler. Bilime ilk defa beklenti doğdu, Tanrı'ya değil. Kimse tapınaklara koşmadı. Veba zamanı insan kalabalığından o tapınaklara giremezdiniz.

Yeni din bilim mi olacak?

Gündüz Vassaf: Aydınlanma döneminde bilim din oldu, hele Fransız Devrimi'yle. Fakat atom bombasıyla bilimin ne kadar felaketlere yol açtığı görüldü. Genetik manipülasyonlarla bize zararlı gelecek besin maddelerini geliştirdiklerini görüyoruz şimdi... Bilime eski güven kalmadı. Bilim ve kamu birliği, bilim ve sermaye birliğine dönüştü. Üniversitelerin çoğu artık sermaye için araştırma yapıyor. Bilimin yeni bir din olma dönemi kapandı. Muhtemelen daha çok butik inançlar çıkacak. Yani 50 kişinin, 100 kişinin, 1 milyonun birleştiği, paylaştığı, ona göre kıyafetleri, ayinleri, inançları olduğu farklı farklı, değişken topluluklar. Kimliklerimiz gibi... Cinsel kimlik değiştiriyoruz. Durmadan kimlik değiştiriyoruz. Dinsel kimlikler de böyle olabilir. Butik inançlar üzerinden para da kazanılacak muhtemelen...

Troçki, "aileyi yok edemezsiniz, onun yerine bir şey koymanız gerek," diyordu. Bir taraftan dinsizlik, Allahsızlık insanlığa iyi gelmeyebilir. Acı çektiğinde bir morfine, yatıştırıcıya ihtiyacı var insanın. "Oğlum şehit oldu," diyen bir babanın bir nebze olsun rahatlaması gibi...

Gündüz Vassaf: Benim dediğim butik dinler Allahsızlıktan çok yaratılış nedir, oradan giden ve yanıtlara göre değişen ya da birleşen gruplar. Tanrı'nın acının şifacısı olması düzenin adaletsizliğinden. Çünkü neye inanıyoruz? Bu düzen felakettir, geçicidir, acı çekiyoruz ama öbür dünyada acıyı çekmeyeceğiz. O yüz-

den Tanrı'ya inanıyoruz. Savaşlar, yoksulluk, ahlaksız yamyamlığa giden açlık... Bütün bunları türümüz yaşadı ama o acıyı daha iyi eğitimle, daha iyi sağlık sistemiyle, daha iyi giyinerek, ısınarak telafi ettiğimizde o anlamda Tanrı'ya ihtiyaç kalmıyor. Cennete bilet kesilmesine eskisi kadar ihtiyaç yok dünyada. Tanrı'yı arayacaksak daha çok felsefi soruların cevapları için arayacağız.

O soruların için de "ahlak" da var. Ahlakı düşünecek insan kaldı mı?

Gündüz Vassaf: Bravo. Çok temel konuyu parmak bastınız. Dinlerin temel varlık nedenlerinden bir tanesi bizi ahlaklı olmaya çağırmaktır. Şimdiye kadar geldiğimiz düzenlerin hepsi egemenler adına insanı ezen ahlaksız düzenlerdi.

Ahlak vurgusu sebebiyle dinlerin ortaya çıkışı iyi niyetliydi diyebilir miyiz?

Gündüz Vassaf: Çıkışı evet ama kullanılışı egemenler tarafından. Kapitalizmin yozlaştırdığı bu düzende ahlak önemli. "Başkasının önüne geç, sınıf birincisi ol" dünyasında dinin hâlâ bir ahlak öğretisi var. Her ne kadar bu düzene karşı çıkmıyorlarsa da, ağızlarını açmıyorlarsa da... Hatta imamlar, hocalar, hahamlar bu düzenle işbirliği halindelerse...

Dinden bağımsız ritüellere, kimi insana has törenlere de ihtiyaç yok mu? İlk insansılarda dahi ölünün üzerinde çiçek fosilleri bulunmuştu.

Gündüz Vassaf: Çok güzel bir soru daha... Dinin olmadığı toplumlarda da gene bu ritüeller var. 1 Mayıs Mezopotomya'dan gelmedir örneğin. Ritüeller ne olursa olsun devam eder. Bazen isim değiştirerek, ulusal kimlik alarak, komünist kimlik alarak yine devam eder...

O gün Gündüz Vassaf'la konuştuklarımız çok ileri zamanların tartışması olarak görülebilir. Bugün yine benzer pencere-

den "Yararlı bir din var mıdır?" sorusu üzerinde de durabilirim fakat bu soru bizi uzun bir felsefi tartışmaya götürür ve bu kez de mesele daha karmaşık hal alacak; doğruların, yanlışların sayısı artacaktır. Bunları kenara bırakarak; devlet mefhumunun, din gibi suistimale açık kavramları, insana dair paradoksları toplum yararına düzenlemek ve bir dizi hakları bireye ulaştırmak için var olduğunu ya da iddiasının bu yönde olduğunu hatırlayabiliriz. Önümüzde mutlak surette korunması gereken laiklik, barınma, eğitim ve beslenme hakkı gibi olağan ihtiyaçlar var. İnsanlığın bu hakları sahiplenmede tereddütü yok ama öte yandan devasa neoliberalizm koşullarına kafa tutulamıyor. Üstelik ülkede olup bitenler, yeni bir rejim hazırlığının toy ideolojik atılımları değil. Türkiye'de 12 Mart 1971 askerî muhtırasından sonra müesses hale getirilmeye çabalanan 12 Eylül 1980 darbesinden sonra da nizama şeklini veren Türk-İslam sentezinin kutlu yürüyüşünde her başını kaldıran ezildi. Mücadele ruhu elden ele taşınsa da somut anlamda kazanımlar çoğunluğun lehine gerçekleşemedi. Bugün ise Süleymancıların, Menzilcilerin, İsmailağacıların, tıpkı bir dönem Fethullahçıların yaptığı gibi karış karış ülkeyi sardıklarını görüyoruz. Peki sonunda nereye varılacak? Müesses nizam altında kalan, ezilip hırpalanan kadınlara, çocuklara ne olacak?

İşçi sınıfı, ezilen tabaka geçim derdiyle boğuşuyor. Üç beş gazeteciyle, devrimciyle, aydınıyla bir yere varılamayacağı görüldü. Yargısından medyasına tam teşekküllü düzen karşısında yetemezlerdi de... Diğer taraftan ne acıdır ki; kimi memleket meselelerine kafa yoranların amacı çoğu zaman popülizmle kesişti. Aynaya bakar gibi kameralara bakan insanlar, muradı sosyal aktivite olan eylemler düzenledi. Ben bu eylemlere duyarlılık günü diyorum, altın günleri gibi. -İkinci aktivitenin insana getirisi, katkısı şüphesiz daha fazla.- Kadın hareketi ise kendinden menkul meselelere mesai harcadı. Kimi zaman niteliğe kavuştuğu halde nicelik olarak zayıf kaldığı için düzene gündemini dayatamadı. Olan şehrin çeperlerinde yaşayan milyonlara ve en çok da kadınlara, çocuklara oldu.

ADIYAMAN MENZİL KÖYÜ, MENZİLCİ KADINLAR

MENZİL KÖYÜ'NDE KADINLAR BÖLÜMÜ

Hava çok sıcak. Muhtemelen bu bilgiyi anlatacaklarım arasında birkaç kez daha tekrarlayabilirim. Üzerimde siyah uzun bir entari var, başım örtülü. Adıyaman'dayım.

Adıyaman Havalimanı çıkış kapısının hemen solunda Menzil köyüne gidecek müritleri Haşemi Turizm araçları bekliyor. Aracın etrafında üçten fazla erkek var. Sakallı, şalvarlı bir erkeğe yaklaşıp, "Menzil'e nasıl giderim?" diye sorduğumda aracı gösteriyor. Araca doğru adım atmışken, "Bayanlarımız arkadan, erkeklerimiz önden," dediği için arka kapıya yöneliyorum.

İlk birkaç dakika araca binenler sadece erkek. Bu benim için az da olsa kaygı verici. Aynı uçakta olduğumuz kadınlardan en az beşinin Menzil'e gideceğinden emin olduğumu kendime hatırlatıyorum ve gerçekten de birkaç dakika içinde kadınlar araca binmeye başlıyor. Uçakta dikkatimi çekmişlerdi, tahminim oradan.

İkisi 40'lı yaşlarda, biri 20'li yaşlarda olan kadınlarla yan yana oturuyoruz. Önümüzde başka bir grup kadın daha var. Tek olmam dikkatlerini çektiği için birkaç meraklı soruyla sohbet başlıyor. Menzilci olmaya heveslenmiş ve bu inatla yola çıkmış bir kadın imajı çiziyorum. "Maşallah, gençsin, tek başına niyetlenip gelmişsin," deniyor. Kadınlardan biri, tövbe alıp almadığımı soruyor. "Yok, henüz almadım," diyorum. "Nasıl alacağım?" soruma tam yanıt verecekken vazgeçiyor. "Vekilimiz burada, adapsızlık

olur, o sana anlatır," diyor. Başımı hafifçe öne doğru eğerek gösterdiği kadını inceliyorum. Birbirimize gülümsüyoruz.

"Vekil" dediği kadın 45-50 yaşlarında. İsmini, geldiği şehri ve diğer bilgileri güvenliği sebebiyle buraya yazmıyorum.

Şeyh tarafından görevlendirilen "vekil kadınlar", erkeklerin giremediği alanlarda mürit topluyor, tebliğ çalışmalarında bulunuyor, tövbe alıyor. Kadın vekiller aracılığıyla müridelere yönlendiriliyor.

Orada olduğum sürenin ilk birkaç saatinde araçta tanışmış olduğum, ses tonu, belagati, hitabı çok hoş olan'"vekil kadın"dan "açık ders" aldım. Elbette gazeteci olduğumu bilmiyordu.

Sıcaktan bunalan kadınlar uyur uyanık kestirirken köye varana kadar aramızda kısa kısa konuşmalar geçiyor. Geçmiş ziyaretlerinde aracın içinde erkeklerle kadınları ayıran bir perde olduğundan ve bu araçların daha rahat olduğundan bahsediliyor. Sonra yine sessizlik.

35-40 dakika sonra Menzil köyündeyiz. Otobüs Haşemi Turizm'e ait yazıhanenin önünde duruyor. Hızlıca yazıhaneye girip ertesi günkü sefer saatlerini sorup, kadınların yanına dönüyorum. Yazıhane ile gideceğimiz yer yürüme mesafesinde. Bundan sonrası için nispeten daha rahat olurum diye düşünüyorum ama pek öyle olmuyor.

Dahil olduğum grupla büyük demir kapılı bir yerden geçtikten sonra etrafının kale duvarları gibi kapatıldığı yere, kadınlara ait bölüme giriyoruz. Kapıdan içeri girildiğinde Menzil Kahve Evi, Gıda-Hediyelik, Menzil Çarşı gibi dükkânların çevrelediği avluya çıkılıyor. İlk dikkat ettiğim şey, iki üç ayrı yerde gördüğüm kameralar oluyor.

Namaz saati yaklaştığı için abdest tazelemek üzere abdesthaneye giriyoruz. Avluda yer alan merdivenlerden geniş bir alanı kaplayan abdesthaneye iniliyor. İkinci dikkat kesildiğim şey etrafta mavi yelekli, üzerinde "hizmetli" yazan kadınların çokça olması. Kısmen oranın polisi, güvenliği gibi davranıyorlar. Çe-

kine çekine fotoğraf çeken bir kadının telefonundaki fotoğrafları silecek kadar içerideki düzenden sorumlular. İçerde fotoğraf çekmek yasak. Çeken olduğu takdirde uyarılıp telefonundaki görüntü siliniyor. Zaten hizmetlilerin uyarısına gerek kalmadan kadınlar birbirinin polisi gibi davranıyor.

Bunlar dışında kadınlar birbirine "sofi" diye sesleniyor. Gördüğüm kameralar iki tane ile sınırlı değil. Her yerde hatta neredeyse adım başı diyebileceğim kadar çok sayıda kamera var. Sanki maksadı "görünmeden görmek" olan hapishane metaforu hayat bulmuş.

Abdesthanenin çıkışında sigara içerken bir hizmetliyle laflıyoruz. Menzil şeyhlerinin tütün sevdiği bilindiği için kadınların sigara içmesi sorun teşkil etmiyor.

Karadeniz'deki bir şehirden geldiğini söyleyen kadın övünerek 1,5 aydır "hizmette" yani Menzil'de görevli olduğunu söylüyor. Bunun için önce vakfa başvuruluyor, "incelendikten" sonra Menzil'de hizmete başlanıyor. Anlatırken çok az yüzüme bakıyor. Sigara dumanını üflerken gururla, "Herkes olmaz, önce bir tartıyorlar," diyor. Çalışanlara herhangi ücret ödenmiyor, müritler gönüllü çalışıyor. Temizlik, günde iki kez verilen çorbanın yapılışı ve dağıtımı, çevredeki tarlalarda çalışma, ayrıca şeyh ve ailesinin işleri hizmetliler tarafından yürütülüyor. Yani içerideki düzenin işleyişi, külfetsiz bir şekilde hâlihazırda gönüllü gelen müritler tarafından döndürülüyor.

Üzerinde "hizmetli" yazan mavi yelekli kadınlar arasında her yaştan var. Tek başına bir yerde oturan, canının sıkkın olduğu belli olan 18'in altından olduğuna emin olduğum bir başka görevliye ne kadar süredir hizmette olduğunu sorunca "6,5 ay" diyor. "Ailen?" diye sorduğum tek sözcük soruma yanıt gelmiyor. Dikkat çekeceğim için üsteleyemiyorum.

Menzil'deki hizmetliler ücretsiz ve gönüllülük esasına dayanarak çalıştırılıyor. Şeyhin akraba ve yakınlarına hizmet eden kadınların evlerde temizlik, yemek gibi işlerde çalıştırıldıkları da biliniyor. "Anneler evinde çalışmak, hizmet etmek, temizlik yap-

mak, yemek pişirmek gibi günlük işler oldukça kutsal bir görev. Sofi kadınlar bunu yapabilmek için can atıyor, sıraya giriyor."[107]

Namaz için tabanı halılarla kaplanmış, eşyasız, genişçe bir yere geçiyoruz. Buraya "adap yeri" deniyor. İçerisi tıpatıp bir cami gibi. Çoluk çocuk herkes burada, geceleri ise kim nerede boş yer bulursa oraya kıvrılıp yatıyor. Kazancı şeyhlere ait, köyün biraz dışında olan Buhara Evleri'nin gecelik ücreti ise 2 bin 500 TL. (Orada olduğum tarih Ağustos 2023'tü. Bugün fiyat katbekat üstünde.) Aylardan Ağustos olduğu için güneş yakıyor. İçeride kesif ter kokusu; müride-ler için klima, vantilatör, tavan pervanesi gibi aletlere ihtiyaçlara lü-zum duyulmamış. Para içinde yüzen cemaat ileri gelenlerinin insan-lara reva gördüğü şartlar ironik. Yani "ibadet" edenler ile "mürşidin nurundan nasiplenecekler" arasında da sınıf farkı kendini gösteriyor.

Çantalarımızı "adap yerine" yerleştirdikten sonra türbeye gidileceği söyleniyor. Türbeye bir dehlizden geçilerek çıkılıyor. Taşlarına kadar iyi malzemenin kullanıldığı üstü kapalı, dar ve uzun geçit, kadın ve erkek müritlerin karşılaşmaması için özel olarak yapılmış.

Anlaşılması için şu bilgiyi eklemeliyim: Menzil'deki kadın-lar bölümü, içinde birçok yapının olduğu, o yapılar içinde yer alan göz göz odaların çeşitli "ibadetler" için kullanıldığı, bir yer-den bir yere geçmenizi sağlayan kapılarla kısmen labirenti andı-ran kompleks bir yapı toplamı.

"Vekil kadın"la birlikte türbeye doğru yürüyoruz. Diğer ka-dınlar hemen arkamızda. Benimle özel olarak ilgileniliyor. Bu benim için hem avantaj hem de dezavantaj. Dilediğim gibi her yere girip çıkamasam da telefonumu kullanamasam da "usulleri" vekil kadından öğrenmem bir anlamda işimi kolaylaştırıyor.

Geçtiğimiz günlerde ölen Abdülbaki Erol'un naaşı ve aile-deki diğer "şeyhlerin" naaşları bu türbede. "Abla" diyerek hitap ettiğim vekil, "Mübarek" diye bahsettiği Abdülbaki Erol'un;

107 Saygı Öztürk, *Menzil-Bir Tarikatın İki Yüzü*, 17. basım, İstanbul: Doğan Kitap, 2019, s. 176.

kadınla erkeği haram deryasından ve göz göze gelme ihtimaliyle zinaya düşmekten kurtarmak için böyle bir yer istediğini, sonunda bu alt geçidi andıran tüneli yaptırdığını anlatıyor. Bu sayede kadın ve erkekler türbeye ayrı zamanlarda gidebiliyor ve hiçbir şekilde karşılaşma ihtimalleri bulunmuyor.

Ablanın anlatımı dinleyeni alıkoyacak kadar akıcı, hayatı kaskatı hale getirecek dogmatik bilgileri verirken ses tonu sakin ve yumuşak. Buna rağmen halden anlayan bir halinin de olduğunu söyleyebilirim. Başka zamanda, başka yerde karşılaşmak ve mutabık olamayacağımızı bilsem de apayrı dünyalarımız üzerine konuşmak isterdim.

Kadınlar, "Mübarek, Gavs" diye adlandırdıkları Erol'un naaşını görmek için türbenin küçük avlusunda sıraya dizili. Kimisi birbirine sarılarak ağlıyor. Gözyaşlarını yüzünden silmeden dalıp gitmiş, sessizce ağlayan 30'lu yaşlarındaki bir kadına peçete uzatıp uzatmama konusunda kararsızım. Çünkü içeride romanesk bir hava var. Herkes birbirinin gözyaşlarını görmeli; bu aslına bakılırsa kötü niyetli olmayan bir duygu gösterişi gibi. Henri Bergson *Gülme*'de herkesin gözyaşlarını döktüğü bir vaaz sırasında adamın birine neden ağlamadığının sorulduğunu, onun da "Ben buranın yabancısıyım," yanıtını verdiğini anlatır. Tam olarak öyle bir yerdeyim; "biz" gösterisinin nişanesi kaybın acısına dahil olmak, olmam.

Ben de diğer kadınlar gibi türbe sırasındayım. O esnalarda ağlamadığım ve hiçbir şey hissetmediğim anlaşılmasın diye kendimce bildiğim duaları okumaya başlıyorum. Naaşın karşısına geçtiğimde ise geçmiş yıllarda ve yakın zamanda kaybettiğim yakınlarımı düşünüyorum. En azından o dakikalarda, derdim başka olsa da psikolojik atmosferin yarattığı etkiden uzak değilim. Bundan dolayı rol yaptığım da söylenemez.

Vekil kadın, gruptaki diğer kadınlar... Sorular artmaya başlamıştı ve karşılığında doğru yanıtlar vermem de mümkün olmadığı için gruptan ayrılmalıydım. Ayrıca beni koruyup kollayan

vekil kadınla aramızda bağın oluşması, vicdanen rahatsız edici olabilirdi. Türbe ziyaretinden sonra namaza çıkılacaktı. Tam bu anlarda dahil olduğum grubun içinden ayrılmak için usulca kalabalığa karıştım ve kadınlar arasında kaybolup izimi kaybettirdim.

Namazın bitiminde kadınların bir kısmı koşarak iki katlı, ahşap merdivenlerle çıkılan bir yere yöneldi. Ben de peşlerinden gidiyorum. Çıktığımız bölümde görebildiğim kadarıyla üç-dört küçük oda var ve her biri ağzına kadar dolu. İçeride ne olacağına, ne yapılacağına dair hiçbir fikrim yok. Yine de kendimi bir odaya atıyorum.

Dizleri üstünde yerde oturan kadınlar arasında bir boşluk bulup ben de oturuyorum. Tam karşımızda sedirin üstünde olduğu için bizden yüksekte kalan, herkesin "anne" dediği, 40'lı yaşlarda olan, bakımlı, oldukça güzel bir kadın oturuyor. Üzerindeki elbise leopar desenli. Hepimizden daha şık ve bakımlı. Ona gösterilen ilgi karşısında kayıtsız gibi davranıyor, diğer taraftan bir an önce işini bitirip çıkmak istediği her halinden belli.

"Annelerin", şeyhin ailesindeki kadınlardan olduğunu ise sonrasında öğreniyorum. Menzil tarikatında yaşları ne olursa olsun "anne" olarak adlandırılan bu kadınlar diğer kadınlar tarafından saygın bir yerde görülüyor.

Bu anlarda bana ders veren vekilin "hatme" dediği şeyi hatırlıyorum. Yani toplu zikir ve mürşit rabıtası. Hatme, kalbin titremesi anlamına da geliyor. Küçücük odada 50'ye yakın kadın dip dibe oturuyoruz. Ne olduğunu, nasıl davranacağımı bilmediğim için yanımda olan 20'li yaşlardaki gençlerin davranışlarını taklit ediyorum. Çıt çıkmıyor. "Zikir kalbin gıdasıdır," diye anlatılan farklılaştırıcı bir duygu temasına hazırlanılıyor.

Gençler gözlerini kapatıyor. Ben de... Derin bir konsantrasyonla "anne"nin söyledikleri tekrarlanıyor. (Hatmeden çıktıktan sonra öğrendiğim kadarıyla bin tane İhlas suresi, 79 İnşirah suresi, 200 tane salavat okundu.) Hatme bitene kadar gözler açılmıyor ama ben açmak zorundayım. Kalabalık arasında dolaşan

genç bir kadın, kadınların eline beyaz bir boncuk bırakıyor. Arapça sözler arasında "Nakşibendi" ifadesi ve şeyhlerin adı geçiyor. Odada ilkin çekingen bir hıçkırık duyuluyor, ardından sakıncasız ağlayışlar ve az sonra yanımdaki kadınlar... Hatme takriben 15-20 dakika sürüyor. Önce "anne"ye yol açılıp ardından biz diğer kadınlar odadan çıkıyoruz.

Bu kez şeyhe, "mürşid-i kâmil-e" intisap ritüeli ve tövbe töreni başlıyor. Hatmeden çıkan kadınlarla birlikte ikinci büyük avluya koşuyoruz. Az sonra geçtiğimiz günlerde ölen Abdülbaki Erol'un oğulları Saki Erol, Fettah Erol ve Mübarek Erol sırayla avludan, biz kadınların önünden geçecek. Sonradan kendilerine buldukları sıfatlarla Seyyid Saki El Hüseyni, Seyyid Muhammed Fettah El Hüseyni, Seyyid Mübarek El Hüseyni...

Onlarca hizmetli ellerindeki hoparlörle kadın müritleri yönlendirirken ilk gelecek kişinin Saki Erol olduğunu anlıyorum. Fazla fazla kutsallık yüklenen bir diğer adıyla Seyda Şeyh Seyyid Muhammed Saki el-Hüseyni. "Seyda" âlim, mürşit anlamında kullanılıyor. Gavs ise ölen babasına ve Abdülhakim Erol'a denirdi. Gavs, "velîler zümresinin başkanı" ve insân-ı kâmil anlamında bir tasavvuf terimi olarak bilinir.

Hizmetliler, "Sufiler sağa kayın. Merak etmeyin, hepiniz nasipleneceksiniz. Bakmaya doyacaksınız," diyerek kadınları avlunun sol tarafına yığıyor. Çoğu kadının gözleri nemli, dokunsan ağlar. Üstten bir dille yazmıyorum. Akla mantığa gerek olmayan bir an yaşanıyor. Hemen hemen en önlerde yerimi alarak, kadınlarla birlikte beklemeye başlıyorum.

Birkaç dakika sonra beyaz cübbesi ve elindeki kırmızı güllerıyle ilahi imajını tamamlamış Saki Erol gözüküyor. Şeyhin görünmesiyle kalabalığın uğultusu bıçak gibi kesilip yerini sessizliğe bırakıyor ama eşine ez rastlanacak ölçüde tertemiz bir sessizlik. Erol'un hemen arkasında ellerini önüne kavuşturmuş, kafasını asla yerden kaldırmayan bir erkek daha var. Erol, kalabalığın başında ve sonunda iki kez durup, kırık Türkçesiyle şunları söylüyor:

"Ya Rabbi! Bütün yapmış olduğum günahlardan ben pişmanım. Keşke yapmasaydım. İnşallah bir daha ben yapmayacağım. Ben kabul ettim gavs hazretlerini..."

Böylece biz karşısında bekleyen kadınlar Saki Erol'a intisap etmiş, bağlanmış oluyoruz. Bundan sonra -benim dışımdaki- kadınlar için yol gösteren, hayattaki rehberleri, gavsları "Saki mübarek".

Mısır firavunları sadece senenin en uzun gününde yapılan görkemli bir törenle etkilerdi seyredenleri. Amon Ra'ya adanmış Güneş Tapınağı'nın belli bir noktasında dururlardı, böylece güneş arkalarındaki dar koridordan parlayıp onları muazzam bir ışıltıyla sarmalar, ilahi bir güce sahip olduklarını kanıtlardı.[108] Benzer bir atmosfer içinde olduğum söylenebilir. Elindeki kırmızı güller, giydiği kandura, kalabalığın yarattığı uğultunun onun görünmesi ile birden kesilmesi, kadınların o anlardan sonra hayatlarının değişeceğine inanması ya da zaten onun varlığının yaşadıklara zamana anlam yüklemesine ihtiyaç bırakmaması gibi uhrevi duygular 2 bin yıl öncesinde yaşananlara benziyor.

"Şeyh"le aramızda bir metre var yok. Kısa bir an röportaj için önüne atlamayı düşünüyorum. Birkaç adım atıyorum, sonra yine geri adım. Şeyh önümden geçip gidiyor.

Kalabalığın büyük bir kısmı şeyhin geçişinden sonra dağılıyor. Geri kalan çok az kadın, gelecek olan iki oğuldan birine intisap edecekler. Ama onlara pek rağbet yok.

Dağılan kadınların kimisinin avlunun ortasında olan kulübedeki üç kadına sorular sorduğunu görünce oraya yöneliyorum. Camlı bölmenin arkasından kâğıtlar dağıtılıyor. Bölmeye yaklaştığımda kime bağlandığım soruluyor. "Seyyid Muhammed Saki" diyorum ve bana uzatılan kâğıdı alıyorum.

Kâğıdın bir yüzünde "Sekiz Şart Talimatı", diğer yüzünde Sadat-ı Kiram'ın (Ehlibeyt'ten olanlar, tarikat büyükleri ve

108 Frans de Waal, *İçimizdeki Maymun,* çev. Aslı Biçen, birinci basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2008, s. 64.

şeyhleri anlamında kullanılıyor) isimleri yazıyor. Güneş tepemde, talimatları dikkatlice okuyorum. Yüzümde tebessüm, ihtiyarlığımı görecek kadar yaşarsam sanırım bu anlar hep aklımda olacak. Çünkü garip bir şekilde talimatlar içinde yapabileceğim, bana uygun olanları arıyorum. Galiba buna, "buraya kadar gelmişken ziyan olmasın psikolojisi" diyebilirim.

Saki Erol'a olan ilginin diğer kardeşlerde olduğu söylenemez. Hizmetliler hoparlör ellerinde tövbe almaya kalmış çok az kadına sesleniyor:

'Şeyh Seyyid Muhammed mübarek hazretlerinden tövbe alacak olan sofiler bu tarafa doğru geçsinler. Şeyh Seyyid Muhammed Fettah hazretlerinden tövbe alacaklar adap kapının önüne geçsinler."

"Tövbe yetkisi" ve "irşat faaliyetleri" Erol'un oğulları arasında paylaşılamadığı için bu yöntem bulunmuş. Konuşmalardan anladığım kadarıyla müridelerin de kafası karışık. Kime intisap edecekler? Himmet isteklerine cevap verecek, onları güvende hissettirecek mürşid-i kâmil hangisi?

Avlunun ortasında Fettah Erol'a bağlanacak müridelerbekliyor. 30-40 kadın ancak var. 80'in üzerinde yaşlı bir teyzeye "vekil" olduğunu anladığım 50'li yaşlardaki başka bir kadın "İsimlerini öğrendin mi?" diye soruyor. Yaşlı kadın, "Öğrendim. Fettah," diyor. Başka şeyler de geveliyor ama gerisini getiremiyor. Bunun üzerine vekil, şeyhlerin adını sıralıyor. Yaşlı teyze duymuyor, üstelik iki büklüm halde zar zor ayakta duruyor. Yanı başımdaki yeri gösterip, teyzeyi oturtuyoruz. Avluda güneşte gölgelik etmesi için kurulmuş şemsiyenin takılı olduğu taşın üstüne beraber oturuyoruz. Vekil kadının teyzeyi bırakmaya niyeti yok, konuşmaları devam ediyor.

Vekil elinde tespih, teyzeye "33 kere Estağfurullah, 100 kere..." diye birtakım talimatları yapması gerektiğini anlatıyor. Yaşlı kadın duymadığı için bir kez daha soruyor. Kadın usanmış olduğu belli olacak şekilde bir defa daha anlatıyor. Tekrarlanan

sözler arasında teyze öksürüyor. Vekil kadın, "Yüzüme öksürüyorsun," deyip çömeldiği yerden bir iki adım geri gidiyor. Tanık olduğum sahne bir açıdan komik, bir açıdan acıklı. Tekrar yazmakta bir beis görmüyorum: Güneş tepemizde. 45 derecenin altında yaşlı bir kadına yapılan manevi baskıya müdahale edememek ise göğsü sıkıştıran bir his. Bir süre sonra duramıyorum. "Teyze tam tekmil öğrenmese de olur, niyet önemli," gibi bir şey geveliyorum. Vekil olduğunu düşündüğüm kadın sinirli bir şekilde, "Vekil misiniz?" diye soruyor. "Değilim," deyince sert bir tonla, "O zaman karışmayın," diyor.

İsmailağa cemaatinin sohbetlerine katılırken yaşadığım bir anıyı anlatmıştım. 35'li yaşlarda bir kadın varlığımdan şüphelendiği için benim duyacağım şekilde çıkışta çantaların aranacağını söylemişti. O zaman da aynı şeyi düşünmüştüm: Bazen cahillik gibi gelen şey tehlikeli bir kurnazlıktır.

Menzilciler için önemli olan, bitmediği iddiasıyla kerametli sayılan, şifa verdiğine inanılan, ortak tabakta yenilen bulgur çorbası dağıtılırken Menzil'den çıkıp önce minibüsle Kâhta ilçesine, oradan da Adıyaman'a geçiyorum. Kâhta'ya giden araçta yol boyu Menzil'le ilgili ilahi tonlu şarkılar çalıyor. Kâhta'da kalmaktan son anda vazgeçip, daha güvenli olması için biraz daha uzağa, Adıyaman'a gidip bir otele yerleşiyorum. Bu kısa yolculukta yavaş yavaş, çok da dikkat çekmeden başörtümü çıkartıyorum. Adıyaman'a vardığımda başörtüm boynumda şala dönüşmüş oluyor.

Süleymancıları anlatırken bahsetmiştim. Gazeteci Uğur Mumcu vakti zamanında şimdilerde üç eşi olduğu iddia edilen Yeniden Refah Partisi'nden Konya milletvekili seçilen Ali Yüksel'e, "Süleymancıların çok zengin oldukları söyleniyor. Kemal Kacar neyle geçiniyor örneğin?" diye sormuştu. Yüksel'in yanıtı çok kısaydı: "Süleymancılıkla!"

Aynı durum Menzilciler için de geçerli. Menzil tarikatı, Türkiye'nin dört bir tarafından, yılın her mevsiminde Adıya-

man'a gelen ziyaretçilerle beslendiği için Erol ailesinin de dinle, din ticaretiyle geçindiğini söylemek yanlış olmaz.

Adıyaman dönüşünde uçakta yanımda oturan, kendisi de Adıyamanlı olan bir kadınla Menzil köyünü, Menzilcileri konuştuk. Sohbet 6 Şubat Maraş depremlerinin yıkımı üzerine başladı. Ona Menzilcileri sordum. Geçmişte bir kez Menzil köyüne annesiyle gittiğini anlattı. "Oldu bayağı... Şeyhin ailesinden bir kadının her iki kolu altın bilezik doluydu. Fakir fukara oraya gitmiş. Kadının kolları dolu. Böyleyim, şöyleyim diyorsun ama kolunda şıngır şıngır bilezikler." Güldük...

ŞİMDİLERDE MENZİLCİLER

15 Temmuz darbe girişiminden sonra bürokrasi ve kamu kurumlarından tasfiye edilen Gülen yapılanması mensuplarının yerine farklı dinî oluşumların üyelerinin getirildiği ve "Menzilcilerin" burada kritik bir rol üstlendiği iddiaları gündeme getirildi. Örneğin "Menzilcilerin", Sağlık Bakanlığı'nın da aralarında bulunduğu çeşitli kamu kurumlarında kadrolaştıkları öne sürüldü.

Menzil ile bağlantılı bir iş derneği olan Türkiye Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜMSİAD), Erol'un ölümünün ardından yayımladığı açıklamada, Erol'dan "Gavs-ı Sânî Şeyh Abdülbaki Elhüseyni Hazretleri" diye bahsederek bir taziye mesajı yayımladı.

Menzil'e bağlı sivil toplum örgütleri de bulunuyor. Bunlar arasında en çok öne çıkanları Semerkand Vakfı ve Beşir Derneği. Bu yapıların son yıllarda deprem gibi afetlerde veya maden kazası gibi büyük facialarda hızlı bir şekilde olay yerine giderek insanlara yardım etme görüntüsü altında kendi oluşumlarının propagandasını yaptıkları ve hatta acılı insanlara bağlılık yeminleri yaptırdıkları görüldü.

Semerkand Vakfı; bağış çalışmaları ile kongre, sohbet, ziyaret gibi etkinlikler düzenliyor. Beşir Derneği'nin yardım çalışmaları ise sadece Türkiye'yle sınırlı da değil. Derneğin sitesinde

yurt dışında bazı ülkelere yardım gönderdikleri ve bu ülkelerde çeşitli faaliyetler yürüttükleri yazıyor. Sitede yer alan bilgilere göre Endonezya, Afganistan, Somali, Suriye, Güney Afrika, Kazakistan, Bangladeş, Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Azerbaycan bu ülkelerden bazıları.

Menzil'in basın ve yayın alanındaki çalışmalarının görünen yüzü ise Semerkand Yayın Grubu. Semerkand TV, Semerkand Radyo, Semerkand Yayınevi, Hacegan Yayınları, *Semerkand* dergisi, *Semerkand Çocuk* dergisi, *Semerkand Aile* dergisi, *Genç Okur* dergisi yayın faaliyetleri arasında yer alıyor. Bunlar dışında Erol ailesi birçok kamu ihalesiyle de bizzat devlet tarafından destekleniyor.

Şimdilerde Menzil oluşumunda üç oğul arasında sonu şiddete varan güç savaşları veriliyor. Sonu nereye varır bilinmez ama kesin olan şu ki 1970'li yıllardan bu yana ailenin çocukları ve torunları yüz binlerce insana hükmeden padişahlık düzeni içinde yaşıyor. Menzil köyünde olan lokanta, pastane, kahve, hediyelik eşya dükkânı, fabrika, tarlalar, Buhara Evleri gibi işletmelerin hepsi aileye ait. Yani kasaya her gün milyonlarca lira para giriyor.

KİMDİR BU MENZİLCİLER?

Menzil tarikatı Siirt'ten Adıyaman'a yerleşen, Seyyid soyundan geldiği iddia edilen, Kürt bir imamın çocuğu olan "Abdülhakim el Hüseyni" ve "Gavsı Azam" gibi yüceltici mahlasları kullanan Abdülhakim Erol tarafından kuruldu. (Kimi kaynakçada "Abdulhakim" olarak geçer.) 1902 yılında Siirt'in Baykan ilçesine bağlı Kermat köyünde doğan Erol, 1972 yılında Menzil köyüne defnedildi. Hakkında anlatılan keramet efsaneleriyle Menzil bir tarikat/tekke haline getirildi. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Muhammed Raşit Erol (1930-1993) geçti. (Müritleri tarafından "Sultan Hazretleri" veya "Seyda Hazretleri" olarak adlandırılan Muhammed Raşit Erol'un ismi kimi kaynakçalarda Mehmet Reşit yazılmıştır. Keza doğum tarihinin de 1938 olarak kayda geçtiği kaynaklar mevcut.) Raşit Erol'un ölümünden sonra ise yerine

kardeşi Abdülbaki Erol geçti. Müritlerinin Gavs dediği Abdülbaki Erol, 2 Mayıs 1949 tarihinde Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlı Menzil köyünde doğmuştu. 12 Temmuz 2023'te 74 yaşında olan Abdülbaki Erol hayatını kaybedince tarikattaki güç dengesi bozuldu. Şimdilerde ise üç oğul arasında liderlik kavgaları yaşanıyor. Ancak müritler arasında en çok taraftarı olanın büyük oğul Saki Erol olduğu söylenebilir.

Abdülbaki Erol'un oğlu Saki Erol 2019'da gazeteci Saygı Öztürk'e vermiş olduğu röportajda 1971'de Adıyaman'a geldiklerini ifade eder: "15-20 aile civarındaydık. Takriben burada 5-10 aile vardı. Dengir Mir Mehmet Fırat bilirsiniz, geçenlerde rahmetli oldu; onun ailesinden alındı."[109]

1970'li yıllarda Menzil'in adı duyulmaya başlanmıştı. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan* adlı kitabında "Garipler İçin Bir Tekke-Köy: Menzil Dergâhı" başlığı altında Menzil'i şöyle anlatır:

"1970'li yıllarda, İstanbul'un Çağlayan semtinde genellikle yaz aylarında Adıyaman'a otobüsler kalkardı. Rize, Trabzon gibi Karadeniz illerinden göçmüş, çoğu küçük esnaf kökenli insanlar bir ibadet ciddiyeti içinde kiraladıkları otobüslerle yüzlerce kilometre katederlerdi. Mahallede içki, kumar vb. alışkanlıklara tutkun çok sayıda erkek, büyük ölçüde ailelerinin zorlamasıyla çıktıkları bu yolculukların ardından tövbe etmiş olarak dönerlerdi. Kısa bir süre sonra ise takke, cübbe ve şalvarlar içinde, yeşillere bürünmüş, sakal bırakmış olarak camilerin beş vakit müdavimleri olurlardı. İçlerinde bu yolculuğu tekrarlayanlar da çıktı, ailelerindeki dindarlar tarafından 'Bu adam iflah olmaz,' diye kendilerinden umut kesilenler de. Yolcuların sayısı, 'kötü alışkanlıkların' kurulu aile düzenlerini tehdit etme durumuna göre azalıp çoğalıyordu. Değişerek dönenler, eski alışkanlık arkadaşlarına yoğun propaganda yapıyorlardı. Ancak aynı yolculuğa çıkmak isteyebilecek birçok kişi, 'Nakşibendi olma'yı göze alamadıkları için eski yaşamlarını sürdürdüler. Çünkü o günlerde Nakşilik günümüzdeki kadar

109 Öztürk, 2019, s. 140.

meşrulaşmış değildi; yeraltını, devletin aleyhinde olmayı, dolayısıyla devletin baskısını çağrıştırıyordu..."

Şifa dağıtma iddiası nasıl savunuluyordu? Örneğin Reşit Erol'un yanıtı bu anlamda kurnazcaydı. Bir kalp rahatsızlığı nedeniyle sürekli doktor kontrolünde yaşayan Reşit Erol'a "kötü alışkanlık" sahipleri dışında çocuğu olmayanlar, hastalar gibi dertliler de geliyordu. Sonunda herkes hoşnut olarak geri dönüyordu. Erol, şifa dağıttığı iddialarını, "Şifa cebimde mi ki dağıtayım?" sorusuyla yanıtlıyordu. Gelenlere ilk olarak doktora gitmelerini önerdiğini, ancak onlardan "her çareye başvurdukları" cevabını aldığını belirten Erol şöyle söylüyordu: "Bu durumda ben onlara ne diyebilirim? 'Allah belanı versin' mi diyeyim? Büyük bölümü zaten geri dönüyor. Dönmeyenler ise ceketini yastık yapıp camide, arabasında uyuyor. Türkiye'nin her yerinden kalkıp gelene nasıl git denir?" [110]

Şeyh Muhammed Raşit Erol, 1991 yılında, Türkiye'nin dört bir tarafından şeyhle bayramlaşmak için Menzil Camii'ne gelen cemaat içinden biri tarafından iğneyle zehirlendi. Ankara'ya getirildiğinde, aynı zamanda ayağından da rahatsızdı. Taburcu edildikten sonra oğlunun Çankaya'daki evine götürüldü. Raşit Erol, 1993'te Ankara'daki oğlunun evinde vefat etti.

Şeyh Muhammed Raşit Erol'un vefatından sonra, Menzil "post" yüzünden ikiye bölündü. Baba Erol, 1967 doğumlu oğlu Feyzeddin'in daha küçük olduğunu belirtip, vefatından sonra kardeşi Abdülbaki Erol'un yerine geçmesini istemişti. Abdülbaki Erol döneminde, Menzil daha çok tanınır oldu. Hele, Sağlık Bakanlığı'na Prof. Dr. Recep Akdağ'ın, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na Taner Yıldız'ın getirilmesinden sonra bürokrasinin de cemaate ilgisi arttı. Hem de öyle bir arttı ki birçok bürokrat, ellerinde 99'luk tespihle, başlarında takkeyle Menzil'de dolaşıyordu.[111]

110 Çakır, 2022, s. 74.

111 Öztürk, 2019, s. 42.

Raşit'in de, Abdülbaki'nin de beşer çocuğu vardı. Aile bir müddet iyi geçindi. Bir süre sonra Raşit Erol'un büyük oğlu Feyzeddin Erol, amcasının ve çocuklarının izlediği yolu beğenmediği için Eskişehir Sivrihisar'dan arazi aldı. Böylece Menzil tarikatının bir kolu Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Buhara köyüne taşındı. Bugün halen daha Erol ve müritleri irşat faaliyetlerini Eskişehir'de sürdürüyor. Günümüzde; Menzil'in bir kolu olan Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlı Menzil köyünde üç şeyh, diğer kolu Eskişehir Buhara köyünde ise Şeyh Muhammed Raşit Erol'un oğlu Feyzeddin Erol var. Feyzeddin Erol iki grup arasındaki farkı birçok kez dile getirdi. Onlardan biri de şu açıklamadır: "Benim farkım tasavvuftur, onlarınki cemaattir. Tasavvuf kalple ilgilidir. Milletin cebine, malına gözünü dikmiyor. Milletin kalbiyle meşgul, ibadetiyle. Cemaat olduğu zaman illaki vakıf olacak. Paraya dayalıdır cemaat. Yani ikisini ayırmak lazım."[112]

Menzil Dergâhı kurulduğu günden bu yana şifa dağıttığı iddia edilen şeyhlerle varlığını sürdürdü. Bir diğer iddialarının "imanı kurtarmak" olduğu bilinir. Misal Abdulhakim Erol'un şöyle söylediği rivayet edilir: "Eskiden insanlar yıllarca gezer, kendilerine şeyh ararlardı. Şimdi, Şah-ı Hazne kapı kapı dolaşıp Müslümanları, imanlarının kurtulması için çağırıyor ve topluyor... Şah-ı Hazne, ümmet-i Muhammed'in imanını kurtarmaya çalışıyor. Yoksa bu zamanda tarikat meselesi diye bir şey olmuyor. Şimdi bir oyalamadır yapıyoruz. Maksat iman kurtarmaktır. Tam hidayet Mehdi'nin zamanında olacaktır."[113]

Abdülhakim Erol'un abartarak anlattığı kapı kapı dolaşmaya aslına bakılırsa hiç ihtiyaç duyulmadı. Memleketin dört bir yanından onun "ününü" duyanlar kapısına geldi. Nice bağımlı, alkolik, kumarbazın onun sayesinde kurtulduğu, "hidayete ermelerine vesile olduğu" dilden dile dolaştı. Menzil'de müritlerle kurulan iletişimin bu anlamda diğer tarikatlardan farklı oldu-

112 Öztürk, 2019, s. 47.

113 Çakır, 2022, s. 72.

ğunu söyleyebilirim. Sözümü mazur görün, "tezgâh", Menzil köyünde kurulmuştur. İlk yıllarda şeyhin ziyaretine gelenler ona intisap etmek için değil iyileşmek, şifa bulmak ve huzur telkinlerinden faydalanmak için gelenlerdir. Amaç, Şeyh Mehmet Reşit Erol'un huzuruna çıkmak, elini öpmek, ona dertlerini dökmek, kendilerine musallat olmuş kötü alışkanlıkları anlatmaktır. Karşılığında beklenen, onun sağ elini ziyaretçilerinin sağ omuzlarına çaprazlama koyması, kırık Türkçesiyle "İnşallah iyi olacaksın," benzeri bir söz söylemesi, nasihatler vermesidir. Sonra sonra Erol ailesi, "işi" geliştirir, Adıyaman'a bağlı Menzil köyü artık "tövbe makamı" olmuştur. Öte taraftan artık akın akın gelen müritlerden tek tek tövbe almanın imkânı kalmamıştır. Bağlılık yeminleri ya da "tövbe alma" için toplu törenler düzenlenmeye başlanır. Daha pratik olacağı düşünüldüğü için "ip atma" uygulamasına geçilmiştir. Uzun bir ip kalabalığın üzerine atılır. İpin ucunu şeyh tutar ve böylece ipi tutanlar şeyhin elini tutmuş sayılır. (İpin sağ elle tutulması gerektiği gibi kimi usulleri vardır.) Şeyhin söylediklerini yüzlerce mürit tekrar eder. Yıllardır kullanılan sözler şudur: "Yarabbi... Bütün yapmış olduğum günahlardan ben pişmanım. Keşke yapmasaydım. İnşallah, bir daha ben yapmayacağım. Ben kabul ettim seyda hazretlerini..." Memleketin dört bir tarafından gelen müritler artık birer müşteridir de. İstanbul'dan, diğer büyük kentlerden, küçük kentlerden, köylerden gelen çok sayıda insan, Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlı Menzil köyüne akın ediyorlardır. Böylece Menzil'deki Erol ailesine ait hediyelik eşya dükkânları, lokantalar, marketler, pastaneler ziyaretçilerin cebindeki parayı toplamaya başlamıştır.

Gel gör ki Erol ailesi için bunlar olağan kabul edilir. Abdülbaki Erol'un büyük oğlu Saki Erol, Saygı Öztürk'e vermiş olduğu röportajda, "Din ve ticaretin birlikte olmasının yadırganması normal değil mi?" sorusuna şöyle yanıt verir: "Ticaret yapanın ne özelliği var? Sen üç, ben dört ayaklı mıyım? İkimiz de iki ayaklıyız yani. Artımız eksimiz yok. Aynı nefsi ben de sen de

taşıyoruz. Güzel evim, arabam, korumalarım olsun istiyorsun günün şartlarında. Eee ben de istiyorum. Müslüman bir şey isteyemez mi? Dinimi de yaşarım, düzenimi de yaşarım, kimse bir şey diyemez ve bunlar başkalarını ilgilendirmez."

Bunun üzerine Öztürk, "Fethullah Gülen grubu da dini, ticarete endekslemişti. O yüzden eleştiriliyordu," der. Saki Erol'un buna yanıtı ise oldukça absürttür: "Basit bir şey söyleyeyim, teröristler silah taşıyor. O zaman 'Silah taşıyan herkes teröristtir,' dersin ya da ben derim. O zaman silah taşıyan asker, polis hepsi terörist."

"40'ı aşkın şirketiniz olduğu biliniyor. Neyiniz var?" sorusuna ise, "Semerkand Holding'imiz var, hastanemiz var, Semerkand TV var, radyo, dergi... O kadarını da bilmem yani, tam altını, ne yapıyorlar filan. T.C. kanunları elverdiği müddetçe her ticareti yaparız," diye yanıtlar. Röportajın ilerleyen kısmında dikkat çeken diğer sözleri ise şöyledir: "Evet, burada her şey bize ait. Köyde dükkânlarımız var, akrabalarımızındır. Köy komple bizim. 1.500 nüfusuz. Tam resmî rakam bilmiyorum. İşyerleri benim, amcalarımın, amca çocuklarımın. Neticede dedemin yedi erkek çocuğu vardı. Her amcamın beşten aşağı çocuğu yok. T.C.'nin kanunlarına uyuyoruz ve ticaretimizi de yapıyoruz." [114]

Menzil'i anlamak için Seyyid Abdülhakim Hüseyni'nin (Erol) yaşamını incelemek gerekiyor. 1902 yılında Siirt'te doğan Abdülhakim Hüseyni, imam ve medrese hocası olan babasının ölümünden sonra küçük yaşta dedesinin yanına yerleşti. Dedesi onu daha sekiz yaşındayken yörenin ünlü şeyhlerinden Muhammed Ziyaüddin'in halkasına kattı. Altı yıl şeyhinin yanında İslam ilimleri tahsil eden Abdülhakim Hüseyni, onunla manevi irtibatını kesmedi. Cumhuriyet yönetiminin tekke ve medreseleri kapatmasıyla Baykan'ın Taruni köyünde imamlık yapmaya başladı. Bu arada şeyhi ölmüştü. "Gördüğü bir rüya üzerine" Suriye'nin Hazne köyünde yaşayan Nakşi şeyhi Ahmet Haznevi'ye bağlanmak için defalarca sınırı geçti. 14 yıllık ziyaretlerinin sonucunda,

114 Öztürk, 2019, s. 154.

önce 34 yaşında "ilim icazetini", iki yıl sonra da "irşat müsaadesi"-ni aldı. Tarikat faaliyetlerini Taruni ve Bilvanis köylerinde, oradan Bitlis'in Narlıdere nahiyesinde, ardından Siirt'in Kozluk ilçesine bağlı Gadiri köyünde sürdüren Hüseyni'nin en son durağı, gelir gelmez geniş topraklar satın aldığı Menzil köyü oldu.[115]

Menzil'le ilgili ilk önemli röportaj 1984 tarihinde *Erkekçe* dergisinde yayımlanır. Muhabirler Reşit Erol hakkında sayısız keramet öyküleri anlatıldığını, babası hakkında ise benzer söylencelerin bulunmadığını naklerler. Buna göre halef selefi geçmiş, oğul babadan daha ünlü olmuştur. Oysa genelde bu tersinedir. Ruşen Çakır, bu yorum için şu hatırlatmayı yapar: "Reşit Erol'u ziyarete gelenlerin gerçek bir tasavvuf eğitimi ve terbiyesinden yoksun oldukları göz önüne alınırsa, tarikatlarda hep bir önceki şeyhin daha üstün tutulduğunu bilmemelerini yadırgamamak gerek."[116] Hakikaten de her tarikatta bir önceki ölen şeyhin yeri ayrı tutulur. Müritlerin ona duyduğu özlem neredeyse ibadet kavlindedir.

Erkekçe muhabirleri, Reşit Erol'un yani bir "şeyhin" portresini o dönem şöyle çizmiştir:

"Uzun boyluydu... Uzun sakallıydı. 'Keçi sakallı' değildi ama değirmi de sayılmıyordu. Aklaşmıştı sakalı. Gençliğinde sakalının sarı olduğu izleri vardı. Yer yer kınalı gibiydi. Temiz, 'ruhani' bir yüzü vardı. Göbeklice, ama yakışıklıydı. Sakalı onu olduğundan yaşlı gösteriyordu. İpekten bir takke vardı başında. Apak ipekten sarık, özenle onun çevresine dolanmıştı... Upuzun bir elbise vardı üstünde. 'Entari' biçimindeki elbise apak ipek ketendi. Topuklarına dek iniyordu. Elbisesinin göğsü düğmeliydi. Onun üstüne siyah bir yelek giymişti. Üstündeki açık bej cübbenin altında yeleği görülüyordu. Siyah yeleğin cebinde altın zincirden kösteği sallanıyordu. Ayağında, halk arasında 'sabo' diye adlandırılan ayakkabı vardı. Çoraplarıyla uyum içindeydi renk açısından. Sadece sabo-

115 Çakır, 2022, s. 72.

116 Çakır, 2022, s. 73.

larıyla çorapları kahverengiydi. Onun ötesinde tüm giysileri, sakız aklığındaydı. Tertemizdi üstü başı..."

2023 Ağustos'unda Menzil köyündeki Saki Erol'a bağlanma törenine katıldım. Karşımdaki kişi yukarıda yazılanlarla hemen hemen benzer bir form içindeydi. Saki Erol, topuklarına kadar inen uzun beyaz entarisiyle ve elindeki kırmızı güllerle kadınların karşısına çıkmıştı. Uzun bir süredir hemen bütün tarikat, cemaat liderlerinin TikTok, Instagram gibi sosyal medya platformlarında müritler tarafından paylaşılan videolarını dikkatlice takip ediyor, inceliyorum. Aslına bakılırsa kimi detaylarda farklılıklar olsa da tıpatıp aynılar. Örneğin şu aralar Menzil hesaplarında özellikle büyük oğlun videoları paylaşılıyor. Kendisine "Baba, aşkım!" diye bağıran insanların olduğu yüzlerce video. Beyaz entarili, elinde kırmızı güller olan şeyh, etrafında yakın korumaları ve ona "Aşkım!" diye bağıran müritler... Duyguları cezbetmek için çoğu videoda ilahi benzeri müzikler kullanılıyor. Şarkı sözleri arasında "gavsa, mübareğe" olan sevgi anlatılıyor. Manevi bağı pekiştiren bu videoların arkasındaki gerçeklik ise bambaşka. Menzil'deki şeyhler herhangi tasavvufi ilme sahip değiller. Hasbelkader halifelik, şecere usulüyle bugün liderlik konumunda olsalar da dinî konularda bilgili oldukları söylenemez. Yani bir Risale-i Nur tedrisatından geçen Nurcular gibi ilimli, muhteviyat konusunda kitaplı değillerdir. Hatta becerik-siz, bağlamı olmayan, birbirinden kopuk konuşmalarına bakılırsa irşat faaliyetleri için de yetersizdirler. Fakat bir kere maya tutmuştur, yüzlerce mürit için Menzil köyü dünyanın cennetidir.

DEVLET RİCALİYLE İLİŞKİLERİ

Tekrar hatırlatmakta beis yok. Raşit Erol, 1993'te Ankara'da, oğlunun Ahmet Cevdet Sokak'ta bulunan evinde vefat etti. Vefat etmeden önce altı kişiye "halifelik" vermişti. "Halife"lerden biri de kardeşi Abdülbaki Erol'du. Sonrasında Menzil şeyhi Abdülbaki Erol oldu. İşte bu yıllardan sonra Menzilcilerde farklı geliş-

meler görünmeye başlar. Eskiden ne vakfı, ne derneği, ne okulu varken, Abdülbaki Erol döneminde hastaneden okula, çeşit çeşit vakıflara, radyolara, televizyonlara, dergilere, gazetelere sahip oldular.[117] Yazmıştım, Abdülbaki Erol döneminde Menzil daha çok tanınır olmuş, Sağlık Bakanlığı'na Prof. Dr. Recep Akdağ, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na Taner Yıldız getirilmiş ve sonraki yıllarda bürokrasinin de cemaate ilgisi artmıştı.

Menzil'in Ankara temsilcisi konumunda olan bir Diyanet İşleri Başkanlığı personeli Saygı Öztürk'ün Menzil'in devlet içindeki gücü ile ilgili sorusuna, "Muhsin Yazıcıoğlu Menzil'le irtibatlıydı. O tövbeliydi. Her zaman geliyordu. Hiçbir zaman Menzil'e bağlı olduğunu, Nakşibendi olduğunu gizlemiyordu," diye yanıt verir.[118]

Yine aynı Diyanet personeli, "Recep Akdağ'ın Sağlık Bakanlığı Menzil'i nasıl etkiledi?" sorusuna şöyle yanıt verir: "Bilfiil bildiğim için söylüyorum; Recep Akdağ, Menzil'in mensubu hatta mübareğin vekili. Bakan olmadan önce Erzurum'da üniversitede hocalık yaparken geliyordu. Bakan olduktan sonra Menzil'de kalabalık üçe dörde katlandı. Bakana iyi görünmek için herkes Menzil'e gitti, takke taktı, şu oldu bu oldu. Bakanlıktan ayrıldıktan sonra gözümüz burada kimseyi görmedi daha. (...) Bakanlığa bağlı hastanelerin başhekimleri hep oradaydı. Mesela, ben bir başhekim biliyorum, zerre kadar Menzil'le ilgisi yoktu ama kendisini Menzil'in mensubu gibi gösterirdi. Her yerde, 'Mübareğe kaç kere geldim,' diye konuşurdu. Bunun gibi sırf mevkisini makamını korumak için yapanlar da vardı. Başardılar da. Recep Bey bunları 'Başları secde görüyor,' diye görevden almadı."

Yine ayrıca Abdülbaki Erol'un oğlu Saki Erol'un, 2019'da gazeteci Saygı Öztürk'e vermiş olduğu röportajda, "Hangi siyasi liderleri destekliyor?" sorusuna, "Adnan Menderes, Süleyman

117 Öztürk, 2019, s. 35.

118 Öztürk, 2019, s. 79.

Demirel, Turgut Özal, Mesut Yılmaz ve sonra da Recep Tayyip Erdoğan'ı destekledik," diye yanıt verdiği bilinir.

Tarikatın Eskişehir kolundaki lideri Feyzeddin Erol, Saygı Öztürk'e Mehmet Ağar'ın ve CHP'li Murat Karayalçın'ın da köye geldiğinden bahsetmiştir. Aynı şekilde Enerji eski Bakanı Taner Yıldız, Sağlık Bakanı Recep Akdağ'dan "Bizim evimizde büyüdüler. Her hafta yanımda olan insanlardır," diye söz eder. [119]

Öztürk, "Bu işin kare ası" dediği dört ismi kıdem sırasına göre şöyle sıralar: AKP eski milletvekili ve iş insanı Vahit Kiler, Müsteşar Nihat Tosun, Turan Buzgan ve Recep Akdağ.

"Vahit Kiler, siyasi yapılanmayı götürüyordu. Nihat Tosun bürokrasiyi organize ediyordu. Turan Buzgan eğitim konularıyla ilgileniyordu. Recep Akdağ ise bakanlık organizasyonunu gerçekleştiriyordu. Menzilci Recep Akdağ'ın yerinde Hakyolcuların önde gelen isimlerinden Fahrettin Koca var. Bu grubun da en etkili olduğu yerlerin başında sağlık, hukuk-adliye geliyor. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sadece iki hastaneye kadro verildi. Bunlardan biri Fahrettin Koca'nın bir dönem yönetiminde olduğu Medipol, diğeri ise Menzilcilerin Emsey hastaneleri. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü kadro vermezse, doktor özel hastanede çalıştırılamıyor. Özel sektörde alınmış ama boş tutulan 36 bin doktor kadrosu var. Özel hastaneler 'Alıyorum,' dese devlet hastanelerinin çökeceği de biliniyor."[120]

12 Temmuz 2023'te ölen Menzil şeyhi Abdülbaki Erol uzun bir dönem İstanbul-Pendik-Kurtköy'de yaptırdıkları "Emsey" Hastanesi'nde tedavi gördü. Bunun için şeyhe özel bir kat hazırlanmıştı. Son derece lüks bir biçimde donatılan katın görüntüleri sosyal medya platformalarında da sık sık paylaşılıyordu. Bu görüntüler arasında şeyhin karşısında başında takke olan ve el pençe divan duran, şeyhe, "Gavs, Gavsım" diyen doktorlar olduğu da görünüyordu. (Emsey Hastanesi'nin adının "Emret Sey-

119 Öztürk, 2019, s. 46.

120 Öztürk, 2019, s. 189.

dam" dan türetildiği bilinir. Oysa Saki Erol, hastanenin adı olan Emsey'in kardeşlerin baş harfleri olduğunu söyler.)

Abdülbaki Erol'dan sonra "tövbe yetkisi" ve "irşat faaliyetleri" Erol'un oğulları Muhammed Fettah, Muhammed Saki ve Muhammed Mübarek'e geçti. Abdülbaki Erol'un cenazesinin getirilişi sırasında yaklaşık 15 kilometrelik araç kuyruğu oluştu. Cenaze törenine Adıyaman Valisi Osman Varol, Belediye Başkanı Süleyman Kılınç, Büyük Birlikte Partisi (BBP) Genel Başkanı Mustafa Destici katıldı.

Bugün üç oğul arasında "tövbe yetkisi" ve "irşat faaliyetleri"nden dolayı fiilî kavgaya, şiddete varan olaylar yaşanmaya başladı. Müritler birbirlerine ait dernekleri basıp tabelalarını indiriyor. 2 Ocak 2024 tarihinde Menzil köyünde Muhammed Fettah ve Muhammed Mübarek taraftarı tarikat mensupları, Muhammed Saki taraftarlarını medreseden attı.

Şubat ayında ise Yalova'nın Altınova ilçesinde, Muhammed Saki'ye bağlı cemaat mensupları, kendilerine ait olduğunu söyledikleri Semerkand binasına "çöküldüğünü" iddia ederek bir basın açıklaması yaptı. Buna benzer irili ufaklı pek çok olay peş peşe basına düşmeye devam ediyor.

İlginç olan şu ki; bugüne kadar Erol ailesi alelade, herkesçe bilinen bir yerde devletle hiçbir sorun yaşamadan varlığını sürdürdü. Bu güvenden kaynaklı olacak ki tarikat ileri gelenleri konuyla ilgili sorulara, "Hiçbir suça karışmadığımız için müdahale eden olmadı", "İsteyen gelip gezebilir. Kapımız herkese açıktır," diye yanıt veriyor. Bir anlamda haklılar. Bakıldığında hiçbir gizli kapaklı iş yok. Aksine yıllar geçtikçe çok daha güçlendiler ve meşru bir yapıya dönüştüler. Müritlerinin yıldan yıla arttığı Menzil köyü 1970'li yıllardan bu yana "ibadet turizmi" sayesinde şeyh olduklarını iddia eden Erol ailesini zengin etti. Bugün Menzil'i sorgulamak ise din düşmanlığıyla eş değer.

Menzilciler, geçmişte de devlet baskısından azadeydiler. Örneğin Feyzeddin Erol, 12 Eylül dönemini şöyle anlatır:

"1977'den sonra birçok yerde sıkıyönetim ilan edilmişti. 12 Eylül 1980 darbesi oldu. O zaman gelen misafirimizin hepsini gönderdiler. Hatta gelmekte olanlar yoldan geri dönmüşler. Biz 12 Eylül döneminde hiçbir sıkıntı çekmedik. Devlet baskısı görmedik. Yolda aramalar olursa 'Menzil'e gidiyorum,' diyen hiç kimseye dokunmadılar, 'Buyurun geçin,' denildi. Kimlik kontrolü bile yapmıyorlardı yani."[121]

Bunun dışında bugün Menzil'e ait olduğu bilinen neredeyse her ilde zikir, sohbetin yapıldığı özel toplanma evleri mevcut. Bu evler siyasi bir örgütün çalışma mantığıyla çalışsa da hiçbir iktidar döneminde -28 Şubat süreci dışında ki bu dönemde de Menzil köyündeki faaliyetler devam etti- "terörist" muamelesi görmediler. Ayrıca Menzil'e bağlı kurslarda binlerce "talebe" yetiştirilmeye devam ediliyor. Talebelerin ihtiyaçları gönüllü bağış üzerinden karşılanıyor. Toplanan paraların miktarını ise sadece Erol ailesi biliyor.

121 Öztürk, 2019, s. 30.

BEŞİNCİ BÖLÜM

RÖPORTAJLAR
ETRAFLICA BAKMAK

AYŞE ÇAVDAR: TARİKATLAR GÜÇLENİYORSA, BİLECEĞİZ Kİ DEVLET ZAYIFLIYOR

Dünyanın bir noktasında "Allahu Ekber" (Allah en büyüktür) diyerek insanlar kendini patlatıyor. Yine aynı din adına, yüzlerce insanı katleden çeteler Ortadoğu'da cirit atıyor. "Gerçek İslamiyet bu değil," diyenler var bir yandan. Kafalar karışık...

Din dünyanın her yerinde aynı katılıkta mı? Yeni İslamcılıkla birlikte yeni bir Allah ve yeni bir kul mu yaratıldı? Tarikatlar niçin hep devletle yapışıklar? Şimdinin dindarlarının ahlakla ilişkisi nasıl? Ebu Zer, İbn-i Haldun'dan buralara nasıl gelindi? *Yeni Şafak* ve *Yeni Yüzyıl* gazetelerinde muhabirlik yapan, bir dönem Tarih Vakfı'nda çalışan, doktorasını Viadrina Üniversitesi'nde kültürel antropoloji dalında tamamlayan Ayşe Çavdar'a sordum.

***Cumhuriyet* gazetesi pazar eki geçen haftalarda "Hangi din?" sorusunu manşetine taşıdı. Kapakta Adnan Oktar, Cübbeli Ahmet ve Erdoğan'la birlikte Diyanet İşleri Başkanı üç ayrı karede dua ederken gösteriliyordu. Buraya nasıl gelindi?**

Çünkü bir tane din yok. Hiçbir zaman olmadı. İslam dini girdiği kabın şeklini alabilen bir din. Çıktığı andan itibaren farklı İslam biçimleri oldu. Bizim şahit olduğumuz şey, adına İslam denilen ve birbirine benzemeyen onca geleneğin gücünü kimin kullanacağı, ekmeğini kimin yiyeceği. Bu kavga İslam'a özgü bir şey değil ama diğer dinlerin şöyle bir şansları var, Kilise var orada. Onu yorumlayan birtakım otoriteler var. Canları istediği zaman bu kurumlar kavga çıkarıyorlar ama baktılar çözemiyorlar, o zaman da durdurabiliyorlar. İslam'ın böyle bir şansı

yok. Ulema mı çözecek? Hangi ulema? Tarikatlar mı çözecek, hangi tarikatlar? Devlet mi çözecek? Ne münasebet... İktidar beka problemi üzerinden eski şeytanları ortaya çıkardı. Eskiye ait ne kadar kavga, çatışma varsa bugün önümüzde.

Eski çatışmalar derken neyi kast ediyorsunuz?

Birinci mesele tarikat-şeriat savaşı. En büyük kavgalardan biri bu. Bugün sufizm diye bildiğiniz Nakşibendi tarikatının sufizmle alakası yoktur. Tarikat-şeriat savaşını bitirmek üzere üçüncü bir yol olarak ortaya çıkmış, 19. yüzyılda Osmanlı'da güçlenmiştir. O dönem heretik, sufi tarikatların devlet tarafından ortadan kaldırılmasına aracılık etmiştir. Çıktı mı size 19. yüzyıla ait bir inanç kavgası. Bu en yenisi. Bundan eskisi var. Şiisi, Sünnisi, selefisi var. Var da var. Kuran, farklı gözlerden farklı şekillerde okunabilir. Ben bir dönem bir mümin olarak okudum Kuran'ı ve din tarihini; başka bir şey gördüm. Sonra bir tarihçi olarak okudum; o çerçeveden gördüğüm İslam farklıydı. Aşağı yukarı aynı kaynakları okumama rağmen. Sonra gazeteci olarak okuduğumda gördüğüm ve anladığım İslam bambaşkaydı. Antropolog olarak okuduğumda ise başka şeyler gördüm.

Antropolog olarak okuduğunuzda gördüğünüz neydi?

Mekke'de inen ayetler açısından, Kuran sanki bir din kullanma klavuzu gibi. İbrahimî dinler (Tek tanrılı dinler. Kronolojik sırayla Musevilik, Hristiyanlık ve İslam. Y.N.) o dönem bozulmuşlar. Korkunç bir çürüme var toplumda, o yüzden adına Cahiliye deniliyor. Üstelik Mekke, Medine yani Hicaz Yarımadası'na bakarsanız çok sayıda pagan inancı var. Bunlar arasında ahlak temelinde bir uzlaşı zemini üretmeye çalışan bir din olarak ortaya çıktı İslam. Mesela Kuran, "Ataların dinine inanma," diyor. "Dini sana karşı kullanacaklar," diyor. "Seninle Allah arasına kimse giremez," diyor. "Onlara boyun eğme," diyor. "Kendin oku, kendin anla," diyor. Mekke döneminde bunları söylüyor

Kuran. Bu inanılmaz bir proje değil. Ne zaman toplumlar çürüse böyle şeyler çıkar ortaya.

Kuran'dan öyle bahsettiniz ki sanki bir manifesto gibi. Devrimci bir şey de var aslında. Yeni bir dönem başlatıyor.

Tam olarak öyle. Tabular devriliyor. Muhammed, put kırıcı olarak ortaya çıkıyor. Hisham ibn al-Kalbi diye bir tarihçi var. Hicret'ten sonra ikinci yüzyılın başında ölmüş ve Mekke'nin Muhammed'den önceki tarihini yazmış. Çok ilginç şeyler söylüyor. Kâbe'nin içerisindeki putların Allah'ı değil Mekke aşiretlerini temsil ettiklerini mesela. Ve o putlara saygı göstermek, önlerinde eğilmek, o ailelere saygının ve boyun eğmenin temsiliydi. Muhammed'in put kırması, inanılan, tapınılan bir şeyi kırmak anlamına gelmiyor sadece. O aileler tarafından oluşturulmuş verili hukuku da ortadan kaldırmak anlamına geliyor. Kâbe'de dini tekellerine almış aşiretler tarafından üretilmiş, son derece baskıcı, çürümeye yüz tutmuş hukuki ve dinî nizam Muhammed tarafından yıkılıyor. Böyle bakınca da İslam'ın özünün tam da din aracılığıyla kurulmuş dünya düzenlerine bir başkaldırı olduğu ortaya çıkıyor.

Peki, İslam ne zaman bir din haline geliyor? Ya da Muhammed'in söyledikleri?

Mekke'den Medine'ye çağrıldığı zaman. Medineli aileler Muhammed'e, "Senin söylediklerin çok güzel, biz birbirimize düşmüş durumdayız, bizi barıştıracak bir dine ihtiyacımız var, gel bizim peygamberimiz ol," diyorlar. "Ay Kuran ne yüce bir kitap," falan demiyorum. İnanan için elbette yücedir ama benim için onun "yüce" tarafı Mekke'de gördüğü işlev. Medine'de de barışı tesis eden bir işlev görüyor ama aynı işlevi her yerde görecek diye bir şey yok. Daha sonra yüzyıllar boyunca uğradığı hemen her yerde savaşlara ve adaletsizliklere gerekçe de olabiliyor. Bugün de durum böyle zaten.

Peki şimdiye, günümüze gelirsek... Bir yazınızda "Alabildiğine nihilist, dünyevi ve bencil bir dindarlık" diyorsunuz. Yeni bir kul ve yeni bir Allah mı yaratıldı?

Ne demeye çalıştığınızı anlıyorum. Uzun süre ben de böyle düşündüm. Açıkcası rahatlayabilmemi sağlayan şey bunun ilk defa olmadığını akılda tutmaktı. Peygamber ve halifeler döneminden hemen sonraki Emevilerin şu dönemden çok büyük bir farkı yok. Müslümanların kurdukları birçok devlet aynı tuzaklara düşmüş. Sonuçta şundan bahsediyoruz, biz din dediğimizde esasında hukukun bir formundan bahsediyoruz. Modern anlamda bir hukuktan değil. Çıkış noktası ne olursa olsun İslam da kendi aristokrasisini, seçkinlerini, kalıplarını, tabularını ürettiğinde kendi tersine dönüşüyor. İslamcılar muhalefetteyken gayet güzel bir eleştiri kaynağıydılar ama iktidara geldikleri zaman işler değişti. AKP'nin pragmatizmini biliyoruz, aynı pragmatizm Refah Partisi'nde de vardı. Refah Partisi'nin 90'ların ortasından itibaren belediyelerde idari sorumluluk almaya başlamasıyla pratik şeriat devreye girdi. Yani İslam, sorunları çözerken kullanılan birtakım pratik müdahaleler, kurallar, hilelerden ibaret olmaya başladı. Hukuk hayata uymadığı zaman, hayat onun etrafından dolaşacak bir alan mutlaka bulur. Bugünün Türkiye'sinde ise hikâye çok hızlı yaşandı çünkü zaman artık çok hızlı akıyor. Muhalefetteyken gayet ahlaki prensiplerle söylem üreten bir siyasi ekip, idari sorumluluk aldığı anda aynı söylemin gölge tarafına geçti. Şu da var: Seçimli bir idari sistemde eğer daha çok oy istiyorsanız ahlaktan bahsetmemelisiniz. Çünkü hiçbir toplumun ortak paydası ahlak değildir. Toplumun ortak paydası, o ahlaki prensiplerde açılan gediklerdir. İslamcılar da o gediklere yerleştiler.

Evet. Bu söylediğinize bir yazınızda denk geldim. Ahlakla ilişkili olarak, "Dindarlar birbirlerine güvenmiyor," diyorsunuz. Ama bundan önce, şu an Türkiye'de hangi tarikatlar baskın?

En kalabalık grup Nakşibendiler, ama önce şöyle bir şerh koyayım bu hale. Bu tarikatlar bizim düşündüğümüz kadar güçlü

değiller. Kimseyi bir yere yönlendirecek durumda değiller. Evet, hepsinin etrafında birkaç yüz bin kişi var ama benim ölçütüm şu: Bir tarikat kendi çevresine bugün Erdoğan'a oy verme dese, verdirmeyebilir mi? Hayır. Mümkün değil.

Tarikatlar dayanışma sandıkları etrafında örgütlenen yapılar. Nakşibendiyye'nin icadıdır bu. Bankacılığa karşı falan buldukları bir çözüm bu. Dayanışma sandığı, herkesin gücü miktarında para koyduğu ve oradan ihtiyacı olduğu zaman yararlandığı, aynı zamanda hayır işlerini yaptığı bir sistem. Bütün tarikat vakıflarını o sandıklar etrafında şekillenmiş örgütlenmeler olarak düşünebilirsiniz. Dayanışma sandığına yakınlıkları oranında insanlar tarikatın inançlısı ve fanatiğidir. Geride kalanlar gevşek bağlar içerisindedirler. Hayatın içerisine o kadar da nüfuz edebilmiş değil tarikatlar, çünkü zaten öncelikleri kendilerini korumak. Kostümler, rabıtalar vs... Hep bu koruma refleksinin ürünü.

Yalnız İslam'da değil, her dinde tarikatlar ve cemaatler, içinde bulundukları zaman diliminde verili dinin, hukukun ve devletin merkezî otoritesine yerel meydan okumalar olarak ortaya çıkar ve sonra yayılırlar. O yüzden çıkış noktasında her tarikat, her cemaat isyankârdır ama kalabalıklaştıkça kendisi de bir hegemonik projeye dönüşür. Her neye muhalefet olarak çıktıysa onun yerini almaya, yapamıyorsa onun altını oyarak, âdeta kemirerek kendi yaşam alanını genişletmeye koyulur. Bunun için de muhalefet ettiği merkezî otoritenin eksik-gedik bıraktığı işlere talip olur; o yapıya zayıf noktalarından dahil olmanın yoludur bu. Yoksullara yardım, esnaf arası dayanışma, çocuklara eğitim, sağlık hizmetleri, mahallenin dirlik düzeni, gençleri everip yuva sahibi etme, uygun bir semtte eve, öldürmeyecek kadar maaşla bir işe yerleştirme, artık aklınıza ne geliyorsa. Türkiye'de tarikatlar ve cemaatler 1990'larda, o dönemin kriz koşullarında devletin gücünün yetmediği, zaten çok da umursamadığı hane halkları için çözümler üreterek büyüdüler. Dergâhlarda, camilerde kurulan dayanışma sandıkları iflas eden esnafın meselesini çözdü, çalkalanmakta olan bankacılık sektörüne ezdirmediler kendi müritlerini ve takipçilerini. Birçokları

ilk işlerini o dayanışma sandıklarından aldıkları paralarla kurarak piyasa aktörüne dönüştüler. Buna karşılık müthiş bir sadakat ve adanmışlık sundular tarikatlarına ve cemaatlerine. Tarikatlar ve cemaatler siyasi müzakerede ellerini böyle güçlendirdiler.

Niye devletle sürekli birlikteler, sizin tabirinizle "yapışıklar"?

Nakşibendiyye devletle yapışık yaşar. Bunun için devletin Tayyip Erdoğan'ın elinde olması gerekmez. Devletten sebeplenir, devletle alışveriş içerisindedir. Şimdi olduğu gibi... Abdülhamit çok hoşlanmazdı onlardan. II. Mahmut da çok hoşlanmazdı. Bence Erdoğan da çok hoşlanmıyor. Zaten Erdoğan, II. Mahmut'un neler yaptığını iyi okuyor anladığım kadarıyla. Bu üç isim de hoşlanmıyor ama Nakşibendilik devam edebiliyor. Devletin sırtında bir yer açarlar kendilerine, çünkü Nakşibendiyye çok kullanışlıdır. Asker olurlar devlete, polis, muhbir olurlar, devletin düşmanına düşman, dostuna dost olurlar, kullanışlıdırlar. Ebussuud'un faiz fetvasında olduğu gibi. Faizi, hileyi uygun göstermeniz gerekir, onu hallederler.

Ebussuud hikâyesi nedir?

1545'ten 1574'e kadar Osmanlı şeyhülislamı... Fetvalarıyla bilinen biri. Faizin şer-i ilan edilmesi lazım ki Osmanlı kasasındaki gerilemeyi durdurabilsin. Ama faiz haram. Dolayısıyla Osmanlı padişahı ne kadar da padişah olsa, hâlâ bir meşruiyet derdi var. Ebussuud bir yolunu bulup birtakım yorumlarla, faizi belli koşullar altında başvurulabilecek bir yol olarak tarif etti şeriat açısından.

Yakın tarihte ne zaman yükselişe geçmeye başladılar? Niye tekrar onlara ihtiyaç hasıl oldu?

1990'larda peş peşe ekonomik krizler yaşandı. Tarikat içindekiler için dayanışma sandıkları devreye girdi. Ekonomik krizlerin yarattığı öngörülemez ve artık hukukun işe yaramadığı ortamda tarikatlar güvenli bölgeler haline geldiler ve insanlar için bu saye-

de çekici hale geldiler, yoksa cennet vaat ettikleri için değil. Böyle bir şey olmaz, hiçbir zaman olmadı. Tarikatlar güçleniyorsa, bileceğiz ki devlet zayıflıyor. Ya güvenliği ya ekonomiyi ya hukuku beceremiyordur ya da hepsinde birden çuvallamıştır. Özellikle Nakşibendi söz konusu olduğunda bu böyle... Bir iki örnek vereyim mesela. Memlûk sonrası Mısır, Selçuklu sonrası Anadolu... Yani bizim o bayıldığımız Mevlana, Yunus Emre, Selçuklu yıkıldığı için mümkün oldular. Siyasi boşluğun ortaya çıktığı dönemlerde, ruhani olanın birleştiriciliğine ihtiyaç doğdu çünkü.

Menzilciler diye bir tarikattan da söz ediliyor. Bunlar kim?

1960'lardaki Yeşil Kuşak Projeleriyle (ABD tarafından 1977'de geliştirilen proje. Komünizme karşı bir savunma hattı geliştirmek için İslamcı hareketlere destek verildi, gelişmeleri sağlandı. Yeşil Kuşak Projesi'yle radikal dinci örgütlerin temelleri atılmıştır. Y.N.) önleri açılmış, güçlenebilmişler. Tarikatlar, 1970'lere kadar İslamcı bir partiyi hayal bile etmiyorlar çünkü ihtiyaçları yok ama gene de hep devlete yapışıklar. II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'de sol akımlar, sendikalar, işçi hareketleri yükseliyor. Devletin bunları durduracak gücü yok, daha aşağıdan bir tedbir lazım. Amerikanca bir fikir şekilleniyor: "Bu komünistler dinimizi yok edecek," deniliyor. Mevcut tarikatlar için sufi geleneğin parçası falan diyorlar, atmasınlar! Devlet, "Kürtler de hareketlenmeye başladı, aman mani olun. Hatırlayın, hepimiz din kardeşiyiz," diyor. Farkındaysanız, gene aynı noktadayız. Menzil ya da diğer cemaatler. Devletin bir şeye gücü yetmiyor ve bir tarikatı o meselenin yaması olarak kullanıyor. Tam bu noktalarda tarikatlara tam olarak şunu diyor: "Yasaksınız, hadi görün işinizi, ama çok ileriye de gitmeyin."

Menzil hikâyesi aslında çok komik. Çünkü Türkçe bile konuşamayan bir Kürt Nakşibendi şeyhi Muhammed Raşit Erol tarafından kuruluyor. Nakşibendiliğin ana yurdu Hindistan. Yurtlandığı, kemiklendiği yer ise Kürt coğrafyası. Suriye'nin kuzeyi, Türkiye'nin güneydoğusu, biraz da İran'ın güneyi. Ne hikmetse Nakşibendiyye'yi, Kürtleri kendi gücünü tahkim etmeye ikna edecek bir şey olarak

görüyor devlet ve ona izin veriyor. Sonra nasıl oluyorsa 1970'lerde bu gayet Kürt aşirete yani Menzil'i var eden aileye ülkücüler merak sarıyorlar. Muhsin Yazıcıoğlu gidip geliyor defalarca. Ülkü Ocakları otobüsler kaldırıyor. Çok ciddi bir Alevilik, Zerdüştlük düşmanlığı üretiyor Menzil. Zerdüştlük meselesine bu kadar takıntılı olmaları, kendi orijinini yok etmek arzusuyla ilgili olsa gerek. Mesela Özal döneminde inanılmaz bir güç elde ediyorlar. Ama Menzil'in asıl işlevi milliyetçi grupların, ülkücülerin ve Kürtlerin yan yana durabilecekleri bir çatı oluşturması. Orada da Türk milliyetçileri Kürtleri aşağılamaya devam ediyorlar aslında. Niye yükselişe geçtiler? Kürt hareketi seküler bir noktadan siyasete dahil olma yolunu seçtiği için, onun panzehiri olarak mı gördü devlet? Bu soruyu keşke Kürtler de sorsa. Onların verecekleri cevap çok daha önemli.

Sorduklarında varacakları nokta ne sizce?

Seküler Kürtlerin "Yaa, bir şey olmaz onlardan," deme huyları var, ama pek öyle olduğunu zannetmiyorum. TÜMSİAD (Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği) diye iş adamları derneği var Menzil'e bağlı iş insanlarının.

Erdoğan bu derneğin genel kurullarında o kadar konuşmuş ki... Bakan olarak, Başbakan olarak, Cumhurbaşkanı olarak. Ben 2015 seçimlerinden hemen önce bir grup yabancı gazeteciye sahada fixer'lik yapıyordum. (Yabancı gazetecilere bağlantı sağlayan, rehberlik ve çevirmenlik yapan. Y.N.) Semerkand diye bir vakıf var. Yöneticileri hem AKP'ye hem de MHP'ye oy vereceklerini söylüyorlardı. Hatırlıyorsanız, 2015'te Devlet Bahçeli, Erdoğan'a saydırıyordu henüz. Sordum tabii: "Biz hallettik onu, seçim bir geçsin birlikte olacaklar," demişlerdi. Ne münasebet değil mi? Ama sahiden de öyle oldu. Devlet onlara bir güç atfediyor. Aynı durum İsmailağa için de geçerli. Afrin harekâtını âdeta kutsadılar. Videolarını seyredin. Neler söylüyorlar. Afrin operasyonunu bir tür gazâ, büyük bir cihad olarak gördüler. Oraya giden gönüllüler arasında bir hayli Nakşibendi de vardı, üstelik hem Türk hem de Kürt Nakşibendiler vardı. Zerdüşt heykelidir diye Demirci Kawa heykelini

yıktılar. Sonra yağma yüzünden çıkan kavgalarda da Nakşibendiler taraftılar. O dönem İsmailağa'daki hocaların yaptığı konuşmaları izleyin. Kulaklarınıza inanamayacaksınız. Türkiye'nin birkaç kilometre ilerisindeki bir kasabaya yapılan bir operasyondan değil de vadedilmiş topraklardan bahsediliyor sanırsınız.

İsmailağa cemaatini kimler oluşturuyor?

İsmailağa da tıpkı Menzil gibi 1960'larda, yani Yeşil Kuşak Projesi'nin devreye girdiği dönemde ortaya çıkmış bir Nakşibendiyye dergâhı. Daha çok Karadenizlilerin söz sahibi oldukları, diğer birçok tarikattan farklı olarak cübbe, sakal, çarşaf vs. giysi takıntıları ve modern eğitimin kesinlikle dışarısında durmalarıyla biliniyorlar. Bu da sisteme bürokrasi vs. gibi kanallarla daha az dahil olmaları sonucunu doğuruyor. Birçoğu esnaf ama çok sayıda irili ufaklı inşaat şirketleri var. Şu anda onlar da paramparçalar. Paylaşamadıkları şeyse tarikatın ihvanların bağışlarıyla yürüttüğü yurt içi ve yurt dışındaki bağış ve din eğitimi çalışmaları. Tarikatın kurucusu Mahmut Ustaosmanoğlu halen hayatta. Ama onun hayatta olması bile parçalanmanın önüne geçememiş durumda. (Röportajın yapıldığı tarih olan Ağustos 2018'de Mahmut Ustaosmanoğlu yaşıyordu.)

Devletin tarikatlarla olan ilişkisi bıçak sırtı. Ne olacak bu işin sonu?

Erdoğan kimi dövecek? Dövmediği kimse kalmadı. Sekülerler arasında Erdoğan'ın dişine göre bir düşman kalmadı. Şimdi kendi güç verdiği taraflara çevirecek bakışlarını. Güncelleme yapacağım, "Böyle İslam mı olur?" demişti hatırlarsanız. O da bir işaretti. Başka alametler de belirdi ne zamandır.

2014 Diyanet Şûrası'nda "Din sanki devlete tehdit gibi bir algı yaratıldı, biz bunun son bulması için uğraşıyoruz. Kendi elleriyle kendi dinlerini inşa ettiler." Böyle demişti. Ne demek bu?

Erdoğan da kendi dinini inşa ediyor. Devlet olmak böyle bir şeydir çünkü. Bunu yapmadan duramaz. Çünkü bir siyasi birlik

inşa etmeye çalışıyor. Kendisine benzer bir güç odağı çıkartabilecek her kaynağı kurutması lazım. Siz de antropolog olduğunuz için çok rahat konuşuyorum. Devlete siyasi bir prosedürler içerisinden bakılabilir. Bir de kültür, ahlak, davranış üzerinden bakılabilir. Biz genellikle bu ikinci öbeği hesaba katmayız. Orayı da hesaba kattığımızda Erdoğan'ın birçok davranışının hiç de tesadüfi olmadığı, belli bir sistematiği izlemekte olduğu ortaya çıkar. Elbette şu aşamadan sonra kendisini üreten hikâyenin bir benzerinin daha üretilmemesini sağlamak için elinden geleni yapacak.

Neler olabilir onlar? Nasıl bir yöntem kullanabilir?

Çamlıca Camii'ni biliyorsunuz? Çamlıca Camii'ne 20 dakika yürüme mesafesinde 28 tane cami var. O camilerin özelliği şu: Her biri ya bir tarikat tarafından ya da mahalle cemaati tarafından yapılmış. Erdoğan, Çamlıca Camii'nin etrafında Osmanlı mahalleleri kurmak istiyor. Bu da mahallelerin yıkılması yani o camilerin cemaatlerinin, dolayısıyla camilerin varlık sebeplerinin ortadan kalkması demek. Mahalleler ağırlıkla AKP'li olduklarından seslerini duyuracak mecra da bulamıyorlar. O camiyi inşa ederek sekülerlere değil dindarlara şunu söylüyor Erdoğan: "Bundan böyle yalnızca benim çatım altında ifade bulan İslam geçerlidir. Benimle aynı anda, aynı yaratıcıya secde etmeyen, aynı duayı seslendirmeyen kimsenin dinini tanımam."

AKP'yi, kendi kurduğu partiyi, onu buralara kadar taşıyan partiyi âdeta hadım ederek yeni ve yetkisiz bir meclise yerleştirmiş bir liderden bahsediyoruz. Bunu niye yaptı? Bizim bildiğimiz siyasi çerçeveden bakıldığında bu delice bir şey. Bir zamanlar "sivil toplum" denilen tarikatlar, cemaatler ve bunların dışında kalan Müslümanlar arasındaki popülaritesine dayanarak bunu bir an önce yapması gerekiyordu ki, bir benzeri çıkmasın ortaya. Bunu yapmasaydı Erdoğan diye biri olmazdı. Kendisinin herhangi alternatifini, benzer bir hikâye çıkarabilecek herhangi bir odağı sağ bırakır mı? Yapamaz. İşin doğasına aykırı, istese de yapamaz.

Tarikatların, yoksulları nereden yakaladığını anlattınız. Dayanışma sandıklarından bahsettiniz. Ya dindarların, Etiler'e ve Nişantaşı'na bakışı nasıl?

Oralarda gözleri var. Bir de Cihangir'de. Oraya da yerleştiklerinde proje tamamlanmış olacak.

Yani Tophane, Cihangir'e mi çıkmak istiyor?

Evet. Cihangir'deki kazananlardan olmak istiyorlar. Tophane o parayı kazansa da yoksul kalacak. Hiçbir zaman zengin olmayacak, burjuva olamayacak. Tophane'nin ne kadar biriktirebilirim gibi bir derdi var. Nişantaşı dediğiniz zaman ise, dindarların gözünde, temsilî olarak kültürel iktidarın merkezinde olan bir semtten bahsediyoruz. Nişantaşı'nı aldıkları zaman tam olarak intikamlarını almış ve projelerini tamamlamış olacaklar. O yüzden gözleri orada. Kadıköy umurlarında değil çünkü Kadıköy zengin değil. Ama Nişantaşı ve Etiler'de olmak istiyorlar çünkü paraları olsa bile, o alanlara hiçbir zaman giremediler.

Ebu Zer... Sizin de yazılarınızda bahsettiğiniz biri. Müslüman olan ilk dört kişiden biri olduğu biliniyor. Ali Şeriati'nin kitaplarında da geçen bir isim. "Evinde ekmek bulamayan kişi, nasıl olur da topluma kılıç çekerek karşı çıkmaz şaşarım." Böyle anarşist kelamları var. Bu örnekler niye hiç zikredilmiyor?

Birçok Sünni Müslüman, Ebu Zer'in var olmadığına inanıyor. O efsane diye anlatılır. Çünkü eğer gerçekse, çok büyük sorumluluk yüklüyor Müslümanlara. 1990'larda İslamcı aydınlar çocuklarına o ismi verirdi. Artık tercih edilmiyor. Başka isimler var. Ebu Zer ahlaki ilkeyi temsil ediyor. Muhalefetteyken alıntı yapılacak kişi olabilir. 90'larda kopuldu o anlayıştan. Biz İslamcılarımız çok orijinalmiş gibi davranıyoruz. Orijinal değiller. Mehmet Akif'i bilmezlerdi mesela. 2000'lerde Erdoğan belediye başkanıyken öğrendiler. İslamcıların çoğu gizli milliyetçidir. "Arapları okumaya gerek yok," diye düşünürler. "Yaaa bu arkadaşlar da iyi ama bizim Osmanlı," derler. Solcularımız nasılsa

İslamcılarımız da öyle. Öyle düşünün. Genital bölgeye sıkışmayan bir İslam, İslamcıların işine gelmiyor. İnananları tarafından bu denli sakatlanmış başka bir din daha var mıdır bilmiyorum. Bakıyorlar, en uygulanabilir yeri neresi? Genital bölge ahlakı. Pantolon, saç, etek... Bu dinin başka kelamı yok sanki.

Son birkaç yıldır "İslamiyet bu değil," başlığı altında söylenenler var. Sizin fikriniz?

Ben nasılsam dinim de öyle. İslam'ım da öyle. İslam toplumu şekillendirecek güce sahip değil, toplum onu şekillendiriyor. İlk çıkış anındaki heyecanı anlattım. İslam'ın içerisinden IŞİD gibi bir zombi güruhu da çıkabiliyor. Yunus Emre, Hafız-i Şirazi gibi bir gönül seyyahları da. Bugünden örnek verebileceğim, "Ah şu Müslümanlar ne güzel," diyebileceğim bir örnek gelmiyor aklıma. Artık Türkiye'de ahlaklı olmakla dindar olmak karşıt şeyler. Dindarların gözünde de böyle. Burada, Almanya'da bile öyle. Dindarlar birbirleriyle iş yapmak istemiyorlar. Çünkü ne zaman, hangi hile-i şeriyenin ("Şer'î (hukuki) bir kurtuluş, tedbir veya çıkış yolu bulmak. Y.N.) kurbanı olacaklarını bilmiyorlar. "Gerçek din bu değil." Gerçek din diye bir şey yok. Gerçeğin neyse, dinin de o. İnsanlar dini sokakta nasıl tecrübe ediyorlarsa, din o.

Tekrar olacak. Yunanistan'da çıkan yangın için piskopos, "Yangın Çipras ateist olduğu için çıktı," dedi. Din her yerde böyle bir şey mi?

Evet, din böyle bir şey. Piskopos, "Niçin Allah'a inanmıyorsun?" demiyor, "Benim iktidarıma boyun eğmediğin için bunlar başına geliyor," diyor. Bizimkiler de söylüyorlar. Van depreminde Kürtler için neler söylenilmişti. Dinin ilahi, uhrevi, ruhani bir içeriğinin olmasını isteyen kişiler biz zavallı sekülerleriz. Müslümanlar, Hristiyanlar için din spiritüel bir şey değil. Biz ona dokunulmaz, ilahi ve kutsal muamelesi yapıyoruz. Benim ayaklarımı yere bastıran şey din değil ama dindarın ayaklarını yere bastıran şeyin adı din. O nedenle aslında din onun için dünyevi bir şey.

HALİL İBRAHİM YENİGÜN: ÇOCUK EVLİLİĞİNE SÖZ SÖYLÜYORUZ; UCU PEYGAMBER'E, ONUN AYŞE'YLE EVLİLİĞİNE DOKUNUR MU DİYE KAYGILANIYORLAR

Dönüp dönüp "Sosyal ve kültürel alanda iktidarda değiliz," diyen Erdoğan ve çevresinin hüsranını anlamak için siyasal İslam'ı veyahut sosyolojik ve tarihsel geçmişiyle Müslümanların siyasetini konuşmak gerekiyor. Siyasal İslam bugününe nasıl geldi? Yeşil Kuşak Projesi'nin Türkiye ayağındaki sonuçları neler oldu? İslami entelijansiya "200 yıllık ihanet" olarak gördüğü tarihi ne yönde değiştirmek istiyor? Müslümanların demokrasi sevmezliği neden? Müslüman siyasetin açmazları neler?

Çağdaş sanat, teknolojiyle birleşen yaratıcılıklar, dünyada gördüğümüz kimi sürreal, hayal ötesi kültürel ürünler... Diğer tarafta canlandırılmaya çalışılan hat, tezhip, ebru gibi sanatlar. İslami entelijansiyanın hayal ettiği medeniyet inşasının modern dünyaya entegre olması mümkün mü?

1980'de "faili meçhul" cinayetle öldürülen, İslamcı geleneğin örgütlerinden biri olan Millî Türk Talebe Birliği'nin önemli isimlerinden Sedat Yenigün'ün oğlu Halil İbrahim Yenigün, "Bu suça ortak olmayacağız" bildirisi imzacılarından biri olması sebebiyle 2016'da İstanbul Ticaret Üniversitesi'ndeki görevinden çıkarıldı. Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Yenigün şimdilerde Stanford Üniversitesi Tarih, San Jose Eyalet Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümlerinde öğretim görevlisi olarak devam ediyor.

Çalışma sahaları arasında Siyaset Ontolojisi, Siyasal Teoloji, Çağdaş İslam Siyaset Teorisi özelinde Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi (Türk ve Arap İslamcı hareketler) gibi konular bulunan Yenigün'le konuştuk.

(Röportajda geçen isimler ve teolojik terimler hakkında parantez içlerinde kısaca bilgi verdim.)

1971'de THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi), THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu), TKP/ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist); 1980'de Devrimci Yol. Bir de bunların arasından sıyrılan "siyasal İslam" var. Öncül olarak Necip Fazıl gösteriliyor. İşin özcesi siyasal İslam'ın geçmişi nedir? Nereden başlarız anlatmaya?

"Siyasal İslam", genelde Erbakan'dan ve Millî Nizam Partisi'nden başlatılır. "İslamcılık" anlamıyla eş anlamda kullanılıyorsa o zaman 1908, II. Meşrutiyet zamanlarına kadar götürebiliriz. Mehmet Akiflere kadar gidebiliriz. Yusuf Akçura'nın 1904'te yazdığı Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük olmak üzere üç siyaseti kıyaslayarak incelediği Üç Tarz-ı Siyaset çalışmasına kadar da gidilebilir. Mümtaz'er Türköne, Namık Kemal'e kadar götürüyordu. Daha doğru olarak Panislamizm (Ümmetçilik) siyaseti olarak 1800'lü yılların Müslüman düşünürü Cemaleddin Afganî ve onun Türkiye'deki temsilcisi Mehmet Akif, Babanzade Ahmed Naim isimleri verilebilir. Onlardan gelen bir akım var. Tek Parti döneminde bu akım sekteye uğruyor ve bastırılıyor.

1950'lerden sonra tekrar ortaya çıktığı zaman Necip Fazıl, Osman Yüksel Serdengeçti gibi isimlerle birlikte İslam sosu da olan başka türlü bir milliyetçilik anlayışıyla gelişiyor. O zamanlardan itibaren ama özellikle 1970'lerden sonra global İslamcılığın eserleri Türkçeye çevrilmeye başlandı. Mısırlı yazar Seyyid Kutub, Pakistanlı yazar Seyyid Ebu'l A'lâ El-Mevdudî gibi isimlerin tercümeleriyle yeni baştan canlanan bir akımdan bahsediyoruz.

18 Mayıs 1962'de, Suudi Arabistan'ın o zamanki veliaht prensi Faysal bin Abdulaziz tarafından kurulan Rabıta, Türkiye'de de bazı kurumlar üzerinden nüfuz kazandı. Hangi kurumlar? MTTB (Millî Türk Talebe Birliği) gibi kurumlar üzerinden örneğin. Bunu siyasi parti hüviyetinde Erbakan ve etrafındaki arkadaşları temsil

etti. Onlar tabii daha milliyetçi, sağ muhafazakârdı. Rabıta biraz daha radikal İslamcı özellikler taşıyordu. Seyyid Kutub, Seyyid Ebu'l A'lâ El-Mevdudi'nin fikirlerini yayıyordu. Bir zaman sonra tabandan yukarıya bu tercümelerin etkilediği gençlerin akımı ve bir tarafta tepeden aşağıya Erbakan gibilerin temsil ettiği ve pompaladığı bir akımla karşı karşıya kaldık. İslamcılığın Türkiye'de bu şekilde canlanmasına tanık olduk ve bugünlere kadar geldi.

Bu arada şunu belirtmek isterim, ben şahsen AKP rejiminin "İslamcılık" başlığı ile tartışılmasına çok taraftar değilim. Daha çok siyasal ve politik-ekonomik kavramlar üzerinden bir siyasal parti olarak tartışılmasını tercih ediyorum. Bu ideolojik tartışma bize yol aldırmıyor ve birtakım global gelişmelerden dikkatimizi kaydırıyor, o gelişmeleri örtbas ediyor. AKP ve Erdoğan'la gözlediğimiz rejim bizim aslında dünyada gördüğümüz global, popülist sağ siyaset. Hindistan'da Narendra Modi'nin Hindu fundamentalizmle olan ilişkisi, Erdoğan'ın İslamcılıkla olan ilişkisi ve Trump'ın Hristiyan fundamentalizmle olan ilişkisine birlikte bakmak bence daha makul.

Hangi kavramı kullanıyorsunuz?

Global ölçekte "Müslüman popülizmi", yerel ölçekte ise "sağ popülizm" kavramlarını kullanmayı tercih ediyorum. Sağ popülizm içinde tabii ki de din var. Din etkin bir biçimde kullanılıyor. Trump nasıl Hristiyan fundamentalistler için büyük bir kazanç ise, şu anda birtakım İslamcılarla Erdoğan arasında da benzer bir simbiyotik, pragmatik ilişki var. Bu hem yerel düzeyde hem global düzeyde.

"Yeşil Kuşak Projesi"yle siyasal İslam'ın Türkiye'de ve dünyada geliştirilip büyütüldüğü söylenir. Siz buna katılıyor musunuz?

Yerel dinamik ve network'leri yok saymamakla birlikte kesinlikle katılıyorum. Bunu çok daha önceye de götürebiliriz. Bunun-

la ilgili çok net örnekler var. Özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren sosyalist hareketlerin bütün üçüncü dünyada yükseliyor olmasından sonra sol nasyonalist bir akım güçlendi.

Kolonileştirme karşıtı kurtuluş hareketlerine esin veren Frantz Fanon, Mısır'ı askerî darbeyle İngilizlerden kurtararak bağımsızlaştıran Cemal Abdünnasır gibi isimlerle birlikte daha çok sola sempati duyan hareketler de güçlendi. Burada ABD'nin çoğunlukla yersiz olan aşırı bir endişesi oluştu. O rejimlerin kurulmasını engellemek ve o hareketleri bastırmak için dinî akımlardan istifade ettiler. Kudüs Başmüftüsü Emin el-Hüseyni, hem Hitler'le iş birliği içerisinde olan bir figür hem de Boşnak ve öteki Balkan Müslümanlarına "Hançer Birliği"ni kurdurmuş ve onları partizanlara karşı savaştırmış biri. (Hançer Birliği, II. Dünya Savaşı sırasında Balkanlardaki komünist Partizanlara karşı savaşması için Kudüs Başmüftüsü Emin el-Hüseyni'nin girişimi ile kurulan, Almanya'dan kaçan Yahudilerin Ortadoğu'da bir devlet kurmasından çekinen ve bu sebeple Nazilere sempati duyan Müslüman Nazi ordusu. Y.N.)

Kudüs Başmüftüsü Şeyh Muhammed Hüseyin, Kral Faysal'la birlikte Rabıta'nın da eş başkanı, kurucusu. Bu ilişki aslında çok eskiye uzanıyor. Bu kişi Nazi iş birlikçisi ama her nasılsa Fransa onu serbest bırakıyor ve elini kolunu sallaya sallaya oradan Lübnan'a gidiyor ve sonradan kral olacak Faysal'la birlikte Rabıta'yı kuruyor. O zamanlar Cemal Abdünnasır İslamcılığı bastırıyor ama halefi Cumhurbaşkanı Enver Sedat, İslamcılarla iş birliği içerisinde sosyalistleri bastırıyor. Bu ne zaman oluyor? Özellikle Sedat'ın ABD'ye yanaşmasından sonra.

Türkiye'de de aynı şekilde 1960'ların sonu itibariyle MHP'lilerin sahadaki mücadelesinin yanı sıra MTTB dindar gençliği komünizme karşı örgütlemede son derece işin içerisinde. Türkiye'de o dönem Komünizmle Mücadele Derneği var. Oradaki isimlere baktığınız zaman şimdi de İslami hareket içinde olan isimler. Burada tesadüf yok aslında. MTTB'nin uluslararası fa-

aliyetlerini Rabıta ne kadar fonlamış incelemek gerekir. Mesela 60'ların sonları, 70'lerin başlarında olması lazım, MTTB'yi temsilen öğrencilerin New York'a gittiği haberlerini gördüğümü hatırlıyorum. Rabıta öncülüğünde Çanakkale'de, yanılmıyorsam Kıbrıs'ta kamplar yapılıyor. İhvan'ın da (İhvan, diğer adıyla Müslüman Kardeşler Cemiyeti. Birçok Arap ülkesindeki en geniş siyasi muhalif örgüt. 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından Panislamist, şeriatçı amaçlarla kurulmuştur) global İslamcılığın ileride duyulacak başka isimlerinin de katıldığı kamplar bunlar. O kamplara katılanlar daha sonra Türkiye'ye de geldiler. Böyle bir network var ve bu network'ün Rabıta fonlarıyla ilişkisi kritik.

Mesela kim bu isimler?

O kamplardan birine katılmış Edip Yüksel uzun uzun anlatabilir size oradaki isimleri. Ben isim isim hatırlamıyorum zikredilen şahısları ama MTTB kökenliler malumunuz AKP'nin özellikle ilk dönemlerinde ama daha sonra da önemli ölçüde kadro sağladı Erdoğan'a.

Türkiye'de 1980 darbesi olduktan sonra mesela şöyle bir detay var, bu darbenin Türk-İslam sentezini destekleyen bir darbe olduğunu herkes biliyor ama şu da var: Daha sonra Malezya'da kurulacak olan Uluslararası İslam Üniversitesi, ki Davutoğlu orada bölüm başkanıydı, o üniversitenin aslında Türkiye'de kurulmasının da düşünüldüğünü ama daha sonra darbeci generallerin vazgeçtiğini sahayı çalışan ABD'li bir akademisyenden aktarımla duymuştum. Antikomünizm içinde olan ilişki ağları çok net. Yeşil Kuşak diyebiliriz buna. O adlandırmaya katılayım ya da katılmayayım şunu biliyoruz, mesela Pakistan'da aynı şekilde Ali Butto'yu astıran Ziyâül Hak. (Muhammed Ziyâül Hak, Pakistanlı asker ve devlet adamı. 1978'den 1988'e değin ülkeyi askerî rejimle yönetti.) Onun gelişinin ABD destekli olması, daha sonra sosyalist hareketleri bastırması ve Cemaat-i

İslami'yle iş tutması iyi bilinir. (Cemaat-i İslami, 1941'de Pakistan'da Ebu'l A'lâ el-Mevdudî tarafından kurulan İslamcı siyasi parti. Partinin amacı Pakistan'ı şeriat hukuku ile yönetilen bir İslam devleti yapmak olup kapitalizm, liberalizm, laiklik, sosyalizm ve faize karşıdır.)

Türkiye'de de yine 1980 darbesi sosyalistleri bastırdı. Ziyâül Hak ve Kenan Evren mesela çok yakındılar, içli dışlı ilişkileri vardı. 1980 darbesi en radikal unsurlarla iş tutmadı, onları bastırdı belki ama daha ılımlı olan cemaatleri çok rahat bir şekilde destekledi. Bu bir vakıadır global ölçekte. Bu bilgileri komplo teorisi alanından çekmek gerekiyor. Daha sonra da sürdü bu. Afganistan'da cihatçıların desteklenmesi çok bilinçli bir tercihti mesela. Orada da Suudi Arabistan, Pakistan ve ABD'nin çok net bir ilişkisi var. Bu şekil bir cihatçılık kucağımıza bir bomba gibi bırakıldı. Örneğin Abdullah Azzam, Usame bin Ladin'in üstadıydı. (Lakabı "Küresel Cihadın Babası", Filistinli din adamı ve akademisyen. Afganistan'da Sovyet ordusuna karşı savaşmıştır. Abdullah Azzam 24 Kasım 1989 tarihinde Pakistan'ın Peşaver şehrinde bomba yüklü arabanın patlamasıyla öldürüldü.) Bu ismin global faaliyetleri, 80'li yıllarda ABD'ye gelmesi, rahat rahat ABD şehirlerini gezerek cihatçılık için insan ve bağış toplaması, bunlar çok kolay göz yumulacak şeyler değil.

Erdoğan yakınlarda şunu söyledi: "Siyasi iktidar olduk ama sosyal ve kültürel alanda iktidarda değiliz." Aslında bu sitemini sık sık dile getiriyor. Bu yönde ısrara rağmen rejimin mayasında olmadığı için mi yoksa gerçekten beceremiyorlar mı?

İkisi de olabilir. Erdoğan devrim yaptığını düşünüyor. Buna devrim deme imkânımız da var bence ama şu kayıtla: 90'lı yıllarda aktif olan hangi güçler varsa özellikle Kürtlerin ve sosyalistlerin bastırılmasında aynı şekilde şu an iş başında. Topyekûn Kemalistler gitti, Erdoğan geldi gibi bir durum yok aslında. Belli bir el değişimi var. O sınırlar içinde söyleyeyim. Nasıl bir el

değiştirme oldu? Ne kadar izin veriliyor Erdoğan gibi isimlere? İşin birtakım fraksiyonlar arası dinamikleri var ama o sınırlar içinde Erdoğan 1970'lerin MTTB'sinden yetişme bir isim. Son derece sağ, antisemitik ve antikomünist düşüncelerin harmanlandığı ideolojik bir yapıdan bahsediyoruz. Erdoğan zihin itibariyle orada kalmış bir isim. 200 yıllık Batılılaşma anlatısı olan Mehmet Doğan'ın *Batılılaşma* İhaneti kitabındaki anlatıyı tekrarlıyor. O çevreler için 70'lerin hit kitabı bu. Tanzimat'ta başlayan bir ihanet olduğu düşünülüyor.

İdeolojik olarak son derece yoksun bir yerden geliyor olmalarından da kaynaklanan bir durum var. İslami dindar kesim için 1960'lardan bu yana kültürel anlamda nasıl bir dönüşüm oldu? Öncelerde sol, seküler kesimin kültürel eserler ortaya koymak bakımından üstünlüğünü kabul eden bir durum vardı. Aynı çevre için *Varlık* dergisini okumak, onların romanlarını okumak gibi durumlar da yaygındı. Şundan söylüyorum bunu, benim babam da 60'lı yıllarda sağdan gelen ve daha sonra İslamcılaşan bir gençti. Onun ortaokul, lise günlüklerinde çok net bunu görebildim. *Varlık* okuyan, tiyatroya, sinemaya giden bir gençten bahsediyoruz. O zaman kendi çevresinden beslendiği birkaç figür var. Kadir Mısıroğlu, Necip Fazıl gibi... 1980'lere gelince ise sol veya seküler kültürden beslenerek yetişen gençler arasında artık kendi paralel kültürel havzasını yaratmak şeklinde bir girişim görüyoruz. Kendi dergileriyle, yayınlarıyla kültürel ürünlerini oluşturmaya başlıyorlar. Kitabevleri, yayınevleri, kasetler, şiirler, marşlar... Kendi çocuklarını bunlarla yetiştiriyorlar. İlk nesil *Varlık* dergisi okuyorsa, daha sonraki nesil bunları değil kendi dergilerini okuyor. Kendi zihin dünyaları içinde onların deyimiyle "kirlenmeden", sol veya seküler neşriyattan çok fazla beslenme ihtiyacı duymadan besleneceklerini düşünüyorlar.

1990'lardan itibaren bu sefer artık belediyelerin açtığı imkânlar var. Ekrem İmamoğlu'nun gelmesiyle biz bunları daha çok öğrendik. Bir kısmını eskiden beri duyardık ama birçok

derginin, gazetenin İBB üzerinden fonlanmasının detaylarını da aldık. Normalde yaşamayacak olan birçok dergi ve gazete bu sayede ayakta tutuluyordu. Örneğin *Yeni Şafak* daha bir iki yıl içinde kapanacaktı diye konuşuluyordu ama Erdoğan'ın finansmanını üstlendiği söylenirdi ona yakın çevrelerde. Sonradan inşa ettiği havuz medyasında sıkça gördüğümüz usül kanaatimce ilk defa orada denendi. *Yeni Şafak* onun kendi ahbap kapitalistleri arasında el değiştire değiştire yaşatıldı. 2000'lerde ise Turkuaz Grubu'nu ele aldıktan sonra hepimizin çok iyi bildiği gibi kendi medyasını yarattı.

Şöyle bir bakalım. İnanılmaz kaynak aktarılan onlarca neşriyat var. Ekrem İmamoğlu seçildikten bir süre sonra bazı dergiler kapandı. *Cins* dergisi mesela "kültürel iktidarla mücadele etmek" sloganıyla ortaya çıktı. Her türlü çabaya rağmen, "Bu kadar yıl geçtikten sonra bile biz bir şey üretemedik, biz bunun karşısına çok bir şey koyamadık," demeye getirdiler. Cahit Zarifoğlu, Sezai Karakoç gibi isimleri anıyorlar ama nedense bu isimlerin Türkiye gençliğinin tamamına hitap edemediğini görüyorlar ve bunun da getirdiği bir hüsran duygusu var. Bütün medya ellerinde ama "bu bizim" diyebilecekleri ana akım birkaç kişi sayamıyorlar. *Sabah* gazetesini düşünün. *Sabah* gazetesi, *Yeni Şafak* nasıl bir kültürel modeli temsil edecek?

Erdoğan'ın çevresinde entelektüel birikime sahip insanlar kalmadı mı? İbrahim Kalın gibi isimler bu konuda bir şey yapamıyor mu?

Şöyle... Erdoğan'ın çevresinde son derece birikimli, yurt dışında doktoralar yapmış, aynı zamanda medreselerin birikimini de edinmiş olan insanlar tabii ki de var. İbn-i Haldun Üniversitesi Rektörü Recep Şentürk o bahsettiğim türden insan. İbrahim Kalın da öyledir. İbrahim Kalın, Davutoğlu'nun yetiştirmesi. Bu kadrolar var ama ne eksik kalıyor? Erdoğan, kontrol edebildi-

ği isimleri elinin altına aldı. Kontrol edemediğini uzaklaştırdı. Davutoğlu ekibi bunlardan en çarpıcı örnek mesela.

İslam medeniyetinden doğan, kendi öz kültürüyle beslenmiş entelektüel bir çevre kurmayı başarmaya en yakın olmuş isim Davutoğlu ve etrafındaki projeydi ama onları da itaatsiz oldukları için tasfiye etti. Öyle bir dilemması var Erdoğan'ın. Kendisine itaat edecek insan kitlesi arıyor. Fakat bu insan kitlesi çoğunlukla ancak oportünist oluyor. "İslam ekonomik modeli" diye on yıllardır uğraş verilen bir alan var ama onları almıyor yanına. Yiğit Bulut'u alıyor. Erdoğan bu isimlere en fazla "Faizleri yükseltmenizi istemiyorum," diyebilir. Ortaya onun da içine sinen bir şey çıkmıyor. Erdoğan, "Tam İslamcıyım" dese manzara çok başka olacak belki. Ben bunu şuna bağlamak istiyorum: Aslında Erdoğan bir devrim yaptığını düşünüyor. Karşı örneklere bakalım. Sovyet devrimi, Çin devrimi... Kendi tarafında İran devrimi var. Hepsinin ortak özelliği siyasal devrimlerin akabinde kültür devrimi yapmış olmaları. Aslında Erdoğan bunu yapmak istiyor. Mustafa Kema 'de malum bir kültür devrimi yaptı Türkiye'de. Erdoğan da bunu yapmak istiyor.

Peki niye yapamıyor?

Bunlar gibi çok açıktan devrim yapamadığı için. Bir devrim yaparsınız Sovyetler'de, Çin'de olduğu gibi bütün eski kadroyu tasfiye edersiniz. 2016'da Türkiye'de topyekûn akademisyen kıyımı başlatıldı. 15 Temmuz'la da akademik kıyımın kanuni gerekçesi bulundu. Bu aslında onun kafasında kültür devriminin bir parçası. Çünkü aynı İran'da olduğu gibi üniversiteler kapanıyor ve darbeci diye suçlanan kesimle kendilerine nazaran fersah fersah uzak bütün sosyalist, seküler kim varsa hepsi işten atılmayla bir anda koca bir öğretim kadrosu yok ediliyor. 7000 akademisyen sonuçta Türkiye'nin resmî kurumlarından çıkarıldı. Herkes biliyor ki Gülen işin bahanesi... Sosyalist, Kürt, seküler ve itaatsiz kim kaldıysa onların da önemli bir kısmını üniversitelerden tasfiye etti.

Gençliğin bu insanların eliyle şekillenmesini engellemeye çalıştı. Konuşmalarında da sürekli anaokuldan başlayarak bütün eğitim sistemini anan bir atıf var. 2011 yılında -tam da Erdoğan kendini güçlü hissettiği zaman- niyetini deklare etmişti. "Dindar nesil yetiştireceğiz," şeklinde deklarasyonunu yapmıştı. 2011'den 2020'ye 10 yıl geçti ve gördüğümüz tek şey bol bol imam-hatipli üretmek.

Erdoğan'ın destek verdiği neşriyatlardan bahsettiniz. *Yeni Şafak* ve İBB aracılığıyla çıkarılan dergiler gibi... Şu geldi aklıma: Gülen cemaatine bağlı *Zaman* gazetesi bir dönem İslami çizgide söz üreten, tırnak içinde "başarılı" denilebilecek bir yayın organıydı. Cemaatin kültürel inşa konusunda daha becerikli olduğu söylenebilir mi? Sonuçta devlet kademelerine kadro yetiştiren bir yapıydı.

Şahsen ben öyle düşünmüyorum. Gülen'in baştan beri formülasyonu fen ve teknik bilimlere yönelikti. Sosyal alanlarda entelektüel nesil yetiştirmek fikri çok çok geç akıllarına geldi. AKP'nin İslamcı kökenli kadrolarını temsil eden insanlar eskinin daha radikal İslamcı çevrelerinden gelenler. Onlar 80'li, 90'lı yıllarda İslam dünyasındaki sıkı ilişkileri itibariyle çok daha kozmopolit entelijansiya olma noktasına gelmişlerdi. *Yeni Zemin*, İzlenim dergilerinin arşivini karıştırırsanız karşılaşırsınız bu isimlerle. *Zaman* gazetesinin ilk kurucu kadroları da bu isimlerdir. Daha sonra maddi olarak sürdüremediler. Böyle olunca *Zaman* gazetesi Gülen cemaati tarafından devralındı.

Teknik kadrolarla, teknokratlarla, entelektüelleri ayırmak taraftarıyım. Gülen'in kültürel ve fikrî faaliyetleriyle en fazla müttefikleri ortaya çıktı. Şöyle bir düşünün, *Zaman* gazetesinin en parlak olduğu dönem diyelim. İbrahim Kalın, yorum sayfalarına düzenli olarak yazıyordu. Etyen Mahçupyan, Ali Bulaç, Mümtaz'er Türköne gibi isimlerden oluşan bir kulvar vardı orada. Bunların hiçbiri cemaatin üretimi ve cemaatçi değil. Onlar da zaten bunun farkındaydı. Diğer tarafta ise ekonomik olarak

sürdürülemeyen yayınlarda Erdoğan fonlamayı üstlendi fakat bir zaman sonra editoryal otonomi bakımından bu pahalıya mal oldu o yayınlara.

Nasıl pahalıya mal oldu?

Yani bu yayınlar bir süre sonra Erdoğan'ın bülteni haline geliyor. Bu *Yeni Şafak*'ta daha 1990 sonları, 2000 başlarında oldu ki Akif Emre ile meşhur kapışmaları bu editoryal otonomi konusu üzerine oldu. Haliyle entelijansiyanın altı oyulmuş oldu. Kısaca ya propagandistliğe mahkûm oldular ya da Erdoğan'ın propagandasını yapmak istemeyince orayı terk etmek zorunda kaldılar. Aslında benzer durum Gülen yapılarında da vardı. Gülen cemaati diğer İslamcı kesimlere nazaran çok daha otoriter, çok daha totaliter unsurlar barındıran bir cemaatti. Mensuplarının her okuduğuna, her dinlediğine karışılan bir cemaatti. Cemaat entelektüel olarak çok da bağımsız isimlerin çıkmasına elverişli değildi. O yüzden daha bağımsız düşünen insanlar terk ediyordu cemaati. Bu Mısır'da İhvan'da da olan şeyi hatırlatır hep. Gençler İslamcılığa devşirilir, yetiştirilir ama bir zaman sonra oradan kopup başka mecralara giderlerdi.

Türkiye tarihine Gülen'in bir katkısı var mıdır, diye sorsanız hakikaten köyden, kasabadan çıkamayacak olan birçok genci alıp okullarında okutup veya iyi okullara sokup bunları bilim insanı yaptı. Devlet kadroları dediniz. Şöyle bir şey eklemek isterim, İslamcı kesim içinde olan insanlar bunu bilirler. Dışarıdakiler pek bilmezler bu söyleyeceğimi. Diyelim yeni bir ajans, yeni bir devlet kurumu açılacak. Bu devlet kurumuna kadro lazım. Gülen cemaati ile ötekiler arasındaki fark şuydu: Gülen cemaati en tepeden diyelim 100 kişiye ihtiyaç var o bakanla Gül ya da Arınç neyse ya da başka bakanlar veya Erdoğan'la temasa geçip "Ş kadar insanımız var, biz hemen size bunu sağlayabiliriz," şeklinde önerebiliyordu. İslamcı kesimde ise daha bağımsız, başına buyruk genç kadrolar var. Bu kadrolar kendi arala-

rında o kadro için kapışıyorlardı. Hiç kimse de onları tepeden bir yere koyamıyordu. Böyle bir sorun vardı. Bu dediğimi şimdi Erdoğan'ın etrafındaki isimlerde de gözleyebilirsiniz. Fahrettin Altun, İbrahim Kalın, Recep Şentürk... Bunlar aslında hiçbir zaman birbirleriyle iş birliği içerisinde olacak insanlar değiller. Tam tersi rekabet var aslında orada. Çünkü kadrolar kısıtlı; kısıtsız olsa bile kendi aralarında kim gözde olacak diye bir çekişme var. Bu dediğimi SETA'nın tarihine bakacak olursanız orada da görürsünüz. (SETA- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. 2006 yılında "güncel, doğru bilgi ve analizler" üretmek, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar hakkında bilgilendirmek amacı iddiasıyla kurulmuştur.) Devamlı klik kavgalarıyla devinen bir yapı vardır. SETA malum Abdullah Gül'ün girişimi, sonra da Davutoğlu'na ihale ettiği bir girişim. Davutoğlu burayı kendi öz, has öğrencisi İbrahim Kalın'la aktif hale getiriyor. Zaman içinde bakıyoruz, devamlı ufak klikler birbirlerini yiyip duruyor. Değirmen gibi; birileri kalıyor, birileri öğütülüp gidiyor. SETA, İslamcı entelijansiyayı özetleyen bir yer. Gülen cemaatine verilmiş olsaydı hiçbir zaman böyle bir şey olmazdı. Zaten herkes cemaat kültü içinde itaat ederdi ve istikrarlı bir kadro görebilirdiniz.

Halil Bey şu ana kadar siyasal ilişkiler bağlamında kültürel iktidarı konuştuk. Başka bir yerden gördüğüm manzaraya geçmek istiyorum. Uzun yıllardır Sultanahmet'te Ramazan aylarında festival havasında eskiye ait sanatların gösterildiği bir dizi etkinlikler yapılır. Minyatür Osmanlı mahallelerini andıran kulübeler içinde ebru, hat, tezhip gösterilir. Tarifi biraz zor ama şöyle diyeyim, oradan çıkarken bende bir yetersizlik hissi olur.

Çok iyi anladım. O hissi sadece siz taşımıyorsunuz. Bence o hissi onlar da taşıyor.

Muhtemelen Orhan Pamuk olsa daha iyi anlatırdı. Devam edeyim, çağdaş sanat, teknolojiyle birleşen yaratıcılıklar, dünyada gördüğümüz kimi sürreal, hayal ötesi kültürel ürünler. Hat, ebru (...) bu çağa nasıl eklemlenebilir ki?

İşin aslı o çok daha derin medeniyet inşası hülyası. Sorduğunuz iyi oldu. Bundan da bahsetmek istiyordum. Dediğiniz gibi siyasal ilişkiler bağlamında medeniyet inşasına değindik ama bundan çok daha öte bütün İslamcılığın 150 yıllık hayali olan bir şey var. İslam medeniyeti inşa etme hayali. İnşa da değil, onu yeniden canlandırmak, ihya diyelim. Cemaleddin Afganî'den Seyyid Kutublara ve bugünlere kadar bütün gelenekte süren, Mehmet Akif ve arkadaşlarında da olan, hemen hepsinin ortaklaştığı bir hülya bu.

Gelinen noktaya baktığımız zaman... 1994'te belediyeler alındı. Ama ilk işlerden biri olarak ne yapıldı? Feshane açıldı. Şöyle bir yaklaşım vardı: "Geçmişte capcanlı bir medeniyet vardı. Her nasılsa bir kesintiye uğradı. Kesintiye uğratan da 200 yıllık ihanet. O hain kadroları ortadan kaldırdığımız zaman, bıraktığımız yerden devam edeceğiz. Osmanlıcayı, bütün kültür-sanat ürünlerini, söz gelimi, minyatürü, hattı, tezhibi, hepsini canlandıracağız, bu iş olacak," diye düşünüldü. Aslında bu kısmen yapıldı da. Hat, tezhip öğrenmek için dünyanın birçok yerinden Türkiye'ye insan geliyor artık. Eski musiki, diğer güzel sanatlar canlanmış durumda. Ama sonuca baktığımız zaman üzerinden kültür devrimi geçmiş İran'da bile hâlâ çok canlı bir birikim duruyor ama Türkiye'de nedense orada gördüğümüz gibi içe sinen bir sıçrama olmadı.

Hayatla entegre bir kültür olmadığından mı? Bir tarafta daha hızlı, kaygan zeminde ilişkilerin kurulduğu bir hayat var, işte adına kapitalizm denilen. İşte Tinder (iOS ve Android platformları için geliştirilen bir arkadaşlık uygulaması) gibi siteler var. Hat, tezhip bunlar daha kendi halinde uğraşlar.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın anlattığı hayatın, zihnin şimdide karşılığını bulmak zor. Bütün bu siyasal yorumlardan, terminolojiden azade soruyorum, hayal edilen medeniyet inşasının, modern dünya içinde var olması mümkün olmayabilir mi?

Şu anki güncel, modern dünya ve bu modern dünyanın getirdiği ilişki biçimleri... Evet bunların içinde yaşayan bir gençlik var sonuçta. Siz bunlara çok arkaik kalan bir medeniyet projesi yüklüyorsunuz. Diyorsunuz ki, sen aslında bu olacaksın! Avrupa veya ABD için bütün bunlar son derece organik olan ilişkiler. Gündüz mimarlık firmasında son derece kapitalist ilişkiler içerisinde, işten çıktığında ise Tinder'dan kontak kurduğu bir buluşmaya gidebiliyor. Burada aslında Batı diye kodlayarak diğer coğrafyalara götürünce çelişkili olduğunu sandığımız bir dünya çok da yok. Çin'de de var bütün bu ilişki biçimi, Japonya'da da var. Biz bunları "Batılılaşma" olarak ifade etmek zorunda değiliz ama bu şablonlarla hâlâ derin çatışmalar varmış gibi vehmediliyor. Onlar ise global bir nitelikli insan sınıfıyla bütün dünya merkezlerinde devamlı mobil halde kültür, bilim, sanat iç içe bir hayat yaşıyor. İdealize etmiyorum ve kapitalist sömürü zincirlerini görmek zorundayız ama o nitelikli küresel gençlerin de böyle bir üretim içindeyken bir medeniyet buhranı yaşadığını söylemek de zor.

Sene 2020. TRT'de dizilerde padişahlar fetva veriyor. Absürt sahneler, diyaloglar izleniyor ve azımsanmayacak ölçüde insan tarafından bunlar seviliyor. Tüm bunlar neden oluyor? Siyaset sosyolojisi açısından nasıl anlaşılır?

2011 seçimlerinden itibaren çok absürt aday adayı kampanyaları başladı. Tuhaf tuhaf kıyafetlerle ortaya çıkıp kampanya yürütenler... Bunlar tesadüf değildi bence. Biz o zamanlar vasatın egemenliği gibi nitelemeler kullanıyorduk. Çok ilginç bir duruma şahitlik etmeye başlamıştık. Şimdi bunun aslında tabandaki temsiliyeti bakımından belli bir başarısı var. *Diriliş Ertuğrul* gibi

diziler şu an büyük kitleleri alıp götürüyor ve sadece Türkiye'de değil. Pakistan'da Ertuğrul heykeli dikildi diye duydum. Avrupa Müslüman gençliği *Diriliş Ertuğrul*'a bayılıyor. Avrupalı, sonradan Müslüman olmuş insanlar arasında "Bunu niye seyrediyorsunuz?" diyen çok insan var ama Müslüman ülkelerden gelmiş olan ikinci nesil Avrupalılar, Amerikalılar bayılıyor bu dizilere. Orada bir kültürel iktidar var aslında. Bunu görmezden gelemeyiz. ABD'den sonra ikinci sırada geliyor Türkiye'nin dizi ihracatı. O tarz bir tarih anlayışı üzerinden bir kültürel hegemonya kurulması yönünde belirli bir başarıları var.

Tüm bunlar neden? Avrupa'nın, Amerika'nın beyaz hıncında gördüğümüz durum Müslümanlar'da da eskiden beri vardı bence. Onlardaki kaygı, beyaz üstünlüğünün elden gidiyor olması. O yüzden Trump gibiler kitleleri alıp götürebiliyor. Siyahiler, göçmenler, Asyalılar bunlar şu anda ellerinden her şeyi alıyorlar gibi panik haldeler. Müslümanlar için ise Tanzimat ve Islahat fermanlarından sonra başlayan bir durum bu. İşte, "Biz gâvura gâvur diyemeyecek miyiz?" durumu. "Nasıl onlarla bir olabiliriz?" Uzun bir zaman bu üstünlük duygusuyla yaşadılar. Bir anda Avrupa bunları yeniyor. Kendi içindeki azınlıklarla eş vatandaş oluyorlar. Bu onlara dayatılıyor. Oradan gelen bir hınç var.

Ayrıca kendi dinî anlayışlarından gelen üstünlük bilinci var, "İnanıyorsunuz üstünsünüz" anlayışı var. Ama bir taraftan bakıyorlar ki reel dünyada bunun bir karşılığı yok. Müslümanların kendilerini "üstün kullar" olarak görmekten vazgeçmelerini sağlayacak bir şey lazım. Nasıl sağlanır bu, inanın bilmiyorum. Diğer dinlerden, milletlerden üstün olmadıklarını ve ahlak dahil birçok bakımdan da geri olduklarını onlara gösterecek, kabullendirecek bir durum lazım. Üstünlük kompleksiyle aşağılık kompleksinin eş zamanlı birlikte olduğu durumlar vardır ya... Müslüman siyaset düşüncesi üzerine çalıştığım için orada çok fazla görüyorum bunu. "Eğer siz inanırsanız, bütün âlemlere efendi olacaksınız" şeklinde bir vaat anlayışı çok baskın. Müslümanların yerli Ame-

rikalılar veyahut Afrika yerlileri gibi diğer postkolonyal toplumlarla kendilerini bir görmemeleri gerekiyor. Onların projesi aslında postkolonyal proje değil. Ne diyeyim, mağlup kolonyal proje. Sömürgeciliğin çok çektirdiği Müslüman toplumlar olsa da ötekiler ölçeğinde çok net tek taraflı bir mağduriyet ve mazlumiyet yok. Söz gelimi bir Hindistan Müslümanı bana Ayasofya'nın camiye döndürülmesini dekolonizasyon diye açıklıyordu. Tabii şoklardayım. Kemalizmi sömürgecilikle eşitleyince Kemalist icraatın bitimini dekolonizasyon diye yorumluyor. Peki o zaman Narendra Modi'nin, mabedleri üzerine yapılan ve Hinduların yıktığı Babür Camii mevkisinde mabedlerini ihya etmesi çok daha haklı görünen bir mesele değil mi? "Bin yıllık Müslüman sömürgeciliğini biz yok ediyoruz," dediği zaman çok daha oturan bir argümanı yok mu? Çünkü ufak bir Müslüman azınlık gelmiş ve tepelerine konmuş onların. Orada da bir Müslüman sömürgeciliği var onların gözünde. Ben bunu söylediğimde ise çileden çıkıyor. Kendi kafasında Müslüman tanım gereği, ontolojik olarak mazlum ve mağdur, büyük haksızlığa uğramış dünyada. Haksızlık dediği şey aslında baktığınızda üstünlüğünün elden gitmesi. Yani İngiliz sömürgeciliğinden çekmiş Hindistanlı Müslüman'da bile durum karışık, bir Amerikan yerlisi gibi değil.

Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş daha birkaç gün önce şunları söyledi: "Ahirete inancı olmayan insandan her türlü kötülük beklenir. Onu engelleyecek ne var ki başka?" Benzer içerikte söylemlerin çok fazla örneği var. Siyasal İslam ya da adına her ne diyorsanız bu kadar katı olmak zorunda mı? Müslümanlar demokrasiyle niye yaşayamıyor?

Değildi ama şunu görmek lazım, eskilerde yanlış bir formül vardı. Şerif Mardin ve İdris Küçükömer'in çok sağlam fikirleri ve argümanları olsa da karışık bir miras bırakmış oldular. Onlar öyle ifade etmese de vulgarlaşınca şu formül ortaya atıldı: "Türkiye'nin esas sorunu merkez-çevre tezatı. Dindar, muhafazakâr

kitleye biz demokratik kanalları açarsak Türkiye demokratikleşecek. Müslümanlar demokrasiye alışacaklar ve onlar da aynı Batı Avrupa'da Hristiyan Demokratlarda olduğu gibi demokrasiyle yaşayınca belli bir zaman sonra demokratikleşecekler ve din de demokratikleşecek." Kabaca böyle bir formül öne sürüldü. Bu formül baştan beri yanlıştı. Dünyada Müslümanlar demokrasiyle yaşadıkça o kadar demokratlaşmadı, demokratik değerleri o kadar da içselleştirmediler.

Ben o eski sorulara dönmek gerektiğini düşünüyorum. O sorular da teolojik sorular. Müslümanların çözemediği teolojik soruları var.

Nedir o sorular?

Özellikle şu mesela: Hristiyanlık ve Yahudilikteki reform anlayışları marjinal mi? Siz ana akım Müslüman'ı, ana akım Hristiyan ya da Yahudi ortamına koyduğunuz zaman onlara göre ultraortodoks veya fundamentaliste karşılık geliyor. Hristiyanların veya Yahudilerin ana akım mensuplarını Müslümanların arasına koyduğunuz zaman ise diyecekler ki, "Bunlar din bozguncuları, tahripçileri, sapık, dini tahrif etmeye çalışıyorlar". Reformizm bir türlü ana akım olamadı İslam'da. Bu büyük bir sorun. O yüzden arkaik gördüğümüz inanışlar halen son derece ana akım Müslümanlık konumunda yaşamaya devam ediyor. Bu sosyal politikalardaki tutumlarda karşımıza çıkıyor. Mesela biz çocuk evliliğine karşı bir şey söylemeye çalışıyoruz; bir anda karşımıza "Bunun ucu peygamberime dokunur mu, onun Ayşe'yle evliliğine dokunur mu?" kaygısıyla defansif bir tepki geliyor.

Köleliğin kaldırılmasında bile olağanüstü zorlanmış bir kitleden bahsediyoruz. Avrupalının baskısı olmasa belki de hiçbir zaman yanaşmayacaklardı bu fikre. Bu dinî anlayış İslam'ın ana damarı maalesef. Ben o konuda ümidi kesmiş durumdayım ama diğer taraftan her şey çok transparan hale geldi. Müslüman ulemanın nasıl akıl yürüttüğünü, argüman yaptığını, ne tür fikirle-

re sahip olduğunu herkes görmekte. Bu tabii düzgün bir ahlaka, etik modele sahip olmak isteyenleri şu an büyük ölçüde yıldırmış hatta tiksindirmiş durumda. O yüzden birçok insan dinî çerçeve içinde ahlaklı kalınamayacağını düşünüyor. Başka yollar arıyor. Belki bunun dinî çevrelere getireceği büyük bir panik olacak. En azından öyle bir ümidim var. Bu bazı reformları belki dayatacak.

Bu derece doktriner yapının panzehiri yine kendisi olamaz mı? Yani Müslüman ulemaların karşısına yine Müslüman ulemalar çıkarsa çözüm olabilir mi? Sorumu şu örnekle açayım: İki aya yakındır Kuran-ı Kerim'de kadınla ilişkili kimi ayetleri bir kadın ilahiyatçıyla konuşmak istiyorum. Bulamadım. Özellikle kadın hareketi için, feminist Müslümanlar için büyük bir eksiklik gibi geldi. Sizce niye bu konularda çalışan kişiler ya da sözüne güvenilebilecek "ulema" yok?

Daha birkaç gün önce Katolik Kilisesi lideri Papa Francesco, LGBT-İ derneğinin üyeleriyle yaptığı sohbette, "Tanrı çocuklarını olduğu gibi seviyor," dedi. Katoliklik çok daha katı bilinen bir yapı. İslam'dan da eski bir din olmasına rağmen defalarca kendini güncelliyor ama Müslüman ulema bütün bunları son derece marjinalleştiren, sapkın gören bir ana akım tarafından elde edilmiş durumda. Bunun siyasal sebepleri mi var? Ahmet Kuru gibi siyaset bilimcilerin söylediği şeyler var bu konuda. Geri kalmışlığın politik-ekonomik ve siyasal sebeplerini gösteriyor; geriliği ulema sınıfı üzerinden açıklıyor. Ulema bir sınıf aslında, bir ruhban sınıfı. Ahmet Kuru şöyle der: Ulema öteki ruhban sınıfından çok daha sorunlu çünkü Yahudi ve Hristiyan ruhban sınıfları hiç olmazsa ruhban olduğunu kabul ediyor. Ruhban olduğunuzu kabul ettiğiniz zaman hiç olmazsa ıslahı mümkün bir durum var. Bu sorular zor sorular ama dediğiniz şeyde çok haklısınız. Kuran'daki kadın ayetleri konusunda "Bunları nasıl yorumlayacağız?" diyen kişiler var ama sahici yüzleşmeler ne kadar? Dünyadan Kecia Ali geliyor aklıma daha genç nesilden. (Kecia Ali, İslami Hukuk ve Erken ve Modern İslam'da kadın-

ların incelenmesine odaklanan Amerikan İslam âlimi. Halen Boston Üniversitesi'nde din profesörüdür.)

Amina Wadud gibi Müslüman feministler de hep oldu. Bunların çoğu özellikle tarihselcilik akımını temsil ediyorlar. Bunun da tıkandığı noktalar var. Tarihselciliğin fikir babalarından Fazlur Rahman (Pakistanlı akademisyen. İslam'ın önde gelen bir reformcusu olarak ve tarihselci görüşleriyle bilinir) adı bile ortalama bir Müslüman'ın gözünde dinî bir sapık şeklinde görülüyor. Bu sadece Sünni sınıfın sınıfsal menfaatinden dolayı mı yoksa daha içkin bazı sorunlar mı var, bunun cevabının çok kolay olduğunu düşünmüyorum.

Fatima Mernissi en cesur olanlardan biriydi. Örneğin örtünme üzerine son derece net görüşler ortaya koymuştur. Ben de bunları okudukça kendime çok sordum. Deniyor ki mesela, "İslam kadınları özgürleştirdi". En sağlam gerekçesi neymiş; eskiden diri diri toprağa gömülen kız çocukları varmış, poligami sınırsızmış, sonsuz sayıda kadınla evlenebiliyormuş erkek. Bunu dörde indirmiş, ki bu bile şüpheli bir şey ve zaten sonsuz cariye hakkınız olunca dört resmî eş de olsun artık. Siz antropologsunuz. Bilirsiniz elbette. Mernissi, siyer (Hazreti Muhammed'in yaşamını anlatan kitaplara verilen ortak ad) ve hadisler üzerinden anlatır. Eskiden sadece poligami yok Mekke toplumunda, aynı zamanda poliandri var. Kadın da aynı zamanda birçok adamla evlenebiliyor. Başka örnek: 40 yaşında tüccar olan Hatice, 25 yıl bir adamı istihdam ediyor. Daha sonra o erkeğe evlenme teklifi ediyor. O toplumda kadının erkeğe evlenme teklifi çok sıradan bir şey. Şimdi burada kadın nerede geri kalmış durumda? Cemel Savaşı'nda Ayşe ordu komutanlığı yapıyor. Bunu İslam mı getirdi çok yadırganır ve imkânsız bir şey iken?

Yine başka örnek: "Başınıza kadın lider geldiği zaman lanetlendiniz," şeklindeki hadis. Zeynep Algı'nın yargılanması davasında bu hadis gündeme geldi. (Zeynep Algı adlı bir Twitter kullanıcısı, gerçekliği tartışmalı "İşlerini bir kadına bırakan topluluk asla felah bulamaz," hadisini tersine çevirerek, "İşlerini bir erkeğe bırakan top-

luluk asla felah bulamaz," yazdı. Algı, bir ilahiyatçının twitini Emniyet'e ihbar etmesinden beş ay sonra ifadeye çağrıldı.) Çoğu kaynakta, o hadisin tam da o savaş esnasında uydurulduğu söyleniyor.

Ebu Süfyan'ın eşi Hind bint Utbe'nin Mekke'nin fethi sırasında son derece güçlü bir figür olduğu bilinir. Fatima Mernissi, halifelerin eş olarak cariyelik kurumunu çıkarmalarının aristokrat güçlü kadınların yok edilmesi, susturulması işlevini gördüğünü söyler. Arap aristokrat erkekler eşlerini cariyelerden seçerek böylece güçlü aristokrat kadın sınıfından kurtulmuş oldu. Mernissi uzun uzun hem dört halife döneminde hem de Emeviler zamanında kadınların nasıl buna direndiğini anlatır. İslam doğduğu zaman son derece güçlü olan Arap kadın figürü zaman içinde zayıflıyor. Sınıf farkı elbette var ama bu aristokrat veya mülk sahibi güçlü kadın figürü bile çok şey anlatıyor. "İslam'ın toplam etkisi burada pozitif mi, negatif mi?" diye soracak olursanız ben pozitif etki olduğunu söyleyenlerin çok daha fazla delile ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. En fazla söyleyecekleri şey kız çocuklarının diri diri gömülmesi. Bu ezber çocukluğumuzdan beri var ama diğer tarafta aksini söyleyen çok net güçlü örnekler var.

İşaret ettiğiniz sorunun kısa vadede çözülmesini mümkün görmüyorum. İnşallah yanılıyorumdur. Sosyal medya hızlı bir dönüşüm getirdi. Artık her şey ortaya döküldü. Ulema denilen insanların nasıl akıl yürüttüğünü, neler düşündüğünü filtresiz görebiliyoruz. Bence sosyal medya sayesinde birçoğuna yönelik eski saygınlık kalmadı. Çünkü artık editörsüz yazıp çiziyorlar o tip ortamlarda.

Büyü bozuldu...

Evet, evet... Weber'in dediği şey. Ortalıkta çok da böyle önemsenecek insan olmadığı da görülmüş oldu. Kuran-ı Kerim'i elinize alıp, birkaç hadis karıştırırsanız ve bu konuda bunların neler yazdığına ve nasıl sonuçlara vardığına bakarsanız aslında onların birçok argümanıyla baş edebilirsiniz. O eski kutsal bilgi büyüsü çoktan bozulmuş durumda.

ZEYNEP SAYIN: BİZ KADINLARI KENDİ MUTLULUĞUNA ZORLAYABİLİR MİYİZ?

Din, dindarlık şekilleri, inanç ekseninde uygulanan dinî emirler, yasaklar gibi konularda düşünürken siyah ve beyaz gibi net ayrımı yapılamayan şeylerle karşılaşılır. Örneğin dinî yapılara yaklaşılırken inanç özgürlüğü meselesi hangi durumlarda kenara bırakılır? Koyu dindar yaşamlara müdahale etmenin, "Hayatın doğrusu budur," demenin yanlış bir yöntem olması hangi aşamada sorgulanamaz hale gelir? Üzerinde düşündüğüm konulardan biri buydu.

Bir diğer konu ise geçmişte kullanılan semboller, anlatılar, dinî referanslar üzerine yeniden düşünmek ve bugüne yansıma şekillerini yorumlamaktı. Kitabın bu kısmındaki sorular için aklıma gelen isim ise Zeynep Sayın'dı.

İstanbul, Salzburg ve Viyana'da yazınbilim, sanat tarihi ve felsefe okuyan, İstanbul Üniversitesi, Artuklu Üniverstesi, Leipzig, Viyana ve Linz Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve pek çok yerde ders veren Sayın, *Mithat Şen ve Bedenyazısı*, *Noli me tangere: Bedenyazısı II*, *İmgenin Pornografisi* ve *Kötülük Cemaatleri* adlı kitapların da yazarı.

Sayın'la röportajım ilginçtir ki Kâbe ile başladı.

İslamiyet'te kadına bakışın nasıl şekillendiği üzerine düşünecek olursak hangi izlere bakmalıyız?

Ali Şeriati'nin Hacc kitabını okuduğumda, Ortadoğu'daki kadın algısı üzerine yol almaya başlamıştım. Kâbe'ye gittiğimde şu gerçekle karşı karşıya kaldım: Kâbe'de gömülü olan yegâne insan

aslında -oğluyla beraber- Hacer. Hacı Annemiz dedikleri Hz. Hacer... Çoğu Hz. Muhammed'in orada gömülü olduğunu zanneder.

Kâbe'nin bir parçası olan yarım çember şeklinde alçak duvara Hicr-i İsmail (İsmail Taşı) denir. İşte tam bu parçada İsmail ile annesi Hacer'in gömülü olduğuna inanılır.

Hacer kim? İlginç bir şekilde İbrahim'in cariyesi. Mısırlı, Sudanlı, Etiyopyalı olduğu rivayet edilir ama şu bilgi net: Hacer siyahi köle bir kadın. Köle, cariye ve siyahi... Zürriyetli, semereli olması gerekiyor İbrahim peygamberin. İbrahim'in eşi olan Hz. Sare'nin ise çocuğu yok. Bu yüzden kendi elleriyle Hacer'i İbrahim'e verir.

Diğer ilginç olan şey, Kâbe küp şeklindedir. Nereye dönsen Allah'ın yüzü oradadır. Dört duvarının çevresinde de namaz kılınır. Dolayısıyla bir yönsüzlük var orda. İçi boş olan bir şey. Lao Tzu ve Heidegger için testiyi testi yapan içindeki boşluktur. Ya da başka bir örnek, tekerleği döndüren şey içindeki boşluktur. Kâbe'nin içi boş. Aslında İbrâhim'in insanları hacca davet için üzerine çıktığı taş, Allah'ın evi denilen Kâbe ya da başka adıyla Beytullah dediğin yer boş. Tanrı orada kendi yokluğuyla mevcuda gelen bir şey.

Buradan kadın kısmına geçiş yaparsak... Hicr-i İsmail (İsmail Taşı) denilen Kâbe'nin önündeki hilal şeklindeki boşluktan bahsetmiştim. Burada İsmail ile annesi Hacer'in gömülü olduğuna inanılır. Bu nedenle hacılar, bu duvar ile Kâbe arasında kalan yerde yürümezler.

Hacer sözcüğü ile muhacir, hicret sözcüğü aynı kökten geliyor. Hicret; Peygamber Muhammed ve beraberindeki Müslümanların, 622'de Mekke'den Medine'ye göç etmelerine verilen isim ve biz böylece muhacir oluyoruz. Hicret kelimesi, hicr kökünden türer. Yani göçmen, bir yerden bir yere gitmek zorunda olan.

Peygamberin hicreti bile kökeninde Kâbe'nin eteğinde gömülü olan Hacer'den neşet ediyor. Bu benim için önemli.

Bir başka örnekle devam edeyim. Kâbe'nin olduğu bölgede olan Safa ve Merve Tepeleri arasında zemzem suyu çıkıyor. Bu

tepeler arasındaki suyu bulan kişi de Hacer. Sare; Hacer, İsmail'i doğurduktan sonra Hacer ve İsmail'i kıskanıyor ve evden kovuyor. Çölde Hacer oğlu İsmail'le birlikte susuz kalıyor. Hacer'in telaşla su bulmak maksadıyla gidip geldiği iki tepe arasında zemzem çıkıyor.

Medeniyeti de su getirir. Sürgün edilen, ismini de oradan alan, medeniyeti de bulan kişi bir kadın. Çünkü suyu da bulan kişi o. Safa ve Merve Tepelerine geldiğiniz zaman bunların arasında sa'y yapıyorsun. Hac ibadetinin esasları arasındadır sa'y. Hac ya da umre için tavaf yapıldıktan sonra, Safa ve Merve Tepeleri arasında 4 kez gidilir ve 3 kez dönülür. Nasıl Kâbe'nin çevresinde tavaf etmek zorundaysan bu tepeler arasında sa'y yapmak zorundasın. O kadar ilginç bir şey ki, iki tepenin ortasında su var. Bunu sembolik olarak düşündüğümde bu aslında rahme ve döl yoluna geliyor.

İlginç olan bir şey daha var. Kâbe'nin duvarında Hacer-ü'l Esved denilen bir taş var. Müslümanlarca kutsal sayılan siyah ve parlak taş. Metal madenî muhafazası ile birlikte sürekli nemli olan bir taş. Tavaf ederken sol elini Hacer-ü'l Esved'e tutuyorsun ve oradan dönmeye başlıyorsun. İnternetten bakabilirsiniz. İnsanlar orada gerçekten o taşa dokunmak için birbirlerini eziyorlar ve Hacer-ü'l Esved'in içine kafalarını sokmak için yarışıyorlar. Kalabalık olduğu için kadınları nadiren orada görürsünüz, çoğunlukla erkekler olur. Bu bütün Kâbe'ye gidenlerin bildiği bir şey.

İlginç olan bir başka hikâye daha var. Kuran-ı Kerim'de Lât, Uzza ve Menât adlı üç tanrıça, figür ismi geçer. Bunlar aslında Mezopotamya'daki eski ay tanrıçaları. El-Lât, İslam öncesi Arabistan'da kader, kısmet ve bereket tanrıçası. Hacer-ü'l Esved yani kara taş hakkındaki iddialardan biri İslam öncesi dönemde tanrıça El-Lât'ın sembolü olması.

Dolayısıyla eski ay tanrıçalarından gelen bütün eski kodların orada işlemediğini görüyoruz. Simgeler alınmış ve iki türlü konulmuş: İlki Hacer-ü'l Esved. İkinci Hacer'in gömülü olduğu yarım ay şeklinde olan boşluk: Hicr-i İsmail. (İsmail Taşı)

Neden bütün camilerin kubbesinde yarım ay şeklinde olan alem vardır? Bu da İslamiyet öncesi tanrıçaların simgelerine gider. El-Lât'ın Palmira'da tapınığı vardı. IŞİD, Palmira'ya girer girmez İslam öncesi Arabistan'da, üç ana tanrıçadan biri olan Tanrıça El-Lat'ın simgesi olan aslanı yıkmıştı.

Bütün bilgileri bir araya getirdiğimde şunu düşünüyorum: Kâbe'nin de etrafı bugün Suudiler tarafından işgal altında. Eski Osmanlı kalesi yıkılarak yerine yapılan bütün o gökdelenler, Amerikan zincir şirketleri olan McDonald's, Kentucky Fried Chicken... Sheraton'da kahvaltı ediyorsunuz ve benzeri bütün kapitalist alışkanlıklar... Orada eğer kutsallık varsa da işgal altında.

Bunun kadının İslamiyet içindeki durumuyla aynı durum olduğunu düşünüyorum. Kızılderili rezervasyonu, Amerika'nın 1840'lı yıllarda Kızılderililer için oluşturduğu yasal yerleşim bölgelerine verilen addı. Kızılderililer, reservation adı verilen küçük bölgelere yerleştirilmişti; kendi topraklarına değil, onlara çizilen alanın içine. Kâbe bir tür rezervasyon alanı gibi. Kadın kültü ile dolu olan bir alan, aslında sadece Suudiler tarafından değil son derece ataerkil bir İslamiyet yorumu tarafından işgal altında. En merkezde yani Beytullah'ta bu var. Sen oraya kefeninle gidiyorsun. İhrama girmek, ölmeden önce ölmeyi öğrenmek demek. Kimler kendi kefenini giyerek oraya gidiyorlar? Erkekler. Kadınların ihrama girmeleri yasak. Neden? Çünkü oraları buraları görünebilir.

Bir başka durum daha var. Sadece kadın-erkek cinsiyet meselesi değil, aynı zamanda orada örtbas edilen sınıfsal bir mesele de var. O sınıfsal mesele şu ki, sen gerçekten cariyeyi, siyahi kadını, en düşüklerin düşüğünü Kâbe'de en kutsal makama koyuyorsun. Orada zemzem suyu diye herkes birbirini yiyor. O kutsal su ilksel, komünist olan bir yerden gelen bir kadının buluşu. Şimdi ise ataerkil dinin yasası tarafından çevrelenmiş bir durum var orada. İslamiyet'in "heterodoks" yorumları dışında bahsettiğim tüm bu sembollerin, geçmişin bugüne nasıl taşındığının eşelenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Sizce örtünme zorunluluğu özgürlüğün kısıtlanması anlamına geliyor mu?

Toplumsal olarak örtünmem emrediliyorsa tabii ki de...

Şunu söylediğim için Trabzon'da beni taşlıyorlardı; Japon felsefeci Toshihiko Izutsu'nun İbn-i Arabi'yi yorumlayışından öğrendiğim bir bilgi, şunu söylüyordu: Tanrı dünyayı yaratırken, kendi görünmesini istemediği yerlerini de faş ediyor. Kendini, hicap perdesini de örttü diye yorumluyordu Izutsu. Kendini, yarattığını bir hicap perdesiyle örtmek demek aslında mahcubiyetle ilgili bir şey. Mahcubiyetin, Yunancada aidos diye bir karşılığı var mesela. Bir mahcubiyetten örtünüyorsunuz. Bu bir ontolojinin edep meselesi. Dolayısıyla örtünmenin ille çarşaf şeklinde mi yorumlanması gerekiyor yoksa ontolojik olarak başka bir mahcubiyet perdesiyle mi yorumlanması gerekiyor? Burada düşünmek lazım. Eğer sadece ve sadece kadınlara bu hicap veriliyorsa, o zaman daha kutsal ve tanrısal olan cinsin kadın olup olmadığı sorusu buradan boy gösterir.

İbn-i Arabi, görünmemesi gereken yerleri görünürlüğe getirmekten duyulan mahcubiyeti anlatır. Söylediğim gibi ontolojik yorumla da bunun üzerinde düşünebilir ya da düşünmezsiniz.

Doğu ve Batı'nın mahremiyeti ele alışı neden farklı?

Perde, örtü ve hicap meselesi kültürler arasında farklılık gösteren bir şey. Batı dediğimizde kavramlarda anlaşalım. Avrupa kıtasını mı Batı diye düşünüyoruz? İslamiyet'in kendisini mevzilendirdiği mekânı Avrupa kıtası olarak düşünüyorsak ya da daha yakını kendisinin Batı'sı olarak düşünüyorsak en azından Avrupa'da şöyle bir şey var: Çıplaklık, hakikatle eşit. Açığa çıkması gerek. İki gözle çıplaklığa bakmak, perdelerden sıyrılmak, saflaşmak.

Çin'deki çıplaklık üzerine yazdığı kitapta François Jullien şunu söylüyor: Avrupa'daki çıplaklık, şimdi bir aynadan bakıyoruz, gün gelecek meselenin kendisine bakacağız demek. Çıplaklık aslında gerçek, ideal olanın görüntüsü olarak anlaşılıyor. Görüngüden ide-

ye doğru yol alıyoruz. Çıplaklık bir geçit. Buradan doğru Çin'de çıplaklığın hiçbir kıymet-i harbiyesi olmadığını söylüyor Jullien.

Mahremiyet; ontolojik olarak haramla ve haremle ilgili. Biz de ise kadınlara karşı baskı unsuru olarak kullanıldığını düşünüyorum. Yani örtülü hakikate bakışımızdan dolayı bizde ciddi bir yer işgal ediyor. Ontolojik bir yorumu nasıl erkek egemen toplumun çıkarları için ters yüz ederiz gibi.

Dindarlık yorumları kimi kesim için inanç özgürlüğü olarak değerlendiriliyor. Bu tip gri alanlar için ne düşünüyorsunuz? Dinî yapılara inanç özgürlüğü bağlamında devlet nasıl davranmalı? İnanç özgürlüğü meselesi hangi durumlarda kenara bırakılır?

Modern demokrasi; Japon filozof ve edebiyat eleştirmeni Kojin Karatani'ye göre, birbiriyle çatışan iki şeyi, özgürlüğü ve eşitliği birleştirmeye çalışır, ancak burada bir sorun ortaya çıkar: Özgürlük hedeflendiğinde eşitsizlikler doğar, eşitlik hedeflendiğindeyse özgürlükten ödün verilir. Modern demokrasi bu ikilemi aşamaz; yapabileceği ise yalnızca neoliberalizm ile refah devleti arasında bir sarkaç gibi salınmaktır.

Yasaları düşünürken hukuki ve meşru diye ikiye ayırmak gerekir. Hukuki, yasal olan her zaman meşru değildir. Diğer yandan hiçbir yasal oluşum kendi yasalarını ihlal etme hakkını kendi dışında hiç kimseye tanımaz.

İstisna hakkı sadece egemene mahsus olan bir haktır. Kendi yasasını ihlal edecek bir hakkı kendi dışındaki hiçbir oluşuma tanımaz. Çatışmaların çoğu da buradan kaynaklanıyor diye düşünüyorum.

Almanya'nın en önemli gazetelerinden biri zamanında Barış İçin Akademisyenler'e yapılanları aynısını şimdi İsrail aleyhtarı olan Alman profesörlere yapıyor. Faşist parti diye bir parti olamaz. Çünkü istisna hakkını parlamento bir partiye veremez. Şeriatı savunan hiçbir sistemin demokraside yeri olamaz.

Hangi kadınların kurtarılmaya ihtiyacı var?

Bu çok aydınlanmacı bir yerden bakan bir soru ve bakış. Benim annemin sorusuydu: Biz kadınları kendi mutluluğuna zorlayabilir miyiz?

İki türlü tıp var. Batı tıbbı, hastalıklar olduktan sonra onları çözmeye ve iyileştirmeye uğraşıyor. Bir de Hint, Çin ve Amazon tıbbı diye farklı tıplar var. Bunlar da hastalıkların ortaya çıkmamasına odaklanıyorlar. Hasta olmadan önce ne yapabiliriz sorusuyla ilgileniyorlar.

Aynı yanıtı bir önceki sorunuza da verebilirim. Kadınları niye kendi özgürlüklerini elde etmek için çaba sarf etmeye ya da niye onları kendi mutlukları için zorlamak zorundayız gibi bir soruyu sorma aşamasına gelmememiz gerekirdi. Zaten geçmiş ola... Biz sadece semptom gideriyoruz. Semptomların oluşmasını engellemeye çalışmamız gerekirdi.

İslami bir özgürleşme olabilir mi?

Olabilir.

Nasıl?

İslamiyet'in bilinçaltını hiç durmadan ortaya çıkararak.

İslamiyet son derece geniş bir coğrafyaya hâkim ve tarihsel olarak da geniş bir zamanı kapsıyor. Fas, Endonezya, Yeni Zelanda'ya kadar uzanıyor.

7. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar uzun bir tarihten söz ediyoruz. Hangi İslamiyet? Zamanında Aziz Al-Azmeh bunu yazmıştı. Hangi İslam, hangi modernite?

İslamiyet'in içinde aslında hepimizin bence görmezden geldiği şeyler var. 13. yüzyılda sıradışı mutasavvıflar var mesela. İbn-i Arabi Endülüs'ten buraya geliyor. Kalenderiler, Rıfailer var ve bir sürü başka şey var. Çok ciddi heterodoks diye nitelen-

dirilen topluluklar var. Bütün bunların farklı topluluklarla melezlenmiş, harmanlanmış halleri var.

İlk sorunuzda anlattığım yerden konuşan Müslümanlar var. İsmailağa, Menzil ne de başka yapılar... İslamiyet'in içindeki diğer damarları hatırlatmaya çalışan, onları gömülü oldukları karanlıktan çıkarmaya çalışan insanlar var. Marjinal Sufiler var, bunlar hakkında yazılmış metinler var. Ahmet Yaşar Ocak hayatını bunları yazmaya adıyor. Ahmet Karamustafa var. Mesela Moğol imparatoruna soruyorlar, "Bu Kalenderiler kimdir?" diye, "Bütün dünyanın fazlalıklarıdır," diyor.

Kâbe'nin rezervasyon alanı olduğunu düşünüyorsak bugün yeniden İbn-i Arabi'yi okuyabiliriz, Kalenderilere bakabiliriz. Yekpare, sürekli tosladığımız bir duvar değil İslamiyet. Geçit vermeyen bir surmuş gibi İslamiyet'i karşımıza alacağımıza zaten üstü örtülmüş, ataerkil ve baskıcı diller tarafından çevrelenmiş damarları vurgulamamız gerekiyor. İslamiyet'i karşınıza almadan bence bunlar kesinlikle yapılabilir.

Bu dediğinizi kim, nasıl yapabilir?

Okuyarak, öğrenerek ama en önemlisi eğitim sisteminin baştan yaratılması gerekiyor.

Kreşlerden başlayarak bütün çocukların kendi imkânsız yetenekleri doğrultusunda yaratıcılığa, imkansızlığın mümkün olduğuna eğitilmeleri gerekir. Biri iyi koşuyor, biri iyi piyano çalıyor. Tek tek çocuklardaki yetenekler bulunabilir. 1968 hareketinin çok değerli bir sözü vardı: "Ben mümkün olanı isteyecek kadar salak değilim, zaten mümkünlerle yaşıyorum. Ben imkânsızı istiyorum."

Bütün çocukları imkânsıza eğitmek gerekiyor. İmkânsız derken, o güne kadar kendisinin de bilincinde olmadığı o yaratıcılığa, bunun için de kendi içindeki yabancılığa eğitilmesi gerekiyor. Spor salonları, resim eğitimi, oyun alanları buna göre yapılabilir.

Çok sağlam bir dil eğitiminden geçirmek de gerekiyor. İçinde doğduğumuz bu dili konuştuğumuz sürece zaten bu dilin çerçevesi içinde yer alıp o dilin anlamları, kavramlarıyla hareket ediyor, düşünceyi sömürgeleştiriyoruz.

Eski Ahit sözcüğü *testament*, Türkçede "vasiyet" demek. Sözcük, testisten geliyor. Bunu anladığımızda zaten birdenbire ataerkil bir yerdeyiz zaten. Testis ile vasiyeti aynı yerden gelerek düşünüyorum. Türkçede de böyle binlerce örnek var. Ontolojik varlık ve yoklukla kapitalist varsıllık ve yoksulluğun çok ilgisi var. Kimliğe ve özdeşliğe dair sözcükler de mülk, emlak üzerinden tanımlanıyor.

İktidarın diklik ve düzlükle alakalı olduğunu düşündüğümüzde de keza... Zaten bu dilin içinden geliyorlar. Bütün kodlarımız öyle.

Dili, yüzyılların sömürgeleştirilmişliğinden kurtarmamız gerek. İmkânsız bir mümkün bu.

Özgür kadınlar başörtüsü takarmış, köleler başörtüsü takmazlarmış. Onun içinde cariyelerin de kölelerin de başörtüsü yokmuş. Başörtüsü takmak özgür bir kadın olduğuna dair bir ifadeymiş. İsmet Özel de dahil olmak üzere hepsi bunu söylüyor. Ahmaklık.

Ümit Bayazoğlu diye bir arkadaşımızın kitabı var: *Arap Kızı Camdan Bakıyor.* Neden Arap kızı camdan bakıyor? Bu önemli bir şey. Arap kızı ifadesinin nerden geldiğini anlatıyor. Sudan'dan, Etiyopya'dan cariyelerin Osmanlı'ya getirildiğini, "Arap Kızı" şarkısının arkasında ne durduğunu bilmemiz gerekiyor. Cumhuriyet'in Millî Eğitim Bakanı, Köy Enstitüleri'nin kurucusu Hasan Ali Yücel'in dahi evinde bir Arap bacısı vardı: Gülşen Bacı. (Gülşen Bacı, aslen Habeşlidir. Hasan Ali Yücel'in akrabası olan kaptan Şükrü Bey tarafından esir pazarından daha çocukken "satın alınıp" İstanbul'a getirilmiştir. Şükrü Bey, satın aldığı kız çocuğunu yeğenine çeyiz halayığı olarak hediye eder. Hasan Ali Yücel'in annesi Neyyire Hanım 1877'de doğar. Ona bu esir alınan kız çocuğu bakar. Dadılık Neyyire Hanım evle-

ninceye kadar sürer. Sonraları "Gülşen Bacı" diye isimlendirilen esir, Hasan Ali Yücel'in de "hizmetlerini" görür. Keza Hasan Ali Yücel'in ikizleri Can (şair Can Yücel) ve Canan'a da o bakar. Y.N.) Tomris Uyar'ın bile bir "Arap bacısı" vardı. Tüm bu saklı bilgileri açığa çıkarıp doğru okumamız gerekiyor.

Müslümanlıkta kadının yeri değişir mi?

Zaman tanırsanız değişir. İrfan kapısı kapanmıştır, söylenecek olan bütün sözler söylenmiştir, bilinecek olan şey bilinmiştir, İslamiyet için kurulmuş olan bütün cümleler kurulmuştur diye düşünüyoruz ki laiklik karşıtı İslam gibi... Her ikisinin de aynı yerde soluk aldığını atlıyoruz.

Tesettürü sadece kadının burkası olarak görüyoruz. Kadının çarşafı diye görüyoruz. Onun arkasında ontolojik bir mantık var aslında, kozmik bir dünya algısı var. O kozmik dünya algısının tesettüre indirgenmeyecek bir dünya algısı olduğunu, felsefi ve düşünsel bir algı dünyası olduğunu öğrenmemiz gerekiyor. Bu konuda insanları bilgilendirirsek, çomak sokarak, gedik açarak, o rezervasyon alanı dışında bütün bu şeyleri dışarı çıkarmaya çalışarak hareket edersek neden olmasın? 7. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar oluşan politik bir bilinçaltını es geçemeyiz. Evet, bu bir günde olacak bir şey değil. Türkiye'de yaşayan insanlar olarak vazifelerimizden birinin bu olduğunu düşünüyorum.

Dine karşı dinsiz bir yerden argüman kurmadınız.

Evet. Din sözcüğü medeniyeti kuran bir şey. Medeniyet sözcüğünün içinde din var, Medine'nin içinde din var. Medine, Arami dilinde önceleri "mahkeme yeri", daha sonra "şehir" anlamında kullanılan medinta kelimesinden alınmış.

Din denilen şey cemaat oluşturan bir şey. Cemaat kavramını "cem", bir araya gelme diye düşünelim.

Başta söylemiştim. Kâbe dediğiniz şeyin içi boş. Nereye dönersen Tanrı'nın yüzü oradadır. Şöyle de bir yorum var: Allah

sözcüğü eski Ahit'te "Elohim" diye geçer. Sözcük, Mezopotamya tanrılarının "El-la" diye isimlendirdiği kökenden geliyor. Elahim, Ellat... "La ilahe illallah." Allah'tan başka ilah yoktur ifadesi, varlıkla değil, yoklukla başlıyor: La...

Allah'ın içini ne kadar fazla anlamla doldurursanız o kadar fazla kural, çerçeve yaratırsınız. Onun içini ne kadar boş bırakırsanız -Tanrı şu değildir, bu değildir diye negatif bir yerden söylemiyorum- ne kadar onu gerçekten anlamdan yoksun kılarsanız o kadar da o boşluğun çok şey taşımasına izin verirsiniz.

Siz onu ne kadar boş bırakırsanız o kadar anlamdan azade bırakırsanız. İşte o zaman bütün bu benim son 20 senede okuduğum bazı düşünürlerin dediği gibi hiçbir ortaklığı olmayanların cemaatlerini de oluşturabilirsiniz.

Cemaat, ortaklıklar üzerinden kurulmaz mı?

Cemaat dediğiniz ille de bir anlam ortaklığında buluşmak zorunda olan bir şey değil. Medeniyet kuran din, hiçbir ortaklığı olmayanların ortaklığı aslında. Yaşam ortaklığı, ölüm ortaklığı. Anlam ötesinin, anlamın geri çekilmesinden kalan boşluğun, bir şekilde nereye dönsen Tanrı'nın yüzü oradadır'ın ortaklığı. Yokluğun, varlığın bir biçimi olduğunun ortaklığı. Dinsiz dindarlardan oluşan bir cemaat kurabilirsiniz.

SON SÖZ

Bundan iki yıl kadar önce bahar mevsiminin ilk günleriydi. Bu kitabı yazmaya henüz başlamamıştım. Hayatımdaki başka sorunlarla cebelleştiğimden ama en çok da tembellikten. İş çıkışı, yorgun argın, bir an önce eve varmak istediğim rutin bir günümdü. Dönüş yolum üzerindeki bir parkta top oynayan çarşaflı genç kız ve çocuklar dikkatimi çekti. Koşarken zorlanıyorlardı ama neşeliydiler. Durmak zorunda hissettim. Her şey aydınlık, parlak ve mutlu görünürken kendi haline bırakılmış bir yanlış vardı, belli belirsiz. Ilık güneşin ışıltısı üzerlerinde, kısık sesli gülüşmelerini, koşuşturmalarını seyrettim. Birkaç dakika sonra gazeteci arsızlığının -daha çok adına gazetecilik refleksi denir- verdiği rahatlıkla fotoğraflarını çektim. Aralarında yaşça büyük olan, belli ki çocukların himayesinin onda olduğu anlaşılan bir kadın yanıma gelip fotoğrafı silmemi istedi. Fotojenik kare yakalama derdi, izinsiz çekmem, hatta sosyolojik meramı olsa da "ötekini izleme"... Haklıydı ama o gün kitabımın başına oturmaya karar vermiştim.

Dünyada en hakikatli fikirlerin sende olduğu kesinliğiyle davranmanın iticiliği çok az şeyde var. Emin olmadıkça yerimden oynamam ama gerçekse önünü almaya ihtiyaç duymam. Tarikat ve cemaatlerde kadının yeri, kadınların bu yapılara giriş sebebi, üstlendikleri görevler, tebliğ faaliyetleri, kız çocuklarının eğitimi gibi konuları anlatmaya çalıştım. Bunları ele alırken tarafsız bir gazeteci değildim. Gazetecilik hayatım boyunca da tarafsızlık iddiam olmadı zaten.

Kitabı bitirmeye yakın Türkiye'de 31 Mart seçimleri oldu. 21 yıl süren hâkim parti konumu, ilk kez bu seçim sonuçlarıy-

la değişti. İstanbul, Ankara yenilgisi dışında yıllardır partinin neredeyse tek güç olduğu bazı Anadolu kentleri kaybedildi. Bu durum, periyodik bir sosyal değişim tablosu olarak açıklanamaz. Türkiye halkları siyaset değişimi için düğmeye bastı. Bundan sonraki sürecin nereye evrileceğini hep birlikte göreceğiz.

Yunan trajedilerinde kişiler hiçbir zaman birbiriyle konuşmazlar, sırdaşlarıyla, yabancılarla, koroyla konuşurlar. Herkesin kendi durumunu seyirciye açıkladığı bir anlatım yöntemidir bu. Kitabı yazarken kime yazdığımı düşündüm. Seyirci ama hangi seyirci? Muradım kadınların, çoçukların özgür olması, anafor gibi kötülüğü çeken kuytuluklarda yalnız kalmamaları. Üç aya yakın, günde 8 saat çalışarak yazdığım bu kitap sadece sayfalardan ibaret olmamalı. İsraf da olmamalı. Hayatta siyah beyaz netliğindeki meseleler kadar kafa karıştıran grilikler var. Bu yüzden bunaltıcı tanımlardan, hüküm içeren yorumlardan kaçındım, bugüne kadar ezberimdeki yanıtları bir süre askıya aldım. Yazdıkça sorularım gün yüzüne çıkmaya başladı. Hangi sorular?

- İslam coğrafyalarında kadın özgürlüğünü nasıl ele almamız gerekiyor?
- Hangi kadınların kurtarılmaya ihtiyacı var?
- İslami bir özgürleşme olabilir mi?
- Türkiye'deki feminist çevre, kadın hareketi, dindar kadınlara ve hatta sınıfsal yanını da gözeterek şehrin çeperlerinde yaşayan kadınlara nasıl yaklaşıyor? Yaklaşıyor mu? Nasıl olmalı?
- Dinin olmadığı çevrelerde ya da seküler kadınların hayatı nasıl? Nerelerde benzeşiliyor?
- Sınırsız özgürlük iyi bir şey mi? Hangi kutsallar, hangi değerler hayatı en doğru yaşanır hale getirir? Ya da getirebilir mi?

– Kadınların katlanmak zorunda kaldıkları şeyleri çoğu zaman belirli kültür ya da dinî topluluklara özgü diye kategorize etmek tüm soruları cevaplar mı?

– Dünya üzerinde Müslüman ülkelerde kadınların görece rahat olduğu, özgür olduğu örnekler var mı?

– M. A. Macciocchi faşizm ve kadınlar arasındaki ilişkiyi incelerken şöyle der: "Faşizm ilk başından beri kadınlardan, mazoşist olarak nitelendireceğim bir katılım elde etmeye çalışmıştır." Kadın dindarlığı, erkek dindarlığından farklı ele alınmalı mı?

– Bir kesim Müslüman kadın, örtünmenin; özü düzeyinde, kadınların özgürlükten mahrumiyetinin bir simgesi olduğu indirgeyici yorumuna karşı. Örtünme baskı anlamı taşıyor mu? Kıyafet kısıtlanmışlığı - örtünme; özgürlüğün nihai olarak elden alınması mıdır?

– Bundan neredeyse 100 yıl önce tarikatlar kapatıldı. Ancak Türkiye siyasi tarihinde tarikat ve cemaatlerin etkisi hiç azalmadı. Tarikat gibi dinî yapılara devlet nereyede kadar izin vermeli? Ya da vermeli mi? Sınır nerede çizilmeli? Evet, liberal tonla zikretmesek de inanç özgürlüğü meselesi de var.

– 22 yıllık iktidarlığı boyunca seçimlerde birinci olan AKP, son seçimde ikinci parti oldu. Görünen o ki yakın gelecekte hükümetteki el değişecek. Peki kadınların yaşadığı Müslümanlık formları değişir mi?

– Dine, dindarlığa nasıl yaklaşmalı?

Bir fikir başka bir fikri dışlayabilir. Duyguların ne hissettirdiğiyle ve sonuçlarıyla ilgiliyim. Kuran kursundan çıkartılmayan, çocuk deliliğiyle koşamayan çocuklar, söz hakkı olmayan, gölgelerde yaşayan kadınlar... Duygunuz görünüyor; birbirimizi bırakamayız, özgürlüğümüzü birlikte muhafaza etmeliyiz.